

Міхась Южык

Марыянэткі і ляльхаводы

роман

Мінск
Мастацкая літаратура
2008

Южык Міхась
Марыянеткі і лялькаводы : раман / Міхась Южык. – Мінск :
Маст. літ., – 2008. – 263 с.
ISBN 978-985-02-0991-7

*Раман апавядвае пра закуліснае жыццё драмтэатра “Кіцеж”,
якое выходитці з-за межаў тэатра на простору сучаснага
мегаполіса. У сатырычнай форме паказваеца жыццё
маладога акцёра, які робіцца марыянеткай уласных страсцей і
нерэалізаваных творчых амбіцый.*

*“Яиичэ трохі, і свет ужо не пабачыць Мяне;
а вы пабачыце Мяне, бо Я жыву,
і вы будзеце жыць” (Іаана 14 : 19).*

1

— Не! Ну гэта ж няможна болей цярпець! — ускрыкнуў галоўны рэжысёр, ён жа дырэктар драмтэатра “Кіцеж” Аркадзь Бабаеўскі. — Я спыняю! Чуеце, я спыняю гэты агідны фарс! Перапынак!

Ён ускочыў са свайго крэсла, павярнуўся да акцёраў спінай і жвава рушыў да выхаду з залы. Але раптам, нібы падстрэлены, спыніўся, павярнуўся да сцэны і кінуў:

— Пугач, чакаю вас праз пяць хвілін у сваім кабіненце. — І пайшоў, ужо не азіраючыся.

Акцёры пачалі гаманліва разыходзіцца па грымёрных, а памянёны Пугач, малады чалавек гадоў трывалася ў вопратцы старасвецкага лёкая, панурыўшы голаў, паплёўся ў бок службовых памяшканняў.

Неўзабаве ў кабіненце галоўнага адбыўся наступны дыялог.

— Скажыце, Пугач, — гаварыў чырванатвары таўстун Бабаеўскі, разваліўшыся ў мяккім крэсле. — Скажыце па праўдзе... Вам што, надакучыла ў мяне праца ваць? — І з непрыхаванай нелюбоўю ўтрапіўся на свайго падначаленага.

Тут варты зрабіць некаторыя паясненні. З усёй трупы толькі да Сяргея Пугача звяртаўся Аркадзь Рыгоравіч на “вы”. Гэты афіцыйны зварот як бы трymаў яго на належнай дыстанцыі ад нялюбага акцёра, ганарлівы характар якога раздражняў Бабаеўскага з першых жа дзён іх супрацоўніцтва. Калісьці, гады тры таму, галоўны на рэпетыцыі моцна накрычаў на Пугача, аблаяў, і той прылюдна асадзіў яго, патрасіўшы выбіраць слова і называць яго на “вы”. З тae пары Бабаеўскі, які быў запанібрата амаль з усімі акцёрамі, знарочыста, напаказ звяртаўся да хлопца на “вы” і пры гэтым зрабіўся непамерна патрабавальным і прыдзірлівым да Сяргеевых службовых абавязкаў. Пугач стаў іграць у яго малазначныя, непрэстыжныя і нават абраزلівыя ролі.

Вось і зараз смешна выглядала гэтая пара: мажны самаўпэўнены Бабаеўскі ў крэсле і нехлямняжы ў мудрагелістай старадаўніяй вopратцы, хударлявы, быццам недакормлены Пугач. Праўда, зазначым, што да роляў другога-трэцяга плана Сяргей дайшоў збольшага па сваёй віне, з'явіўшыся колькі разоў на рэпетыцыі п'яным, а аднойчы сарваў і спектакль. Пасля гэтага здарэння трох месяцаў ён знаходзіўся па-за штагам, а затым быў паставлены Бабаеўскім на ролю маўклівага слугі Івана. Гібеў ён на такіх іванах і па сённяшні дзень.

Пугач ужо з год прыкладаў каласальныя намаганні, каб знайсці сабе месца ў іншым тэатры, бо разумеў, што жыцця яму тут не будзе. Але ў сталічныя трупы было не пратынунца, у правінцыю ж з'язджаць не хацелася. Ён са студэнцікіх гадоў быў напалоханы апавяданнямі рускіх класікаў аб нядолі правінцыйных акцёраў. Аднак надзеі не губляў, не спыняў пошукаў месца пад сонцем, а пакуль мусіў трываць здзекі Бабаеўскага, якога цярпець ненавідзеў.

— Дык я слухаю вас, — з'едліва пазіраў зniзу ўверх Аркадзь Рыгоравіч на чалавека ў лёкайскай вopратцы. — Чаму вы не жадаецце выконваць нашыя службовыя абавязкі?

— Чаму... жадаю... — прабурчаў спадылба Сяргей, цярэбячы фалды каптана.

— Слухайце, Пугач, — раздражнёна зморшчыўся рэжысёр, — вы нармальны чалавек, цi не?

— А што такое? — насупіўся падначалены.

— А тое “такое”, што я вас звольню да дзёўбанай маці, калі яшчэ хоць раз палезеце за рамкі дадзенай вам ролі! Якога ражна вы ў трэцяй дзеі шпацыравалі на заднім плане з разумным тварам, а пасля ўселіся на крэсла і пастуквалі абцасамі?

Акцёр прамаўчаў.

— Цi не вам заўчора было сказана стаяць слупам.... Чуецце, слу-пам на заднім плане і не торгацца, не парушаць цішыню, бо ў гэты момант доўжыцца паўза ў ключавым маналогу галоўнай герайні. — (Галоўную герайню іграла трыццацігадовая Танька Зарэмба, сужыцелька Бабаеўскага.)

— Дык навошта ж чалавек на заднім плане, калі ён стаіць слупам?

— Маў-чаць! — гаркнуў галоўны, прыўскочыўшы з крэсла. — Не разважаць! — Ён скамячыў на стале нейкую паперыну і злосна вытгаращчыўся на Пугача.

Той дзёрзка (так здалося рэжысёру) паглядзеў на начальніка.

— Работа артыста — таксама творчасць... — зауважыў ён.

Пасля гэтых слоў Бабаеўскі адчуў, што кроў хлынула ў галаву, і не на жарт спужаўся, што яго разаб'е паралюш. Нядайна ўрач, яго добры знаёмец, з прычыны паўнакроўя папярэджваў яго аб наступствах. Канешне, Аркадзь Рыгоравіч ненавідзеў гэтага сунея Пугача, але ж не на шкоду свайму бясцэннаму здароўю!

Ён неяк абмяк, апусціўся ў крэсла і асцярожна, каб не спарадзіць голасам павелічэнне ціску ў мазгавых сасудах, ціха і абыякава прамовіў:

— Ідзіце, Пугач... Гэта апошняе вам маё папярэджанне.

Сяргей, з ледзь улоўнай крывой усмешкай, павярнуўся і патупаў у сваім нехлямляжым капитане лёкая да выхаду. Нават са спіны ён здаваўся Бабаеўскаму занадта ганарлівым і непакорлівым.

“У, мардасіна! — зноў прачнуўся не дарэшты ўтаймаваны гнеў, але рэжысёр спахапіўся і пачаў сябе ўлагоджваць: — Спакойна, толькі спакойна...” — Ён прыклаў пальцы да соннай артэріі і баязліва прыслухаўваўся да сардэчных тактаў, што пакрысе радзелі і прыходзілі да нормы.

Яшчэ не хапала яму траціць нервы на такія пусцяковіны! У свае пяцьдзесят год ён толькі і адчуў смак жыцця, калі нарэшце кінуў агорклую састарэлую жонку і сышоўся з маладой белацелай Таняй Зарэмбай. Таму здароўе цяпер вой як спатрэбіца! Тым больш што сыншоў з сям'і Аркадзь Рыгоравіч нядобра, са скандалам. І не ў жонцы тут справа: з гэтай псіхапаткай ён даўно, ужо гадоў дзесяць, як на нажах. А апошнія два гады дык хоць зусім дамоў не прыходзь — так замучыла дробязнымі прыдзіркамі, рэўнасцю. Як жанчына яна даўно яму не цікавая. А ён творчы чалавек, між іншым! Яму патрэбны імпэт, бадзёрасць, страсць, калі ўжо на тое пайшло. А

іначай які ён да халеры рэжысёр! І вось тут падвярнулася Зарэмба са сваім пышным бюстам... У-ух! Прайшоў год іхний сувязі, а пры адной згадцы пра гэтую частку цела вар'яцее ён, пяцідзесяцігадовы галава сямейства, нібы юнак у пару палавога выспявання. Канешне, здраджваў ён жонцы і раней, здраджваў заўсёды. Не тое каб вельмі часта, але былі такія перыяды жыцця, уласцівя кожнай творчай асобе, калі ну нішто не вясліць, не вабіць, усё астабрыдла. Гэты настрой, гэты назапашаны стрэс рэжысёра, а затым і кірауніка тэатра ён здымаў не рыбалкай і не гарэлкай — жанчынамі. Балазе ахвочых хапала, толькі дай знак! Але рабіў гэта Аркадзь Рыгоравіч без усякіх прыкмет кахання, любові, паважаючы толькі цялесны аспект. Таму жанчын (пераважна актрыс) выбіраў маладых, гарачых, пачуццёвых да бессаромнасці. З імі лёгка было сыходзіцца, лёгка развітвацца, лёгка сыходзіцца зноў. Дыш не патрабавалі яны нічога, апрач гэтай ліхаманкавай валтуznі ў яго кабінече — у няурочныя часы, а тое і ў перапынках рэпетыцый, перад спектаклямі. Дзеля жыццёвага тонусу. Каб спорылася праца ды не пакідала творчае натхненне. Такую псіхалагічную ўстаноўку, такое апраўданне сваім любоўным прыгодам шмат гадоў даваў сабе Бабаеўскі і таму пазбег ён згрызот сумлення і ў вочы жонцы і дзесяцям глядзеў адкрыта і шчыра. Дзяцей ён любіў, жонку цярпеў і разлічваў гэтак прычакаць паважаную, добрапрыстойную старасць.

І трэба ж было такому надарыцца, што ў пяцьдзесят гадоў з'ехаў ён з глузду настолькі, што, пакінуўшы чатырохпакаёвую ўтульную кватэру і двух сыноў-студэнтаў, перасяліўся да трыццацігадовай актрысачкі ў варты жалю аднапакаёвы катух. Пакахаў, стары чорт! Пакахаў напраўду, страсна, раўніва, учэпіста.

А пачыналася ўсё з таго ж банальнага цела! З таго ж бюста, з тых жа ручак і ножак! Утрэскаўся, уляпаўся, угруз па самую макаўку... Старэш, старэш ты, брат Бабаеўскі. Сантыменталізм хочацца табе, дружка, ласкі, ціхіх сямейных вечароў з каханым чалавекам, паэтычнага інтymu... Не задавальняюць ужо цябе гэтае хапатлівае лажанне пад спадніцы, паспешлівае зрыванне

адзежын, гэтае звярынае навальванне ўсім сваім грузам на мініяцюрных Анжэл, на кругабёдрых Наташак. Хочацца, каб і па галоўцы нехта пагладзіў, і згатаваў нешта смачненъкае, і гальштук паправіў перад работай, і... Карапей, усяго таго хочацца, чаго ўжо даўно-даўно не дадае яму законная жонка.

Так што нічога не заставалася Бабаеўскому, як сысці з дому і сужыцельстваваць са сваёй падначаленай. Хлопцы падраслі, разважаў ён год таму назад, на ногі пастаўлены, у інстытуты ўладкаваны, дый грашыма ён іх не пакрыўдзіць... Але выйшла неспадзяванка: праклялі яго сыны, адракліся ад роднага бацькі; ды яшчэ і ў прэсу гэты скандал прасачыўся. Тады, у эйфары свайго любоўнага захаплення, не надта бедаваў з тae прычыны Аркадзь Рыгоравіч. “Свінюкі няўдзячныя! Ну і хрэн з імі! — адмахваўся ён тады ад гэтай праблемы. — Чакай, папросяць яны ў мяне грошай”. Але не толькі грошай не папрасілі няўдзячныя нашчадкі, а і знаць яго не хацелі і за год не пазванілі ні разу. І Рыгоравіч ім не званіў — не дазваляў гонар. Тым больш што дайшла да яго пагудка, нібытка распаўсяджаюць пра яго сыны па горадзе розныя мярзотныя плёткі, так узненавідзелі роднага бацьку.

І вось, праз год пасля разрыву з сямействам, затрываожыўся апальны яго галава, не на жарт задумайся пра сваю будучыню. Міжволі паўставалі непажаданыя, вярэдлівыя пытанні перад пяцідзесяцігадовым Аркадзем Рыгоравічам. Нішто не вечнае пад гэтым небам і калісьці (а магчыма, і нядоўга чакаць) састарыцца ён, Бабаеўскі, зблажэ. Страціць ён пасаду і дырэктара драмтэатра, і рэжысёра. Выпруць яго адтуль маладыя і дужыя. І ўжо як сама сабой зразумелае ўяўлялася яму страшная перспектыва расстання з маладой і прыгожай Таццянай. Бо будзе ёй у яго шэсцьдзесят гадоў усяго толькі сорак... На які хрэн ёй нямоглы пенсіянер?

Гэтая дваццацігадовая розніца паміж імі найбольш прыгнягала Аркадзя Рыгоравіча. Каму, як не яму, ведаць, на чым грунтуюцца цесныя ўзаемаадносіны паміж мужыком і жанчынай. А тут, як на бяду, ужо ў пяцьдзесят гадоў — недараўальна рана! — пачалося рэзкае аслабленне яго мужчынскай фізіялогі. А пару разоў дык і наогул выходзілі

канфузы. Даводзілася блыгана апраўдаца ѿ стомленасцю, недамаганнем. Гэта яму, Бабаеўскому, пра “геройствы” якога ў кулуарах тэатра ходзяць легенды!

І занепакоіўся з гэтай прычыны Аркадзь Рыгоравіч, запанікаваў, па дактарах кінуўся. Цяперака хапае розных прыватных сексолагаў. Супакоіў адзін, пратысаў таблетак дарагіх замежных, парай не перагамляцца, не неравацца, знізіць крываны ціск... Знізіць ціск! Ды дзе ж ты яго панізіш, пракляты, калі такія, як Пугач, яго падвышаюць і падвышаюць. Тут або зваленняйся, або памірай стоячы. І няма куды адступаць, у старую сям'ю не прымуць. З жахам, усё часцей і часцей, трывалася Бабаеўскому яго недалёкая, нямоглая і плаксівая, старасць. Напорыста рысавала жавае ўяўленне рэжысёра брудны пакой і высаходзіла неахайнага дзеда, што сядзіць ля акна, бязметна ў гаропіўшы ашкланелыя вочы на вуліцу. А тое паўставаў перад унутраным вокам інвалідны дом на Дражні (Рыгоравіч неяк ладзіў там для інвалідаў і састарэлых дабрачынны спектакль). Гэтыя прапахлыя мачой, медыкаментамі і маннай кашай калідоры, гэтая казённая мэбля, гэтая жывая магіла... Гэх, доля яго гаротніцкая. Кіне, абавязкова кіне яго красуня Зарэмба, сыдзеца знейкім плячыстым кабялём, або знайдзе сабе новага рэжысёра-сужыщеля. І паняволі апаноўвала стоеная злосць на Таццяну за яе маладосць, за яе бессаромні прыгожае цела, за тое, што жыве яна з Бабаеўскім дзеля кар'еры. І гэтак, і гэтак далей...

Але нічога, ён яшчэ пазмагаецца! Толькі трэба сябе берагчы, толькі прыняць таблетакі...

Зладзеявата азірнуўшыся, Бабаеўскі наліў з графіна шклянку вады, затым вывудзіў з верхняй шуфляды стала сіні пачак, дастаў з яго ружовую капсулу, паклаў у рот і пракаўтнуў, запіўшы вадою. Пачак тут жа схаваў у шуфляду і замкнуў на два абароты ключа.

Гэта быў нейкі мудрагелісты прэпарат па амаладжэнні арганізма і павелічэнні палавой актыўнасці. Паводле слоў доктара, гэтая капсулы робяць з мужчыны тыгра. Прымаў іх Бабаеўскі пяты дзень, але з трывогай зазначаў, што не стаў ён

не толькі тыграм, але і простым шэрым ваўком не зрабіўся. Супакойваў сябе тым, што прайшоў малы тэрмін ад пачатку прыёму, што лякарствы, нават самыя дзейсныя, не могуць даваць імгненнага эффекту. Але пагаемная трывога, боязь стацца нікчэмным і быць адпрэчаным, трывала сядзела ў свядомасці і апошні месяц лігаральна атручвала яго жыццё.

2

Як толькі Сергей Пугач вылазіўся з дырэктарскага кабінета і паплёўся ў недарэчным сваім адзенні па калідоры, з процілеглага боку, з выхаду на лесвічны пралёт, высунулася жаночая постаць у парыку і, крыху счакаўшы, імкліва прашалахцела ў апартаменты Бабаеўскага. Гэта была Танька Зарэмба.

Але перш чым распавесці, што ж адбылося ўнутры кабінета, прыпінімся на гэтай асобе.

Родам з райцэнтра, выхаваная ў сям'і звычайных служачых, Таццяна Зарэмба ўжо ў чатыроццаць гадоў зразумела, што будзе артысткай. Прырода не пакрыўдзіла Таню ні фігурай, ні тварам. Хутчэй наадварот, зляпіла з яе гэтакі дасканалы ўзор жаночай прыцягальнасці, заганнай прыгажосці. Была яна сярэдняга росту, з точанымі плячыма і шыяй, вузкай таліяй, стройнымі доўгімі нагамі, у меры шырокім, не вульгарным, тазам. Чарнявая, з чорнымі ж хітраватымі агністымі вачыма, са смуглым румянім тварам. Усе пералічаныя вартасці цела самі па сабе не надта рэдкія ў прыродзе, але вельмі рэдка яны спалучаюцца ў такіх цудоўных прапорцыях, як у Таццяны. Часцяком геніяльны мастацкі твор — а трэба прызнаць, Зарэмба была геніяльным тварэннем прыроды — мае невялічкую хібу, няправільнасць, якая адно надае яму сілы. Такой няправільнасцю былі дзівосныя, большыя, чым таго вымагаюць класічныя прапорцыі, Таніны грудзі.

Менавіта з-за гэтых шчодрых грудзей адчувала Таццяна пастаянную, упартую і напружаную ўвагу да сябе з боку мужчынскага полу. Ужо з пятнаццаці гадоў рэдка ўдавалася ёй прайсціся па горадзе, каб не падвергнуцца сексуальнаму

дамаганню. Ляпліся да яе ўсе — ад саплівых малалеткаў да пляшывых старых, ад самавітых сямейнікаў да валацугаў. Гэта быў бясконцы, няспынны паток юрлівых асобін, гэткая ўяўная чарга, што неадступна стаіць пад дзвярыма Танінай кватэры. Часам ёй рабілася страшна і брыдка, усё далейшае жыщё бачылася як адчайнае адмахванне, адбіванне ад гэтай зацятай чаргі. І Зарэмба некаторы час змагалася супраць яе. Але рэчаіснасць узяла сваё. На адной вечарынцы яна спазнала мужчыну: амаль гвалтам яе ўзяў прыяцель аднакласніка, студэнт. І з першага ж разу, што ў дзяўчыні бывае крайне рэдка, Таццяна адчула ўсю плоцкую слодыч такіх стасункаў. Праз тры месяцы яна ўжо жыла напружаным любоўным жыщём, ухітралася мець некалькіх кахранкаў адначасова. Зарэмба хутка зразумела, што гэты паток юрлівых мужыкоў, якога яна раней так палохалася, не такая ўжо і благая штука. Бо некаторыя жанчыны здольныя прынадзіць за жыщё двух-трох мужчын — не болей, і за гэта гатовыя ахвяраваць чым заўгодна. А ёй, Зарэмбе, усё даеца лёгка, гуляючы. Трэба толькі ўмела кіраваць гэтым патокам, пускаць яго ў паграбнае рэчышча. Таму што багаты ён на мужчын, якія за тое, каб лапаць яе за грудзі, ціскаць клубы ды кусаць за жывот, будуць слашца перад ёй посцілкай, поўзаць на каленях, дадуць грошай, прададуць родную маці...

Прыгажосць, што напачатку прыносіла Тані гэтулькі праблем, зрабілася таварам, за які можна займець многае.

Пераважна дзякуючы гэтай прыгажосці (а не акцёрскому таленту, які быў пасрэдны) удалося ёй паступіць у сталічны тэатральны інстытут, паспяхова здаваць сесіі, а затым уладкавацца ў адзін з прэстыжных тэатраў. У Бабаеўскага яна працавала толькі два гады і ўжо праз год зрабілася фактывічна другім чалавекам у тэатры, пасля дырэктара. Бо за пятнаццаць гадоў блізкіх узаемадачыненняў з мужчынамі ведала яна пра іх усё і кіравала імі зайдросна.

І тым не менш, асабістасць жыщё Таццяны Зарэмбы можна лічыць няўдалым. Так нярэдка бывае з празмерна прывабнымі жанчынамі. Бо надта ўжо доўгая, разнамасная, шалённая стаіць па іх чарга, надта няпроста ў ёй разабрацца і выбраць таго

адзінага правільнага, што дасць і кахранне, і дабрабыт, і дзяцей, і апрышча...

Пры ўсіх сваіх здольнасцях, замужам Таня была толькі раз. Але і гэтага разу хапіла з лішкам. У дваццаць пяць гадоў выйшла яна за акцёра свайго тэатра, равесніка. І таленавіты, і Апалон целам. З двухпакаёвай кватэрой у цэнтры сталіцы. І кахранне было такое, што зімой шыбы ў іх спальні плавіліся. Але накахаўшыся да пасінення, недзе праз тры месяцы пасля загса, выявілася, што трэба ж неяк яшчэ і жыць. Што жыщё — не адно пасцель, і не адно сцэна, а паўсядзённая барацьба за існаванне з усімі яе, барацьбы, атрыбутамі: здабываннем і гатаваннем харчоў, прыбіраннем у кватэры, мыщём бялізы і іншым непаэтычным друзам. А тут два халерыкі, два разбэшчаныя эгайсты, якія гэтага не толькі рабіць не любяць, не хочуць ды не ўмеюць, а яшчэ не церпяць ніякай улады над сабою, прынукі.

І ўжо праз паўгода сямейнае жыщё сталася для Таццяны кашмарам. Кватэра зарастала пылам і брудам, у халадзільніку было пуста, а колісъ палкае кахранне ператварылася ва ўзаеманянявісць, узаемарэўнасць і ўзаемамучыцелства. Тут упершыню зведала Зарэмба, што мужчына можа не толькі лашчыць, цалаваць і насіць на руках, а яшчэ і біць яе слабае цела. У запале скандалаў гэты малойчык, бывала, цягаў яе па кватэры за валасы, запіраў у ваннай, выганяў голую на лесвічную пляцоўку, разбіваў табурэткамі шыбы акон. Словам, сваволынічаў з усім тэмпераментам і фантазіяй артыста. А потым каяўся, поўзаў перад ёй на каленях, абдымаў, нёс у пасцель і зноў каҳаў да бяспамяцтва.

З цяжкасцю ўдавалася Таццяне запудрываць перад рэпетыцыямі-спектаклямі сляды мужавых пабояў. Так выгрымала яна крыху больш за год. Потым дамаглася разводу: шумнага, буйнага, праз суд і грамадскую суполку тэатра, куды давялося прынесці заяву з апісаннем некаторых інтymнасцяў.

У выніку мужа зволынілі з тэатра, неўзабаве мусіла сысці адтуль і Таня, бо калектыў, што чамусыці абраў мужаў бок, ад яе адвярнуўся. З год валэндалася яна без сталай працы, падзараўбляла ў тэлевізійных масоўках і аднаразовых шоу.

Добра што ўдалося хоць паўкватэры адцяпаць у нарачонага — было дзе прытуліцца. А па праўдзе, жыла яна гэты год за кошт мужчын розных. Быў у яе і малады мастак, і добропрыстойны сем'янін прафесар, і бізнесмен сярэдняй руکі і нават адзін волат грузчык.

Калі нарэшце знайшла работу ў тэатры Бабаеўскага, ужо праз месяц, наслухаўшыся плётак пра ахвачасць дырэктара да слабага полу, ведала Зарэмба, што яго песенька спета. Аднак праходзілі тыдні і месяцы, а не ўдавалася завабіць спрактыкаванай Таццяне ў свае цянёты старога распушніка. А ўсё таму, што працавала яна ўсё з іншымі рэжысёрамі, і ўбіща на ролю да Бабаеўскага не выпадала магчымасці. Кароткія ж сустрэчы ў людных кулуарах тэатра не прыносялі плёну. Але цярпела Таццяна, знарок не заводзіла сабе палюбоўніка з маладых акцёраў, што з першых жа дзён актыўна яе дамагаліся. Яна ведала, што рана ці позна возьме дырэктора з патрахамі, а мужыкі дужа раўнівяя да мінулага. Таму жыла па-ранейшаму з мастаком і прафесарам.

І ледзь толькі Таццяне ўдалося патрапіць на рэпетыцыю да Аркадзя Рыгоравіча, лёс яго быў вырашаны канчаткова і беспаваротна. Кінуў Бабаеўскі сям'ю, быў публічна пракляты сынамі, завочна абсмяянны трупай, перасяліўся з чатырохпакаёўкі ў Зарэмбін катух, але ўважаў сябе за найшчаслівейшага чалавека на свеце.

Хутка стаў Рыгоравіч рабом сваёй падначаленай. Выddyхся гэты дзед ужо пасля трох месяцаў любоўнага жыцця з маладой і дужай Зарэмбай. Не паспываюць яго магчымасці за яго апетытамі. І, адчуваючы гэту віну, на ўсё для яе гатовы цяпер дырэктар тэатра “Кіцеж”. Галоўная роля ў лепшым спектаклі — Таццяніна. Хай зайдросцяць калегі, хай заліваюцца жоўцю. Чхаць ёй на іх любоў, ёй патрэбныя павага з пашанаю. А паважаюць і шануюць моцных, паспяховых ды ўплывовых. Прабіў ёй Бабаеўскі і кінапробы ў двух серыялах. Адна, праўда, правалілася — ніяк не захацеў паверыць галоўны рэжысёр у яе геніяльнасць. Дык ён і ў пасцелі з ёю не быў! Паверыў бы мігам. Ну ды халера з ім. Затое ў другі, яшчэ больш грашавіты,

серыял, яна прайшла як па масле. Цяпер чакае пачатку здымак.

3

— Колькі разоў я цябе прасіў, Танюсік, — з дакорам пазіраў Аркадзь Бабаеўскі на Зарэмбу, — не заходзіць сюды ва ўрочныя гадзіны.

Ён ускочыў з крэсла, жвава затэпаў да дзвярэй і замкнуў іх.

Таццяна, пусціўшы міма вушэй яго заўвагу, пакіравала да халадзільніка, што стаяў у далёкім куце прасторнага кабінета. Як у сябе дома, яна адчыніла яго і ўсчала шнарыць унугры. Неўзабаве вывудзіла пачак ананасавага соку, наліла ў фужэр і развалілася ў крэсле, пацягваючы жаўтлявы напітак.

— У-ф, нешта я сёння ператамілася, — штучна млявым голасам сказала актрыса і, рагтам нешта ўспомніўшы, дадала куды жывей: — Што гэта Пугач такі пабіты выходзіў?

Бабаеўскі сядзіта махнуў рукой і апусціўся ў сваё рабочае крэсла.

— А тое, што гэты жываглог у магілу мяне загоніць сваімі выбрыкамі. — Ён узяў самапіску і пачаў нервова перабіраць яе ў пальцах. — Вось ужо дзе — малая куча ды смярдзюча! Мёртвага дапячэ...

— Ты проста да яго нераўнадушны.

— Ды, па мне б, хоць ён пад зямлю праваліся! — фыркнуў Аркадзь Рыгоравіч. — Не ўмееш іграць, дык хоць не замінай іншым. Якога нячысціка ён толькі што падносам круціў, як жанглёр, калі ў сцэнарыі чорным па белым напісана: падай гаспадарам віно, пакланіся ды адъідзіся пачціва?!

— Не ведаю... — прыжмурылася Зарэмба. — Мне дык гэты яго жэст спадабаўся. — Ёй чамусьці хацелася зараз заесці Бабаеўскага, а Пугач быў яго любімым мазалём.

— Ага! — ускінуўся рэжысёр. — А то я бачыў, як ты на яго скасавурылася! Замест таго каб глядзець на суразмоўцу, што, дарэчы, — ён зрабіў націск на апошнім слове, — табе па ролі належыць.

— Дык я што, па-твойму, дрэнна іграла?! — падробна абурылася Зарэмба; а насамрэч ёй было напляваць і на гэтую рэпетышцю і на меркаванне рэжысёра, настолькі ўпэўнена яна тут пачувалася.

— Я ж не гавару, што ўвогуле дрэнна іграла. Але ў гэтым элеменце схібла. І вінаваты ў тым твой любімы Пугач!

— Чаму мой любімы? — крыва ўсміхнулася Таццяна.

— А таму, што зачаста ты яго, як пагляджу, бароніш, — прабурчаў Аркадзь Рыгоравіч.

— Я не бараню, а проста бачу, што ты цкуеш таленавітага чалавека, гноіш яго на ўсялякіх дзярмовых ролях... — Таццяна паставіла пустую шклянку на тумбачку, устала з крэсла і зноў падышла да халадзільніка.

— У гэтага таленавітага, як ты кажаш, чалавека было дастаткова магчымасцяў сябе праявіць. Хіба не даваў я яму роляў?! Дык ён мне спектакль праваліў. Сволач! — гаркнуў рэжысёр і ў запале змахнуў са стала нейкую паперыну.

Але тут жа перапужаўся магчымага прыліву крыві ў галаву і, адкінуўшыся на спінку прывольнага крэсла, замоўк і пачаў лічыць пульс на шыйнай артэрый.

А Зарэмба тым часам шнарыла па халадзільніку.

— Слухай, Рыгорыч, — звярнулася яна да рэжысёра, — я тут учора паўшакаладкі пакінула. Не бачыў?

Бабаеўскі дэмантратаўна маўчаў, падлічваючы сардэчныя такты.

— Я ў цябе пытаюся, — патрабавальна павярнулася да яго Таня, дзвіосна прыгожая ва ўбрannі сярэднявечнай пані.

— А халера яе ведае. Я не еў, — адмахнуўся ад яе Бабаеўскі.

Ён быў дужа ўстрывожаны тым, што пры замеры пульсу адзначыў не толькі пачашчэнне, але і перабоі ва ўдараў сэрца. Гэта тахікардыя, прадвесце інфаркту. А тут Зарэмба са сваім паганым шакаладам...

Танька падышла да яго рабочага стала і бесцырымонна пачала рыцца ў службовых паперах і папках.

— Што ты тут забыла? — агарошана паглядзеў на яе Аркадзь Рыгоравіч. — Ды не камячы ты дакументы!

— Не, ну дакладна ж памятаю, што палову шакаладзіны я не даела. — Таццяна не звяртала ўвагі на яго абурэнні.

Раптам яна нагнулася і высунула ніжнью шуфляду рэжысёравага стала. Бабаеўскі абамлеў, бо ў верхнюю ён толькі што паклаў лекі, пра існаванне якіх ведаць яго палюбоўніцы было зусім неабавязкова. У Аркадзя Рыгоравіча заняло мову, і ён здрэнцева ўтаропіўся на Таццяну, што па-свойску корпалася ў гэтай аб'ёмістай скрыні. Добра што ён замкнуў верхнюю шуфляду! Але тут жа варухнулася ў галаве трывожнае: ці замкнуў, ці дакладна ў верхнюю шуфляду паклаў ён тыя ганебныя таблеткі? І адчуў дырэктар найвядомейшага тэатра сталіцы, як па яго спіне прабег халадок...

А тым часам Зарэмба, не здаволіўшыся павярхойнымі пошукамі, стала вымаць з шуфляды папкі з дакументамі ды вывальваць іх на сталынцу, каб лацвей было шукаць сваю шакаладзіну.

— Э, ды ты што, Танюсік! — усклікнуў Рыгоравіч, хапаючы яе за руکі. — Ды тут жа міністравы ўказы ляжаць! Калі што згубіцца... — Ён збянтэжана пазіраў на стройны стан Таццяны, што нахілілася і арудавала ў напаўпустой шуфлядзе.

Беспаспяхова скончыўшы там пошуку, яна тарганула ручку верхняй скрыні стала. Бабаеўскаму падалося, што сэрца яго спынілася ад страху. Ён ужо ўсур'ёз прайграваў варыяント, як — калі шуфляда раптам падасца — коршунам кінецца на сіні пачак, каб не даць прачытатць Таньцы яго прызначэнне...

Але шуфляда не падалася, бо ўсё-ткі была аbachліва замкнута.

— Дзе ў цябе ключ? — нахабна павярнула да яго Зарэмба свой прыгожы твар.

Яшчэ не хапала яму апраўдвацца перад ёй у сваім кабінече! Гэта ўжо занадта.

— Слухай, — узяў строгі тон дырэктар, — а табе не здаецца, што ты не тым займаешся ў працоўны час?

— Я хачу есці, — з выклікам, карцінна ўзяўшыся ў бокі, сказала Таццяна.

— Для перакусаў унізе ёсьць буфет і ён, дарэчы, адкрыты на ўвесь час рэпетышы. — Бабаеўскі ўзяўся засоўваць назад выцягнутыя сужыцелькай службовыя паперы.

— А я хачу шакаладу, — капрызна заладзіла Зарэмба.

— Я табе не шакаладная фабрика, а, між іншым, дырэктар гэтага тэатра. І наогул, прызначаны меней перапынак скончаны... Так што давай, — ён нервова махнуў рукою ў бок дзвярэй, — на рэпетышню.

— А я гавару, што я тут учора пакінула сваю шакаладку і хачу яе ўзяць. — Таццяна пачала жвава торгаць ручку замкнутай шуфляды.

Бабаеўскі схапіў яе за руку. Завязалася баражъба.

— Ну няма тут твойго шакаладу! — роспачна ўсклікнуў ён. — Няма, чуеш? Я, я яго з'еў!

— Няпрауда! — упартая дужалася з ім ля стала палюбоўніца.
— Ты не любіш салодкага.

І багведама чым бы гэта скончылася, каб не раздаўся мілагучны званок дырэктарскага тэлефона.

— Слухаю, Бабаеўскі, — узяў трубку задыханы Аркадзь Рыгоравіч. Раптам яго твар прыняў дагодліва-адказны выраз, уся пастава выструнілася, а дыханне само собой нармалізавалася. — Так. Так, Матвей Лукіч. Так. Зразумеў. Зробім. Так. Прымем да ўвагі. Так. Запісваю: адзінаццатага ў 15.00.

Ён павярнуўся да Таццяны, якая, скарыстаўшыся тэлефонным званком, зноў намагалася пранікнуць у таямніцы верхній шуфляды. Дырэктар, што не перастаў рабалепна падтакваць міністру культуры (гэта званіў ён), тузануў Зарэмбу за плячо і сваім перакошаным тварам, страшнымі вырачанымі вачыма, а таксама ўзмахамі рук стаў упрошваць яе пакінуць кабінет і не замінаць размове з начальствам.

Зарэмба, якая ўвогуле вызначалася кемлівасцю, зразумела, што жарты скончыліся, і прашалахцела да дзвярэй. На выхадзе яна павярнулася да сужыцеля і зляпіла саркастычную міну. На што дырэктар пагразіў ёй кулаком свабоднай ад трубкі руки.

Па заканчэнні тэлефоннай размовы Аркадзь Бабаеўскі зноў запёр дзвёры, кінуўся да стала і хапагліва дастаў з яго злашчасны сіні пачак. Затым адамкнуў службовы сейф, паклаў таблеткі туды. Секунду павагаўшыся, ён працягнуў руку па бутэльку каньяку, што стаяла там жа, і паўнютка наліў сабе

невялікую чарку. Доктар параіў гэтак здымаць стрэсы, што з'яўляюцца першапрычынай усіх хвароб і функцыянальных разладаў.

4

Пасля рэпетьшыў, цягам якой Сяргею Пугачу яшчэ пару разоў даводзілася ўдаваць хадзячага балвана, ён прыбыў у сваю грымёрную ў кепскім настроі. Злосна сарваў з галавы парык і штурнуў яго на крук. Парык не ўтрымаўся і ўпаў на падлогу. Гэтак жа зацята сарваў з сябе акцёр і каптан, а тады плюхнуўся ў крэсла і прыняўся здымаць пантофлі.

Грымёрная — цесная невыгодная кабінка — была не адно Сяргеева, ён дзяліў яе з Янкам Тышкевічам, які сюды пакуль не дабраўся. Пугач чуў яго голас у адной з грымёрак па калідоры, дзе, відаць па ўсім, наладзіліся чарговыя пасядзелкі.

Сяргей выслабаніў ногі з пантофляў і пачаў абціраць грим з твару. Рабіў ён гэта нядбайна і нават грэбліва. Крыўда, нанесеная яму ў чарговы раз галоўным рэжысёрам, не аціхала. Цяпер акцёра душыла неспаголеная злосць, і свярбела з кімсьці пагаварыць, пажаліцца на прыдзірлівасць Бабаеўскага, пакпіць з яго тупасці. Але гаварыць так шчыра зн мог з нямногім — з Тышкевічам ды яшчэ з парай-тройкай акцёраў.

Увесь час, пакуль галоўны распякаў яго ў кабінечце, Сяргей змагаўся з дзіўным жаданнем моўчкі падысці да Аркадзя Рыгоравіча, ухапіць яго за строі гальштук і марудна, праз стол, пацягнуць на сябе. Уяўлялася, як збарвянее яго глусты твар, як вылезуць ад неспадзеўкі вочы. Пугач нават рукі скінав за спіну, каб не паддаща гэтай спакусе.

Такія жаданні даўно, з самага дзяцінства, мучылі Сяргея Пугача, і часцяком ён ім даваў волю.

Аднойчы, калі яму было гадоў пяць, пад час урачыстага шматлюднага банкету ў іх доме нейкі адказны чалавек прамаўляў тост. Усе прыціхлі. Сяргея, у прынцыпе, за стол не пускалі, але перад самым тостам ён без дазволу ўвайшоў у залу і ўзлез на калені бацьку, што сядзеў якраз насупраць прамоўцы. Ці то падзейнічала на хлопчыка надзвычайная

цішыня, ці то напружаныя ўрачыстыя твары застолышчыкаў, а толькі схапіў ён знячэўку з талеркі масліну, запусціў у прамоўцу і, дзіка зарагатаўшы, выскачыў вон. Бацька, які пры выхаванні сына ніколі не ўжываў рукапрыкладства, пакараў яго зняволеннем у пустым пакой на паўсутак.

Падобныя прыступы раз за разам пайтараліся з Сяргеем і ў школе. Асабліва на ўроках фізікі, якую вяла суровая дырэктарка. І чым больш гнятлівай і адказнай была атмасфера ў класе, тым часцей карцела Пугачу выкінуць нейкае штукарства. На контрольных, калі ўсе тужыліся над складанымі задачамі, а строгая настаўніца хадзіла па радах, каб не дапусціць спісвання, Сяргея душыў рогат. Нярэдка ён быў пакараны за гэта двойкамі, выгнаннямі з урокаў і выклікамі ў школу бацькі. Загым хлопец стаў хітраваць і, апярэджаючы прыступ неўтаймоўнага смеху, закрываў твар хусткай, імітаваў насавое кроватычэнне і выбягаў з класа. Насоўку ён насіў у кішэні папярэдне заляпанай чырвонай гуашшу.

Вельмі няпроста было Сяргею і ў час службы ў войску, дзе не дапускаліся парушаць цішыню ў страі перад якім-небудзь грозным палкоўнікам ці генералам. Таму ён навучыўся заўсёды становіцца ў другі рад, і не многія бачылі, што за страшная барацьба адбывалася на яго твары, якія высілкі прыкладаў гэты салдат, каб не заржаць сваім недарэчным, вар'ящкім рогатам.

Пугач нежартоўна баяўся сябе, нібы сядзеў у ім нейкі іншы, непадуладны яму чалавек, здатны на самыя экспэнтрычныя ўчынкі, што ніяк не стасаваліся з агульначалавечымі правіламі.

Толькі за апошні тыдзень яму тро разы карцела на рэпетыцыях падскочыць да Бабаеўскага і заляпіць поўху, два разы Сяргей змагаўся з жаданнем прылюдна пацалаваць яго палюбоўніцу — Таньку Зарэмбу, адзін раз — даць у калідоры падножку народнаму артысту Дамаронку, старому паважанаму чалавеку, а яшчэ раз — сарваць афішу на тумбе перад тэатрам.

...Па меры таго як акцёр здымаў з сябе мудрагелістыя вопраткі і сціраў грым, праступала сапраўднае яго ablічча.

Гэта быў бялявы малады чалавек сярэдняга росту, нядрэннага целаскладу, з худым і нервовым тварам. Выгледаў ён маладзей за свае пашпартныя дваццаць дзесяць гадоў. Але асноўнай адметнасцю яго твару быў невялічкі шрам над левым брывом, атрыманы Сяргеем яшчэ ў дзяцінстве. Ён як бы падаўжаў гэтае брыво і загінаў яго дагары, надаваў твару нешта мефістофелейскае і адначасова камічнае. Пугач з дзяцінства камплексаваў з гэтай прычыны, бо якіх толькі мянушак і клічак не прыцягвала на яго галаву гэтая хіба. Але, можа, дзякуючы шраму і паступу ён калісьці ў тэатральны.

Сяргей памыў твар і рукі, нахапкам апрануўся і выйшаў на калідор. Па дарозе ён хацеў стрэльнуць пару цыгарэт у Тышкевіча і таму скіраваў да кабінкі, адкуль даносіўся зухаваты перасмех акцёрскіх пасядзелак. Але, калі наблізіўся да дзвярэй, то расчуў там голас Альберта Сычова, свайго заклятага нядобразычліўца і халуя Бабаеўскага. Альберт аўтонкі гутнявы голас, перрабіваючы суразмоўнікаў, нёс нейкую несусвеціцу... “Мярзотная душа!” — вылаяўся Пугач і прамінуў дзвёры.

У фое, перад гардэробам, ён сустрэў Людку Дробаш, маладую актрысу, сваю добрую прыяцельку.

— Прывітанне ўніжаным і абражаным, — сказала яна, жартайліва ўшчыпнуўшы Сяргея за вуха.

— Прывітанне ўзвышшаным і знакамітым, — буркліва адказаў Пугач. — У цябе куръшь ёсць?

— “Гродна”.

— Давай перакурым.

— Я, увогуле, у буфет збіралася. Хадзем, са мной пасядзіш.

— Угаварыла.

Адносіны Сяргея Пугача з Людкай Дробаш былі неадназначнымі хаця б таму, што гады троі назад яны перажылі бурны і кароткі раман. Каханне доўжылася які месяц, потым адбылася невялікая размоўка — з тых, што звычайна вядуць да прымірэння. Але прымірэння не адбылося, таму што Людка, нечакана нават для сябе, праз два тыдні выскочыла замуж за нейкага журналіста. І, як бывае ў абсолютнай большасці падобных выпадкаў, стаўся гэты шлюб

няўдалым. Журналіст, што літаральна зачарараваў Людку красамоўствам і густымі чорнымі вусамі, насамрэч аказаўся чалавекам даволі пустым і нікчэмным: нышікам, фантазёрам ды яшчэ і п'яніцам. Ён кінуў яе праз паўгода, з'ехаўшы ў іншы горад, — кінуў на трэцім месяцы цяжарнасці, а таксама з даўгамі за кватэру, якую яны здымалі. І мусіла бедная Дробаш вяртацца ў свой камунальны пакойчык. Блізкіх родзічаў у яе не было і таму, як ні балела душа, давялося ёй паспяшацца з абортам. Вось такая гісторыя.

Людку, што раней была вяртухай і рагатухай, з год было не пазнаць. Яна пацямнела з твару, зблажэла целам, замкнулася, і Пугачу, які ведаў толькі пра няўдалы шлюб, адно заставалася здагадвацца, якія буры бушуюць у душы яго колішній каханкі. Толькі яе ігра на сцэне — гэта таксама кідалася ў вочы — стала куды больш глыбокай і драматычнай. Неўзабаве Дробаш пачалі даваць небывала значныя ролі, яе імя зачасціла на старонках культурніцкіх газет, а праз некаторы час яна патрапіла ў расейскі тэлесерыйл і прагрымела на ўсім постсавецкім абсягу.

Цяпер Дробаш мела трохпакаёку ў цэнтры, аўтамабіль “Taёta”, і Аркадзь Бабаеўскі ўсур’ёз непакоіўся, што яна пакіне тэатр “Кіцеж” з яго смяхотлівымі, капеечнымі зарплатамі. Але Людка была (а мо за апошнія тры гады стала) разумнай жанчынай і ведала, што жыццё — гэта страшэнна зменлівая і непрадказальная штука, што няблага, пакуль там лунае ў небе яе журавель, мець у руках і сініцу — у выглядзе іхняга скромнага, аднак паважанага тэатра, сваёй невялікай, але пастаяннай зарплаты, свайго сварлівага і зайдрослівага, але звыклага калектыву.

Рана, нанесеная Людцы законным мужам (з якім яна і па сёння афіцыйна не развялася), дарэшты не загаілася. З тae пары яна ўзненавідзела мужыкоў, лічыла іх ніzkіmі, юрлівымі, карыслівымі істотамі і толькі Пугачу, перад якім як бы адчувала сваю віну, яна давярала. Сяргей, у сваю чаргу, пачалавечы спачуваў Людчынай жаночай нядолі і шчыра захапляўся яе акцёрскім талентам. Словам, на момант, з якога пачынаеца гэты аповед, паміж імі ўстанавіліся цёплыя, сяброўскія, беззаганныя адносіны.

У напаўпустым буфеце яны селі за кутні столік, папярэдне ўзяўшы сёе-тое за стойкай. Дакладней, узяла паесці Людка, а Сяргей абмежаваўся бутэлькай “Кока-колы”.

— Ты б таксама чагосьці перакусіў, — кіунула актрыса на свой поўны паднос.

— Не хачу. Бабай ужо накарміў — кусок у горла не лезе.

— Даўк да чаго ён прычапіўся?

— А ліха яго ведае, — зморшчыўся Пугач, — не з той нагі ўстаў, мусіць. Ён, бач ты, хоча, каб я быў гэткім бязмоўным ёлупам — “падай-прынясі”. І не дацямяць яго глузды атлусцелья, што нават слуга, лёкай на сцэне іграць павінен.

— Табе б, Серж, да іншага рэжысёра перайсці.

— Да спрабаваў, Людок, хіба не ведаеш! Яны ж усе пад бабаўскую дудку скачуць. Тут кожная сабака ведае, што я ў яго ў апале. А каму трэба заядацца з галоўным!

— Ты перабольшваеш яго магчымасці. — Людка адсунула пустую талерку і прынялася за новую. — Вунь Фурсаў — чалавек зусім самастойны...

— Вой не смяшы! — ажно папярхнуўся Сяргей “Кока-колай” і ўзмахнуў левай рукою. — Славік Фурсаў? Да першы падпявала Бабаўскага, яшчэ і баязлівец якіх пашукаць.

— Да ну? — здзівілася Дробаш. — Дзяўчата яго хвалілі...

— Не ведаю, за *што* там яны яго хвалілі, — фыркнуў Сяргей, — а толькі гэты “самастойны” чалавек прымым тэкстам заяўіў, што ён надта даражыць сваім месцам, каб з такім, як я, звязвацца. Ледзь стрымаўся, каб яму па мордзе не з'ездзіць! — Ён сціснуў жылісты кулак на стале.

— Таму што не ўмееш ты з людзьмі дамаўляцца. Адразу на ражон прэш.

— Канешне! — ускрыкнуў Пугач, і на іх абярнулася некалькі чалавек за суседнімі столікамі. — Канешне, — панізіў ён голас і нахіліўся да суразмоўніцы, — не ўмеею я дамаўляцца, не ўмеею запабягаць, не ўмеею ў лазню звадзіць, напаіць ды ўлагодзіць карыснага чалавека, не могу ў пасцель легчы з кім трэба. Гэтага я не ўмеею. І, чуеш ты, — ён ізноў узвысіў голас, — не-хачу! Але яны яшчэ пра мяне пачуюць. Смяецца той, хто смяеца

апошні, Людок. — Астатнью фразу Сяргей прамовіў з помслівай шматзначнасцю.

— Гэта ў якім сэнсе? — зацікаўлена зірнула на яго прыяцелька.

— А так. Няважна... — махнуў рукою Пугач. — Проста тэатр для мяне — нішто. Гэта скованка, дзе я адседжваюся ў чаканні сапраўдных роляў. Тэатр адмірае, Людочак.

— Ну, гэта збітая тэма, — насмешліва хітнула галавой Дробаш. — Адмірае ды не адамрэ. Ужо колькі дзесяцігоддзяў яму гэта прарочаць...

— Адамрэ, харошая мая, адамрэ. Бо тэатр — гэта прыдумка антычнасці. Ён нясе з сабой тыя формы, што ў сучаснасці выглядаюць не толькі наўнымі, але і недарэчнымі, як манная каша на п'яным застолі.

— Не згодная.

— Таму і кінуліся цяпер усе тэатры — апроч такіх дапатопных нерушаў, як наш — шукаць новыя формы, прыёмы, голымі па сцэне скачуць, гавораць сальнасці, ледзьве палавымі органамі не трасуць. А ўсё дарма! — Ён высмактаў рэшткі напітку і паставіў пляшку на стол. — Бо яно гэтак жа падобнае на рэальнасць, як дзіцячыя мульці! Хіба ў жыцці такія карцінныя жэсты, такія паўзы, заломліванні рук, поўзанне на каленях?

— Ёсць.

— Дзе? Аchnіся, Людочак! Агляніся. Не ўбачыш ты гэтага ў жыцці, бо яно нашмат болей скрытнае, намнога прасцейшае і адначасова больш драматычнае, чым на сцэне! Там ніхто сваіх пачуццяў напаказ не выстаўляе, ніхто не выкryвае на ўсю залу свайго запаветнага, працягваючы дрыготкія рукі да гледачоў. А калі хто і распускае нюоні — то адно ў п'яным выглядзе сабутэльніку.

— А чаго ж тады тэатр перажыў тысячагоддзі?

— А таго, што не было яму алтарнатаўвы, любая. Таму што толькі за апошняе стагоддзе чалавецтва зрабіла крок, даўжэйшы за ўсю сваю папярэднюю гісторыю. Мы цепер перажываєм жахлівы час, калі руйнуюцца ўсе шматвяковыя

ўяўленні чалавека пра светабудову. І пра культуру, мастацтва — у тым ліку... Кінематограф — вось што пакуль можа паспець за нашым шалёным часам, толькі ў кіно можна сыграць набліжаную да жыцця ролю.

— Але ж ёсць вечныя каштоўнасці: каханне, вернасць, спагада, што былі і пры Гамеры, пры Шэкспіры, пры Чэхаве...

— Ха! Былі ды сплылі! — з'едліва ўхмыльнуўся Пугач. — Ты зірні зараз у тэлевізар і адразу дацяміш, якія цепер каштоўнасці.

— Ну і якія?

— Свабодная любоў, то бок секс без разбору! Крутая нізкалобыя хлопцы з аўтаматамі ды не менш крутыя і тупыя “мянты”, якія гэтых бандзюгаў ловяць. Вось яны — каштоўнасці і героі сучаснасці. Табе гэтага мала?

— Дык якраз для таго, каб супрацьстаяць гэтаму, існуе тэатр.

— Ну і што, супрацьстаяў ён, перамог бездухойнасць? — пранікліва паглядзеў на Людку Сяргей. — Ды давай жа будзем шчырымі — не супрацьстаяў, не перамог, а сам гэтому паддаецца! І ўжо бегаюць па некаторых сцэнах галаногія дзеўкі, ужо ганяюцца за імі голыя ж мужыкі, ужо прамаўляюцца на публіку каляпасцелыныя (не шэкспіраўскія!) пошласці, ужо прапагандуецца гвалт... — Пугач перавёў дух. — Тэатр новага часу, тэатр камерцыйны — гэта язычніцкі балаган, групавая распуста, пададзеная пад вытанчаным соусам.

— А чаму ж у нас, дзе ідзе класічная драматургія, аншлагі? Чаму ж... — запнулася Людка, бо Сяргей ухапіў яе за локаць.

— А таму, — страсна зашаптаў ён, — што з двух-трох мільёнаў заўсёды знайдзецца кучка людзей, каб запоўніць нашу маленькую глядзельную залу. Трэба ж неяк час бавіць. Тэлевізар тэлевізарам, а тут усё-ткі жывыя блазны крыўляюцца.

— Дык хай бы хадзілі туды, дзе, як ты кажаш, бегаюць аголеныя дзеўкі, — хацела злавіць Сяргея на супярэчнасці суразмоўніца.

— А пакуль што не ўсе да гэтага апусціліся. — парыраваў Пугач. — Дый, відаць, не звядуцца дарэшты тыя ёлупні, каго цікавіць не толькі голае цела, а і яшчэ сёе-тое на свеце.

5

Кватэра Леаніда Нільгча Пугача, Сяргеевага бацькі, была не з маленъкіх: чатырохпакаёука ў пасляваенным, сталінскім доме. З трохметровымі столямі, з прасторнымі кухняй і ваннаю. Дый чалавек Леанід Нільгч быў нешараговы. Калісьці, яшчэ за брэжнеўскім часам, ён заняў даволі высокую пасаду ў Саюзе мастакоў і змяніў сваю несамавітую двухпакаёуку на гэтых харомы ў цэнтры горада. Была ў яго непадалёк і майстэрня.

Але прыйшла перабудова, за ёй — наш варварскі капіталізм, і з майстэрняй прыйшлося расстацца. Не, Леанід Нільгч не разгубіўся ў новых умовах. Наўсперач, пайшоў угору дзякуючы прыроджанай камерцыйнай жылцы і ўменню ладзіць з людзьмі. І майстэрню ён мог бы зняць новую... Ды проста замнога аказалася яму для адзінокага жыцця і чатырох пакояў кватэры. Сяргей, сын, пажадаў жыць асобна ад бацькі. Здымае, за бацькавы ж грошы, кватэрку ў Богам забытым раёне. Так што два пакоі Нільгч пераабсталяваў пад рабочыя.

Жонкі ў яго няма так даўно, што часам здаецца, не было ніколі.

А іншым разам наляціць, апануе туга Леаніда Нільгча, перанясе яго гадоў гэтак на трыццаць назад, і наноў, балюча перажыве ён тыя падзеі...

І ўсё было тады не так, і ўсё было лепей, таму што былі яны маладыя, таму што кахалі, і жыщё ўяўлялася няспыннай квяцістай стужкаю... Ён любіў сваю жонку, ва ўсякім разе цяпер пастаянна пераконвае сябе ў гэтым. А тады... Тады была страсць, тады былі першыя творчыя поспехі і народзіны першынца — сына. І блаславёны той час, калі чалавек не задумваецца пра сэнс існавання, пра глыбіню сваіх пачуццяў, правільнасць учынкаў, а проста жыве, проста дзейнічае, проста кахае.

Яны былі на рэдкасць розныя з Ірай. Ён мастак, непаседа, любіў кампаніі. Яна матэматык, як казалі — таленавіты. Працавала ў Акадэміі, пісала нейкую пакручастую дысертацыю, цяжка пераносіла застолі і Леанідавых шумных, зухаватых прыяцеляў. Але хто сцвердзіў, што толькі блізкія па інтарэсах людзі ствараюць шчаслівія шлюбы? У іх сям'і панавалі спакой і паразуменне. І пражылі б яны, магчыма, доўгае і ўзаемаўдзячнае жыццё, і мелі б яшчэ дзяцей... Ды, напэўна, прызначана было Ірыне ў нябесных дакументах пражыць усяго дваццаць пяць...

А жыла яна, як ні дзіўна, так, нібы адмерана ёй гадоў дзевяноста. Бо напрарочыла ў маладосці Ірыне — будучаму кандыдату матэматычных навук! — нейкая шарлатанка доўгае жыццё, здаровую старасць, а неўзабаве — і сустрэчу са сваім нарачоным, які, аказалася, па ўсіх прыкметах супаў з Леанідам Нілычам. І захапілася з таго часу Іра гараскопамі, свята паверыла ў сваю шчаслівую зорку. Вылічвала па іх: калі ісці на адказную справу, а калі дома адседжвацца, калі выпадзе ёй удача, а калі не... Вось і падгадала себе паехаць у камандзіроўку ў Тблісі, спадзявалася прабіць новую распрацоўку... І была ўпэўненая, што праб'е.

Аднак занадта складаны Сусвет, каб ахапіць яго гараскопамі... Запрасілі там яе ў горы на шашлыкі. Вярталіся зацемна. І тысячу ж разоў раней пралягтаў над той цянінай бывалы вадзіцель, і яшчэ б столькі разоў праехаў, ды собіла яму памыліцца менавіта тады, калі ў кабіне, на заднім сядзенні з прыяцелямі, знаходзілася Леанідава жонка, яго каханая Іра...

Леаніду Нілычу толькі праз два тыдні пасля трагедыі прывезлі урну з сімвалічным прахам. Казалі, што і даставаць там не было чаго — кіламетровая глыбіня, камянюкі. І як найстрашнейшае вылучае цяпер яго памяць нават не раптоўную звестку пра Ірыну гібелль, а тое тыднёвае стаянне урны з парэшткамі ў калідоры. Балазе Сярожка, якому ледзь споўнілася трэх гады, мала чаго разумеў... Эх, не хацелася зарываць у зямлю яе прах, але і глядзець на урну было невыносна. Помніцца, апанаваны адчаем, два разы прымаў

Леанід яе з трумо і хаваў на антрэсоль. І неўзабаве, змучыўшыся душою, вяртаў назад — да вазы з кветкамі.

Пакутлівы год пражыў мастак пасля гібелі жонкі. Магільнымі чарвякамі, днём і ноччу, зядалі яго згрызоты сумлення. Усё малазначнае ды неістотнае, што дзеялася пры яе жыцці, набывала цяпер надзвычайны сэнс. І здавалася, што недастаткова ласкавы і чулы быў Леанід з нябожчыцай, многага не дадаў, у многім пакрыўдзіў. Ды што там пакрыўдзіў! Якраз у апошні год і пачаў ён ад яе падгульваць, тыповаму мужчынскаму эгаізму паддаўся. Здалося, бач ты, яму, што замала ўвагі стала надаваць ягонай асобе Ірына — усё больш за кніжкамі ды за сшыткамі працападала, на канферэнцыях розных, калоквіумах. А калі адрывалася ад науку — усё сына лашчыла ды песьціла. І не спытае ніколі, як там у яго, Леаніда, творчыя поспехі. А мастакі — народ датклівы, раўнівы да свайго рамяства... Гэх! І пачалося ж з пусцяковіны. Ну зусім не па сваёй волі здрадзіў ён жонцы. Хлопцы, у нос ім перцу, падставілі. Запрасілі ў лазню на выхадныя ды не сказаілі, што і плыўчых туды маладых гарачых завабілі. І выйшла такая неспадзянка, што толькі мужчына і зразумее, — нельга было адступіць, не асарамаціўшыся. Як не паказаць, што і ты не ў кулак смаркаешся, у рэшце рэшт?.. І тым не менш, сорамна было потым, балюча. Месяц не мог глядзець Ірыне ў очы. А яна і не падазравала, бедная: усё дыферэнцыравала там на сваіх паперынах. А далей... Ці то ў смак увайшоў трышацігадовы Леанід Нілыч, ці то зноў падаткнуў нячысцік, а толькі ўжо наступную жанчыну ніяк выпадковай не назавеш. І ў рэстарааны ён туую актрысачку вадзіў, і рамантычныя букеты дарыў, і ў акно па пажарнай лесвіцы лазіў. Неяк поначы і сарваўся ён з тае лесвіцы, паламаў галёнку і два месяцы на мыліцах праскакаў.

Леанід Нілыч, на той час чалавек няверуючы, але забабонны, успрыняў гэта як знак, папярэджанне: где, спыніся, будзе горай. І спыніўся ён, і зарокся не блуднічаць болей. Сям'і аддаўся. Дальбог, так какаў жонку, як і пад час мядовага месяца не здаралася, усе хатнія справы ў яе перахопліваў, на каленках з сынам поўзаў, у салдацкі ды паходы гуляючы. І

думалася, перахварэў ён, усё прайшло, забыта, будзе лепей і лепей... Гэх, не спыніш, не пераматаеш назад, як у кінематографе, жыщёвую стужку. За ўчынак кожны, за слова неабдуманае, нават за подлую думку — плаці пажыщёва.

Так грыз сябе цэлы год Леанід Нілыч. Працаваць не мог, перажыў творчы крызіс. Цяпер перад сынам, перад малым Сяргеем, гатовы быў ён укленчаны поўзаць за зраду ягонай маці, за недастатковую любоў да яе. І знаходзіў ён у малым мілья сэрцу рысы твару і харектару нябожчыцы. Пакляўся тады сабе Леанід, што ніколі не ажэніца ён паўторна, што абароніць Сяргея ад мачахі, што ў блін разаб'ецца, а зробіць сына шчаслівым.

Сваё слова стрымаў — не ажаніўся ні з кім, хоць жанчын абысці за наступныя дваццаць пяць гадоў, вядомая реч, не ўдалося. Не, з год, пакуль выдзіраўся з душэўнага мораку, ён на іх не глядзеў і ні аб чым заганным не думаў. Але так ужо зладжаны чалавек, што не можа ён пакутаваць вечна: або памірае ён, або жыве ды імкнецца да радасці, да шчасця, да асалоды. Вярнуліся да Леаніда і творчае натхненне, і пахі фарбаў, кветак, зеляніны, жаночых духоў. Бо не пераставаў яго магутны сялянскі арганізм прасіць ежы, паветра і сонца, не пераставаі ў ім выпрацоўвацца пэўныя гармоны. Прыйнада брала сваё. Але душа! Душа яго засталася там, з Ірынай, і ніхто не здолеў заняць яе месца.

Азіраючыся назад, з вышыні пяцідзесяці трох гадоў, бачыў мастак як бы расколатасць, размежаванасць свайго жыцця на дзве палаўіны: да і пасля трагедыі. Зусім іншымі крытэрыямі і каштоўнасцямі вызначаліся гэтая жыцці. Белае стала чорным, а чорнае белым. Праўда, з цягам часу чорнае крыху пасвятлела і пашарэла белае, размыліся межы, прыгутпіўся боль, але новым, напраўду новым і памудрэлым чалавекам стаў Леанід не цяпер, не год дзесяць таму, а тады — пасля Ірынай пібелі.

Раней, да трыццаці гадоў, шкура на ім гарэла: хацелася і ў Саюз мастакоў, хацелася грошай і славы. І радаваўся ён падзіцячаму сваім поспехам, быў чуйны і раёнівы да крытых і ўхвалы. Важна, надзвычай важна было тады, каб ведалі сябры, ведалі яго і жончыны родзічы пра гэтая часовыя, мімалётныя

поспехі. Была ў іхнай сябрыне маладых мастакоў задзірыстая творчая канкуренцыя, бравада, фатаўство, паказушнае вальналюбства, жаданне адзін аднаго пераплюнуць, каб усе апладзіравалі.

Усё знікла разам з Ірынай... І калі праз год выйшаў-такі спакутаваны Лёня на творчую арбіту, то не хвалявалі яго больш ні Саюз мастакоў, ні выставы, ні кар'ера, ні грошы. Але, як почасту бывае ў жыщі, дамагаемся мы з дзіўнай лёгкасцю якраз таго, да чаго найменей імкнёмся. Таму што не перажываем за гэта, а менавіта перажыванні, нецярпівая прага дасягнуць мэты з'яўляюцца нашымі першымі ворагамі.

Дамагаўся Леанід Нільч чаго-кольвек толькі таму, што цвёрда ведаў: жыщё — гэта рух наперад; без паступальнага руху, без развіцця яно ёсць балота. Дапамагала і выратоўвала Леаніда ад многіх нягодаў тое, што заўсёды, нават у пару славалюбнай маладосці, ён цвяроза ацэнъваў свае магчымасці — не “мnil себя гением”. Нейкім прыроджаным чуццём, яшчэ на пачатку творчага шляху, уразумеў ён адну простую ісціну: нішто ў жыщі на сподачку не падносіцца, за ўсё трэба змагацца, усё трэба браць з боем. Каму ж, як не яму, хутарскому хлопцу, які калісьці прыехаў пакараць сталіцу, было ведаць, што ўсе месцы пад сонцам даўно заняты ў такой жа зацятай барацьбе, што ніхто іх праста так не саступіць. Ніхто не раскрые гарачыя абдоймы ад захаплення Леанідавымі талентамі, не ўсцеліць яму дарогу кветкамі, не пападае ніцма. А наадварот, будуць браты-мастакі, учуюшы моцнага канкурэнта, усяляк замінаць яму добраца да запаветнага п'едэсталы, каб не адабраў ён у іх хлеб і славу. І наконт талентаў сваіх трэба маўчаць моўчкі, калі не хочаш быць спляжаным яшчэ на сваім зачатку. Трэба непрыкметным шэрранькім конікам караскацца на вяршыню грамадскай піраміды і, толькі набраўшы пэўную вышыню, набыўшы і вагу і сувязі, заявіць людзям пра свае творчыя здольнасці. А іначай паляціш ты з гэтае піраміды потырч, няшчадна разаб'ешся аб дол.

Усё гэта ўціяміў сабе Леанід Нільч. Ён ішоў угару паступова, не ўсцешваўся часовымі поспехамі, не бедаваў ад няўдач, нікому не зайдросціў, ні з каго не зларадстваваў. Ён ніколі не

падводзіў ні таварышаў-мастакоў, ні заказчыкаў. Ён уважаўся за абсолютна неславалюбнага, неамбіцыйнага чалавека, гэткага цягавітага, добрага рамесніка — і не болей. Але менавіта таму і любілі, і давяралі яму браты па пэндзлі, абіралі на розныя пасады ў Саюзе мастакоў, пррабівалі яму памяшканні для выстаў і презентацый.

Грымнула гарбачоўская перабудова, і тут не знячэвіўся, не прапаў Леанід Нільч. Бо, як аказалася, асноўны капітал — гэта не гроши, не талент, а сувязі. А сувязяў і знаёмстваў з патрэбнымі людзьмі было ў яго досыць. Да таго ж за гады творчай дзейнасці склалася свая кліентура, і бывала, што напісаную за адну ноч карціну ўдавалася прадаць за пяцьдзесят, за сто долараў. Ён стаў модным мастаком, харызматычнай постаццю. І самае дзіўнае, што, малапрыкметны напачатку, яго талент як бы ўзрос, падужэў, раскрыўся. Леанідавы палотны, год ад году, дзякуючы нястомнай, уседаўтай працы пачалі набываць усё болей адметныя, вартыя рысы.

Асаблівы рывок зрабіў Нільч за апошнія пяць гадоў, калі асэнсаваў працэсы, што так рэзка адбыліся ў яго краіне, — у кантэксце сусветнай гісторыі. Гэтае падзенне жалезнай заслоны, што справакавала паток новай літаратуры, новых ісцін, каштоўнасцяў і псеўдакаштоўнасцяў у мазгі непадрыхтаваных да свабоды людзей, зрабіла моцны пераварот і ў душы заўсёды разважнага, памяркоўнага, психалагічна ўстойлівага Леаніда Нільча.

Ён адкрыў, што перайначанае на яго вачах жыщё ніяк не ўкладваецца ў тыя схемы, па якіх ён прывык існаваць, і не падпарадкоўваецца ўжо tym ісцінам, у якія ён раней верыў; што тыя ісціны не ёсць аксіёмы, а толькі пробныя мадэлі жыцця, якія не вытрымалі выпрабавання часам. Свет нібы пашырыўся перад Леанідам Нільчам, стаў гразнейшым, абёмнейшым і цікавейшым. Атрымаўшы доступ да раней забароненых кніг гістарычнай, эзатэрычнай і мастацкай літаратуры, ён выразна ўбачыў, што ісцін, якія руйнаваліся няўмольным часам, за перыяд існавання чалавецтва было

мноства. І толькі шараговая з іх, не лепшая за ўсе астагнія, — марксізм-ленінізм.

Дзе ж праўда? Гэтае адвечнае пытанне змушила мастака пасля падзення ягоных ідалаў. Як, чым і па якіх правілах яму цяпер жыць? І галоўнае, навошта? Чуцё гаварыла, што адказ ёсць. Ён стаў чыгачъ далей, насычаща базай сусветных ведаў, што былі подла ўтоёны ад яго на працягу сарака гадоў свядомага жыцця. Ён кінуў маляваць карціны і стаў шукаць нейкую сакральную крапку ў гісторыі чалавецтва, нейкую падзею, што б адказала адразу на ўсе пытанні, прымірыла супярэчныя тэорыі, прасвятліла б яго паняцце аб светабудове. І прыйшоў ён туды, куды прыходзяць, у рэшце рэшт, усе шукальнікі — на дзве тысячы год назад, на Галгофу. Бо толькі там, і пакуль аднойчы, сышліся ў смяротным бai сусветныя добро і зло, свято і цемра, праўда і псеўдапраўда. Толькі там Пераможаны стаў Пераможцам, а Забіты — Вечна Жывым...

Гэтае азарэнне ўвайшло ў мастакову душу, знітавалася з яго творчасцю. І па-новаму, зусім па-іншаму глядзеў ён цяпер на палотны Рэмбрандта і Рафаэля, Шагала і Гоі. Там, дзе з маладосці быў знаёмы кожны штрых і мазок, свіцілася *тое самае*: Галгофа і крыж са сваёй страшнай Ахвяраю, месца, дзе яднаюцца зямля і неба, дзе ў крапку сціскаецца час і бяжыць ужо ў іншым напрамку.

6

Багата знаёмых, кліентаў, усялякіх сяброў-прыяцеляў меў Леанід Нільч Пугач. Ён лёгка знаёміўся, сыходзіўся з людзьмі і сам быў, што называецца, чалавекам лёгкім. Але толькі адну дружбу пранёс ён з маладосці да сённяшняга дня, толькі з адным чалавекам на свеце быў ён самім сабой, адкрытым і шчырым — з Адынцом Валерыем Віктараўічам.

Адвечар таго дня, з якога пачаўся наш аповед, Адынец завітаў да Леаніда Нільча ў госці. Адвячорак, дарэчы, стаяў марозны і ветраны, але ў вялікай зале Пугачовай кватэры было горача — не то ад батарэй ацяплення, не то ад палкай спрэчкі, якую вялі між сабою сябры.

Адынец быў чалавекам незвычайным ва ўсіх адносінах. Пазнаёміўся з ім Нільг у пару рамантычнай маладосці, пад час байдарачнага паходу. Неяк разгаварыліся яны ля вогнішча, і адразу ўразіў Леаніда небывалы і не абы-які для свайго ўзросту культурны досвед суразмоўніка, яго манера грунтоўна і ненавязліва адстойваць свае думкі. А быў Адынец усяго толькі маладым інжынерам.

І гутарка, што завязалася тады паміж імі на беразе возера, як бы не канчаецца і па сёння, хоць састарыліся суразмоўнікі, хоць шмат чаго памянялася ў іх жыцці, хоць жывуць яны ўжо не пры сацыялізме, а пры капіталізме.

Апрача таго, што Валерый Адынец заўсёды быў для Леаніда Пугача цікавым чалавекам і надзейным сябрам, ён яшчэ з'яўляўся як бы сувязной ніццю паміж маладосцю і сталасцю, паміж колішнім рамантычным, жанагым і шчаслівым Лёнем і цяперашнім мудрым, разважлівым, мацёрым мастаком Леанідам Нільгам.

Сам жа Адынец не змяніўся нірохі. Вецер далёкіх вандровак па-ранейшаму гулай у галаве гэтага эстэта, летуценніка, ідэаліста. За трыццаць год ён выслужыўся адно да вядучага інжынера і атрымоўваў у сваім СКБ міэрную, вартую жалю зарплату. Гэтай зарплаты, аднак, хапіла, каб сабраць пакрысе адну з найбагацейшых прыватных бібліятэк сталіцы, мець зайдросны архіў нашых і замежных музычных кружэлак, процьму касет з песнямі ўсемагчымых бардаў, некалькі альбомаў рэдкіх марак з усіх куткоў свету, калекцыю старадаўніх манет і шмат чаго іншага. А змяшчалася тое багацце ў невялічкай двухпакаёвой кватэры.

Як ні дзіўна, збіраў усё гэта Адынец не з азартнай карысці, не з жадання праславіцца, не для навуковых і культуралагічных даследаванняў, а з банальнай любові да жыцця і мастацтва.

Тады, калі большасць грамадзян былога Савецкага Саюза марнела ад сухіх лозунгаў і дэмансстрацый, калі культурніцкая эліта пакутавала за так званай жалезнай заслонай, не адчуваў Валерый ні лозунгаў тых, ні заслоны гэтай не бачыў. Бо ў яго несамавітай двухпакаёўцы заўсёды лунаў дух Шэкспіра,

гасцяваў Моцарт, завітваў Мальер, стала пражывалі Пушкін, Талстой, Дастaeўскі...

Адно прыкра — не было сярод іх жывых людзей, ніколі не раздаваўся прарэзлівы дзіцячы крык, не гаспадарылі на кухні шумлівія жаночыя руки. Так, Адынец быў перакананы халасцяк. Прычын таму шмат. У першую чаргу — тое, што нельга было ўявіць паміж гэтым дзіваком і яго рауніва, дзесяцігоддзі збіранымі калекцыямі яшчэ кагосыці трэцяга, чацвёртага, пятага... Тут і аднаму было не павярнуцца між шафаў, грувасткіх паліц, сакрэтнікаў, між скульптур і палотнаў, якія, нібы дзецы, патрабавалі да сябе нязводнай увагі, дogleяду і любові.

Праўда, аднойчы, даўно-даўно, ледзь не ажаніўся па мужчынскай слабасці Адынец, ды ўрагаваў яго ўсё той жа рамантычна-ідэалістычны погляд на рэчы. Пакахаў ён у трышцаць гадоў адну журналістку. І здавалася, разумная была, развітая жанчына. Можна было з ёй гаварыць пра Веласкеса і Байрана, і Шылера яго любімага яна прымала як быццам... А толькі за два тыдні да вяселля, калі жылі яны ўжо як муж з жонкай, неяк поначы, собіла яго сяброўцы ляпнуць, што некаторыя мужчыны робяць нешта там так, а яшчэ і вось так і вось гэтак... Тых неабдуманых слоў хапіла, каб моўчкі ўстаў Адынец з ложа страсці, моўчкі апрануўся і пабрыў па начным горадзе да сваіх карцін, кружэлак і кніжак...

З таго часу ён ужо не дазваляў сабе ўплытаць у светлае паняцце любові цялесны аспект і жыў абсалютным аскетам. З гадамі гэтае самотніцтва і ненармальная пазбяганне слабага полу ператварылася ў неваяёнічае жаночаненавісніцтва, якое было пастаянным яблыкам разладу паміж Адынцом і Леанідам Нільчам. Бо мастак, хоць і не “ашчаслівіў” сына мачахай, усё ж не пагарджаў жаночымі вабнотамі і заўсёды меў сяброўку жыцця. За што папракаў яго Валерый Віктараўіч і, у запале спрэчак, называў старым ханжой і “спаднічнай” душою.

Між іншым, іхня гутаркі часцяком наслі нямірныя характеристар, і бывала, развітваліся сябры, ажно ў дзвярах праклінаючы адзін аднаго ды надзяляючы абразлівымі мянушкамі. Але мірыліся хутка, праз пару гадзін, па тэлефоне. Бо гэтыя

запальчывыя сваркі былі неад'емнай і неабходнай часткай іх інтэлектуальнага, духоўнага існавання, з'яўляліся сродкам выплескаў як адмоўных, так і станоўчых эмоцый.

Валерый Віктаравіч належаў да тae катэгорыі халасцякоў, што хваравіта педантычныя ў справах і неверагодна дбайнныя да чысціні і парадку рэчаў. У яго кватэры ўсё ляжала, стаяла і вісела строга на сваіх месцах, старанна аберагалася ад пылу і бруду. Адынец быў просты і акуратны ў адзенні і наўздрзў непераборлівы ў ежы. Змесціва яго халадзільніка і цяпер, пры капіталізме, не вызначалася багаццем і разнастайнасцю. У ліхія ж часіны гайдараўскага абвалу халадзільнік і наогул збольшага пуставаў, а яго гаспадар перабіваўся з кефіру на хлеб. Таму што не мог Адынец дазволіць сабе марнаваць вольны час на беганіну па горадзе ў пошуках чагосьці пажыўнейшага, выстойваць у тумных чэргах. І ў галодную, і ў сътую пару ён захоўваў сваю нязменную сухую кампакцыю, упэўненасць у руках і светлы дапытлівы розум.

Чаму найболей дзівіўся Леанід Нільч, то гэта непазбыўнай бадзёрасці, пастаяннай жышцярадаснасці Адынца. Які ні пазвоніш — у голасе яго свіціцца блазнаватое захапленне, які ні сустрэнешся — па-маладому гарашаць яго вочы. Нават раздражняла гэта падчас. Уважаў жа сябе Леанід Пугач за моцнага, трывалага чалавека, але і ён, бывала, упадаў у меланхолію, паддаваўся нудзе і маркоце. Так часам дапячэ жышцё — ці сын выкіне чаргове штукарства, ці напаскудзіць нехта з нядобраўчліўцаў, ці палаешся з палюбоўніцай, — і падкоціць пад горла даўкі камяк, і сам сабе зробішся ненавісным, і бачыць нікога не хочацца. Тады запіраўся Нільч у сваёй майстэрні, адключаў і тэлефон і мабільнік ды на некалькі сутак унурваўся ў працу. Або, калі ўжо зусім было моташна, кідаў усё да чортавай маці, адпраўляўся на вакзал, сядаў у любую электрычку, вылазіў на малалюдным паўстанку і брадзіў, брадзіў па лясных і палявых дарогах, па бездаражы да самае цемры... І гэта ён — чалавек, не абдзелены ні грашыма, ні славай, ні грамадскай увагаю!

Ды не ведаў Леанід Нільч, што ў створаным Адынцом маласвеце вольны выбіраць гэты дзівак толькі прыемных сабе

людзей — якія не падвядуць, не аблаюць, не здрадзяць; людзей адукаваных, высокадухоўных, лагодных. А іменна аўтараў шматлікіх раманаў, філасофскіх трактатаў, энцыклапедый, стваральнікаў разнастайных сімфоній і операў. Таму і вяселіцца яго душа, таму роўны яго настрой, таму жыццярадасны яго голас.

Але ёсць яшчэ адна тайна ў Валерыя Віктаравіча, пра якую не ведае яго найбліжэйшы сябар. Страшная тайна, якая, тым не менш, дае яму сілы жыць пабожна, удзячна і жыццялюбна.

Каля дваццаці пяці гадоў у загараднай псіхбалыніцы жыве — не жыве, а марудна памірае яго брат-блізнюк, Алег Віктаравіч.

Калісці Алег вучыўся ў тэхналагічным інстытуце і быў самым звычайнім хлопцам — вясёлым, з кучай сяброў і сябровак, аматар студэнцкіх вечарынек, дыскатэк і іншых жыццёвых радасцяў. Аднак на апошнім курсе як падмянілі Алега. Ці прычынай таму няшчаснае каханне, ці здрада сябра, ці яшчэ якое душэўнае ўзрушэнне — ніхто не дазнаўся дагэтуль. А толькі абарваў ён усе знаёмыя, стаў прападаць у чыгальных залах і горамі цягаць з бібліятэк розныя мудрагелістыя кніпі. Збольшага зацятай бязбожнасцю, спрытызмам аддавала тое чытво. Паглынаў яго брат запоем, нешта пісаў у сыштках, мармытаў пад нос, не выходзіў з дому і па троє, і па чацвёра сутак. Устрывожыліся бацькі, сталі распытваць Алега. Навуковую працу пішу, у аспірантуру збіраюся, склусіў ён. Крыху супакоіліся дамашнія. Ды ненадоўга. Неяк стрэў Валера ў горадзе Алегавага прыяцеля-сукурсніка, свайго шапачнага знаёмца, і дазнаўся, што ўжо паўгода як не паказваецца ў інстытуце Алег, на сесію не з'явіўся, але акадэмічны не браў і таму найхутчэй адлічаны... А далей — усё горай: стаў брат сам з сабой размаўляць, а на распыты бацькоў лухту нейкую несці. Што, маўляў, усё мана, што ўсё роўна памром, дык хоць трэба ратаваць свае душы... што ў апраметнай нас чакаюць — не дачакаюцца, але ён ведае выйсце... І падобную несусвеціцу. Спужаліся бацькі, пачалі псіхолагаў выклікаць розных, падпольных экстрасэнсаў вышукваць. Толькі палохалі яны сваім выглядам няшчаснага брата, толькі глыбей заганялі яго ў вар'яцкую прорву.

Трызнілася ўжо Алегу, што палюе за ім нейкі каратканогі пляшывы чалавек (гэта асабліва запомнілася Валерью), што ваюе той чалавек з кітападобнай пачварынай — дэмманам, у закладзе ў якога нашыя жыщі, што бегае той пляшывы па дэмманавай туши і рэжа яе крывым нажом, а адрезаныя кускі ажываюць, у маленькіх пачварын перагварающа ды кусаюць, намагаючыся пажраць, вялікую тушу. Блыгана так гаварыў Алег, вісклівым голасам. І ўсё паказваў у акно, што стаіць той пляшывы каратканогі то за тэлефоннай будкай, то ў дзвярах пад'езда процілеглага дома, то ў алтанцы нібыта хаваецца... Перастаў брат есці, бо баяўся, што падсыпле яго вораг атругу, перастаў мышца, бо не вада гэта, а пякельная вадкасць. Прымусова яго кармілі; сілком, у шесць рук, вадзілі ў ванную, абмывалі пад душам. А сесці ў ваду не хацеў, бо той уяўны пляшывы чалавек мог і пад вадой дыхаць, дык зацягне яшчэ на дно і будзе трymаць...

Карацей, сербанулі яны ліха на ўсю закрутку. Хоць не хацелася, а прыйшлося пакласці Алега ў вар'ятню. За пяць наступных гадоў, пакуль не загнала гора бацькоў у магілу, некалькі разоў, у часы прасвятлення, забіралі яны Алега дамоў. Ды кожны раз і месяца з ім не вытрымлівалі...

І ўжо чвэрць стагоддзя (ніводны знаёмы не ведаў гэтага) кожныя два тыдні закупляў Валерый Віктаравіч валізу ласункаў і фруктаў ды адпраўляўся за горад, дзе за высокай мураванай агароджай мучыў свой век яго брат-блізнюк, яго кроў, яго вобраз і падабенства...

Апошні год было зусім туга: Алег ужо не ўставаў з ложка і амаль не пазнаваў Валерия Віктаравіча. Але неяк пасвяглеў тварам, заўсёдныя жахі пакінулі яго гаротны розум, і здавалася, што Бог зліцецца і неўзабаве прыбярэ да сябе гэтую пакутную душу.

Валерий Віктаравіч мужна нёс свой крыж. Ён быў упэйнены, што брат узяў на сябе нейкія цяжкія грахі яго далёкіх, нязнаных продкаў, тым самым дараваўшы яму ясны розум і радаснае светаўспрыманне. Дзеля гэтага спакутаванага бледна-сіняга твару, дзеля гэтай згарбелай спіны і высахлых братавых ног не можа, ні ў якім разе не можа наракаць

Адынец на свае жыццёвыя нягоды і злыбеды, а толькі — шукаць дабро, збіраць яго па крупінках.

7

— Назад у паганства! Вось як бы я ахарактарызаваў сённяшні дзень, — гаварыў, узрушана тэпаючы па зале, Леанід Нільч.

Яго суразмоўнік, наадварот, патанаў у выгодным крэсле і быў як быццам зусім бестрывожны. Левая яго рука расслаблена ляжала на мяккай парэнчы, а правая трымала фігурысты фужэр з чырвоным віном, якое Адынец пакрысе і пацягваў.

— Што ты маеш на ўвазе? — прыжмурыўся ён, пазіраючы на каржакаватага барадача Нільча.

— А тое, браце, што адбываецца вакол нас за апошніе дзесяцігоддзе, — раздражнёна махнуў Нільч рукою. — Гэта ж кашмар несусветны! Маральныя каштойнасці хрысціянства знішчаюцца на нашых вачах, а мы толькі ў ладкі пляскаем: ай дэмакраты, ай малайцы!

— Старая песня, — з нудою ў голасе зморшчыўся Адынец. — І не надакучыла табе з пустога ў парожніе пераліваць...

— Не, не надакучыла. І не надакучыць, пакуль будуць на экранах выпендрывацца тупагаловыя высакачкі, пакуль будуць яны...

— А ты не глядзі! — перабіў яго Валерый Адынец.

— Як “не глядзі”?

— А не ўключай тэлевіzar, і годзе.

— Я яго, лічы, і так не ўключаю. Патрэбны ён мне як мёртваму прыпаркі! — гарачыўся Леанід Пугач. — Моладзь шкада. Што ж з яе вырасце на гэтых пошлых ток-шоу, баевіках, парнусе? На гэтай мярзоце, што выліваецца на кволія галовы нашых сыноў, дачок, унukaў...

— Це, це, це, це, — пагардліва адмахнуўся ад яго суразмоўнік. — Чу-улі, Леанід Нільч, усё гэта мы тысячу разоў чу-улі.

— Аднаго не зразумею, навошта было развівацца ад малпы да чалавека, стагоддзямі душыць у сабе паганскія звычкі, каб

на парозе трэцяга тысячагоддзя ад нараджэння свайго Збавіцеля ўсё адрынуць, распрануцца дагала і зноў, як у добрыя старыя часы, скакаць вакол воннішча?

Адынец ніяк не хацеў падхапіць гэтую тэму і ад таго яшчэ больш распаляў Леаніда Нільча.

— Ты ж паглядзі, Валер, што наўкол вытвараеца. Я ніколькі не перабольшваю, калі кажу, што мы да паганства вяртаемся. Людзі, мабыць, толькі таму пабудавалі цывілізацыю, стварылі шэдэўры мастацтва, што год за годам, на працягу тысячагоддзяў выціскалі з сябе жывёлыны пачатак. І першы да гэтага крок — вонратка. Не прыкрываючы голае цела, нам немагчыма прыглушыць юр, а не прыглушыўшы яго, не можам мы мысліць, бо юр ачмурае... Нездарма ж раней ажно ўлетку людзі ў пальчатках хадзілі.

— Ага! Тыя, хто жыў за кошт чужой працы. Лайдакі, свалачное панства.

— Не свалачное панства, а шляхетнае панства. Таму і думкі ў іх былі высокія, і на жанчыну яны глядзелі як на боскую таямніцу, і паводзіліся далікага, што цела сваё хавалі пад вонраткамі. А цяпер?! У школу — на заняткі для спасціжэння мудрасці! — ходзяць у данельга кароткіх спадніцах, у празрыстых майках. А потым бядуе нейкая матуля, што згвалціў яе пятнаццацігадовую дачку аднакласнік. Ды няўцям ёй, бесталковай, што тая дачка два гады распаляла яго маладую жарсць сваім какецтвам, сваімі аголенымі нагамі. І дагулялася!

— Лоўка завярнуў! — тэатральна пляснуў у далоні Адынец. — Поспехі робіш, Нільч.

— Смейся, смейся, зубаскал. — Пугач падышоў да часопіснага століка, наліў сабе паўфужэра віна і мігам яго пракаўтнуў. — Паглядзім, што ты далей прахікаеш. — Ён зноў пусціўся шпацыраваць па зале. — Дык вось, дабраўшыся да вяршыні інтэлекту, чалавецтва не знайшло нічога лепшага, як зноўку павярнуць да сваіх каранёў, то бок да язычніцтва. Зноўку ўзнялі на п'едэстал фалас і яму пакланяюцца. І вяршэнствуюць душамі ўжо не літаратары і асьветнікі, як было

сто гадоў назад, а галапупыя эстрадныя зоркі, плячыстыя герой баевікоў, сексбомбы эратычных трэйлераў...

— Дзякуючы тваёй жа цывілізацыі.

— Не зразумеў... — здзівіўся Леанід Нілыч.

— А ты падумай. — Валерый Адынец з'едліва ўсміхнуўся. — Памазгуй, брат славуты мастак, пакумекай. І можа, дапнеш нарэшце, што якраз дзякуючы тэлевізарам, магнітафонам, інтэрнэтам і верхаводзяць народнымі масамі ўжо не мысляры, не навукоўцы, а эстрадныя выскачкі. Іх не так?

— Яно так... канешне... Але ж не для таго прыдумляліся электронныя сродкі зносінаў, каб народ разбэшчваць. Упэўнены, дзеля добра вучоныя шчыравалі...

— Це, це, це, це. — Адынец ляготна і пазяхліва, з выглядам інтэлектуальнай перавагі глядзеў на прыяцеля.

— Я ж памятаю, колькі радасці было, калі я тэлевізарам абзвавёўся. Гэта быў рывок у прастору, духоўны ўздым, увесы пад'езд да мяне збягаўся. А каляровы тэлевіzar! О, як я радаваўся, калі ўбачыў блішчастыя чырвоныя шлемы зборнай СССР па хакеі: чырвоная форма на белым лёдзе! Ды я, нібы хлапец, ад шчасця трымцеў. А цепер: гэты тэлевіzar, гэтае акно ў свет, ворагам робіцца найлюцейшым!

— Заеўся ты, значыць. Трэба, відаць, цябе зноў на сталінскае радыё пасадзіць ды павадзіць на дэмантрацыі. Тады б ацаніў ты гэтага “найлюцейшага” ворага.

— Не, Валер, не куплюся я цяпер на яго. Тому што ведаю д'ябалскую сутнасць гэтай гаваркай скрыні. Нячысты яе апанаваў, апаганіў, як ён апаганьвае ўсё на свеце: царкву, каханне, літаратуру. А тэлевіzar для яго, д'ябла, самая ласая пазіцыя, бо ўадначас ахоплівае сотні мільёнаў душаў. І прапагандуе ён па ўсіх каналах наступнае: панаванне дужага над слабым, уладу грошай, гвалт і цынічны секс.

— І не надакучыла табе штампамі гаварьшь? — У знак пратэсту Адынец ажно прыкрыў рукой вочы. — Ты ж не лектар па чысціні нораваў.

— А за гэта, за чысціню нораваў, з якой ты насміхаешься, варта жыццё аддаць! — Нілыч ізноў плюхнуў сабе віна. — Бо

без той чысціні няма мастацтва, а без мастацтва нам з табой —
гамон. Затопча нас асаганелы нагоўп.

— Ну, ты ўсё сказаў?

— Не, не ўсё! Не ўсё, братка. Мы дагуляліся да того, што
ніводная кніга, ніводны фільм не будуць прададзены, пакуль у
іх няма вышэйпералічаных “каштоўнасцяў”: мора грошай,
гвалту і голага цела. Гэта, што называецца, фінал! Прыпылыі,
спадарове... — Нілыч перавёў дух. — Цяпер адкрыта, у час,
калі і немаўляты спаць не кладуцца, па любым канале можна
ўбачыць, як нейкія багацеі “культурна” адпачываюць у лазні з
адборнымі дзеўкамі. Яны, так бы мовіць, увасабляюць ідэал
адпачынку: камфортная цеплыня, вытганчаныя ежа, курыва,
выпіўка, а галоўнае — бабскія целы на любы густ, што
сноўдаюцца перад іх блудлівымі вачыма. І яны, багацеі,
выбіраюць гэтыя грудзі і задніцы, як перскі і ананасы з
талерак, што стаяць у іх тут жа. Бо за целы, як і за фрукты,
заплачана. І заўваж, заплачана тымі ж паскуднымі грашымі,
на якія гэтыя багатыры вучаць у Англіях і Швейцарыях сваіх
сыночкаў і дочачак, на якія апранаюць сваіх раскомленых
жонак і выпраўляюць іх у разнастайныя круізы.

— Ну-ну.

— Дзе тут мараль, я пытаюся? Нямашака.— Нілыч карцінна
развёў рукамі. — Але ім на яе напляваць. Ім напляваць і на
элементарную гіліену: нават жывёлы не спаруюцца там, дзе
ядуць ці адпачываюць. А ім, нашым “новым беларусам”, ўсё
адразу падай! Ну, ладна, — на табе, задушыся! А далей што?
Што далей, калі ты ўсё атрымаў, ўсё купіў за свае грошы? Да
чаго ж заўтра імкнуцца? А да таго, адкажуць мне яны: сёння
крэветкі нашанскія, а заўтра японскія; сёння піва нямецкае, а
заўтра бельгійскае; сёння пышнацелая Машка, а заўтра
хударлявую Светку хачу! І так да бясконцасці, а праўдзівей —
да скону, пакуль іхняя плоць здатная прымать дарункі жыцця.

— Да ты, брат, філософ.

Тут зазваніў тэлефон. Леанід Нілыч схамянуўся і ўвішна
дастаў з кішэні штаноў мабільнік.

— Слухаю... А, Макарыч! І ты будзь здаровы. — Ён грузна
апусціўся ў крэсла, што стаяла з другога, насупроць Адынца,

краю часопіснага століка. — Ну зробім, Макарыч, я ж ужо казаў. Падыходзь заўтра гэтак... гадзінак у адзінаццаць... Добра... Добра. Толькі патэлефануі папярэдне. Згода. — Нілыч вярнуў у карман мабільнік і неяк рассеяна паглядзеў на прыяцеля.

— Дык вось слухай мяне, — сказаў яму той роўным, упэўненым голасам. — Усё, што ты тут прамаўляй, я называю, прабач, прыгожымі соплямі.

Пугач саўгануўся на крэсле і ўжо хацеў абурыцца, але Адынец папераджальна ўзняў руку дагары.

— Чакай! Ты тут памудраваў досыць. То дай і мне сказаць пару слоў. — Ён скрыжаваў на грудзях рукі. — Я сцвярджаю, што літаральна за дзесяць хвілін магу тваю тэорыю разнесці ўшчэнт.

— Паспрабуй! — задзірыста буркнуў Леанід Нілыч.

— Але спачатку адкажы мне на адно пытанне.

— Валяй.

— Навошта ты тут разводзіў маралізаторствы ды прапаведаваў чысціню нораваў, калі сам жывеш з жанчынай у незарэгістраваным шлюбе? Толькі не крыйдуй.

— Ну ты даеш! — ажно засмяяўся мастак. — Хто ж вінаваты, што прырода зрабіла мяне мужыком, а яе жанчынай! Тут, браце, святы інстынкт падаўжэння роду.

— Ну, спадзяюся, ты не будзеш казаць, што вы сустракаецца дзеля працвітання чалавечага роду?

— Не... ну... гэта ж іншае...

— Не, шаноўны, гэта якраз тое самае, пра што казаў вялікі Свіфт яшчэ трыста гадоў таму. А іменна: што дзеці не абавязаны дзякаваць бацькам за сваё жыццё таму, што бацькі ў момант зачатця думалі не пра іх, а кіраваліся адно сваімі страсцямі. У цябе ж ёсьць дарослы сын, у яе, Марыны, дванаццацігадовая дачка, і значыць — свае абавязкі перад прыродай вы выканалі...

— Вярзеш нейкія глупствы, — бянтэжліва прамовіў Нілыч і ўзяў за рыльца бутэльку, мерачыся папоўніць фужэры. — Ну, апрача таго што ёсьць здаровы інстынкт, існуюць яшчэ і цеплыня, духоўная блізкасць паміж...

— Духоўная, кажаш? — саркастычна ўхмыльнуўся Адынец.

— Ды што ты да мяне прычапіўся! — з крыўдай, але без злосці ў голасе ўсклікнуў Пугач.

— Ну ладна, ладна, даруй! — Валерый Віктаравіч пацягнуўся цераз стол і палаляпай суразмоўніка па руцэ. — Больш не буду. — Ён зрабіў паўзу, пракашляўся і загаварыў сур'ёзна: — Усё гэта я, брат, распачаў з мэтай паказаць, што бязгрэшных людзей не бывае; што “не судзі, ды не будзеш асуджаны” — гэта бессмяротныя слова. І калі ты крыгтыкуеш сучасную рэчаінасць за падзенне нораваў, то падумай, ці нашмат былі вышэйшыя тыя норавы гадоў дваццаць, трыццаць таму.

— Вышэйшыя адназначна.

— Добра. Так і запішам. А вось цяпер слухай. — Валерий Віктаравіч ізноў скрыжаваў руکі і прыўзняў падбародак. — Я сцвярджаю, што чалавек, па сваёй прыродзе, заўсёды быў ніzkай, блудлівой, хлуслівой і зайдрослівой істотаю. І прынцып, якім ён адвеceu кіруецца, ёсьць дасягненне ўласнае асалоды. Усё пытанне ў тым, ці дазволіць грамадства яму гэтую асалоду атрымаць. Во кожная з асобін грамадства таксама імкненцца да асабістай асалоды. Адсюль і натуральны адбор. Адсюль і перавага дужага над слабым і багатага над бедным, адсюль і выбіраем мы пародзістых жанчын, а не розных там вырадкаў. А жанчыны, акрамя фізічнай пароды, яшчэ глядзяць і на нашы жывцяздолынасць, уменне зарабляць гроши, а значыць, угрымліваць будучую сям'ю. Ужо ў гэтым ты мне павер!

— Веру! Аднак не згодны з тым, што выключна натуральны адбор кіруе чалавечай супольнасцю...

— Вось! Слушна, — зноў узяў вяршэнства Адынец. — І менавіта таму, што існуюць яшчэ іншыя, духоўныя, каштоўнасці, мы і называемся людзьмі, а не быдлам. Але! — Ён узвысіў голас. — На пэўных этапах свайго развіцця чалавечая супольнасць можа кіравацца выключна жывёльным аспектам. Паясняю: пасля развалу Савецкага Саюза зруйнаваліся не толькі духоўныя ідэалы, але і ежы, элементарнага хлеба, можна сказаць, не стала. І што было рабіць: шукаць іншыя ідэалы і паміраць з голаду? Тут ужо не да парасяць, калі свінню смаліць!

Галоднаму не да кніжак, не да тэатраў, не да высокадухоўнасці. Трэба было целы свае тленныя ратаваць. І кінулася грамада здабываць тую банальную пажыву — панішаму і бышъ не магло.

— Ну, а цяпер? Цяпер жа часы разрухі мінуліся, — свідраваў Леанід Нілыч позіркам суразмоўніка. — Пара, так бы мовіць, зноў людзьмі станавіцца.

— І станем! Не спяшай, станем! Ты ж зразумей, што семдзесят гадоў камуністы мучылі нашы блудлівія, прагненія да асалоды целы, нашы вольналюбівія душы прыгняталі яны сваім цемрашальствам. А тут — гоп! — і адкрыліся нам свабоды заходнія небывалыя: музыка не ўрачыстая, а забаўляльная; адзенні не саўдэпаўскія нехлямяжкі, а зграбныя целалюбівія вонраткі; жаніцьба не па штампе ў пашпарце, а грамадзянскім шлюбам — маўляў, жыві, пакуль какаецца, а разлюбіў, то хоць і каленам пад зад. Пацярпі, Нілыч, — куражыўся Адынец. — Дай жа наесціся! Мучылі нас ідэалогіямі, кармілі нас замест сексу і ежы абящаннямі пра светлу будучыню, дык ужо не крыўдуйце, што мы цяпер наталляемся. А насыціўшыся, гэтак гадоў праз дваццаць, мы і пра культуру падумаем, пра літаратуру і мастацтва ўспомнім. Карацей, станем такімі ж паважнымі і добропрыстойнымі, як амерыканцы, французы і немцы.

— Хрэн калі мы станем такімі! — фыркнуў мастак.

— А я гавару — станем. І ужо становімся, ужо наядаемся мы гэтымі баевікамі, эротыкай, жахамі. І неўзабаве захочацца нам душэўнага, лагоднага, сэнтыментальнага. Ужо — а я сачу за гэтым, Нілыч — з'яўляюцца маладыя эстрадныя спевакі і спявачкі, што нясуць у масы прыстойнае слова і высокую музыку. І кіно наша, перахварэўшы на хамства і пошласць, пакрысе паварочваецца да традыцый савецкага кінематографа.

— Не ведаю. — Леанід Пугач устаў з крэсла. — На мой погляд, дык сучасная эстрада нічым не адрозніваецца ад сакавіцкага кацінага ляманту, калі самцы раз'юшана клікаюць самак. “Прыйдзі, бо я цябе хачу!” — вось асноўны матыў гэтых шматтысячных песень. Або: “Ты кінуў мяне, і таму мне дрэнна!”

І пад гэты прымітывізм вар'ююцца тысячы на стадыёнах, і пускаюць соплі мільёны тэлегедаочоў. Жах!

— А я сцвярджаю, што і такія прымітыўныя песні надзвычай неабходныя грамадству. Таму што яны найбольш расслабляюць маладзёнаў, даюць выйсце іхняй прыроднай агрэсіі. І, наскакаўшыся пад гэтую бязглузду музыку, юнак прыйдзе дамоў улагоджаным і будзе добрым сынам, братам, дбайнім вучнем.

— Ды ну?

— А ты ведаеш, што менавіта з прычыны недахопу забаўляльных відовішчаў за савецкім часам працвітаў тэрарызм настаўнікаў над вучнямі, бацькоў над сынамі, мужоў над жонкамі? Што ў кожным класе быў свой падпольны пахан, шэрая скацінка і “апушчаныя” — самыя безбаронныя, фізічна кволыя вучні. Пра ПТВ я і казаць не буду! А гэтыя бойкі раён на раён, вуліца на вуліцу паміж падлеткамі? Ды тады можна было быць збітым проста за тое, што ты з чужога раёна, нетутэйшы. А адбіранне грошай старшакласнікамі ў маладзейшых вучняў! І ўсё гэта рабілася пад вонкавай абалонкай добраўрыстойнасці, паміж камсамольскімі сходамі і піянерскімі лінейкамі. А чаму? Таму што душыла гэтая ідэалогія агрэсіўную чалавечую прыроду, штучна заганяла яе ўглыб, не давала натуральнага выйсця. На Захадзе — гэта спорт, разнастайныя шоу, дыскатэкі, канцэрты, каханне без забабонаў, для інтэлектуалаў — магчымасць сябе праявіць у науцы, літаратуры, мастацтве, магчымасць заняць у грамадстве месца, адпаведнае свайму таленту і працаўітасці. А пры Саветах?! Усе гэтыя народныя дзеячы мастацтваў, пра якіх народ і блізка не чую! Гэх, не спяшай асуђаць, Нілыч, не грашы перад Богам. Не прыніжай наш няшчасны народ...

— Ды я сам гэты народ, — з прыкрасцю сцепануў плячом мастак, — і сам жа прыніжаны. — Ён падышоў да аднаго з двух акон залы, сашчапіў за спінай рукі і ўгаропіўся долу — на двор.

Там, унізе, на абкружаным дамамі двары, было зусім цёмна. Дзень дагараў. Але на вуліцы, кавалак якой віднеўся ў прасвеце паміж двума будынкамі, было значна святлей, а на антэне адной дзвеяціпавярхойкі нават паблісквала апошняе сонечнае праменне.

Падворак перад Пугачовым домам быў прамакутны, утульны, на яго выходзілі пад'езды ўсіх чатырох пасляваенных будынін. Вясной і ўлетку тут было шумнавата, хаця народ пражываў з большага прыстойны — мастакі, акадэмікі, прафесары, не абы-якія пісьменнікі, драматургі. Праўда, за апошнія два гады падсялілася колькі бізнесоўцаў. Але бізнесоўцы не шараговыя, не шушамець капеечная, і паводзяць сябе ціхамірна. Зачаста толькі іхня аўтамабілі лямантуюць процівыкрадальнымі сірэнамі, калі дзятва мячом у іх трапіць, ці закране, гарэзуючы. Зрэшты, для мячоў ёсць непадалёку, за супрацьлеглым домам, стадыён. Бацькі тут усё людзі творчыя, сур'ённыя, не церпяць шуму, і таму іх дзецы гуляюць пераважна на спортплошчоўках.

І яшчэ цэнны іх двор tym, што не забрыдаюць сюды п'янныя гаманлівия кампаніі, ніхто не буйніць, не галосіць пасярод ночы. Было пару выпадкаў, дык хутка міліцыя прыязджала і карала хуліганаў на ўсю закрутку. Двор на адмысловым уліку ў органаў правапарадку.

На лавачках ля пад'ездаў ці ў алтанках пад дрэвамі сядзяць тут людзі выключна паважныя, добранадзейныя, цікавыя суразмоўнікі. Тут ніхто не б'е бутэлек, не вылівае на двор памыяў, не вытрасае з балконаў дываны і, ужо tym болей, не мочыцца ў кустах і пад'ездах.

Цяпер, з прычыны студзенскай халадэчы, людзей унізе амаль не было. Сірагліва выглядалі голыя бярозы і таполі. На снезе тыднёвай даўнасці не заўважна чалавечых слядоў, тут ніхто не ходзіць па цаліку, а толькі — па ачышчаных сцяжынах-дарожках. Стаяць некалькі машын, з адной выйшаў мужчына ў кожусе і хутка знік у пад'ездзе.

Леаніду Нілычу стала сумна — ці то ад выгляду бязлюднага змрачнаватага двара, ці то ад тэмы, узнятай у размове з сябрам. Заўсёды ж умее заесці гэты Адынец за балючае. Рамантык рамантыкам, а, калі трэба, і цынізму, стары чорт, не пашкадуе. І ўсё ў яго ладна так, аргументавана выходзіць. Аргументамі, як гарохам, сыпле. І бачыць жа сам, што гіне культура, быдлее народ, а не — будзе даказваць адваротнае. Прымі зараз Пугач яго пазіцыю, пачні горача яе адстойваць, Адынец і гэта абвергне. Во ж дзе саплівая філасофія: не кляніся, не заракайся, не асуджай, — быттам баіцца ён заняць пэўную пазіцыю. Леанід Нілыч так не прывык.

У гэтых момант у пярэдняй ляпнулі дзверы, раздаўся шоргат і нехта затупаў па калідоры ў напрамку залы.

Мастак абярнуўся, пытальна зірнуў на Адынца, які, хоць і глядзеў у пройму, працягваў бесстрывожна пацягваць з фужэра віно...

У пакой, у зімовым паліто, але без шапкі і чаравікаў, уваліўся мастакоў сын — Сяргей Пугач — і, не вітаючыся ні з бацькам, ні з госцем, пакіраваў да буфета.

— Прывітанне, нашчадак! — здзіўлена аслупянеў Леанід Нілыч. — Што за пажар?

Сын буркнуў няўцямыне “Дабрыдзень”, адкрыў дзверцы буфета, выбраў бутэльку піва і спрытна яе адкаркаваў.

Быў ён у паганым настроі. Пасля памятнай размовы з Людкай Дробаш за столікам тэатральнай кавярні, дзе ён нічога не еў, Сяргей яшчэ добрых тры гадзіны лётаў па горадзе па нейкіх справах. Ён намёрзся, здарожыўся, але не вырашыў таго, што хацеў, і таму быў галодны, злосны і скільны да сварак.

— Ты б хоць з госцем павітаўся, дзеля прыліку, — папікнуў беспардоннага сына бацька.

— Даўно бачыліся, — прабурчаў той пад нос, заядаочы цёплае піва салёнімі арэшкамі.

— Гэта сучасныя норавы, — пракаменціраваў Сяргееву непачцівасць Адынец.

На што хлопец нічога не адказаў, а са смакам прыклаўся да бутэлькавага рыльца.

Піва хутка сагравала нутро. Дасмактаўшы яго, Сяргей, зноў жа моўчкі, прайшоў міма прысутных да выходу, прамінуў доўгі калідор і скрыўся ў кухні.

— Вось яна, свінтухатая наша змена! — сказаў агарашаны Леанід Нільч. — Людзі, так сказаць, новай фармацыі. — Ён з'едліва зірнуў на Валерыя Віктаравіча. — Гадаванцы твойго ўлюбёна гарапілі з падножкі.

Мастак сеў у крэсла.

— Ды не, Нільч, гэта якраз *нашы* з табой, сацыялістычныя, гадаванцы. I прычынай іхняй расперазанасці ёсць няправільнае выхаванне. А іменна душэнне ўсялякае ініцыятывы і вольнадумства, прымус хадзіць па лінейцы і гаварыць лозунгамі. А адсюль — непазбыўны інфантылізм у спалучэнні з ваяўнічым цынізмам і бездухойнасцю.

— Ды кінь ты, Віктаравіч! — зморшчыўся Пугач-старэйшы. — Хто яго да чаго прымушаў! Ды я ж, — ён панізіў голас, — пасля Ірынай смерці парушынкі з яго здзімаў. Ніводнага разу рэменем не прайшоўся. А было за што!

— І дрэнна. Мяне бацька лупцаваў да чатырнаццаці год. Таму я паважаў не толькі яго, а і ўсіх навокал. Бо чалавек адно страх разумее. Не былі б мы дужэйшыя за сваіх дзяцей, пакуль яны яшчэ пад стол ходзяць, то, мусібыць, зямля даўно ў апраметную правалілася. Тут жа важнейшае не гэта, а тое, што раб (а за савецкім часам ці не ўсе рабамі былі), як толькі ўчуе слабіну, гатовы свайго пана ў багну ўвагнаць ды яшчэ памачыцца на яго голаў. Лепей, вядома ж, без бізуна абыходзіцца. Але раз узніяў яго, то не апускатай аніколі!

— Ат, тут не тое! — скубануў бараду Нільч. — Не ладзіцца ў яго ў тэатры, вось ён і псіхуе. Накухталяюць там у каршэнь, дык значыць увесь свет вінаваты! — гаварыў ён узрушеным шэптам. — Пара ж, здаецца, уразумець трывучаці гадоваму чалавеку, што на халаву нішто не даецца, што за кожны свой поспех крывёй і потам чалавек плаціць... Да таго ж і работа ў артыстаў не прывядзі Божа. З тысячы мо адзін і праўб'еца, ды не зайдёды самы таленавіты. Там, лічы, кожны асуджаны шэрай скацінкай быць, гэткім падносчыкам снарадаў абраннікам лёсу. Простая тэорыя імавернасці...

— То гэтак жа паўсюль, куды ні ткніся, — усміхнуўся Адынец.

— Не зусім так, Валера. У артыстаў гэта асабліва балюча, бо ім не выпадае разлічваць, што праз дзесяцігоддзі нехта прачытае і выдастца іх геніяльныя рукапісы, што збярэ раскіданыя па ўсім свеце і раней непрызнаныя карціны, што нехта будзе захапляцца іхнімі санатамі і операмі, — як цешаць сябе некаторыя апальныя пісьменнікі, мастакі, кампазітары. Не, браце! Тут рэалізуіцца, пакуль дыхаеш. Ды бяда ў тым, што іграць і співаць ты можаш толькі ў кіно ці на сцэне. А дзе ж на ўсіх сцэнаў набрацца? Вось і ідзе закулісная валтузя за месца пад сонцам. І каб пррабіцца на гэтае панаднае месца, трэба з дзесяткамі людзей паладзіць. Да статкова, каб адзін-адзінюткі з іх цябе змелюбіў, і будзеш усё жыщё ў масоўках марнець, або сап'ешся ад безвыходнасці. Артысты народ ранімы, тэмпераментны. Яны сапраўды без сцэны не пражывуць.

— Дык ты хочаш сказаць, што сапраўдны талент не адужае жыццёвых абставінай?

— А хто яго знае, хто там сапраўдны, а хто побач стаяў. У нейкім класічным, не помню якім, літаратурным творы спытаўся герой у Бога, хто самы таленавіты палкаводзец за ўсю гісторыю чалавецтва, і Бог указаў на драхлага шаўца, што ўсё жыццё гарбеў у душнай майстэрні, не ведаючы свайго прызвания.

— А па-моему, дык толькі гвалтоўная смерць здолыная прыпыніць генія на яго шляху. І цяжка мне ўявіць, як бы не былі акцёрамі, напрыклад, Папанаў з Міронавым. Таму што такія постаці — катэгорыя містычная, за іх пузяўіны сам Бог дбае. І падкажа ім заўсёды анёл-ахоунік, што рабіць, куды звяртацца і як паводзіцца, каб на сцэну такі пррабіцца. А калі не пррабіўся, не спраўдзіўся як артыст, значыць такая твая доля, значыць малакаштойны твой лёс для Усявышняга, мала ён у цябе ўклаў, каб перажываць за цябе.

Яны крыху памаўчалі.

— Ты паглядзі, якія раней былі фільмы! — працягваў Адынец. — Праз адзін — шэдэўр, дый годзе. А ўсё чаму? Таму што не работі іх цяп-ляп, абы грошай нарэзаць, а працавалі

грунтоўна, з любасцю. Ды яртысты ого якія былі, рэжысёры... Вунь разанаўская “Іронія лёсу” дваццаць пяць гадоў усе рэйтынгі б'е. Там жа кожная фраза, песня, жэст — у гармоніі. Там душу народа рэжысёр паказаў. Прычым, нягледзячы на фантастычнасць сюжэта, мне і дагэтуль падаецца, што напраўду жывуць на той вуліцы Будаўнікоў Жэня з Надзяй, — настолькі яны праўдзівія.

— Ды лухта гэта ўсё! — раздаўся знячэўку рэзкі голас. — Прыгожая казка для п’яных ёлупаў ці захопленых істэрычак. — У праёме дзвярэй стаяў Сяргей, твар яго меў раздражнёны, агрэсіўны выраз.

У адной руцэ ён трymаў ладны кавалак вэнджанай каўбасы, у другой лусту чорнага хлеба і надкушаны салёны гурок.

— Балазе цяпер не казкі здымамоць, — пагардліва скасавурыўся на Сяргея Валерый Віктаравіч, — людзей на кавалкі сякуць, а мяса з крывёю — дзесятам у вочы, каб спакайней засыналі. Гэта, па-твойму, правільна?

— Правільна. Но праўдзіва. Няхай прывыкаюць гэтыя дзеткі да сучаснага жыцця, асноўны прынцып якога — чалавек чалавеку воўк. Хоць будуць знаць, як бараніць сваю шкуру. — Сяргей гаварыў нядобрым, задзірыстым тонам.

— Так, ты сюды для чаго прыйшоў — палаяцца? — папікнуў яго бацька. — То ідзі на базар, да бабак сварлівых. А ў нас тут інтэлігентная размова...

— Бязглуздая ў вас размова, — з набітым каўбасой рогам грубіяніў Сяргей, — сю-сю-му-сю, саладжавы кісель. Я гэтага за жыццё да млосці наслухаўся. І вашых кніжак казачных начытаўся, і вашых хлуслівых фільмаў нагледзеўся! Гэтыя карлсаны, добрыя кракадзілы гены ды каты леапольды, байкі пра спагадлівых следчых, што чытаюць маралі зладзеям, і зладзеі робяцца чэснымі. Ха-ха-ха! — закаціўся ён здзеклівым рогатам. — І самае подлае, што я ў гэта, на сваю бяду, колісъ паверыў. Ды толькі гэта не жыццё, — узвысіў голас прамоўца і злосна ўтаропіўся на бацьку, — гэта мана, фантазія. І за ту ю фантазію я дорага заплаціў, сутыкнуўшыся нарэшце з рэальным жыццём, якое гэтак жа падобнае на фільмы і школьнія падручнікі, як гара на камень.

— Слухай, ішоў бы ты жраць на кухню, — гаркнуў на съна бацька. — Хочаш мітынгаваць, шыбуй да Дома ўрада і там свае прэтэнзіі выкладзі.

— Ды навошта, Лёнь, дай выказацца маладому пакаленню, — паблажліва сказаў Адынец. — Мне дык нават цікава, чым яны дыхаюць.

— Вам цікава! — усклікнуў Сяргей. — Вам цікава глядзець, як мы мучымся! Што ж, глядзіще, цешчеся, што за жыщё вы нам збудавалі. І фільмы вашыя — дрэнь, з іх наўнасці нават дзеци смяюцца, і кнігі ваши — дзярмо, з іх чорна-белымі героямі, з іх агорклым маралізаторствам і бязглуздым павучаннем, як жыць. Што, навучылі? Хрэн вы чаму нас навучылі!

— Во ідыёт, — абярнуўся Нільч да сябра.

— Не, ён жа праўду мовіць.

— Навучылі вы нас таму, — Сяргей у запале так сціснуў рэшткі гурка, што пырнуў сок, — што мы ўжо нічому не хочам вучыцца. Абрыдла! Я хачу проста жыць, і хай мне ніхто не перашкаджае.

— Ды “проста жыць” не атрымаецца, Сярожка, — спакойна заўважыў Валерый Віктаравіч, — іначай вэрхал будзе, іначай адно аднаго на шматкі парэжаце ў змаганні за сваё “я”. Жыщё — гэта, брат, найскладанейшая сістэма.

— А я не жадаю ніякай сістэмы! Дасістэматаў заваліся, хопіць! Я хачу, каб ніхто мне не чмуціў галаву, ніхто не ціснуў на псіхіку, не лез з павучаннямі. Я хачу вольнага самавыяўлення, творчай прасторы! І начхаць мне на ўсё астатніе.

— Во куды загнуў! — узяў бацька слова. — А калі табе на ўсё начхаць, то навошта ж ты на сцэну рвешся? Выйшаў бы на вуліцу з шапкай ды скамарошнічаў. Навошта ты да мяне прыстаеш, каб я табе прабіваў кінапробы? Табе ж на ўсіх напляваць!

Сяргей са злосцю свідраваў бацьку вачыма. Яго нервовы твар выяўляў складаныя пачуцці.

— Так што ты, дружка, на грамаду не плуй! — працягваў Леанід Нільч. — А то не ўтрэшся, калі яна плюне. І законы

чалавечыя не гань, бо без іх ты ніхто — базарны крыўляка, скамарох, пудзіла. Ды такіх, як ты, тысячы...

Адынцу на міг падалося, што сын кінецца на бацьку, каб ударыць па твары. Але той з бледным, мярцвяцкім тварам, заікаючыся, прамовіў:

— Не, бацька, гэта такіх, як ты, — тысячы. Гэта на цябе забудуцца хутка пасля тваёй смерці, бо ўсе твае выставы, кліенты — толькі даніна модзе. І аўтарытэтны ты толькі таму, што займаеш пэўныя пасады ў грамадстве, выкладаеш у акадэміі. Ты патрэбны людзям, можаш вырашаць іхня лёсы, вось табой і захапляюцца. А творчасць твая ламанага шэлега не вартая...

— Адкуль такая ўпэўненасць, малады чалавек?.. — запярэчыў быў Адынец, аднак Нільч яго прыпыніў:

— Чакай, Валера. Ва ўсякім разе, я цяпер ведаю прычыну непрыязнасці да мяне роднага сына. Ён мне зайдросціць, — з горыччу вымавіў мастак. — Зайдросціць маёй вядомасці, выстаўкам, павазе людзей. Але праўда яго, я не Мікеланджэла, не Леанарда, і талент мой сціплы. Ды ведаеш, сынку, у чым асноўная мая над табой перавага: я знаю свой паталок і дзяякую Богу за тое, што ён мне прызначыў. У мяне няма тваіх непамерных амбіцый, я не лезу на недасяжныя вышыні, а калі зрываюся з нейкіх прыступак, то не вінавачу ў гэтым усё чалавецтва. І табе раю, пакуль не позна, так паступаць. Супакойся, агледзься, ацані нарэшце свае магчымасці...

— Што ты гэтым хочаш сказаць? — спадылба зіхатнуў вачыма Сяргей.

— А тое, што, можа, і ты не Міронай?

На некалькі секунд утварылася няёмкае маўчанне.

— Апусціўшы планку, лягчэй жыць, сынок. Ты ўжо павер мне, мацёраму дзядзьку. — Нільч падышоў да сына і хацеў быў пакласці руку на яго плячо, але той адхіліўся.

— Дык навошта тады жыць? — не то спытаўся, не то сцвердзіў Сяргей. — І пакуль я жыву, — сказаў ён пасля невялікай замінкі, — то, прабач, буду ставіць сабе планкі самыя высокія ды іх пераскаакваць.

— Глядзі, не разбіся, — сур'ёзна сказаў бацька.

— А разаб’юся, то туды мне і дарога, — нявесела ўсміхнуўся сын. — Адным дурнем менш будзе. — Ён павярнуўся і выйшаў з залы.

— Твая справа... — задумліва прамармытаў услед яму Нільч і, ужо зусім пад нос, прабурчаў: — А мой галаўны боль.

9

Дзень у Анатоля Гаруна, маркёра більяднай залы рэстарана “Ветразь”, выдаўся нялёгкі. А праўдзівей, такога кепскага дня не было яшчэ за чатыры гады Анатолевай службы.

Ужо трэція суткі ў рэстаране гуляў і сваволіў адзін нягоднік.

Прывязлі яго з сабой два мясцовыя аўтарытэты — зладзюгі буйнога маштабу, — нешта там яны адзначалі. Як заўсёды, наладзілі страшэнны гармідар, кідаліся грашымі, паілі ўсялякіх дармаедаў і прастытугак. У трэх гадзіны ночы целаахоўнікі пагрузілі іх, у поўнай непрыгомнасці, на машыны... Але толькі гэтых двух, тутэйшых. Іхні ж таварышы (па чутках — бывалы піцерскі злодзей) у п’янцы ўдзелу не браў, а практычна ўвесь вечар і нач правёў у більяднай.

Пачынаў ён спачатку сіпла, трymаўся досьціц прыстойна і прыемна адрозніваўся ад сваіх сябрукоў, якіх, дарэчы, тым не менш вельмі цаніў дырэктар рэстарана, бо пад час іхніх загулаў прыбытак вырасташ амаль удвая.

Дык вось, згаданы спадар аказаўся не раўнуючы більядным карыфеем і апусціў некалькіх паважаных заўсёднікаў на буйныя сумы. Як постым выхваляўся — агулам каля тысячы долараў. І па меры таго як разыгрываўся і багацеў гэты госць, ён усё больш смялеў, хамеў, паграбаваў да сябе ўвагі і рабалепства з боку рэстараннай абслугі.

На другі дзень ён заявіўся адразу пасля абеду, заказаў у галоўнай зале тры столікі, куды назбіраў рэстаранных шлюх, дробных жулікаў, наркаманаў, а затым паіў і карміў іх на выйграныя гроши цалюткі вечар. Там біўся посуд, раздаваліся адборныя мацюкі, бабскае хіхіканне і грубы мужыцкі рогат. Піцерац моцных напояў не піў ды амаль што і не сядзеў у гэтym хаўрусе, бо мэтанакіравана “высаджваў” з грошай

більядных аматараў. У залу ён заяўляўся перакусіць, адпачыць і паслухаць дыфірамбы, якія спявала яму загуляшная на яго ж гроши кампанія. Асабліва шчыравала Марынка, танная прастыгутка. Прывычна алкагалічка, ачмурэлая ад французскага канъяку, яна злавіла кураж і проста-такі збівала з ног афіцыянтак сваім бязглазымі, супярэчлівымі заказамі. Заказы яна рабіла загадным тонам, выкрывала “Гэй, ты!”, “Ф’ю, як там цябе...” і падобнае. А Пашка Смаржок, рэстаранный блазан, падонак, запабягаючы перад піцерскім карыфеем, сваім карміщелем, раз-пораз падлятаў да аркестра і, крыўляючыся, заказваў песні ў яго гонар, выхопліваў у музыкаў мікрофон і называў яго “бацюхнам”, “блізкім сябрам” і “мілым, дарагім чалавекам”.

Рэстаранная публіка была вельмі незадаволена такімі паводзінамі. І ахойнікам даўно б пара выкінуць і більядыста і яго хаўрус на вуліцу, ды нельга было гэтую мярзоту кранаць, паколькі прывялі сюды неспакойнага госця людзі, пад прыкрыццём якіх, у прынцыпе, “Ветразь” існаваў. Усе супрацоўнікі гэта ведалі, а тым больш — дырэктар, Ашот Гаспаран, які даў строгае ўказанне ўсяляк залагоджваць піцерца, патураць ягонымі капрызам і іншае.

А госць не сунімаўся. На другі дзень ён выйграў яшчэ больш і на трэці карміў і паіў удвая большую колькасць народу, удвая больш было шуму, і абстаноўка становілася злякасна нездаровай. У выніку ўзнікла сварка паміж адной прыстойнай кампаніяй і збродам, што гуляў на більядыставы гроши. Сварка мерылася перарасці ў тузаніну, якую з цяжкасцю ўдалося папярэдзіць. Ды не зусім: праз дзесяць хвілін у прыбіральні, пры нявысветленых абставінах, нехта расквасіў нос аднаму хлопцу з вышэй памянёнай прыстойнай кампаніі. Хтосьці выклікаў па телефоне нарад міліцыі, і Ашоту давялося мець доўгую непрыемную размову з лейтэнантам у сваім кабінце, даваць гроши.

Але і гэта б яшчэ не бяды, начхаць бы Анатолю Гаруну і на рэстаранных наведвальнікаў, абраханых паводзінамі піцерцевага хаўрусу, і на Ашотавы гроши, якіх у таго прорва. Уся реч у тым, што гэты прыхадзень з гадзіну таму моцна

абразіў самога Анатоля: прылюдна плюхнуў яму ў твар півам, аблаяў “сукай” і “шмаравозам”.

Анатоль, будучы чалавекам маленькім, тым не менш заўсёды балюча перажываў прыніжэнні сваёй годнасці. Яшчэ ў дзяцінстве, з прычыны разнастайных хвароб, ён адстаў ад сваіх равеснікаў у цялесным развіцці і нязменна падвяргаўся фізічнаму і маральному ўціску з іх боку. Ажно да шостага класа, дзень пры дні, яго мучыў адзін здаравіла. Пабіўшы некалькі разоў, ён панаваў над Анатолевай воляй і вытанчана, з бязлігасной вынаходлівасцю малалетка здзекаваўся з Гарунам. Нават і зараз не можа без трымцення ўспомніць Анатоль, як тэрарызаваў яго той аднакласнік загадамі, хамаватымі падколкамі, абразлівымі мянушкамі. Ды ўсё пры дзяўчатах. Анатоль ведаў, што ў іхніх вачах ён раб, бязвольны пігмей, паганка. Даводзілася хавацца на перапынках па ўсялякіх закутках школы, або наогул збягаць на вуліцу і блукаць па раёне, — настолькі не выносіла яго ранімая душа тых здзекаў. Колькі разоў карцела кінуцца на здаравілу і малаціць, малаціць сціснутымі да болю кулакамі па ненавісным таўсматым твары, ударыць у пах каленам!.. А там — будзь што будзе. Аднак ведаў Анатоль, што з прычыны сваёй баязлівасці не тое што кінуцца на мучыцеля, а нават запярэчыць яму не насмеліца. О, як ненавідзеў сябе за гэта Толік! Ад затоенаі крыўды на сваю фізічную кволасць ён на пераменках, употай, скусваў да крыўі рукі, а дома, на адзіноце, заходзіўся істэрыйчным плачам злоснага карліка і біўся лбом аб сцяну.

У шостым класе Гаруну стала асабліва невыносна цярпець здзекі гэтага вырадка, які год ад года адно здаравеў і ўжо ледзьве не ўдвая пераўзыходзіў Анатоля вагою. Рос і псіхалагічны комплекс Гаруна перад сваім катам, пры адным гуку голасу якога хлапца разбірала дрыготка. Ён усур'ёз думаў пра тое, каб угаварыць бацькоў перавесці яго ў іншую школу. Але дзе ўпэйненасць, што на новым месцы не знайдзеца чарговы аднакласнік-сатрап, што не будуць там гэтак жа зацята цкаваць Анатоля? Чуцё падказвала, што так будзе паўсюдна. Таму што ведаў, ох ведаў хлопец сваю прыроджаную, да поту ў далонях, баязлівасць, няздатнасць

пастаяць за сябе. Але жыщёва неабходна было нешта мяняць. І Анатоль знайшоў выйсце.

Ён упарта, выкарыстоўваючы ўсе магчымыя сродкі, пачаў шукаць сабе сяброў-прыяцеляў з шэрагу дужых, але не такіх агрэсіўных, як ненавісны здаравіла, аднакласнікаў і вучняў старэйшых класаў. У ход пайшлі ліслівасць, подкуп, запабяганне, дапамога на кантрольных; Гарун даваў спісваць хатніе заданне патрэбным людзям, частаваў іх у буфеце ласункамі, а галоўнае — стараўся не адыхаціць ад іх ні на крок. Яго ўжо ляпалі па плячы “крутыя” хлопцы-равеснікі, весела аклікалі і здароўкаліся старшакласнікі, яго пачалі цаніць. І здаравіла, Анатолеў заклятвы вораг, тут жа адстаў. Такія людзі звярыным нюхам адчуваюць сілу ці слабасць і не соваюцца туды, дзе можна сустрэць адпор або атрымаць па карку. Больш за тое, праз паўгода Гарун наладзіў хірамудрую інтрыгу і, сам застаўшыся ў цяні, нацкаваў на здаравілу двух старшакласнікаў, якія бязлітасна яго адмяцелі. Пасля таго выпадку заклятвы вораг і зусім зрабіўся рахманым.

З той пары Анатоль заўсёды ставіў сябе на такія жыщёвывя пазіцыі, дзе меней за ўсё можна падвергнуцца гвалту, фізічнаму і маральному здзеку, перад якімі ўсё-ткі непазбыўна камплексаваў. Канешне, было б найлепей увайсці ў інтэлігенцкае асяроддзе, дзе пераважаюць не звярыныя, а чалавечыя ўзаемадачыненні. Але, апрача ўсяго, не выйшаў Гарун і разумам — правадліў ён у свой час дзве спробы паступіць у ВНУ. Тады канчаткова ўцяміў Анатоль, што яго козыры — хітрасць, абачлівасць, уменне ладзіць з упльдовымі і моцнымі людзьмі.

Калі хто думае, што месца рэстараннага служкі, якое займае Анатоль, ёсьць месца несамавітае, непрэстыжнае і малааплатнае, то гэта памылка. Рэстаран “Ветразь” з'яўляецца адной з самых вядомых, дарагіх і прыстойных устаноў нашага велізарнага горада. Толькі тут ёсьць більярдная зала на пяць сталоў, што размешчана асобна, на трэцім паверсе вытанчанай архітэктуры будыніны. Зала працуе па шаснаццаць гадзін у суткі, бывае — усю ноч, сюды збіраецца самая заможная публіка, і, зразумела, тут круцяцца не самыя малыя грошы.

Залу, апрач прыбіральшчыц, абслугоўвае дзевяць чалавек, што працуюць па мудрагелістым графіку. Але ў кожны момант тут знаходзіцца не менш як трох высокакваліфікованых маркёры. У іх ававязкі ўваходзіць: сачыць за парадкам і правільным падлікаў ачкоў, папярэджваць канфлікты, падаваць і мазаць крэйдай кіі, расстаўляць шары, выконваць разнастайнія заказы кліентаў і іншага. Адно тут найстражэйшым чынам не дазваляецца — прыносіць спіртныя напоі, уключаючы піва. Бо більядр — гульня тонкая, вымагае бездакорнай каардынацыі. Да таго ж стаўкі тут бываюць нежартоўныя, а буйныя грошы здатныя спараджаць буйныя ж канфлікты, у якіх алкаголь добры памочнік. Адным словам, надпіс перад уваходам у залу “Унос спіртнога строга забаронены” ёсць свягое правіла не толькі для персаналу, што абслугоўвае більядрную, але і для сталых яе наведвальнікаў, і для ўсіх добронаадзейных грамадзян. Канешне, і раней здараліся недарэчнікі і непаразуменні, аднак іх удавалася ціхамірна гасіць.

Але нядайна, гадзіну таму, надарыўся выпадак, проста неверагодны па сваім нахабстве і подласці.

У піцерскага більядрыста сёння быў асаблівы шанцунак. Паводле прыблізных паддікаў Гаруна, да дзевяці гадзін вечара ён выйграў ужо тысячы паўтары. Вакол яго сабралася ладная колькасць цікаўных, сярод якіх былі, відаць па ўсім, людзі грашавітыя. Апанаваны прагай “нарэзаць” як мага больш даляраў, піцерац амаль не спускаўся ў рэстаранную залу, каб адпачыць. Гадзін у восем Анатоль змеціў у яго руцэ бляшанку піва і хацеў быў зрабіць заўвагу, але не асмеліўся. Да таго ж ён не адказваў за стол, дзе гуляў гэты нахабнік; там упраўляўся Хведзька Кандыбін, які таксама ніякіх заўваг піцерцу не рабіў.

Падагрэты півам і салідным выйграшам, більядрыст быў у гуморы. Ён яўна пазіраваў перад цікаўнымі, што згрупаваліся каля яго стала, гуляў на публіку. Жэсты яго, трэба прызнаць, былі элегантныя, рухі вывераныя, голас зычны, упэўнены, пастава відная. Гэта быў дзяцюк гадоў сарака, чырванаморды, укормлены, крамянага здароўя. Гарун ненавідзеў такі чалавечы тып, бо заўжды пасаваў перад здароўем і дужасцю. А чортагаў піцерац, нібы ўчуўшы гэта, пастаніна, ужо на працягу трох

дзён, мардаваў беднага Анатоля дробнымі прыдзіркамі, заказамі ды загадамі. То кій яму крывым падасца, то крэйда мокрай, то збегай яму ўніз па цыгарэты, то пакліч кагонебудзь, то нешта камусыці на словах перадай. І менавіта Гаруна падзываў, нібыта больш не было ў зале абслугі! Ды прытым так уладарна, падлюга, абрэзліва выкрыкаваў: “Гэй, чалавек! Ну ты, сутулы!” Ды за ўсю службу тут ніхто так не звязртаўся да Анатоля.

І вось сёня: здаецца ж, закрыў Гарун вочы і на піва яго, і на паводзіны празмерна шумлівия, дык не прыставай жа ты, абрэзіна, да чалавека. Аж не! А палове дзесятак усchaў піцерац браташца з адным бізнесоўцам, якога толькі што выставіў на даляраў трыста. Суцяшаў, абдымаўся, даваў свае каардынаты, абяцаў памагчы, “калі што”, а ў дадатак выклікаў да сябе Анатоля і безапеляцыйным парадкам загадаў прынесці два куфлі піва, каб “абмыць новую дружбу”. Гэта было ўжо занадта. Гарун узяў афіцыйны абыякавы тоñ і далікатна давёў, што гэта ніяк немагчыма, таму што ў іх не дазваляеца насіць спртныя напоі ў більядную, што, калі спадар жадае, можа спусціцца ўніз і заказаць што заўгодна... Ён не дагаварыў, бо гэты бандзюган страшна змяніўся з твару, адной рукой ухапіў яго загрудзікі і, прасіпейшы: “Раздушу, падла, па сценцы размажу!” — выплюхнуў з бляшанкі, што трymаў у левай руцэ, рэшткі ліпкага піва Гаруну ў твар. Анатоль быў гатовы заплакаць ад крыўды. А піцерац тузануў яго ў грудзі і, на смех прысутным, загадаў: “За півам, бягом марш!” — і брыдка вылайўся.

Ашаломлены Анатоль павярнуўся і пабрыў да выхаду. На хаду дастаў насоўку і як мог абцёр твар, кашулю і пінжак ад мярзотнай вадкасці. Яму падалося, што разам з півам на яго твар выплюхнуліся і сліні гэтага падонка. “Бягом, я сказаў!” — куражыўся той услед.

Гарун прыспорыўся да выхаду, але накіраваўся не ў залу, а ў кабінет Ашота Гаспарана, дырэктара, з рапушчым намерам паскардзіцца на піцерскага більядыста, запатрабаваць, каб таго заклікалі да парадку. Ашота ў кабінечце не аказалася. Анатоль спусціўся на другі паверх і высветліў, што дырэктар ужо з'ехаў у няпэўным напрамку. Распалены несціханай

крыўдай, хлопец набраў нумар яго мабільнага тэлефона і далажыў сітуацыю.

Ашот, які ў той момант застолынічаў з прыяцелямі, быў дужа незадаволены звонком такой нікчэмнасці, як Гарун. Ён сурова вылаявіў бесталковага падначаленага, абазваў “асліным хвастом” і загадаў імчацца ў більярдную і выконваць усе жаданні дарагога кліента, а інакш заўтра Гаруну не паздаровішча, і гэтак далей. На заканчэнне паабываў, што калі той яшчэ раз адарве яго ад важных спраў сваімі пусцяковымі проблемамі, то можа шукаць іншае месца працы.

Зусім замаркочаны хлопец пабрыў у бар, наліў два куфлі піва і, сцяўшы зубы, аднёс іх свайму крыўдзіцелю. Усе бачылі яго ўніжэнне.

Пасля гэтага Гарун запёрся ў прыбіральні і зарыдаў, як школьнік. Было пакутліва шкада сябе, бо жышцё яшчэ раз нагадала Анатолю, што ён чарвяк, якога можа раздущыць кожны багаты дый проста бязлітасны і дужы чалавек. Змываючы пад кранам слёзы і соплі, хлопец бедаваў над тым, які ён слабы, адзінокі, нікім, апrouch маці, не любімы чалавечак. А матуля, для каго ён сапраўды дарагі і любімы, вось ужо паўгода ляжыць у паралошы, і няма ніякіх спадзянняў, што акрыяе. А калі пакіне яго мама, за якой і цяжка і пакутна яму даглядаць, то ўжо зусім ніводнай блізкай душы не застанецца на зямлі ў трывагі гадовага Анатоля. Адны ворагі, ашуканцы, зласліўцы. Ён нават сям'ёй не змог абзвесціся, таму што не кахаюць яго жанчыны, такога нясмелага, і прымушаны Гарун купляць іхнія ласкі за грошы. А хочацца, жудасна хочацца ўтульнага сямейнага агменю, дзяцей хочацца. Анатоль вельмі любіць дзяцей...

10

Аднак зараз, праз гадзіну пасля нанесенай Гаруну смяротнай крыўды, нечакана з'явілася магчымасць адпомісціць.

Спусціўшыся па справах у вялікую залу, Анатоль згледзеў там аднаго знаёмца. Так, гэта быў ён — Яніс. Акрамя імені, пра

яго ў “Ветразі” ведалі хіба тое, што гэта класны більядрыст і крайне неразгаворлівая, таямнічая асоба.

Яніс паяўляўся тут зазвычай а дзесятай гадзіне вечара, не больш як два разы на месяц. Ён заказваў у зацішным куце залы столік, куды яму прыносілі лёгкую рыбную закуску і нязменную шклянку гранатавага соку; прычым загадзя расплачваўся і даваў шчодрыя чаявыя. Яніс няспешна вячэраў, на месцы выкурваў адну цыгарэту і паважна паднімаўся ў більядную. Столік заставаўся за ім. У більяднай ён бавіўся не больш за дзве гадзіны, спускаўся назад, выпіваў фужэр “Бардо”, што чакаў яго на стале, выкурваў яшчэ адну цыгарэту, спускаўся ў фае, адкуль ужо не вяртаўся. І так штораз.

Анатоль таму так дасканала ведаў павадкі Яніса, што ў “Ветразі” пра яго хадзілі легенды. Першая адметнасць памянёнага спадара была ў тым, што ён ніколі не прайграваў. Ва ўсякім разе, ніхто не згадае такога выпадку. Другая адметнасць — гэтае, што Яніс знікаў гэтак жа нечакана, як і з'яўляўся. У любую пару года ён прыходзіў у нязменнай чорнай тройцы, таму не меў справу з гардэробам і часцяком, выйдучы на вуліцу нібыта перакурыць, знікаў бяследна. Спачатку думалі, што ён жыве недзе непадалёк. Але неяк адзін рэстараны зайдзік убачыў, як каля Яніса, што задумліва прагульваўся ўздоўж прылеглай вулачкі, рэзка спынілася чорная іншамарка, той спрыгна заскочыў у яе, і машина рванула з месца. Як выяснялася пазней, кожнага разу яго забірае новае аўто. Гэта яшчэ больш падагрэла інтарэс да Яніса.

Гуляў у більяд Яніс выбітна. Манера яго была някідкая, разважлівая, халодны прыбалтыскі твар не выяўляў пры гульні ніякіх пачуццяў. Рот ён адкрываў крайне рэдка і выключна па сутнасці справы. Забітым шарам не радаваўся, не бедаваў ад прыкрых промахаў, якія, трэба сказаць, надараліся нячаста. Гэта быў нібы не чалавек, а дасканалая, безадказная машина. Многія падазравалі ў Янісе заезджага прафесіянала, які сумяшчае тут трэніроўку і магчымасць падзарабіць; некаторыя, уважаючы на яго шляхетныя манеры і маўклівую ганарлівасць, — замежнага дыпламата ці

арыстакратага. Карацей, якіх толькі домыслай не спараджала гэтая напраўду нешараговая, прыцягальная асоба.

І яшчэ. Яніс ніколі не праводзіў больш як тры партыі, агульная стаўка ў якіх не перавышала паўтары тысячны долараў. Але мог гуляць і на чиста сімвалічную, дробную стаўку. Гэта давала падставы меркаваць, што яму прыносіць асалоду сам працэс, а не канчатковы вынік, што більярд не ёсць для яго галоўнай крыніцай даходаў. Праўда, некаторыя заўсёднікі схіляліся да думкі, што “Ветразь” — гэта не адзіны Янісаў “палігон”, што ёсць яшчэ не адно месца ў горадзе, дзе ён дэманструе свае таленты, і што быццам бы нехта яго бачыў у іншых більярдных залах.

Анатоль Гарун, які трэці год назіраў за выбітным більярдыстам і часцяком прыслужваў яму пры гульні, пільнаваўся версіі, што той быў высакакласным прафесіяналам. З Янісавых выйгрышоў нямала перападала Гаруну на чай, нават калі той непасрэдна яму не прыслужваў. Словам, для Гаруна гэта быў выгадны і звышпаважаны кліент, а цяпер нібы само наканаванне пасылала яго Анатолю, каб выпатрашыць грошы з агорклага піцерскага злодзея, збіць з яго пыху і тым самым ускосна адпомсціць за выплюхнугае ў твар піва, за “суку” і “шмаравоза”.

Гарун ніколі не дараваў крыўдаў. Ён мог насіць іх у душы гадамі, па-мазахісцку іх смакаваць, прыгтым ветліва ўсміхаўся і нават сябраваў са сваімі крыўдзіцелямі. Але нічога не забываў, быў напагатове і пры першай жа магчымасці, як толькі пакаўненецца, захістаецца яго вораг, — Анатоль наносіў неадхільны ўдар. Наносіў, вядома, спадцішка, почасту чужымі рукамі, нярэдка — ананімнымі паклёнамі, нагаворамі. Толькі тады ён мог засынаць са спакойнай душою, толькі тады не грызла яго неспагнаная злосць і не даймалі думкі пра ўласную несамадастатковасць, калі быў пакараны яго вораг.

...Маркёр яшчэ раз зірнуў на Яніса, што ціхамірна закусваў у сваім куце, уважліва аглядзеў залу і накіраваўся на кухню.

Там ён наблізіўся да купкі афіцыянтак, што завіхаліся каля стойкі, стаўляючы на падносы заказаныя стравы. Злёгку крануў адну з іх, мініяцюрную бландзінку, за плячо і, калі тая

да яго абярнулася, зрабіў знак адысціся. Сам жа каля яе не спыняўся, а прайшоў далей і скрыўся ў цесным выгінастым калідорчыку. Хутка за ім працокала і згаданая афіцыянтка.

— Так, Ліка, ёсць справа, — дзелавіта шапнуш ёй Анатоль, калі яны засталіся сам-насам, і насцярожліва стрэльнуў вачыма па баках.

— Толькі давай шпарчэй, — таксама дзелавіта адказала яму Ліка Табольчыш, маладзіца гадоў дваццаці сямі, — а то з ног збіваюся.

— Ты бачыла, што Яніс прыйшоў? — коратка шапнуш Анатоль.

— Так, я сама яго абслугоўвала. А што?..

— Ну, значыць, нашае шчасце, — ухмыльнуўся Гарун і яшчэ раз жулікавата агледзеўся. — Прыбытак падзелім пароўну, — падміргнуў ён суразмоўніцы.

Дзяўчына заінтыравана пазірала на хлопца.

— Слухай сюды, — Анатоль нахіліўся да Лікі і зашаптаў скарагаворкай у самае вуха...

Праз хвіліну яны разышліся ў розныя бакі.

А яшчэ праз дзесяць хвілін Ліка з'явілася ў більяднай і, віхляючы сцёгнамі, рагучча падышла да стала, дзе стойпілася ладная колькасць народу. Там якраз завяршаў сваю чарговую партню піцерскі злодзей. Ліка прычакала момант, калі ўдар перайшоў да яго праціўніка, і кранулася рукой пляча піцерца.

Той здзіўлена абярнуўся да яе.

— Ёсць чалавек, які хоча з вамі памерацца, — ледзь чутна, з загадковым выражам твару кінула афіцыянтка.

— А хто ён такі, каб гэта хацець? — пыхліва, з вышыні свайго немалога росту зірнуў більядны карыфей на гэтую пігаліцу.

— Самы моцны сапернік, якія тут бываюць, — знарок голасна, каб пачулі тыя, хто стаяў паблізу, адказала Ліка.

Тут яна пацэліла ў самую крапку, бо пасля гэтых слоў фанабэрлівы більядыст ужо не мог спасаваць; за тры дні, прабаўленых у “Ветразі”, ён дамогся поўнага сабе пакланення, і тое, што прапаноўвала афіцыянтка, было замахам на яго трон.

— Ну гані яго, мілка, сюды, — нядбайна махнуў ён рукою і, змераўшы стол вопытным позіркам, сказаў: — Я закончу хвілін праз пяць.

Ягоны сапернік якраз запароў лёгкі шар. Піцерац узяў працягнуты яму маркёрам кій і, ужо прыстасоўваючыся да ўдару, кінуў афіцыянтыцы:

— А грошы ў яго хаця б ёсць?

— Выйграеце — пабачыце, — адказала тая і заспяшалася да выхаду.

— Ну-ну, — з'едліва хмыкнуў більядыст і хвосткім ударам даслаў шар у лузу.

Неўзабаве, прайшло хвілін дзесяць, у залу ўвайшоў стройны чалавек у чорнай тройцы. Да яго адразу падскочыў бліжэйшы маркёр, а па зале прашалахцеў паважлівы шэпт. Многія абарочваліся ў яго бок, некаторыя прывітальна ківалі, але ніхто не здароўкаўся за руку. То быў Яніс — малады чалавек гадоў трыццаці пяці, сярэдняга росту, з саламянымі валасамі і цвёрдым падбародкам тыповага прыбалта. Высакалобы яго твар нельга было назваць прыгожым, тым больш што над левым брывом віднеўся невялікі застарэлы шрам, які ўносіў дзіўную асиметрыю. Але было ў гэтym твары нешта адухоўленое, шляхетнае, як і ва ўсіх манерах памянёнага спадара — у яго паставе, голасе, далікатнай стрыманасці ў рухах. Яніс быў з тых людзей, што адразу, багведама чаму, выклікаюць павагу. І хоць быў ён тут, можна сказаць, сталым наведвальнікам, ніхто не насмельваўся трymацца з ім запанібрата, тыкаць і, тым больш, хаміць, грубіяніць.

Яніс падышоў да піцерца, які нядайна закончыў партыю і цяпер разваліўся ў прывольным крэсле, адпачываючы.

— Добры вечар, — сказаў ён з характэрным для прыбалтаў расцягваннем і прапяваннем галосных. — Мяне завуць Яніс.

— Вечар добры, — адказаў піцерскі злодзей і, нечакана для сябе, падняўся і працягнуў руку: — Яраслаў.

Яніс суха парукаўся з ім сваёй халоднай далонню і з расстаноўкай прамовіў:

— Мне сказаі, вы не супраць правесці са мной партыю. Таму хачу найперш давесці пра ўмовы, на якіх я гуляю. Калі

яны вас, Яраслаў, не задаволяць, то проста разыдземся па розных сталах. Згоды?

— Чаму ж не задаволяць... — хітравата зірнуў на яго піцерац. — Давай...це, выкладайце вышыя ўмовы. — (За тры дні ён яшчэ нікога не называў тут на “вы”.)

— Умовы мае вельмі простыя: я згаджаюся гуляць не болей як тры партыі, гэта ўсе тут ведаюць. — Яніс абярнуўся да людзей, што згрудзіліся каля іх.

— Так... Праўда... Ён гуляе па тры партыі... Гэта праўда... — адразу ж раздаліся разнамасныя галасы.

— Ну, тры дык тры, — паблажліва ўсміхнуўся Яраслаў. Яго пачынала няёмчыць гэтая цырымонія, ён быў чалавек справы.

— Агульная мая стаўка, — як аўтамат працягваў Яніс, — звычайна не перавышае тысячы долараў.

— Гэта мала, — рагшыў казырнуць піцерац. — Давайце па пяцьсот. Тры партыі, па пяцьсот кожная.

— Ладна, — пасля трохсекунднай паўзы згадзіўся прыбалт.

— Але з адной агаворкай: першая — трыста, другая — пяцьсот, трэцяя — семсот.

— Гэта яшчэ навошга? — падазронна зірнуў на яго сапернік.

— А калі хто прайграе першыя дзве, у яго застанецца шанц амаль усё адыграць у трэцяй, — патлумачыў Яніс. — Але, паўтараю, толькі тры партыі. Вы чулі, спадары? — Ён ізноў звярнуўся да акаляючых.

— Так... чулі... тры партыі... каб усё сумленна...

— Вы згодныя з маймі ўмовамі, Яраслаў? — Яніс пільна і нават строга зірнуў будучаму саперніку ў очы.

— Ды згодны, згодны. Давайце распачынаць. — Піцерцу карцела як найхутчэй збіць гонар з гэтага самаўпэўненага лабуса; да таго ж ён няўтульна пачуваўся, калі змушаны быў размаўляць на прыстойнай (не прыблатнёнай) гаворцы, якую неяк няўзнак навязаў яму прыбалт.

— І яшчэ, — роўным голасам дадаў пунктуальны Яніс. — Права першага ўдару я звычайна разыгрываю жэрабем.

— Ды што за праблема! — нецярпліва ўзмахнуў рукой піцерац. — Ды я вам саступаю разбіваць першаму. Давайце ж толькі хутчэй!

— Не, — сур’ёзна сказаў гэты невыносны педант, — толькі жэрабем. Так будзе справядліва. Іначай я не магу пачынаць.

— Ды ладна, ладна... — Тут Яраслаў хацеў мацюкнуцца, але невядомая сіла яго стрымала, і ён прабурччаў: — Як вам заўгодна.

Яніс спрыгна зняў пінжак, аддаў яго маркёру і застаўся ў чорнай камізэльцы. Піцерац ужо даўно быў у адной кашулі. Ад вялікага згушчэння народу ў празмерна нагрэтага зале было душнаватага і на мясістым твары Яраслава блішчалі кропелькі поту.

Анатоль Гарун, стаіўшыся за спінамі прысутных, з нянявісцю пазіраў на гэты таўсматы твар. Яго вар’явала, што піцерац не абцірае пот насоўкай, як усе людзі, і той перыядычна капае на кашулю, стол і падлогу.

Кінулі жэрабя манетай. Прычым манету падкідваў старонні чалавек. Упала яна на сукно стала і вызначыла першым разбіваць піцерцу. Перш чым нанесці ўдар, ён прыдзірліва агледзеў і падправіў піраміду, затым карцінна адышоўся ад стала, прысей, заціснуў кій паміж каленямі і жвава пацёр далонь аб далонь. А тады імпэтна наблізіўся да стала, элегантна прыгнуўся, нацэліў кій і няўлоўным тычком стукнуў па шары. Той смачна ўрэзаўся ў піраміду, слізгануў па адным з першых шароў і накіраваўся раўнютка ў правую бакавую лузу.

У памяшканні, дзе на колькі секунд устанавілася цішыня, пасля ўдалага шара раздаўся шэпт захаплення. Гарун адварнуў твар ад стала і пакутліва зморшчыўся. І толькі Яніс застаўся як быццам зусім абыякавы. Ба ўсякім выпадку, ніводзін мускул не таргануўся на яго бледным халодным твары. Ён адно адышоўся яшчэ далей ад стала, даючы магчымасць саперніку дзейнічаць у поўную волю.

А Яраслаў, натхнёны выдатным пачаткам, раскачагарыўся і стаў заганяць шары адзін за адным. Тым больш што піраміда разбілася на рэдкасць удала, і асобныя шары раскацліся на стопрацэнтныя пазіцыі.

Ух, як хваляваўся ў гэты час Анатоль Гарун. Ён нават забываўся на свае службовыя абавязкі і пару разоў атрымаў вымову ад кліентаў, што гулялі на суседнім стале і якіх ён мусіў

абслугоўваць. Ружі Гаруна падрыгвалі, на нервовым абліччы раз-пораз праступалі сляды страшнай унутранай барацьбы, ён нават крадком свідраваў вачыма шары, якія мерыўся даслаць Яраслаў у лузу, каб сурочыць. Але гэта не дапамагала. Піцерац яўна злавіў кураж і ўпэўнена набліжаўся да перамогі.

Яму заставалася набраць толькі два ачкі, і якраз выпала выдатная магчымасць гэта зрабіць. Два шары сталі ў надзвычай зручныя пазіцыі — гэта было бачна нават Гаруну, з няблізкай адлегласці. Але Яраслаў ці то не здзяўжыў іх, ці то рагшыў казырнуць, а толькі перайшоў ён на супрацьлемны бок стала і прыщэліўся на два збліжаныя шары. Вопытны Гарун адразу скеміў, што піцерац хоча загнаць дубль, забіць, так сказаць, двух зайдоў разам: патрапіўшы паміж шарамі, меркаваў накіраваць адзін у найбліжэйшую бакавую, а другі — у далёкую кутнюю лузу. Гэта быў рызыкоўны і ў дадзеным выпадку малаапрайданы ход. Але Яраславу, які злавіў фарт, рупела эфектна завяршыць партыю.

Ён налёг на стол, зажмурыў адно вока і, як заўсёды, упэўнена ўдарыў.

Але тут адбылося штосыці дзіўнае. Накіраваны ў далёкую лузу шар трапіў у яе, нават не закрануўшы борціка. Але друпі, што знаходзіўся ў лічаных сантиметрах ад бакавой лузы, папоўз да яе няўклюдна, тыщнуўся ў адзін край, у другі ды так і замёр, не праваліўшыся.

Піцерскі злодзей ад неспадзеўкі нават мацюкнуцца не здолеў. І тут жа, у замагільнай цішыні залы, леваруч ад яго, раздаўся кароткі радасна-трыумфальны ўскрык, які вокамгненна заглух, нібыта чалавеку заткнулі рот.

Угневаны гэтым выгукам, Яраслаў стрэльнуў вачыма ў той бок, адкуль ён данёсся. Але на піцерца глядзелі адны спагадлівыя, здзіўленыя ягоным промахам вочы людзей. Яніс жа, пра якога ўсе часова забыліся, ужо падыходзіў да стала справа і, бяспрэчна, крычаў не ён. Тады хто ж? Яраслаў гатовы быў морду разбіць за гэты радасны выкрык.

Але разважаць яму доўга не давялося, бо прыбалт узяўся за справу нагэтулькі спорна, што спачатку непрыемна здзівіў, а затым і ўсур'ёз засмуціў Яраслава. Карацей, Яніс закончыў

партыю на сваю карысць хвілін за пяць. Наносіў удары прыбалт без перапынкаў, не мудраваў і асабліва не прымерваўся да шароў. Было відавочна, што ён, калі сядзеў наводдаль і назіраў за гульней саперніка, дасканала пралічыў усе магчымыя варыянты.

Развітваючыся з першымі трывастамі даляраў, Яраслаў міжволі стараўся згледзець на ablічны саперніка якую-небудзь радасць, насмешку. Але нічога падобнага не было: Яніс суха прыняў грошы, кіуком пакланіўся і адышоў рыхтавацца да наступнай партыі.

Затое з Анатоля Гаруна радасць так і перла фантанам. Вочы яго зіхацелі, на шчаках выступіў румянец, хацелася спываць і танчыць. Хлопец баяўся аднаго — вонкава не выдаць свайго ненармальнага ўзрушэння. Таму, калі прыслужваў за сваім сталом, усяляк стараўся паварочвацца да заклятага ворага спінай.

Наступныя дзве партыі сталіся для Яраслава кашмарам. У другой ён не набраў ніводнага ачка па той простай прычыне, што яго сапернік аніразу не прамахнуўся: упэйнена разбіўшы піраміду, ён, нібы па нітачцы, раскруціў клубок партыі да пераможнага канца. Яраслаў адно здрэнцевела і заварожана назіраў, як мяняе Яніс свае паставы над сталом, як пераходзіць з аднаго кута да другога, як шустрышы яго жаўтлявы кій над зялённым сукном. І пры ўсім гэтых — спакойны, амаль абыякавы выраз твару!

І што самае подлае, людзі, якія нядаўна захапляліся ім, Яраславам, цяпер зусім на яго забыліся і ледзьве ў далоні не пляскаюць гэтаму лабусу, гэтому аўтамату па загонцы шароў у лузы. Вунь адзін, таўстагузы ў рудой камізэльцы, якога Яраслаў учора выпатрашыў на трыста даляраў, — цяпер дык відавочна ўсцешаны. А той заморак, якога Яраслаў сёння півам абліў? Каму ж, як не яму, мярзотніку, радавацца! “З дзярмом змяшаў бы!” — скрыпей ён зубамі, пазіраючы на сугулую спіну Анатоля Гаруна, які ўвіхаўся непадалёку. Закарцела схапіць шар і штурнуць яго ў ту ю рухавую, вяртлявую спіну.

Неспаголеная, несціханая злосць авалодала піцерцам. Пакуль прыбалт няўмольна вёў да завяршэння трэцюю партыю,

Яраслаў пачуваўся так, нібы спуталі яму рукі і ногі, як барана, павалілі на дол, і адно застаецца чакаць яму сваёй смертухны. І не крыкнеш, што абжулі, ашукалі Яраслава. Гэта не карты, тут усё навідавоку, сумленна Прайграў, май мужнасць прызываць. Ух, як жа не любіў ён цярпець паразы!

У фатальны трэцій партыі Яраслаў, які напачатку ўдала разбіў піраміду, запароў ужо трэці шар. Прыйтым шмаргануў кіем па стале, што для іграка яго класа выглядала ганебным. І зноў паласнуў па вушах чыйсьці кароткі, яхідны смяшок! І зноў Яраслаў не ўпільнаваў, хто засміяўся.

Асаблівае ўніжэнне перажыў піцерац, калі разлічваўся з Янісам за трэцюю партыю. Аддаўшы шэсцьсот даляраў буйнымі купюрамі, ён выявіў, што ў яго кашальку адна дробязь. Давялося шнарыць па ўсіх кішэнях, збіраць дзесяткамі і пятакамі апошнюю сотню. Да таго ж — ці то ад шалу, ці то ад боязі не расплаціца — па-здрадніцку закалаціся руکі. І гэта бачыў не толькі Яніс, што бязмоўным манекенам паўстаў каля яго і чакаў свайго выйгрышу, а і людзі, для якіх ён яшчэ гадзіну таму быў неаспрэчным аўтарытэтам.

Нарэшце расплаціўшыся з Янісам, агаломшаны паразай Яраслаў спусціўся ў бар і, што з ім здаралася крайне рэдка, на працягу пятнаццаці хвілін выпіў за стойкай некалькі чарак каньяку. Але раздражненне не аціхала, нясцерпна хацелася адыграцца, і нішто іншае не лезла ў галаву. Да таго ж падавалася, што бармен, які дагодліва напаўняў яму чаркі, хавае за сваімі вусамі кплівую насмешку.

Так, трэба было браць рэванш. І Яраслаў, ачмураны каньяком і падбухтораны нячысцікам, зноўку пацёгся ў більядную.

— Дзе Яніс? — схапіў ён за лацкан першага ж маркёра, што яму трапіўся.

— Не ведаю. Мусіць, на другім паверсе, — адказаў служка.

— Чорт вас усіх раздзяры! — Яраслаў павярнуў наўспят і, пераскакваючы праз тры прыступкі, паляцеў у рэстаранную залу.

— Гэй ты, блявай! — акрыкнуў ён Ліку, якая, заўважыўшы піцерца, паспрабавала прашмыгнуць на кухню. — Стой, я табе кажу! Дзе Яніс?

— Яніс?.. — удала недаўменне Ліка і знерухомела.

— Ну гэты, такі блявый, — падскочыў да яе і нецярпліва замахаў рукамі Яраслаў, — лабус, прыбалт, Янісам яго зваць... — І раптам успомніў: — Дык ты ж сама мне яго падсунула, курва! Гавары, а то цыцкі паадрываю!

— А... Дык ён уніз пайшоў, здаецца... да гардэроба, — нібыта пакрысе ўспамінала Ліка; па праўдзе, яна вельмі спужалася.

— Даўно?! — злосна таращчыўся на яе Яраслаў.

— Ды хвілін пяць, мусіць.

— Ат! — махнуў ён рукой і пабег да выхаду з залы.

Тут трэба сказаць, што за час, пакуль Яраслаў у роспачы жлукціў канъяк, Ліка паспела падысці да Яніса, што вярнуўся да свайго століка, узяць у яго сто даляраў (умоўлены працэнт з выйгрышу) і, мала того, наваг аддаць пяцьдзесят даляраў Гаруну, які і без тых грошай быў на сёмым небе ад шчасця.

Усё адбылося прывычна, упраўна і незаўважна для акаляючых.

Яніс жа выпіў заўсёдны келіх “Бардо”, ціха ўстаў і прывідам выслізнуў з залы, у супрацьлеглым куце якой, за стойкай бара, бедаваў і заліваў пройгрыш канъяком піцерскі злодзей.

Словам, калі піцерац выскачыў у фае, Яніса ўжо і след прастыў.

— Гэй, стары! — кінуўся Яраслаў да пажылога самавітага швейцара. — Тут Яніс не паяўляўся?

— А хто гэта такі? — спытаўся добра абучаны вартайнік.

— Ну, прыбалт, блявый такі, у більядр тут гуляе заўсёды, — нераваўся Яраслаў.

— А хто яго ведае... — няпэўна буркнуў швейцар. — Хіба мала сюды народу спускаецца.

— Дык на які хрэн ты тут пастаўлены, ёлуп! — насунуўся на яго піцерац. — Гавары, падла, праходзіў Яніс ці не! А то ўраз мардасіну размяжулю. — Ён скапіў дзеда за каўнер, націснуў кулаком на кадык.

Перапалоханы такім паваротам, крыху прыдущаны, швейцар зашаптая:

— Ну, праўда ж... не ведаю я дакладна... Ну спускаўся... ён пару разоў перакурыць... мо і на вуліцу прашмыгнуў.

— Дык выходзіў ці не? — штомоцы тузануў яго піцерскі злодзей. — Гавары, плесня смярдзючая!

Вакол іх ужо сабралася колькі чалавек, але ніхто не наважваўся ўступіцца за швейцара.

— Ну выйшаў. Дык што з таго? — сіпеў дзед. — Я ж яму не пастух. — Ды адпусці ты каўнер, шалёны!

Піцерац адштурхнуў дзеда прэч і грозна звярнуўся да акаляющих:

— Хто бачыў прыбалта?

— Малады чалавек, — аклікнуў яго нехта збоку траскучым голасам; гэта быў гардэробшчык. — Яніс ужо не вернецца, ён прыйшоў сюды без верхнай вopраткі. І заўсёды без яе прыходзіць. А скандаліць тут не трэба, — загаварыў ён ужо смялей, бо па прыступках спускаліся два плячыстыя мардатыя ахоўнікі.

— Усё нармалёва, хлопцы, — правільна ацаніўшы сітуацыю, кінуў ахоўнікам Яраслаў, калі тыя наблізіліся.

Ён з цяжкасцю ўтаймаваў гнеў, зашпіліў і паправіў пінжал ды зноў падняўся па лесвіцы ў рэстаранную залу.

— Апусцілі падонка... Так яму і трэба... Не лезь у чужую стайню... Малайчына лабус... — запанаваў у фае зларадасны перашэпт.

Але Яраслаў не чуў гэтых слоў.

Гэты вечар ён завяршыў катастрафічна. Зразумеўшы, што сёння Яніса не знайсці, ён наважыў пільнаваць яго тут заўтра і паслязаўтра, а пакуль падняцца ў більядную, каб адыграцца на нейкім ёлупні. Але выпіты канъяк і душэўны разлад ад ганебнай паразы адыгралі не на яго карысць, і ўдача канчаткова адварнулася ад піцерца. За тры гадзіны ён прайграў яшчэ пяцьсот даляраў, і толькі паручыцельства мясцовых аўтарытэтаў, да якіх Яраслаў дазволіўся па мабільніку і звязаў з Ашотам, дазволіла яму выдрацца сухім з гэтае калатнечы: сябрукі паабяцалі за яго заплаціць.

У дадатак да ўсяго — па прынцыпе: чым горш, тым лепей — Яраслаў, які заўсёды кепска пераносіў алкаголь, перад самай раніцай набраўся як жаба твані, у беспамяцтве быў пагружены на аўто і дастаўлены ў свае апартаменты ў гасцініцы “Інтурыст”.

У “Ветразі” яго больш ніколі не бачылі.

11

Анжэла Гольцаава была жанчына мажная, дзябёлая і бязвольная. У трывцаць пяць гадоў з-за паўнаты, нездарова пухлага бледнага твару і нейкай агульной недагледжанасці наўрад бы хто даў ёй менш за сорак. А між тым яшчэ ў дваццаць пяць яе цела было ўсяго толькі скільнае да паўнаты, твар прамяніўся гарэзным румянцам, а валасы былі не зляжалыя, а пышныя і блішчастыя. Развітыя формы заўсёды прываблівалі да яе кавалераў, падабалася ім і Анжэліна памяркоўнасць: у тым плане, што можна было лёгка да яе падступіцца.

Стайшы жанчынай ужо на другім курсе інстытута, Гольцаава ажно да дваццаці пяці гадоў не магла выйсці замуж. Нават тыя яе сяброўкі, у каго не было прыкметнага поспеху сярод хлопцаў, адна за адной браліся шлюбамі. А ўсё ад таго, што былі яны, не ў прыклад Анжэле, хітрыя ды ўчэпістыя.

Але нарэшце пашэнціла і Гольцаавай. Праўда, жаніх, Антось, аказаўся не высокі ростам, не волат, пра якога яна дайно і патаемна марыла, а нават з рэдзенъкімі бясколернымі валасамі, з праплешынамі. Дый не хакеіст, не афіцэр, не кінаакцёр, а ўсяго толькі эканаміст — як ён сябе называў. А па праўдзе, шараговы бухгалтар.

Ну ды нішто. Галоўнае, ён кахаў Анжэлу, і ад гэтага кахання неўзабаве, і паўгода пасля вяселля не прамінула, нарадзіўся Андрэйка, прыгожанькі такі, здаровенькі хлопчык.

Год шчасліва пражылі маладыя ў Анжэлінай трохпакаёўцы, што засталася ёй пасля рана памерлых бацькоў. Праўда, не муж насіў на руках Анжэлу, а яна гатовая была з яго пылінкі страсаць: абмывала, абшывала яго, пазбаўляла ад прыбрання

кватэры, ад беганіны па прадукты і іншага. Ды ўсё спагадліва выслухоўала ягоныя жальбы на беднасць, на несправядлівасць начальніка Аксёнкіна, на тое, што яго, Антося, не разумее ніхто.

На трэці год іх сумеснага пражывання выявілася ў мужа новая рыса: стаў ён пакутліва зайдзросціць розным людзям — тым, хто ў час развалу імперыі спрытна зарыентаваўся ў рэчаінсці і пайшоў угору. Вельмі заядала яго, няшчаснага, што многія былья аднакурснікі паўладкоўваліся ў прыватныя фірмы, сталі галоўнымі бухгалтарамі, а тое і свае справы падакрывалі. Цяпер раскашуюць, чэрці. А ён, які і разумнейшы і сумленнейшы за іх, вымушаны гібець на смехатворным акладзе і есці нішчымны боршч, які з года ў год — аж абрыдла! — гатуе яму Анжэла.

Гэтая жальбы-нараканні закончыліся тым, што замкнуўся ў сабе Антось, як бы ўзлаваўся на ўсё і ўсіх, стаў прыходзіць позна, скрытнічаў. Гольца ва небеспадстаўна западозрыла, што завёў муж сабе сяброўку. Аднак перажывала гэта ціха, затоена: ні спытаць, ні, тым больш, папракнучы не адважвалася яна свайго чалавека.

А ўсё аказалася куды як сур'ёней: у адзін памятны дзень Антося арыштавалі, у кватэры правялі ператрус і знайшлі на антэрэсолі пакунак са скарбамі, украдзенымі ў адной заможнай сям'і: станове срэбра і золата, пярсцёнкі з дробнымі дыяментамі. Як казаў адвакат, наняты свякрухай, і невялікая гэта была кражы, і артыкул не такі грозны, і стаяў Антось толькі на шухеры, але запраторылі-такі яго на тры гады — падкарміцца на казённых харчах, папрацаваць на карысць дзяржавы.

Першы год раскайваўся, слёзныя лісты дасылаў. Кахаю, пісаў, ты чакай толькі. Анжэла каўтала слёзы, чакала; працуочы на паўтары стаўкі, гадавала малога Андрэйку.

Затым, праўда, лісты сталі прыходзіць усё радзей і радзей, зніклі адтуль сантыменты і слёзнасць, з'явіліся нязвыклая каснаязыкасць і прыблагнёныя слойцы, праглядвалася падазронасць да жонкі: ці не гуляе, ці не рыхтуе яму свінню ў

выглядзе разводу, адмовы ў пратісцы і падобнае. Адчувалася нават скрытая пагроза.

І вось прайшлі чарадой зімы і леты, ды явіўся аднойчы ўвечары Анжэлін законны муж: нейкі схуднелы, замацярэлы, з насцярожана-нядобрым (гэта яна заўважыла) выразам твару.

Ну, абняліся, пацалаваліся. І адразу ж, не спытаўшыся нават пра пяцігадовага сына, Антось зашыўся ў пакоі, дзе стаяў тэлефон, ды з гадзіну гаманіў там са сваёй маці. Ласкова так называў яе: "матуля", "родненъкая". Гэта моцна заела Анжэлу, бо са свякрухай у яе былі цяжкія, напружаныя адносіны.

За вячэрай размова яўна не клеілася. Жарты ў Антося былі прымітыўныя, аддавалі пахабшчынай, вочы зеўралі пустатую. Гольцавай нават страшнавата стала: нібы прыйшоў гэта не доўгачаканы муж, бацька яе сына, а чужы, небяспечны чалавек заявіўся. Піё і еў ён прагна. Але асушыўшы паўпляшкі гарэлкі, пазмрачнеў, піць перастаў, адно безуважна калупаў відэльцам у талерцы і смаліў моцныя папяросы. Попел страсаў у шклянку. Затым прысунуўся да жонкі, агладзіў сукаватай рукой, на пальцах якой былі выгратураваны нейкія літары, і раптам, абхапіўшы левай за шыю, драпежна прыпаў губамі да Анжэліных вуснаў, акунуў правую кісць у яе раскошны бюст. Праз хвіліну, без усякіх слоў і цырымоній, ускінуў на руکі і занёс у спальню. Свято ў зале так і гарэла да раніцы, стол застаўся непрыбраным.

Муж мучыў яе ў пасцелі цалюткую ноч, гадзін сем. Толькі перад світаннем захролі. Анжэла ж так і ляжала з адкрытымі вачыма, тупа глядзела ў столь. Ужо займаўся восеніскі золак, праз гадзіну трэба было будзіць сына, карміць і адводзіць у садок. На работу вырашыла не ісці, узяць адгул.

Калі ўстала з пасцелі, балела ўсё цела і ламала косці, а зірнуўшы ў люстэрка, убачыла цёмныя мяшкі пад вачыма і пару сінякоў ад засосаў на шыі. У ваннай жа, прымаючы душ, заўважыла некалькі сініх плям на жываце і сцёгнах, драпіны на грудзях.

Муж прадрых сном немаўляці да першай гадзіны. Устайшы, загадаў выпрасаваць яму кашулю і стары касцюм. З аппетытам і амаль моўчкі паснедаў, узяў у Анжэлы дваццаць

даляраў (“на разжытак”) і, сказаўшы: “Вечарам буду”, — знік за дзвярыма.

Антось і сапраўды прыйшоў вечарам. Толькі позна, а першай гадзіне ночы, пад добрай чаркаю. На скулах у яго выпнуліся жаўлакі, на кашулі быў адарваны верхні гузік і віднелася цёмная пляма — верагодна, ад віна; вочы калюча блішчалі. Ён па-свойску палез у халадзільнік, вывудзіў недапітую ўчора бутэльку гарэлкі і сёе-тое з закусі. Выпіў першую чарку, а тады падазваў да сябе Анжэлу, што нясмела тапгалася ў дзвярах. Усадзіў на калені, прапанаваў выпіць. Яна адмовілася.

— Грэбуеш, значыць! — Муж саштурхнуў яе з каленяў і брудна вылайяўся.

Дапіўшы дарэшты гарэлку, Антось запатрабаваў грошай. Анжэла жахнулася і сказала, што ў яе толькі на харчы засталося, што хай ён падумае пра дзіцёнка, якога яшчэ не бачыў, — як таму жылося трывадлы без бацькі.

Але муж падскочыў да яе, кароткім разважаным ударам сунуў кулаком пад дых і тут жа, калі жонка, захліпваючыся, сагнулася крукам, вышчаяў у твар каленам.

Ашаломленая, ледзь не паўзком, калі з носа і губ цякла кроў, трымтлівымі рукамі дастала Анжэла з заначкі і аддала Антошу апошнія грошы. Добра што дніамі чакаўся аванс, інакш бы яны з Андрэйкам папросту галадалі.

Муж скрупулёзна пералічыў грошы і паклаў у кішэнь. Ён адразу падабрэў, скрыў і лагодную ўхмылку і падышоў да жонкі. Анжэла, душачыся слязьмі, абцірала кроў насоўкай і стаяла тварам да акна.

— Ну-ну, не крыўдуй, Анжэл, — прасіпеў гэты вылюдак і гулліва ляпнуў жонку далонню ніжэй ад спіны.

І тут жа з’едліва папракнуў:

— І ты ж не без грашкоў. Прыйнайся, нябось падгульвалася тут без мяне? Га? — З гэтymі словамі муж ізноў дабрадушна пляснуў Анжэлу па мяккім месцы.

— Адстань! — грэбліва сцепанула тая плячыма.

— Ну-ну, Анжэл, — прымірэнча сказаў нядаўні зэк і раптам абхапіў яе ззаду, груба, шчыпаючы пальцамі саскі грудзей, прыцягнуў да сябе.

— Гад! — прастагнала Анжэла, круганулася, выщаля яго локцем у плячо і рванулася з кухні.

Антось нагнаў яе ў калідоры, пасля нядоўгай барацьбы, выкруціўши левую руку за спіну, завалок у спальню і кінуў на высокую тахту, галавой у груду падушак. Наваліўся ззаду... Роспачныя Анжэліны енкі патаналі ў задушлівай пухлай падушцы. За дзесяць хвілін знаходжання ў такой позе яна думала, што або задыхнецца, або зломяцца яе шыйныя пазванкі.

Усё наступнае Анжэліна жыщё абяцала быць пеклам.

З гаспадыні яна ператварылася ў абслугу, кухарку для свайго мужа і яго блатных сябрукоў, што днявалі і начавалі ў іхній кватэры. Тут не выветрываўся смурод танных він і гарэлкі, ад тыгунёвага дыму ў пяцігадовага сына з'явілася бяссонне. Пастаянна нехта прыходзіў, съходзіў, тупаў па кватэры.

Анжэла з Андрэйкам перабраліся ў маленькі кутні пакойчык і вечарамі сядзелі, як зацкаваныя звяркі. Муж мог у любы час — хоць бы і поначы — выклікаць жонку, каб яна кашаварыла для чарговага дарагога госця, бегла ў краму па жратву і гарэлку. У яго паявіліся пачкі грошай, што пужалі Анжэлу сваёй таўшчынёй, і небеснадстгайна меркавала яна, што грошы тყяя мазольнай працай не зарабляліся.

Антось, калі быў цвярозы, ставіўся да жонкі з сынам даволі цярпіма, нават дабрадушна. Але тое была дабрадушнасць пана да сваіх прыгонных, якая ў любую хвіліну — калі яму чымсьці не ўнаровіш — гатовая была перарасці ў пагарду, нянавісць, агрэсію. Аднойчы сын за вячэрай палез у цукарніцу мокрай лыжкой, дык родны бацька зароў на яго як тыгр, аблаяў “свінтухом” і вывернуў цукарніцу пяцігадовому хлопчыку на галаву. Той заплакаў. Яго слёзы толькі раз'ятрылі нервовага зэка, і ён, пакрыўшыся барвовымі плямамі, загадаў Андрэйку заткнуцца. Ад страху той разумзаўся яшчэ больш. Тады бацька схапіў яго ручку сваёй лапінай, вышмаргнуў з-за стала і завалок у туалет. “Будзеш сядзець да ночы!” — вынес ён свой прысуд і запёр цёмны туалет на зашчапку.

“Толькі паспрабуй яго выпусціць!” — прыгразіў ён Анжэле, якая была так агаломшана гэтай сцэнай, што нават рота не пасмела раскрыць, не кажучы пра якое-небудзь супраціўленне.

А галава сям'і адкаркаваў пляшку піва, раскінуўся ў крэсле, паклаў ногі на часопісны столік і стаў глядзець тэлевізар. Увесь вечар якраз ішоў “Аншлаг”: крыўляліся гумарысты, і Антось паміраў з рогату.

Мяркуючы, што ён астый і даўно забыўся на сына, Анжэла крадком выпусціла перапалоханага пасінелага Андрэйку з яго вязніцы і адвяла ў спальню. Хлопчыка біла дробная дрыготка, і ён доўга не мог слова вымавіць.

Бацька, насмактаўшыся піва, праз колькі часу пайшоў аблягчыцца ў прыбіральню і ўбачыў, што яго асмеліліся аслушачца. Раз'юшаны, уварваўся ён у спальню, адштурхнуў Анжэлу, што паўстала на яго шляху, выцягнуў паўсоннага маленъкага сына з пасцелькі, кінуў на падлогу і зняў свой тоўсты, з важкай спражкай скураны рэмень...

Хвосткія ўдары абрушиліся на слабае цэльца. Але трэба было бачыць твар **ката**: нейкая патоля, ухмылістая радасць выяўляліся на ім. Анжэла кошкай рынулася на мужа, учапілася ў валасы, падрапала шчокі пазногцямі. Аднак хутка адлящела да сцяны і выцяглася хрыбетнікам аб рабро батарэі. Цяпер рэмень замалаціў ужо па ёй: па жываце, грудзях, галаве, якую яна няўмела барапала рукамі.

Чорту ведама, чым бы скончылася гэтая сямейная разборка, каб у дзвярах не раздаўся настойлівы, працяглы званок.

“Замрыце тут, а іначай...” — загадаў муж такім голасам, што адразу стала ясна, як можа быць “іначай”. Ён шчыльна зачыніў спачывальню і падыбаў да ўваходных дзвярэй, куды нехта настойліва званіў і стукаў. “Хто?” — пачула Анжэла яго хрыплы голас.

Аказалася: дружкі; выклікалі па нейкай тэрміновай справе. Яны пашапталіся ў калідоры і неўзабаве зніклі.

Раніцой выявілася, што Андрэйка стаў заікацца. Забягаючы наперад, скажам, што потым яго доўга лячылі ў розных неўрапатолагаў, лагапедаў і псіхіятраў. Залячылі. Але і дагэтуль — мінулася шэсць гадоў — у хвіліны моцных душэўных

узрушэнняў з болем заўважае Анжэла, як зрывается і вібрыруе сынаў голас, наскакваюць адно на адно слова... І тады ўспамінаецца страшная ноч.

Бог злітаваўся з яе, і праз тыдзень мужа арыштавалі.

На гэтых раз не адкараскаўся ён малым тэрмінам, а атрымаў на поўную закрутку — дванаццаць гадоў. Адбираючы грошы, адкалашмациў ён з хаўруснікамі пажылога дзядзьку, а той вазьмі ды сканай праз пяць дзён у бальніцы. Адным словам, забойства з абцяжваючымі абставінамі. Запраторылі Антося ў калонію строгага рэжыму. І гэта яшчэ прамаўчала на судзе Анжэла, які асвенцым наладзіў ёй муж за месяц сумеснага пражывання, а то б падкінулі яму гадкоў.

Усё адносна пад гэтым небам. І жыщё, што настала пасля другой мужавай пасадкі, — жыщё адзінокай маці, якое раней яна лічыла гаротным з гаротных, падалося Анжэле Гольцавай ледзьве не раем.

Праўда, даймала свякруха. Дакучліва званіла па тэлефоне і папракала за тое, што не адказвае Анжэла на мужавы лісты, не падтрымоўвае яго маральна. Падтрымоўваць пачварыну, якая выйдзе і зноў пачне яе мардаваць! Ну не! Анжэла цвёрда рашила абарваць з Антосем усякія сувязі. З сынам пра бацьку не размаўляла; ён стаўся для іх больш чым нябожчыкам: пратых хоць успамінаюць зредчас. Цяпер аднаго хацела яна — каб загнуўся яе законны ў той калоніі, каб ніколі з яе не выбраўся. Тым больш што праз пайтара года прыйшло паведамленне, што накінулі яму яшчэ пяць гадоў — за панажоўшчыну. Ва ўсякім разе можна было спадзявацца, што калі вылазіцца Антось на волю, то ўжо прыйдзе не зухам, не малайцом, які збівае сына і гвалтіць жонку, а драхтай развалінай, імпагтэнтам.

Але падчас верадзіла яе душу трывожнае: што як уцячэ муж з калоніі ды заяўіща неспадзеўкі? Проста халодны пот прабіваў тады Гольцаву, і ліхаманка шукаў яе разум выйсце. І не знаходзіў. Менавіта гэты ўчэпісты страх перашкаджаў Анжэле зрабіць правільны крок: развесціся з агорклым бандыгам, памяняць кватэру, пастарацца знайсці новага мужчыну, каб забыць, забыць усё даастатку. Яшчэ ж паяўжыцца наперадзе! Тым больш і сяброўкі так раілі. Але па

прыроджанай сваёй бязвольнасці, ад жаху перад магчымай помстай кончанага зэка, ад успамінаў пра яго кулакі не магла наважыцца Анжэла на развод.

Адно што зрабіла: вярнула сабе дзявочае прозвішча — Гольцава. І не так для сябе, як дзеля сына, якому належала ісці ў школу. Не хацелася Анжэле, каб па некалькі разоў на дні гучала там усlyх ненавіснае прозвішча, каб аклікалі па ім сябрукі-прыяцелі яе Андрэйку.

А сын рос разумным, кемаівым хлопчыкам, вучыўся амаль на выдатна. Адно што хвалявала — надта дамасед ён, нібы людзей цураецца. Равеснікі на вуліцы дурня валяюць, у футбол гойсаюць, а ён сядзіць, у кнігі занураны. Прычым чытае ўсё не па ўзросце. У чацвёртым класе да Купера, да “Трох мушкецёраў” дабраўся. Хіба гэта нармальна? І ўрачы кажуць, што не: гуляць трэба болей, на свежым паветры заходзіцца, у школе і так мазгі дзесяцям будзь здароў замарочваюць. Вось і зрок у яго дрэнны, ужо мусіць надзяяваць акуляры, а ў акулярах дзесяцям цяжэй — дражняць іх бязлітасныя аднагодкі, уціскаюць. Хаця Андрэйка не зломак: і ростам удаўся, і дужасцю, так што дасць, калі трэба, здачы. Але адзіночка ён, адзінокім цяжэй жывеца. Каму, як не Анжэле, гэта ведаць...

Пасля апошній пасадкі мужа, на працягу першых двух гадоў, яшчэ рабіла яна вяліяя спробы знайсці сабе сябра. І кандыдаты, здаецца, былі, і лёгкі флірт, аднак да сур'ёзных спраў не даходзіла. Зашчоўкнулася нешта ў Гольцавай, не давярала яна больш мужчынам, баялася іх. Так і пражыла шэсць гадоў адна.

12

І ўсё ж, прыкладна паўгода таму, у Анжэлы Гольцавай з'явіўся мужчына. Пазнаёмілася яна з ім выпадкова, калі вярталася з далёкага рынку, па выхадзе з аўтобуса: нейкі хлопец вызываўся памагчы дацягнуць дадому ёмістыя валізы з прадуктамі. Выгляду ён быў зусім някідкага — сярэдняга росту, са светлымі валасамі і невыразным тварам — і таму не выклікаў у Анжэлы недаверу, як, зрешты, і асаблівай сімпатыі.

Па дарозе, а дом Гольцавай адлягаў ад аўтобуснага прыпынку на добры кіламетр, яны разгаварыліся. Аказалася, хлопца завуць Віталь, ён студэнт чацвёртага курса політэхнічнага інстытута, у гэтым раёне выпадкова — едзе ад сябра.

Яны б так і развіталіся ля яе пад'езда, каб бабулі, што нязводна бавяцца тут на лавачцы, голасна не абураўліся нахабным, на трэх гадзіны запар, адключэннем электрычнасці. Зразумела, ліфт не працаваў. А Гольцава жыла пад самым дахам, на дзеятым паверсе. Абыходлівы малады чалавек, даведаўшыся пра гэта, не мог пакінуць жанчыну на вырак лёсу і пацягнуў валізы наверх. Анжэла ж у сваю чаргу, без усякай задняй думкі, таксама не магла не аддзячыць такога чулага хлопца хаця б чаем з булачкамі. Віталь, млява пасупраціўляўшыся, згадзіўся. Пакуль распранаўся, мыў руکі, ішоў на кухню па вузкім калідорчыку, убачыў, што і краны цякуць, і кепска функцыянуе злўны бачок у туалете, а пераключальнікі святла працуюць з сур'ёзнымі збоямі. За чаем Віталь далікатна пацікавіўся ў гаспадыні, у чым прычына такога дамашняга заняпаду, на што тая ўздыхнула і спярша неахвотна, а потым усё больш шчыра і горача распавяла выпадковому знаёмцу аб сваёй нядолі. Да таго ж адкрыла, што ўпраўдом хам і дзяляга, а сантэхнік не бывае цвярозым, і ад яго прыходаў вада цячэ яшчэ больш. І гэтак далей...

Студэнт паспачував і без ваганняў прапанаваў — калі, вядома, яе гэта не бянтэжыць — сваю сціплую дапамогу: тоесёе адрамантаваць, прывесці да ладу. Прайда, зараз ён спяшаецца на лекцыю, а вечарам трэба рыхтаваць курсавую, але заўтра, пасля абеду, ён неадменна прыйдзе да Анжэлы і, па меры магчымасці, штосьці зробіць.

Ён не падвёў, прыйшоў наступнага вечара і ўзяўся выпраўляць хібы заняпалай Анжэлінай гаспадаркі. Адзінаццацігадовы Андрэйка, сын Гольцавай, не адыходзіў ад яго ні на крок, цікаўна за ўсім сачыў, падаваў патрэбныя інструменты. Працы аказалася прорва. Трэба было ссунуць некаторыя шафы на кухні і ў жылых памяшканнях, паколькі за дзеяць гадоў за мэблём назапасліся горы пылу і бруду. Акрамя таго, узникла неабходнасць выбіць усе дываны, што былі

прыціснуты да падлогі грувасткімі шафамі, а цяпер з-пад іх вызваліліся. Словам, яны не ўправіліся за адзін вечар, і спатрэбілася яшчэ некалькі прыездаў дабрадзеянага студэнта, каб прывесці кватэру ў больш-менш гожы выгляд.

За гэтых час студэнт здружыўся з Андрэйкам, а самае важнае, паміж ім і Анжэлай устанавілася трывалая сімпатыя. Яна разрасталася пры кожным спатканні, і неяк суботнім днём, калі Андрэй быў у школе, спраўдзілася тое неадхільнае, што бывае паміж маладымі мужчынамі і жанчынай і дзякуючы чаму тысячагодзямі жыве чалавечы род, жыве і не зводзіцца...

Пасля гэтага Віталь, які быў маладзеішы за Анжэлу аж на дванаццаць гадоў, стаў час ад часу начаваць у яе кватэры. Дарэчы, пры спакойным стаўленні да гэтага Андрэйкі, якому мяккі і абыходлівы харектар мамінага сябра яўна быў даспадобы. Мабыць, спрацаваў тут контраст паміж лагодным Віталем і шалёнym, бязлітасным родным татам, якога сын і дагэтуль не мог успамінаць без агіды і жаху.

Анжэле ж Гольцавай мужчына быў крайне патрэбны. Змучаная адзінотай, вярэдлівымі ўспамінамі і бязрадаснымі думкамі душа была гатовая прыняць любога, хто дасць ёй цяпло, пяшчоту і ласку. Літаралына за месяц у Анжэлы выправілася паходка, у жэстах і голасе з'явілася нармальнае жаночае какецтва, зноў засвяціліся вочы, зарумянеў твар... І толькі празмерная паўната ніяк не спадала, бо ад добра га настрою ўзрос апетыт. Аднак тое ўжо была не паўната друзлай малапрывабнай кабеты, а пышнай сімпатычнай маладзіцы, на якую зноў сталі аглядвацца мужчыны.

Віタルь жа, як выявілася ў хуткім часе, сам меў нямала праблем і таксама адчуваў моцную патрэбу ў сяброўцы жыцця, якой можна было б распавесці пра сваё набалелае, прытуліўшыся ўночы, абагрэць і душу і цела.

Быў ён родам з глухога мястэчка пад Полацкам, адкуль усе маладзёны, хто не хocha працаваці і спіцца, уцікаюць на злом галавы. Адслужыўшы ў войску, выправіўся і Віталь у сталіцу ў пошуках свайго шчасця. Але паступоў ён не ў тэатральны, не ў мастацкі, не ў медыцынскі, а ў банальны політэхнічны

інстыгут, на самую малапрэстыжную спецыяльнасць. Даводзілася зубрыць супраматы і тэорыі механізмаў, карпець над бясконцымі мудрагелістымі чарцяжамі. А ўмоў для гэтага не было, таму што пасялі студэнта ў самы заняпалы інтэрнат, у пакой да заядлых гулякаў і бузацёраў. У пакойчыку ледзьве змяшчаліся трох казённых ложкі і кульгавы столік, на якім не тое што чарціць — есці было немагчыма. Сужыцелі пастаянна вадзілі сюды п'яныя хаўрусы: з раўлівымі песнямі, гітарай і дзеўкамі. Віталю ўсе чатыры гады, каб сяк-так выконваць вучэбную праграму, давялося туляцца па чытальнях, бібліятэках, прыяцелевых кватэрах. Нярэдка, калі позна вечарам вяртаўся ў інтэрнат, заставаў там разнастайных алесяў, васілёў і наташак, якія спакойна сабе дрыхлі на яго ложку пасля чарговай гулянкі. Дый не толькі дрыхлі...

Усё гэта, ціха жалячыся, расказваў Віталь сваёй новай сяброўцы. Зрэшты, не будзем многа пра яго гаварыць, бо ён яшчэ пра сябе выкажацца. Тым больш што акурат у той марозны студзеніўскі вечар, калі разыгралася драма ў рэстаране “Ветразь”, чакала Анжэла Гольцава чарговага Віталевага прыходу.

Ён пазваніў на пачатку адзінаццатай і паабяцаў быць праз гадзінку. Жанчына вельмі ўзрадавалася гэтаму, паколькі Віталь здаваў зімовую сесію і аж з Новага года не мог да яе прыехаць. Звычайна ж ён начаваў у Гольцавай два разы на тыдзень. Часцей не мог, бо, уважаючы на буйных сужыцеляў, апасаўся за сваё месца і няхітрую маёmasць. Ужо некалькі разоў, калі Віталь ездзіў на пабытку дадому, сужыцелі самавольна сялі на яго ложак разнамасных прыяцеляў-алкашоў, якіх затым было надзвычай цяжка вытурыць. Гэтыя “пасялянне” спалі на яго ложку, елі яго лыжкай з яго талеркі ды, мала того, валтузіліся з жанчынамі сумніўной чысціні на яго просцінах... Словам, кватэра Гольцавай была запаветным прыстанкам для гэтага шмат пакутнага студэнта і добрага, мяккага чалавека.

...Гадзіннік паказваў дзесяць хвілін першай, а Віталя ўсё не было. Гольцава хвалявалася. Яна нервова тупала па кухні, раз-пораз падыходзіла да акна і ўзіралася праз шыбу ў начную цемру. Іх двор быў асветлены нядрэнна, але квартал перад

аўтобусным прыпынкам, цераз які мусіў ісці Віталь, сёння быў вусцішна цёмным. Яна трывожна ўслухоўвалася і бышцам бы чула адтуль выгукі і п'яны рогат тутэйшых хуліганай, якія заўсёды наводзілі на яе агіду і страх. Тут ужо двойчы забілі ціхамірных жыхароў, што вярталіся дамоў поначы. Аднаго — у суседнім доме, непасрэдна пад Анжэлінамі вокнамі: на саракагадовага мужчыну напаў нейкі вырадак з арматурынай і наводмаш, бязлітасна малаціў па грудзях, спіне і галаве, пакуль той не ўпаў мёртвым. Гэта бачылі жыхары, пад чымі вокнамі адбываўся той жудасны гвалт. Міліцыя, якую яны выклікалі, не толькі не выратавала нябогу, але і ягоны забойца бяследна растаў у начным цемрыве.

Гэтая і падобныя жахлівыя гісторыі ўпартага лезлі ў галаву беднай Гольцавай. А яшчэ даймаў Андрэйка, які захапіўся чарговай прыгодніцкай кніжкай і ніяк не хацеў засынаць. Маці ўжо два разы заходзіла ў яго спальню і загадвала гасіць свягло. Сын, бледны ад празмернага чытання, спрачаўся з ёй і капрызнічаў. Анжэла, вычарпаўшы ўсе слоўныя аргументы, вырвала кнігу з яго рук, і Андрэйка нечакана закрыгчала на яе, пачаў нешта таратыць і, як почасту з ім бывала, збіўся на заіканне, заплакаў. Расплакалася і Анжэла. Яна кожнага разу пасля такіх выпадкаў успамінала мужа, што быў прычынай гэтага заікання, і нібы перажывала нована падзеі шасцігадовай даўнасці. А надоечы ёй прысніўся сон, ад якога яна і дагэтуль не можа прыйсці да душэўнае раўнавагі. У снетым сярод ночы нешта стукнула, рыпнула, а затым стала нязвыкла ціха. Анжэла пакутліва ўслухоўвалася ў цішыню, і ёй падалося, што ў кватэры ёсьць нехта трэці. Яна ўскочыла з ложка і, пераадольваючы жах, прадыбала ў калідор. Пасправавала ўключыць свягло, але пераключальнік заела. І тут яна ўбачыла, што з залы, дзвёры ў якую былі няшчыльна зачынены, прабіваецца прывіднае блакітнае свягло. Яна пракралася да шчыліны, прыпала да яе, спрабуючы зазірнуць у пакой. Раптам дзвёры знасцежыліся самі, і Анжэла ўбачыла пасярод залы свайго мужа Антося, залітага месяцовым святлом; бязмоўны і страхалюдны, ён трymаў у адной руцэ крывы доўгі нож, а ў другой, за валасы, чыюсыці адсечанаю

галаву. Галава была павернута да Анжэлы патышцай, але недарэчна здагадка працяла яе існасьць: гэта галава Віталіка! Ашаломленая страшнай здагадкай, яна рынулася з залы і пабегла па калідоры да спальні. Але калідор аказаўся бясконцым, ногі Гольцаўай блыгалаіся і вязлі ў чымсыці смярдзючым і ліпкім, а ззаду гулка бухалі неадхільныя крокі яе мужа-забойцы... У гэты момант Анжэла прачнулася. Яна ляжала на левым баку, за грудзінай тахкала і замірала напалоханае жаночае сэрца...

І якраз наступнага дня прыперлася свякруха. А дагэтуль з паўгода не паказвалася і не тэлефанавала. Гольцаўу як перуном жахнула: нездарма такія супадзенні. Свякруха, гэтая старая карга, апошнія шэсць гадоў упартага даймала Анжэлу сваімі прыходамі. Заявіцца, бывала, без папярэджання — паі яе чаем, вынаходзь нейкія пустыя слова, бо пра мужа Гольцаўа зараклася з ёй не размаўляць. І дзіўна, тая таксама амаль не ўзгадвала свайго сына, а толькі яхідна-дакорліва пазірала на нявестку ды шнырыла калючымі злоснымі вачыма па кватэры. Анжэла ведала — шукае сляды мужчыны, сынку свайму ненагляднаму плошчу зберагчы хоча. Сама ж жыве ў камуналцы, і калі вернецца сынок-забойца, то ёй хоць з дому збягай. Хоча, старая гадаўка, каб ён да Анжэлы вярнуўся, каб ізноў мучыў яе і Андрэйку. А іначай нашто ёй прыходзіць? Пра ўнука свайго адзінага амаль не спытаецца: ці не хварэе ён, як вучыцца? За шэсць год прынесла яму дзве заляжалыя, пакрытыя белым налётам шакаладкі. Анжэла іх выкінула ў смеццеправод. І сынку загадала, каб не адпіраў бабулі, калі адзін дома. Аднойчы і не адпёр Андрэйка, убачыў старую ў дзвярное вочка — і не пусціў. Доўга, напорыста, з паўгадзіны, званіла свякруха, цвяліла нервовую сістэму дзіцяці. Той мусіў патэлефанаваць Гольцаўай на работу, і яна стрымгалаў, праз паўгорада, памчалася дадому, каб падраць праклятай ведзьме твар і навек адвадзіць ад іхнай сям'і. Дзякаваць Богу, не засталася яна старую. Некалькі месяцаў яе не было з того часу.

А ўчора, акурат пасля жудлівага Анжэлінага сну, і заявілася свякруха. Страшная нейкая, змарнелая. Прыйняла яе Гольцаўа на кухні, кавы наліла, падала сёе-тое. Не кранулася старая ні

пітва, ні ежы. А толькі абыякава так, нязвыкла абыякава глядзела на нявестку, блытана гаварыла то пра надвор'е, то пра тое, як цяжка стала на пенсію жыць... Спыталася пра ўнука. "Да сябра пайшоў", — зманіла Анжэла, бо перад тым як адчыніць дзвёры, загадала сыну заперціся ў спальні. Так бесталкова і тамліва праседзелі яны на кухні хвілін дваццаць, затым зазбрілася старая, пайшла да выхаду. І ўжо ў дзвярным праёме, калі пераступала парог, нехлямяжка абярнулася і кінула:

— Ад Антося табе прывітанне... — Гольцава так і здранцвела ад гэтых слоў.

Праз колькі секунд ачомалася і зыкнула ўслед свякрусе, што ўжо спускалася да ліфта:

— Што значыць — “прывітанне”? Што ён ад мяне хоча?!

Не адказала свякруха, не павярнула да яе твару, а борздзенька шмыгнула ў ліфт, што якраз падышоў, націснула кнопкую.

Гольцава ринулася да ліфта і замалаціла кулакамі ў дзверы з немым крыкам:

— Адчаміцесь вы ад мяне, ірыды! Ненавіджу вас, і род ваш свалачны ненаві-іджу!!!

І асеклася: а раптам гэтае прывітанне ад мужа — з волі, раптам ён уцёк і рыхтуе над ёй расправу, раптам, пакуль яна спускалася да ліфта, ён пранік у адкрытыю кватэру і там затаіўся? Руکі і ногі адняліся ў Анжэлы ад жаху, у спіну нібы ўсадзілі кол і вярэдзілі ім цела... Яна ледзьве давалаклася да кватэры, ліхаманкава зачыніла дзвёры і клікнула сына.

Той тут жа выйшаў са спальні; напэўна, падслухоўваў іхнюю гаворку праз дзвярны шчыт. “Усё нармальна, сынок?” — кінулася да яго Анжэла і стала асыпаць пацалункамі. “А што здарылася?” — недаўменна глядзеў на яе адзінцацігадовы Андрэйка. “Усё добра, сынку... усё добра”, — прашаптала яму на вуха маці. Аднак тут жа вярнулася да ўваходных дзвярэй, заперлася на ўсе замкі, пачапіла ланцужок і спусціла “сабачку”.

...І зараз, на пачатку першай гадзіны ночы, калі трывожна чакала Віталя, не выходзілі з Анжэлінай галавы ні сон той пракляты, ні візіт ненавіснай свякружі, ні д'ябалськае “прывітанне”, вымаўленае той нейкім таямнічым, зларадным і

злапомслівым тонам. І чым далей перавальвала стрэлка гадзінніка за поўнач, тым мацней разыгрывалася Анжэліна фантазія. Уяўлялася, напрыклад, што сцеражэ зараз ейны пачварны муж Віталіка ў нетрах пад'езда, тоячы за пазухай крывы доўгі нож... А мо ўжо падсцярог?! І вырывалася тады бедная жанчына на лесвічную пляцоўку, і пільна ўслухоўвалася ў рэдкія начныя гукі...

13

Віталь з'явіўся толькі а палове першай. Задыханы, узрушены, з нейкім цёмным пакетам у руках. Быццам падымаўся ён на дзеяты паверх пешкі.

— Прывітанне, — цмокнуў ён Анжэлу ў шчаку, пераступаючы парог кватэры. — Андрэйка спіць?

— Павінен спаць. — Гольца ва пачала памагаць яму здымашь паліто. — Хаця, можа, і чытае ўпогай. Пэўна ж здагадаўся, што ты прыйдзеш.

— На вось, — Віталь дастаў з мятага пакета шакаладку, — перадай яму заўтра.

— Дык сам перадасі. Раніцой жа ўбачыцца.

— Не ведаю, мне заўтра рана ўставаць трэба.

— Гэта яшчэ чаму?

— Не шумі, хлопца разбудзіш, — шэптам сказаў Віталік. — Зараз расскажу. — Інакіраваўся ў ванную, каб памыць руки.

— Дрэнныя мае справы, — сказаў начны госць, камі яны селі за кухонны стол, куды Анжэла выставіла сёе-тое паесці. — Сёння гэтыя чэрці мой зборачны чарцёж зглумілі.

— Хто?

— Ды гаўрыкі мае, Сашка з Пецькам. — (Ён назваў сужыцеляў па інтэрнацкім катуху.) — Прывялі зноў чортведама каго, гармідар наладзілі... — Віталь безнадзейна махнуў рукой і ўзяў са сподачка скрылёк сыру. — Здаецца ж, пад ложак чарцяжы прыхаваў, паперай іх паабортваў — усё адно півам пазалівалі.

— Я ж табе прапаноўвала іх да мяне перанесці, — папікнула яго Анжэла. — І наогул, чарцяжы трэба ў футарале трymаць.

— Ды што цяпер у пусты след гаварыць, — уздыхнуў Віталь.
— Канешне, я вінаваты. Прыйшоў сёння ўвечары: сядзяць пяць чалавек лыка не вяжучы. Распітая такія, нахабныя будкі. Двое — на маім ложку. У пакоі накурана, чатыры пустыя трохлітровікі валяюцца і піўная лужына на падлозе. У мяне аж сэрца спынілася: прапалі мае чарцяжы! Рынуўся пад ложак — так і ёсць: мокры скрутак. Ды па законе подласці зборачны чарцёж, самы з іх складаны, найбольш пацярпеў. Бо абгортваў сабой усе астатнія.

— Даік, можа, высушиць яго, адпраставаць і...

— Дзе там, Анжэла! — усклікнуў Віталь. — Я ж спрабаваў. Ён цяперака на туалетную паперу падобны. Ды прытым, прабач, на тую, якой добра пакарысталіся. Ох... — Ён аблакаціўся на стол і закрыў твар далонямі. — Капец мне, Анжэла. Я яго за тыдзень не аднаўлю, да экзамена мяне, натуральна, не дапусцяць. А калі буду чарціць (а іншага выйсця няма), то правалю і астатнія экзамены. Э-эх... Пропадаць даік з музыкай. — З гэтымі словамі ён дастаў з пакета, які ўвесь час трymаў на каленях, бутэльку партвейну ёмістасцю 0,7 літра.

— Ну вось яшчэ! Знайшоў час, — здзівілася Гольцава. — Хіба гэта вырашэнне праблемы? Нап'ешся, як будзеш заўтра працаўаць?

— Даік тое ж заўтра, — з адчайнай абыякавасцю сказаў студэнт, адкаркоўваючы пляшку. — Ненавіджу алкаголь і, верыш, ніколі ў жыщі не здымаў стрэсы з яго дапамогай. Але і рэдка ж мне было так пагана, як сёння...

— Ты паеш хоць, Віталік. Лягчэй стане. — Гольцава пасунула да яго талерку з нарэзанай варанай каўбасой і вяндлінай. — Хочаш, яешню згатую?

— Не, Анжэла, кусок у горла не палезе. Падай лепш пару шкляначак, калі ласка.

Гольцава з неахвотай паставіла на стол два грувасткія нязграбныя фужэры. Віталь наліў сабе поўны, ёй — палавіну.

— Вып'ем не чокаючыся. — Ён адным махам праглынуў нізкаякасны напой, зморшчыўся.

Анжэла толькі прыгубіла.

— І што ты цяпер думаеш рабіць?

— Ат! — матнүй студэнт галавой. — Пераначуем — лепши пачуем. Неяк выкручуся. Чарцяжы я да Івана занёс. Я табе гаварыў, ёсць у мяне прыяцель з тутэйшых. Харошы чалавек. Абяцаў мне пакой і поўны камфорту на тыдзень.

— А навошта да сябра? Да мяне б ехаў... — сказала Анжэла.

Яна нічога не ела, а толькі спачувальна глядзела на Віталя, які, хоць і сказаў, што “кусок у горла не палезе”, рагтам прыняўся спорна ўпісваць каўбасу, вяндліну і сыр, адрываў ад лусты буйныя кавалкі хлеба і запіхваў у рот. Відаць, партвейн вярнуў яму апетыт.

— Дык Іван жыве ў двух кроках ад інстытута, а мне трэба туды перыядычна заскаакваць. У мяне ж і па іншых прадметах хвасты.

— І па іншых?

— А ты думала! Праўда, кароценъкія.

Калі Віталь схіляўся над талеркай, доўгая пасма валасоў падала яму на очы, ён завучаным рухам адкідаў іх улева. Але праз колькі секунд непаслухмянія валасы зноў спадалі з ілба. І так раз за разам.

Гольцаvu заўсёды смяшыў гэты Віталікаў жэст. Так часцяком робяць эстрадныя спевакі: наўмысна адпускаюць доўгую чупрыну, якая раз-пораз захінае очы, каб элегантным узмахам рукі збіваць яе ўбок. Але гэта робіцца на публіку. У Віталіка ж была іншая прычына: валасы зачэсваліся набок, каб схаваць застарэлы шрам над краем левага брыва, якога хлопец чамусыці дужа саромеўся.

Анжэла аднойчы не сцярпела і спыталася пра гэты шрам, пра Віталеву звычку хаваць яго пад валасамі рухам, падобным на нервовы цік. Хоць тады былаnoch і пакой асвятляўся толькі слабым таршэрам, Гольцаva заўважыла, як пачырванеў Віталікаў твар. Пасля няёмкай паўзы ён усё ж расказаў, што ў дзяцінстве столькі нацярпеўся з-за гэтага шрама ад равеснікаў, што камплексуе і стараецца ўсяляк хаваць гэтую хібу. Віталік нават адкрыўся, што з-за агорклага шрама ў яго да дваццаці гадоў не было сяброўкі, бо лічыў сябе ўродам і баяўся дзяўчат. Хаця і ў кніжках чытаў, і ад людзей чуў, што шрамы на

мужчыне адно дадаюць яму гонару, — нічога не мог з сабой паррабіць.

— Ну што — давай яшчэ па трошачкі? — Віталь плюхнуў у свой фужэр партвейну, абнавіў сяброўчын. Ад выпітага яго нос збарвянеў і неяк абвіс, у голасе з'явіліся жывейшыя, задзірлівыя ноткі.

— Давай вып'ем за тое, — студэнт падняў фужэр, — каб усё ж менш зла было на зямлі, каб подлых людзей паменшала.

— Давай, — журботна сказала Анжэла і неспадзявана для сябе выпіла ўсё налітае.

— Я ведаю, мной некаторыя пагарджаюць за мяккасць маю і дабрадушнасць, — сказаў Віталь, перажоўваючы салёны гурок.

— Мяне нават слабым чалавекам лічаць. Прынамсі — тыя малойчыкі, што сёння мой чарцёж півам пазалівалі. Яны толькі б тады запаважалі мяне, каб я камусьці з іх морду за гэта начысціў. Але давай рэальна, Анжэла. Што я мог зрабіць, апрач як сабраць свае манаткі і пайсці, так бы мовіць, прыніжаным і абраражаным? А крыўдна ж! Ох як крыўдна было... Я нават спінай адчуваў, як яны з мяне пасміхаюцца...

— Ды ладна табе, што за размова... — супакойлівым голасам пачала Гольцава; ёй, па праўдзе, хацелася закругляцца ды ісці спаць.

— А рэч, міная мая, у тым, — Віталь пацягнуўся па пляшку і наліў ужо толькі сабе, — што такія, як яны, мяне лічаць за нікчэмнасць, за камара, якога можна раздущыць адным пальцам. І раздущылі б, паспрабуй я толькі абурыцца наконт чарцяжоў, ад якіх, можа, усё маё жыщце залежыць. Гэта ж недачалавекі нейкія! Сядзяць пяць мардасін, адна за адну шырэйшая, з во такімі сківіцамі, — ён паказаў далонямі памер, — і жалезабетоннымі лбамі. Гэтакія сыйтыя, укормленыя бульдогі. І самае страшнае, Анжэла, што яны — студэнты! Хай сабе не гуманітарыі, не музыкі, але яны будучыя інжынеры — будаўнікі, так сказаць, еўрапейскай дзяржавы. Яны не ходзяць на лекцыі, ніколі не робяць курсавых, не рыхтуюцца да экзаменаў, а тым не менш ціхамірна здаюць сесію за сесіяй, атрымоўваюць дыпломы... А я, — Віталь нервова адкінуў валасы з ілба, — і на лекцыі хаджу, і бібліятэці наведваю, і над

курсавымі гарбачуся, а ў выніку вылечу з інстытута я, такі дбайны, а не яны, каму на вучобу начхаць і нас...ць.

— Ну неяк жа яны вучэбную праграму здаоць.

— Здаоць, зразумела. Чаму б не здаваць! Курсавыя яны купляюць за грошы, а на залікі ды экзамены ходзяць да таго, пакуль выкладчыку не надакучаць іхня тупыя фізіяноміі, і ён не падмахне ім па “трайаку”. І выходзяць праз пяць гадоў з нашага інстытута інжынеры, якія за гэты час добра папілі піва, уволю пераймелі жанчын, удосьць наскакаліся на дыскатэках, але не прачыгалі ніводнага падручніка! Пра мастацкую літаратуру не буду казаць — яны яе проста ненавідзяць. І вось ідуць яны ў жыщцё. Добра калі не па спецыяльнасці. Найхутчэй — гэта будучыя дзялкі, круцялі, бандыты. Але ж некаторыя, мізэрная з іх колькасць, уладкуюцца ў СКБ і пачнуць праектаваць механізмы, дамы, віядукі, дарогі. Якія ў нас дамы і якія дарогі, я думаю, табе не трэба казаць. — За размовай Віталь ужо размахваў рукамі; апроч носа, у яго цяпер збарвянерлі і шчокі.

— Давай я табе чаю налью. — Анжэла ўсур'ёз апасалася, што яе сябар зусім з'едзе з рэек.

— Не хачу чаю, і партвейну болей не буду. — Віталь з грэблівасцю адсунуў локцем бутэльку, яна пахіснулася і ўпала б, каб Гольцева яе не падхапіла. Бутэльку яна рапушча схавала ў халадзільнік.

— Дзе ж ім ведаць пра апорныя канструкцыі, — працягваў разгарачаны студэнт, — калі ўся іхняя апора — піва, гарэлка ды бабы. Вось чым яны сілкуюцца ўсе пяць гадоў. А не будзе ў іх гэтай пажывы, то яны чалавека прыб'юць, а сваё возьмуць. Я табе, Анжэла, не казаў, а ў нас паўтара года таму найжахлівейшы выпадак здарыўся. Перад летнай сесіяй пазычыў адзін з такіх “супермэнаў” грошы ў прыстойнага студэнта. Прыйшоў тэрмін — не аддае, сабака. А таму хлопцу грошы да зарэзу патрэбныя: прыйшла тэлеграма — з бацькам дрэнна, трэба тэрмінова ляцець дадому. Пайшоў ён да свайго даўжніка, а там сядзіць прыкладна такая кампанія, як і ў мяне сёння: п'юць, жаруць, заліваюцца рогатам трывалыя бязмозгія быдляніцы. Той і так, і гэтак упрошуваў вярнуць грошы, ды хіба

можа чалавек з малпай паразумеца? Я падрабязнасцяў, канешне, не ведаю, але раззлаваў ён гэтую п'янную хеўру, і нехта з гарачкі заехаў яму бутэлькай па галаве. Хлопец упаў, знепрытомнёў. Тыя ў ачмурэнні падумалі, што забілі яго. Зайваж, толькі падумалі! Але каб не рызыкаваць, яны вось што зрабілі: завалаклі нябогу на адзін паверх вышэй (а былі яны на дванаццатым) разбілі шыбу на лесвічным пралёце і скінулі чалавека з гэтакай верхатуры. Маўляў, сам сігануў.

— І што?! — вылупіўшы вочы, з жахам спыталася Гольцава.

— Вядома, насмерць. — Віталій сціснуў кулакі на стале, і па яго твары прабегла сутарга. — А можа, яго толькі аглушылі бутэлькай? Як цяпер дазнаешся?..

“Глядзі, як супадае! — напаложана думала Анжэла. — І сон мой жудлівы, і свякруха прыперлася, і цяпер гэты рассказ...”

— Во як хвацка гэтыя зухі распарадзіліся чалавечым лёсам! Шух — і няма дваццацігадовага хлопца... Ды мала того, нічога ніхто не даказаў, хоць апошні ёлупень у інтэрнаце цяпер ведае, як гэта было. Сужышцелі ж таго хлопца зналі, каму ён грошы пазычыў, да каго ў той вечар адправіўся... “Самагубства” — канстатавала правасуддзе, бо бацькі ў гэтых вырадкаў аказаліся не ўломкі і падкупілі ўсіх каго трэба. Хадзіла пагалоска, што ў аднаго з тых трох нават асабняк у правінцыі прадалі, каб выплаціць хабар. Правільна! Чаго не зробіш дзеля выратавання бясцэннага нашчадка свайго! Толькі хацеў бы я паглядзець, — скрыўшы страшную ўсмешку Віталік, — як цяпер жывуць тыя вылюdkі: ці не прапаў у іх апетыт, ці не мучыць іх начамі бяссонне? Не! — бухнуў ён кулаком па стале. — І не глядзеўшы, ведаю, што і з апетытам яны жаруць, і з насалодай баб топчуць, і нават прастуда іх не бярэ.

— А яны зараз вучацца?

— Не, паўгода таму паспяхова атрымалі дыпломы. І, упэўнены, занялі не апошнія месцы ў нашым грамадстве. Бо мараль: памры ты сягоння, а я заўтра — яна самая надзейная.

— Гэта не мараль.

— Не, Анжэла, для іх — мараль, то бок жыццёвых прынцыпіў, якіх яны няўхільна пільнуюцца. Калі трэба ім будзе пажраць адно аднаго — і зжаруць, не трывожся... — Віталій

абхапіў галаву рукамі. — Тут жа страшнае што — безвыходнасць. Безвыходнасць у тым, што нам з імі жыць, і нікуды тут не падзенешся... Больш за тое, бывшъ нам давеку пад іх уладаю, таму што такія гарлахваты — заўжды наверсе, заўжды верхаводзяць, іх нельга ўявіць падначаленымі, нейкімі там дробнымі клеркамі. Нават пры поўнай адсутнасці мазгоў — яны начальнікі, яны чыноўнікі, яны ўладары нашых лёсаў. Нават калі й не вылечу я з інстытута, калі неяк зачаглюся за горад (што досыць проблематычна) — усё адно буду рабом таіх вось марадасін, чалавекам на пабягушках. Да скону. А вылечу, вярнуся дамоў — тады зусім мне хана! Саг'юся, як мой бацька і брат. Брацельнік старэйшы мой, я табе раней не казаў, цяпер інвалід, аднаногі. А якім малайцом быў! Усё гарэлка... Раней трактарыстам працаваў, дзевак меў колькі душа пажадае; у мясцовым клубе, калі якая сварка ці бойка, — ён першы. І прасіла маці, і маліла яго: жаніся, Сяргей, — усё дарэмна. Зірне на яе, дурнавата ўсміхнецца — і да крамы. А там сябрукі, блатхата, шлюхі... Прыщятнечца дамоў перад світаннем, пару гадзін падрыхнє, здаровы бугай, і на работу, за трактар. Так штодзень. Хіба гэта нармальна для трышацігадовага чалавека?

Анжэла моўчкі і не вельмі ўважліва слухала.

— Пакуль не дагуляўся Сярога наш... — унурыйшы пагляд у стол, гаварыў Віталь. — Неяк зімой напіўся да ачмурэння і заваліўся ў сумёт ля плота. Так да ранку і пралежаў, бядак... Адну нагу адмарозіў — адrezалі па калена; другую, дзякую Богу, выратаваць удалося. А яшчэ — двухбаковае запаленне лёгкіх. Словам, трэы месяцы брацельнік мой па бальніцах правалаўся, выйшаў на мыліцах. А тут: вясна, красавік, зеляніна бярэцца, вішні зацвітаюць, птушкі прыляцелі... І як бы — не для яго гэта ўсё. Прыўык жа мой Сярога над усім верхаводзіць, усё сілай ды нахрапам браць; за здароўем сваім магутным і не заўважаў ён, які гэты свет цудоўны, колькі ў ім і без гарэлкі, і без баб сэнсу ёсцека... — Віталь уздыхнуў. — Цяпер ужо другі год інваліднічае. Цяжка яму, бо не прывучыўся ён за жыццё ні чытаць, ні галавой думаць. Ляжыць, добра калі тэлевізар уключыць. А больш — у столь глядзіць, маркоціца. Папівае, але ціха цяпер, без буйства, з

бацькам на пару. Бацька ж мой, Анжэла, таксама выпіць не зломак. Звычайна не многа п'е, пагаманіць любіць за чаркаю, палітыку абмеркаваць, футбол... Але колькі разоў на год так запівае, што не дай Божа. Электрык ён, спецыяліст, якіх у нашым мястэчку нямашака, таму і не гоняць яго з работы, церпяць... Карацей, і братава інвалідства, і бацькавы запоі, і маё безнадзеянае студэнцтва — усё кладзецца на маміны плечы. Яны ж свае грошы прапіваюць амаль дарэшты, і каб не хатняя гаспадарка, якую мама цягне практычна адна, то я б, Анжэла, вучыцца не змог. Стыпендыі цяпер смяхотлівія. А так то сала, то каўбасы свойскай маці падкіне, то яшчэ чаго. Праўда, каб адзін я жыў, а то і сужышчеляў кармі — Сашку з Пецькам, — апетыты ж у іх будзь здароў, асабліва калі пад чаркай. А пад чаркай яны заўсёды. Эх... — Віталь пацёр далонню асавельня вочы. — Але як бы ні кепска мне жылося ў інстытуце, усё ж буду за яго зубамі трymацца. Таму што як уяўлю сябе ў нашай хаце, з братам-інвалідам ды з састарэлым запойным бацькам, то хоць вешайся. Бедная, бедная мая мама...

Недарэчны, прарэзлівы ў начной цішы тэлефонны званок данёсся з калідора. Гольцаву аж перасмыкнула; яна вокамгненнна падхапілася з месца і кінулася з кухні, баочыся, каб званок не разбудзіў і не напужаў сына.

— Ало! — нервова шапнула яна ў трубку.

Маўчанне. Злавеснае маўчанне было ёй адказам. Дзіўны, містычны страх скаваў Анжэлу. Ёй здалося, што нехта схапіў абцугамі за яе страйнік і выварочвае.

— Ало... — ледзьве вымавіла яна. — Хто гэта?

І тут, нібы адказваючы на паўторнае пытанне, у трубцы раздаліся кароткія, бяздушныя, як сама смерць, гудкі.

“Абцугі” адпусцілі яе страйнік, але пад лыжачкай ныла, сардэчныя такты было чуваць увуашшу, а далоні брыдка і баязліва ўспацелі... Гольцава на дыбачках падышла да выхадных дзвярэй, прыпала да іх, з хвіліну хваравіта ўслухоўвалася ў цішыню. Затым старанна праверыла замкі і засаўкі, зірнула ў вочка: слаба асветленая пустая пляцоўка,

насупраць — чорныя абабітъя дзверы з нумарам “156”, каля іх — дабіты дзіцячы ровар без аднаго кола...

“Які невыносны, які вярэдлівы дзень!” — прашаптала Гольцаава сабе пад нос і пацягнулася на кухню.

Віталь стаяў ля акна і задуменна глядзеў на непрывабны начны мікрараён. Цяпер толькі асобныя вокны свяціліся ў целах грувасткіх шматпавярховак.

— Хто гэтатак позна? — не абарочваючыся спытгаў ён.

— А нікто. — Анжэла надала свайму голасу штучную абыякавасць. — Відаць, на лініі збой, або нумарам памыліліся...

— Слухай, — прамовіў Віталь. — Ты даруй, што я тут табе разнюніўся. Але праўда, няма ў мяне чалавека, бліжэйшага за цябе... Апроч мамы, канешне... Я больш не буду.

— Што ты... — Гольцаава ласкова абняла яго ззаду, прытулілася мяккімі формамі. — Што ты, харошы мой чалавек...

Праз дзесяць хвілін яны былі ў пасцелі.

14

Марозным студзеніцкім ранкам па яловай алеі, што цягнулася ад дачнага пасёлка да лесу, рушылі дзве постаці: Леанід Нільч Пугач і яго сяброўка, Марына Паспелава. Яны ўжо адышліся ад жылой зоны на паўкіламетра і былі ў алеі адны, калі не лічыць жоўтага лыжніка, што маячыў далёка наперадзе. Леанід Нільч і Марына аб чымсьці ажыўлена гаманілі: мастак ускідваў руکі, жэстыкуляваў; жанчына разпораз запавольвала крок, спынялася, хапала спадарожніка за рукаво кожуха і нешта горача яму даказвала. Час ад часу яны перарывалі гаворку, ішлі моўчкі, і тады пад кашлатымі аснежанымі ялінамі раздаваліся адно мерныя рыпы кроکаў.

Перш чым распавесці, што прывяло гэтых людзей у яловую алею дачнага пасёлка і аб чым яны тут так горача гаманілі, трэба падрабязней спыніцца на асобе Марыны Паспелавай. Бо з Леанідам Нільчам — слынным мастаком, бацькам артыста Сяргея Пугача — мы ўжо дастаткова знаёмыя.

Марыне на дадзены момант было трывцаць восем гадоў, чатыры з якіх яна знаходзілася ў грамадзянскім шлюбе з Леанідам Пугачом, які быў на пятнаццаць гадоў за яе старэйшы. Але не трэба думаць, што Паспелава купілася на яго славу і грошы і з'яўлялася банальнай угрыманкай. Не. Яна была жанчына дастаткова незалежная як у сваім матэрыяльным становішчы, гэтак і ў поглядах на жыщце, свабодзе меркавання і мыслення. Марына працавала галоўным дызайнерам буйнога выдавецтва дома, мела кватэру і машыну "Volvo". Яе дачцэ Вікторыі ішоў дванаццаты год. Што тычыцца ўзаемаадносін Паспелавай з Леанідам Пугачом, то яны былі досыць неардынарныя хаця б таму, што жылі палюбоўнікі паасобку і сустракаліся адно час ад часу. І гэта прытым, што Марына была ў разводзе ўжо шосты год, і нішто як быццам не перашкаджала ім з'ехацца.

Марына Паспелава, апрача вышэй прыведзеных якасцяў, была яшчэ і высокай, віднай, прыгожай жанчынай. Але першае замужжа, нягледзячы на магчымасць выбіраць і перрабіраць кавалераў, атрымалася ў яе нагэтулькі няўдалым, што назаўжды адбіла ахвоту рэгістрацаць шлюбы і пражываць пад адным дахам з асобамі мужчынскага полу.

Марына ў дзяяцтве не імкнулася як найхутчэй выскачыць замуж. У атачэнні нястомных залётнікаў яна скончыла архітэктурны факультэт, паступіла ў праектнае бюро і прарабіла там аж тры гады, перш чым зразумела, што прыроду не падманеш і становішча замужнай жанчыны, які ні круці, найбольш трывалае і паважанае ў нашым грамадстве. Да таго ж увага кавалераў розных масцей рабілася ўсё больш невыноснай. Каб адкараскацца ад назойлівых заляцанняў, хацелася пачапіць на сваю руку абярог у выглядзе заручальнага пярсцёнка і нарэшце, упершыню за апошнія дзесяць гадоў, зажыць спакойна. Але неабходна было зрабіць правільны выбор, не прагадаць і выйсці за чалавека, так бы мовіць, на чалавека падобнага. Бо за дзесяць гадоў, што прамінулі з пары палавога выспявання, ведала дзяўчына, што насамрэч патрэбна ад яе шматлікім залётнікам. За словамі пра высокія і чыстыя пачуцці, якія адрасавалі Марыне прыгожыя

высокія хлопцы (а пераважна такія і дамагаліся ейнай прыхільнасці), навучылася яна бачыць адно: дапатопнае жаданне зверам кінуцца на яе, сарваць адзенні, паваліць на ложак, падлогу, стол і мяць, ціскаць, тузаць яе пяшчотнае цела.

Таму і выйшла Паспелава ў рэшце рэшт за чалавека не вельмі прыгожага, нават ростам крыху ад яе ніжэйшага, але спакойнага, паважнага, добрапрыстайнага. Іван Іваныч Скубач быў старэйшы за яе на сем гадоў і на той час займаў дастаткова ўплывовую і перспектыўную пасаду ў міністэрстве. Ён быў з сям'і патомных “наменклатуршчыкаў”, а таму меў асобную трохпакаёўку ў цэнтры горада, службовую машыну. У бацькоў жа яго, апрача чатырохпакаёўкі, былі яшчэ і дзве дачы: адна каля горада, другая на возеры Нарач. А калі сказаць, што Іван Іваныч быў іх адзіным нашчадкам, то зразумела, што перспектывы для маладой сям'і Скубачоў вымалёваліся досьць прывабныя.

Адразу пасля замужжа Марына адчула і ацаніла, што значыць не жыць на сторублёвую зарплату, не таўчыся ў грамадскім транспарце, не стаяць у даўжэзных чэргах па несамавітыя макароны, а лётаць на чорнай “Волзе”, атаварвацца ў спецбуфетах разнастайнымі далікатэсамі ды раскашавацца ў выгоднай прасторнай кватэры з відам на чисты сквер ля ракі. Усё гэта было непрывычна, дзівосна і радасна. Тым больш што ў хуткім часе з'явілася на свет здаровенъкая дзяўчынка, названая бацькамі Вікторыяй, жыццё якой, як было заведзена ў родзе Скубачоў, абыцала быць беспакутным і сытым.

Каб нехта сказаў тады Марыне, што праз сем гадоў яна ўзненавідзіць і саліднага мужа свайго, і ўсе гэтыя выгоды да такой ступені, што зноўку перабярэцца да са старэлых хворых бацькоў, яна б проста весела рассмяялася.

Аднак не прайшло і года сыгага і лагоднага існавання, як пачала Паспелава раздражняцца, няёмчыцца. Гэта выяўлялася ў перыядычным зніжэнні працаздольнасці, прыступах абыякавасці і, наадварот, у празмернай жыццёвой актыўнасці, што часам даходзіла да істэрычнасці. І прычынай таму сталіся

Іван Іваныч, яго добранадзейныя бацькі і ўвогуле ўвесь лад іх жыцця, куды няхільна ўцягвалася сама Марына.

У сям'і Скубачоў былі свае трывалыя правілы, якім тыя безагаворачна падпарадкоўваліся і дзякуючы якім заўсёды знаходзіліся на вяршыні грамадскай лесвіцы. Яны, правілы, моцна адрозніваліся ад быцінага ўкладу, да якога прывыкла Марына Паспелава з дзяцінства, які панаваў у іхній скромнай сям'і; яны выклікалі міжвольны пратэст, раздражнялі. Скубачы сталі ўяўляцца Марыне нейкай кастай завоблачных людзей, якая не толькі не падпарадкоўваецца звычайнім людскім законам, але і адкрыта грэбуте як-небудзь з тымі звычайнімі людзьмі перасекчыся.

На двары найжувавейшым чынам ішла гарбачоўская перабудова, тэлевізар дэмантраваў руйнаванне закасцянельных догмаў і норм, заклікаў да свабоды і дэмакратыі, затым распалася цэлая імперыя, а ў іхній сям'і, як і ў іншых “наменклатурных” сем'ях, царавалі спакой і непахісная бестрывожнасць. Іван Іваныч па-ранейшаму ездзіў на работу на чорны “Волзе”, вырашаў лёсапераваротныя дая краіны задачы, па-ранейшаму поўніўся іхні халадзілык далікатэсамі, па-ранейшаму адпачывалі яны па льготных пущёўках на Поўдні былога імперыі. І гэта ў той час, калі пуставалі прылаўкі ў крамах, а шараговы абывацель не атрымоўваў зарплаты па два, тры, па чатыры месяцы...

Праўда, змянілася шыльда на міністэрстве, дзе працаваў Іван Іваныч, змянілася і адно слова ў назве ягонай пасады.

Яшчэ да развалу Савецкага Саюза, адразу пасля выхаду Марыны з дэкрэтнага адпачынку, уладкаваў яе муж у гарвыканкам. Яна не хацела, супраціўлялася, казала, што яна архітэктар і не можа быць простым сакратаром пры самадурным чыноўніку. Угаварыў, пераканаў, прымусіў. А праз трэх месяцы даведалася Марына, што зачынілася тое праектнае бюро, дзе яна з цікавасцю прарабіла трэх гады, — зачынілася і ліквідавалася як бесперспектыўнае. Містычны страх перад Іванам Іванычам пасяліўся ў ёй з таго часу. Уяўлялася, што і не з чалавекам яна жыве, а з нейкай да Бога набліжанай, усёмагутнай і ва ўсім дасведчанай істотаю.

Яна спакваля стала аддаляцца ад мужа, боязь і трапятанне перад яго аўтарытэтам паступова перараслі ва ўстойлівую непрыязнасць. Злавалі Іванавы самаўпэўненая меркаванні, якія ён выказваў усім і ўсюды безапеляцыйным, абрыўдым ёй тонам. Дома муж быў педант і зануда. Ніколі не павышаючы на Марыну голасу, ён прыдзіраўся да кожнай дробязі хатнай гаспадаркі і неадхільна настойваў на сваім: будзь тое мышцё падлогі ці варка супу. Ён бурчаў і пілаваў яе нервовую сістэму да таго часу, пакуль не было ўсё зроблена правільна, бездакорна, як трэба. Ён ведаў, якія прадукты карысныя для здароўя, а якія не, і цаніў у ядзе не смак, а колькасць калорый і вітамінаў. У вопратцы — не прыгажосць, а трываласць, немазлівасць і адпаведнасць прынятым нормам. Усё гэта ён навязваў і дачцэ і жонцы. Калі ж яго не слухаліся, папярэджваў, што можа адбыцца нешта нядобрае, і гэта нядобрае не прымушала сябе чакаць. Аднойчы ўзімку ён параіў Марыне не апранаць боты на высокіх абцасах, бо цяпер галалёд, можна пакаўзнуцца і пакалечыцца. Яны доўга спрачаліся ў калідоры, жонка не паслухалася і выйшла за парог на высокіх абцасах. Наўздагон ён гукнуў: “Зламаеш нагу, будзеш сама вінаватая!” У гэты дзень яна сапраўды пакаўзнулася, зламала ступню і два месяцы прамучылася на мыліцах. Чорная, нямая злосць на Івана затайліася ў Марынінай душы. Увесе праведзены на мыліцах час ёй здавалася, што муж, нягледзячы на вонкавую спагаду і чуласць, унутрана задаволены гэтым няшчасным выпадкам: маўляў, будзе табе, бесталковай, навука.

А колькі разоў ён бурчаў на дачку, каб тая не ела марожанага, ад якога можна падхапіць ангіну, або папракаў за прамочаныя ногі і недастаткова цёплую для сезона вопратку! І літаральна праз дзень у Вікі ўздымалася тэмпература, з'яўляліся соплі і кашаль. Нібы псоту наводзіў на яе бацька сваім запужванням!

На пяты год сумеснага жыцця Марына ўздрыгвала ад аднаго Іванавага голасу, бо ён устойліва асацыраваўся з павучаннямі, настаўленнямі, папрокамі ды ўгаворамі. Невыносны стаў і яго выгляд. Ад празмернага апетыту муж растаўсцеў і нагадваў

самазадаволенага крамніка. У будныя дні ён з'яўляўся ў шэсць вечара і доўга, грунтоўна і з насалодаю вячераў на кухні. Марына праглынала сваю ежу за колькі хвілін і затым з гадзіну мусіла назіраць, як наталяеца гэтая прорва каўбасамі, сырамі, чырвонай рыбай, як рухаюцца пры жаванні яго румяныя шчокі, як паблісквае ўспацелая лысіна. Ды каб толькі гэта! За ядой несупынна, занудліва і павучальна гучаў яго сухі, безжыщёвы голас. Пры канцы вячэры Марыне здавалася, што гэта не голас, а доўбня, што мерна і неадхільна б'е па яе патыліцы.

“Гіне жыщё! Ён мяне засушыць, замарынует! Трэба штосыці рабіць”, — такія думкі ўсё часцей забрыдалі ў галаву Паспелавай.

Нават шлюбныя абавязкі гэты сухар выконваў бяздушна, нібы па правілах: у пэўны час, тры разы на тыдзень, не болей, не меней. Быщам не каханнем ён займаўся, а ажыщцяўляў чарговы прыём ежы ці спраўляў натуральную патрэбу ў туалете. На пятym годзе замужжа з гэтай прычыны ў Паспелавай развіўся стойкі неўроз: пры набліжэнні часу інтymу яе пачынала біць дрыготка, халадзела скура, абручом сціскаліся скроні.

Міжволі маляваўся ёй вобраз маладога, стройнага, гарачага палюбоўніка, што кахаў бы яе не па распісанні, а запалаючыся яе душэўнай прыгажосцю і вабнотамі цела.

“Гіне жыщё! Гіне жыщё!” — днём і ноччу стукала ў галаве Паспелавай гнятлівая фраза.

А яшчэ Марына баялася за дачку: каб не расла яна гэткім міні-Скубачом; і дяя тae трывогі былі падставы. Таму што неяк суха і прагматычна, *па правілах* намагаўся выхоўваць яе бацька. З чатырох гадоў усchaў мучыць Віку разнастайнымі настаўнікамі, што спрабавалі адшукаць у яе якія-небудзь мастацкія здольнасці. Дачку сілком саджалі за піяніна ці мальберт, якія тая неўзабаве ўзненавідзела. Нават для немузыкальнай Марыны было ясна, што ў дачкі начыста адсутнічае слых і ёсць вельмі пасрэдныя здольнасці да молявання. Але жулікаватыя настаўнікі, якім Iван Іваныч шчодра плаціў за ўрокі, запэўнівалі, што ў дзяўчынкі ёсць

несумненныя маствація здольнасці і, калі рупліва і ўседліва з ёю займацца, то ў перспектыве, праз колькі гадоў, гэтая здольнасці раскрыюцца і расцвітуць. Аднак і ў шэсць з паловай гадоў Віка гэтак жа негарманічна лупшавала па клавішах ды стварала на аркушах і палотнах убогія аляпаватыя фігуркі, як і ў чатыры. Прыйм было відавочна, што дзяўчынцы гэта дужа не падабаецца, што яна адбывае агорклую павіннасць, а карціць ёй як найхутчэй выскачыць на двор да сябровак і гуляць у звычайныя лялькі ці рыцца ў пясочніцы.

Але ўпарты бацька не сунімаўся і, падбухтраны настаўнікамі, строга сачыў за выкананнем дамашніх заданняў, змушаў дачку гадзінамі карпець над ногнымі спышкамі, піяніна, малюнкамі. За праяўленую на занятках нядбайнасць, за дрэнныя ацэнкі Іван Іваныч строга караў малалетнюю Віку. Не, ён ніколі не ўжываў фізічную сілу. Пакаранне заключалася ў tym, што бацька пазбаўляў дачку прагляду чарговай серыі мульцікаў, гульні з прыяцелькамі, пірожнага за абедам, — словам, усяго таго, што прыносіла ёй асалоду. Прыйм не забываў ніводнай правіны і бязлітасна, незважаючы на плач і слёзы, спраўджваў прысуд.

Марына з трывогай заўважала, што ў Вікі ад празмерных заняткаў бляднее твар, зніжаеца апетыт і з'яўляеца ненармальная для гэтага ўзросту апатыя. Некалькі разоў яна спрабавала пераканаць Івана Іваныча пазбавіць дачку ад непатрэбных ёй малівання і музыкі. Але той заводзіў сваю заўсёдную буркатню, ад якой пухлі вушы і хацелася ўцякаць з дома.

“Уцякаць з дому!” — з'явіўшыся раз, гэтая думка трывала засела ў Марынінай галаве, цвяліла свядомасць і падсвядомасць і нарэшце перарасла ва ўпэўненасць, што іншага выйсця няма, як толькі забраць Віку і перасяліцца да сваіх бацькоў.

Так яна і зрабіла ў адзін памятны летні дзень. Дачцэ тады не споўнілася і сямі.

Напэўна, не варта апісваць тут падрабязнасці разводу і станаўленне Марыны Паспелавай як самастойнага, незалежнага чалавека. Скажам толькі, што праявіла яна пры

гэтым і цвёрдасць, і мужнасць, і псіхалагічную ўстойлівасць. Дапамаглі і добрыя людзі. У прыватнасці, інстытуцкая прыяцелька, муж якой узначальваў адно выдавецтва, уладкавала яе туды на пасаду дызайнера. Марына асвоіла кампютарныя праграмы, і кнігі, аформленыя ёй, карысталіся попытам і хутка разыходзіліся. За пяць гадоў выдавецтва зрабіла прарыў на кніжным рынку, называлася ўжо выдавецкім домам, а Марына з шараговага дызайнера вырасла да галоўнага.

Гэта, бадай, усё, што меліся мы пакуль расказаць пра жанчыну, якая рушыла поруч з Леанідам Нілычам Пугачом па яловай алеі марозным студзенскім ранкам. Была нядзеля і мастак з сябrouкой прыехалі сюды проста адпачыць ад гарадской мітусні, пабыць на прыродзе. Машына стаяла ў дачным гаражы Леаніда Нілыча, у доміку палілася буржуйка, а яны вырашылі пакуль прайсціся, пагаварыць, падзвіщица на зімовыя краявіды.

15

— Чуеш, Марыся, — гаварыў Леанід Нілыч, — як мяне сын аддзячны за дабрыню. Заяўляе нядаўна, што яшчэ зрабіў мне вялікую ласку, калі на асобную кватэру з'ехаў. А што я тое жытло аплачваю, то гэта, па яго словам, я ад яго адкупляюся. Во як завярнуў нашчадак!

Паспелава ішла, апусціўшы голаў, і слухала.

— Для мяне тая кватэра — капейкі, — абураўся мастак, — справа ж не ў грошах. Я яму дзесяць такіх кватэр здыму, каб ён толькі чалавекам зрабіўся, каб не гаварыў роднаму бацьку такія крыйдныя слова... Гэх, ды што там казаць! Не складваюцца ў нас з сынам адносіны.

— Ды нармальныя ў вас адносіны, — зірнула на яго Марына, — звычайны канфлікт пакаленняў.

— Не канфлікт пакаленняў, а непаразуменне паміж нармальным чалавекам і інфантылам, паміж працавітым мастаком (прабач за няскромнасць) і гультайаватым, з няўстойлівой псіхікай акцёрчыкам. Ух, як ненавіджу я гэтае

скамарошае племя! — Нілыч са злосці ўзняў нагой фантан снегу.

— За што так сурова? — усміхнулася гэтай успышцы яго спадарожніца.

— А таму, што гэта не людзі, а паразіты. Не ўсе, вядома, але большая з іх частка — дакладна. Яны ж і гадзіны не пражывуць, каб які фортэль не выкінуць. Паразітуюць на нашых эмоцыях, жываглоты. Дарэчы, па сынку майм з пяці гадоў было відаць, што стане артыстам. Так і наравіў заўсёды схлусіць, разыграць, абжулюць. Прычым натуральна ілгаў, не чырванеючы. А ў школу пайшоў — зусім прауды ад яго не дазнаешся. У чацвёртым класе ў яго двайны дзённік быў, дакладней — два дзённікі: адзін для настаўнікаў, другі для мяне. І галоўнае ж, так удала, шэльма, подпісы падрабляў, што я, мастак, не зауважыў. Толькі праз тры месяцы, на бацькоўскім сходзе, адкрылася, што мой сын — двоечнік і хуліган, а не ўзорны вучань, як вынікала з фальшивага дзённіка. — Леанід Нілыч ціха рассміяўся.

— Напэўна ж, сам вінаваты, — таксама рассміялася Паспелава, — навучыў яго маляваць на сваю галаву, вось ён і рашыў прымяніць, так бы мовіць, сваё ўмельства на практицы.

— Ох, Марынка, — уздыхнуў мастак, — ды каб ён меў да малявання ахвоту, я б толькі ўсцешаны быў. Колькі намаганняў да таго мной прыкладаўся. З пяці гадоў з ім біўся. І здольнасці ж былі ў чалавека! Усё марна. Не было ў Сяргея асноўнага — уседлівасці і зацікаўленасці. Сядзіць, малюе, пакуль я над ім стаю, а ледзь адышоўся — шусь і пабег па кватэры. Або выводзіць алоўкам гожую форму, аж любата глядзець, і рагтам, чортведама ад чаго, як заверне нейкую кривую недарэчную лінію. У мяне аж валасы ўздыбяцца. “Што ж ты творыш! — кричу. — Хіба так можна!” Апусціць ён вочы, памаўчыць, паслушае мае ўшчуванні — нібы ўсё зразумеў. А не далей як заўтра тое ж самае выкіне. Гэх... Як цяпер разумею, гэтае заганнае зерне артыста ў ім ад нараджэння сядзела. І нічога тут не паробіш.

— Ды за што ж ты артыстаў не любіш? Што яны табе такога зрабілі?

Нільч зморшчыўся. Не мог жа ён сказаць Марыне пра ту ю актрысачку, што дваццаць пяць гадоў назад закруціла яму галаву, ачмурыла, змусіўши духоўна і цялесна здрадзіць яго любімай жонцы, яго Ірыне, светлую памяць якой мастак шануе беззапаветна. Не мог.

— А таму што нібы не людзі гэта, а фантомы нейкія, — адказаў Леанід Пугач пасля невялікай замінкі. — Ніколі не ведаеш, чаго ад іх чакаць. Ніколі не знаеш, з чалавекам ты размаўляеш у дадзеную хвіліну ці з чарговым яго персанажам. Няма ў іх стрыжня, за які б можна было ўхапіцца ды сказаць: вось гэта добры чалавек, а вось гэта нягоднік. Расплывістъя яны нейкія, як мядузы.

— Не ведала я, Нільч, — гарэзна зірнула на яго Паспелава, — што ты такі артыстаненавіскік. Гэта нешта для мяне новенькае...

— Не новенькае, а старэнъкае... — прабурчаў мастак у бараду. — Проста ў кожнага чалавека павінна быць нейкая аснова, нейкі светапогляд і маральныя прынцыпы, якімі ён кіруеца. Будзь тое нават дрэнная, няправільная, злачынная аснова! Тады выбраеш: сябраваць з гэтым чалавекам ці не; кахаць яго ці не; мець дзелавыя стасункі ці трymацца ад яго падалей. Вось мы з табой ужо пяты год і, калі не ўсё, то многае адно пра аднаго ведаем. Ці не так?

— Так, так, Нільч. Не гарачыся.

— Ды не гарачуся я. — Пугач засунуў рукі ў кішэні кажуха. — А проста хачу быць у чалавеку ўпэўнены. І калі шпацырую з табой, то ведаю, што ты не адмочыш нейкага штукарства, не скажаш недарэчнасці, не абразіш мяне па пусцяковіне. І ўжо адно гэта для мяне радасна. Не тое з артыстамі! Бо яны чамусь лічаць, што крыўляцца ды скамарошнічаць — гэта самая вартая справа.

— Ты так гаворыш, нібы ўсё жыццё толькі з артыстамі й дычыняйся. Ёсь жа розныя людзі. І розныя акцёры — таксама. Добрая, дрэнныя, удачлівыя, апальныя, шчаслівыя і гаротныя... Завошта агулам на ўсіх нападаць?

— А таму, мілая, што гэта самы небяспечны народ. Ніхто так, як акцёр, не здольны завалодаць нашымі душамі. Асабліва цяпер, у век татальнага наступу тэлевізара на чалавека. І калі дадзена яму такая здольнасць, то і адказнасць на яго ўскладаецца агромністая. Адна справа, калі пануюць над мільёнамі людскіх псіхік барадатыя мысляры, а другая — калі нейкія архараўцы, малакасосы, недаробленыя акцёрчыкі, карыстаючыся магчымасцямі сродкаў масавай інфармацыі, пропагандуюць у народ антымараль.

— Што такое антымараль, і дзе яе крытэрыі?

— Крытэрыі ўсе ў Бібліі, даражэнъкая. А паколькі яе мала хто чытае, то і крытэрыяў добра і зла ў народа нямашака. Таму і замбіруеца ён усялякімі злаподлымі серыяламі, дзе ўсё круціцца вакол таго, хто з кім пераспаў і хто ад каго зацяжараў.

— А гэта немалаважна, — усміхнулася Паспелава.

— Табе ўсё жарці! А я сур'ёзна хачу гаварыць. — Нільч дастаў руکі з кішэнняў і стаў імі размахваць. — І сцвярджаю, што амаральны, разбэшчаны артыст значна небяспечнейшы для грамады, чымся нават таленавіты падлюга пісьменнік. Каб таго прачытаць, трэба прынамсі кніжку купіць ды патраціць на яе колкі гадзін запар. Кнігі не так замбіруюць, як тэлевіzar і кінафільмы, бо на экране ўсё разжавана — адно развалівайся ў крэсле і атрымоўвай асалоду ад голых ног, ад гвалту, ад бесперастанных боек і страляніны.

— Нешта ты разышоўся, Лёня. Прыйехаў адпачыць і сам сябе заводзіш. — Марына любоўна страсянула з яго шапкі снег, што пастаянна церусіўся на іх з ялін.

Раптам мастак знерухомеў і здзіўлена ўтаропліўся наперад.

— Глядзі, — крануўся ён Марынінага пляча і ўзмахнуў рукой перад сабою.

Спадарожніца падняла вочы і ўбачыла наперадзе, метрах у ста пяцідзесяці, лыжніка ў пунсовым спартыўным касцюме, што аддаляўся ад іх. Але ішоў ён неяк дзіўнавата: раз-пораз мяняў лыжню, пераскакваючы з уезджанай, што пралягала па цэнтры алеі, на старую разбітую, якая тулялася бліжэй да правых прысадаў і па якой зараз крочылі Леанід Нільч з

Марынаю. На галаве ў лыжніка была белая шапачка з пунсовым кутасікам, што гарэзна матляўся на бягу.

— Табе ён нікога не нагадвае? — спытваўся Пугач.

— Хто яго ведае... — задумалася Паспелава. — Можа, і нагадвае... Пэўна ж нехта з пасёлка.

— А табе не здаецца, што гэта сын мой, Сяргей? — зірнуў на яе Леанід Нільч так, нібы сам не верыў у сказанае.

— Ды што за глупства! З якой радасці яму тут бышъ... — Марына пільней прыгледзелася да лыжніка, што, гэтак жа мяняючы лыжні, усё больш аддаляўся ад іх. — У яго што, ёсць такі спартыўны касцюм?

— Няма, здаецца... — Мастак знячэўлена глядзеў наперад. — І на лыжах я яго ўжо гадоў пяць не бачыў... І тым не менш — гэта мой сын. Лухта нейкая... Сярге-ей, гэй, Сяро-ога!!! — зыкнуў мастак і паскорыў крок, бышцам намагаўся дагнаць імклівага лыжніка.

А той зусім не зрэагаваў на гэты крык а, узнімаючы снежны пыл, гнаў і гнаў наперад.

— У цябе ўжо трывезненні пачынаюцца, Нільч. — Марына трывожна зірнула на сябра. — Ды адкуль яму тут бышъ?

— Можа, сапраўды з глузду з'язджаю... — Леанід Пугач запусціў руку ў бараду і задумаўся.

— Гэта ўсё ад перанапругі. Працуеш замнога... — Марына ўзяла яго пад локаць.

— Слухай, але нас жа ніхто не абганяў? Ці мы не зауважылі за размовай?

— Здаецца, не абганяў.

— Дык як ён тады з'явіўся перад намі, не разумею. — Леанід Нільч абярнуўся назад, абярнулася і Паспелава.

Доўгая прамая алея звужалася ў перспектыве, і пачатак яе скрываўся за навіслымі яловымі лапамі. Заду не было ні душы.

Калі яны зноў павярнуліся наперад, таямнічы лыжнік знік, хаця да лесу, куды ўпіралася алея, было яшчэ метраў трыста.

— Нейкая д'ябалшчына, — прашаптаў мастак і ў раздражненні збіў з найбліжэйшай яловай галіны снежную хмару.

— Ды што ты нервуешся па пусцяковінах! — супакойвала яго Марына. — Ну выскачыў нейкі лыжнік з бакавой сцяжынкі, а потым на бакавую ж сцяжынку завярнуў...

— А ты бачыла, як шчыльна пасаджаны тут дрэвы? Праз іх не працінешся...

— Слухай, Нільч, ты, відаць, дэтэктываў начытаўся. — Марына паспрабавала перавесці размову ў жартагуліве рэчышча; хоць саму яе таксама здзівіла нечаканае з'яўленне і затым знікненне пунсовага лыжніка.

— Ладна, халера з ім. — Леанід Нільч узяў сябе ў руکі. — Дык на чым мы спыніліся?

— Калі?

— Ну, пра што гаварылі, пакуль лыжніка не ўбачылі?

— А... Ды артыстаў ты чамусь бэсці за амаральнасць...

— Ну з гэтым досьць: не вартыя яны таго, каб з-за іх спрачацца. Я вось што хацеў сказаць. Неяк быў у мяне кепскі настрой (сынок чарговы раз нахаміў па тэлефоне) і, каб адцягнуць увагу, уключыў я тэлевізар. Ішоў там хакей, а я да яго з дзяцінства нераўнадушны. Але нават хакей, мо ўпершыню за жыццё, мяне не развесяліў, а наўсперач, уразіў сваёй бязглудзасцю. Гляджу: бегаюць нейкія мужыкі, немаведама чаго апранутыя ў даспехі, каскі ды яшчэ і на каньках; штурхаюць адно аднаго, стукаюць клюшкамі па лёдзе, ганяюцца за чорнай кропкаю; прытым робяць гэта сур'ёзна, захоплена, страсна; і нагоўл, што на трывунах, равенадрываецца. А я гляджу і думаю: навошта, для чаго ўсё гэта? І страшна зрабілася мне, Марына! Ад таго страшна, што адкрылася бессэнсоўнасць не хакея толькі, а ўсяго, наскроў усяго жыцця — з яго здабываннем і спажываннем ежы, з яго гульнямі і палітыкай, з яго пачуццямі, паэзіяй, мастацтвам. І падступіў адчай... Потым, калі прайшла мая часовая дэпрэсія, я, канешне, уразумеў, што гэта з-за майго прыгнечанага стану было, што не хакей, не жыццё бязглудзия, а толькі мой мозг няправільна іх успрымаў. Але камень, нейкі гнятлівы камень залёг у мaim сэрцы з таго часу. І не дае спакою мне думка, што рэчаіснасць — гэта зман, падладжаны пад нашу свядомасць... Разумееш?

— Туманна, — прызналася Паспелава.

— Ну як бы табе сказаць, Марыся... — Мастак наморшчыў лоб і пагладзіў рукой бараду. — Гэта, у прынцыпе, адвечнае быццянае пытанне: навошта. Без яго і чалавек — не чалавек. Уесь прагрэс на ім грунтуецца, на гэтым “навошта”. І прыходзіць яно да нас, стукаецца ў нашы сэрцы неаднойчы. Але мы яго або не чуем, або не хочам, баймся яго пачуць. Таму што жыць, існаваць як біялагічны арганізм, значна прасцей, калі такое пытанне цябе не мучыць. Аднак называўся чалавекам — адказвай. Я, можа, сябе і памятаю акурат з того часу, калі пачаў задумвацца пра сэнс светабудовы... Але ніколі, ніколі так востра не паўставала перада мной гэтае “навошта”, як ва ўзгаданым выпадку, калі праглядаў хакей.

— Ну цяпер зразумела, куды ты хіліш, Леанід Нільч, — усміхнулася Марына. — Я такое пытанне сабе тысячу разоў задавала, але не з мэтай падвергнуць сумневу значнасць сусвету, а з прычыны сваёй нямогласці перад яго таямніцамі, з багавейным траплятанным, калі хочаш. А калі ўсё ж узнікае збродлівая думка пра бязглуздасць светабудовы, то яе трэба гнаць у тры шыі. Яна ад нячысціка.

— Гэта так... — Нільч задумліва глядзеў перад сабой. — Але рэч у тым, што чалавек гатовы абазваць бессэнсоўным усё навокал, апрош самога сябе. Ва ўсім расчаруецца: у каҳанні і сяброўстве, у дзяржайной і прыроднай велічы; усё гатовы праклясці і знішчыць, — толькі пашкадуе ён сваё “я”. Бо гэта для яго — цэнтр сусвету, праз яго ён той сусвет бачыць, праз яго дазнаецца пра рэчы і душы. Сваё “я” — гэта святое для чалавека. Без “я” няма для яго нічога. І тут парадокс: авбяргаючы значнасць жыцця, чалавек непазбежна ўтыркаецца ў сябе, у сваё найдараражэйшае “я”, аспрэчыць значнасць якога ён аніяк не насмеліцца. Разумееш?

— Ты хочаш сказаць, што, не аспрэчыўшы сваё “я”, чалавек не можа канчатковая расчаравацца ў рэчаіснасці?

— Прыкладна так. У гэтым парадоксе палягае і сэнс існавання. Гэта ахойны механізм светабудовы. Таму што кожны беззапаветна любіць сябе, а паколькі ён ёсьць цаглінкай светабудовы, то ёй нічога не пагражаем, і адвечнае пытанне

“навошта” ў рэшце рэшт прыводзіць нас не да адчаю, а спараджае творчую энергію. Кожны ж з нас крыху бог, або маленькі бог, прынамсі так пра сябе думае. А Бог ёсьць усёабдымяная, бясконцая, несупынная творчасць.

— Хвацка сказана, — жартайліва зірнула на мастака Марына. — Яшчэ так пашпацыруем колькі разоў, і філасофскі трактат атрымаецца.

— А вось цяпер жарты ўбок, Марына, — апалым голасам прамовіў Леанід Нілыч і паказаў рукой на лыжню: ад яе аддзяляўся новы лыжны след, збочваў у сумёты і скрываўся пад навіслым яловым веццем. — Акурат тут ён павярнуў.

— Ну і Бог з ім. — Паспелава ўбачыла, як хваравіта збляднеў твар яе спадарожніка. — Што ты на ім зацыкліўся!

— А табе не здаецца дзіўным, што чалавек кідае ўезджаны шлях, збочвае на целік і прэцца на калочыя елкі? — утаропіўся на яе мастак. — Давай сходзім паглядзім.

— Яшчэ чаго! Каб набраць поўныя чаравікі снегу?

— Ну тады пачакай. — Леанід Нілыч рашуча ступіў на свежы лыжны след і адразу ўгруз па калені.

— Во ненармальны! Як дзіцё, дый годзе... Нілыч!

Але мастак ужо прабраўся скрэз гурбы да строю елак.

— Дзіўна, — кричаў ён Марыне, — тут у адным месцы снег на метр не даходзіць да голля, і след акурат у гэтую арку пранырвае. — Нілыч нагнуўся, запыхкаў і папёрся пад елкі.

Паспелава разгублена назірала за яго дзеяннямі.

Леанід Пугач вярнуўся толькі хвілін праз дзесяць, Марына ўжо ўсур'ёз хвалявалася і колькі разоў яму безвынікова гукала. Прычым вылез не з того месца, дзе знік, а метрах у дзесяці наперадзе. Быў ён расчырванэлы, задыханы і раздражнёны; на ўскалмачанай барадзе ляжаў снежны пыл, штаны і кажух былі белыя.

— Нічога не разумею, — развёў ён рукамі, падыходзячы да Марыны. — Метраў пяцьдзесят правалокся па следзе... там куп'ё адно, шчыльны падлесак, у некаторых месцах гурбы па грудзі, а след па іх — хоць бы хны... Нейкая д'ябалышчына.

— Як дзіцё, далібог, Нілыч, — дакорліва глядзела на яго Паспелава.

— Ат, ладна... — з прыкрасцю матнүй галавой мастак і пачаў аbabіваць з вопраткі снежны бісер; Марына яму памагала.

Неўзабаве яны зноў рушылі наперад. Лес віднеўся ў канцы алеі.

Спачатку ішлі моўчкі, затым Леанід Нільч загаварыў:

— Дык вось, Марына, я не сказаў галоўнага. А іменна, што пасля таго выпадку з хакеем, калі адкрылася мне бессэнсоўнасць жыщца, упёрся я ў сваю бясцэнную асобу і, як заўсёды бывае, пачаў яе ўсяляк апраўдаць. Маўляў, усё лухта, акрамя майго любімага заняту — малевання. Бо мастак, разважаў я, спасцігае таямніцы прыроды і дзеліцца гэтым з людзьмі, ён ідзе наперадзе чалавецтва... Словам, панёс і панёс я падобную несусвеціцу. І тут нібы па галаве мяне шчоўкнулі: я толькі адкрываю ўжо існыя таямніцы, якіх, магчыма, незлічоная колькасць. А хто іх стварыў?! Хто стварыў гэтае неба, гэты цудоўны лес, — ён паказаў на сасновы бор, да якога заставалася метраў сто пяцьдзесят, — гэты снег, які чамусыці халодны?.. Не кажучы ўжо пра тое, што мы з табой, Марына, складанейшыя за самыя сучасныя кампутары і механізмы, прычым непараўнальна складанейшыя! Стоп, сказаў тады я сабе! Ты што, гэтага не ведаў? Ведаў, адказваю, але за ачмурэннем ад навуковага прагрэсу, ад захаплення сваёй творчасцю, ад эгаізму самаўзвелічэння забыўся я, небарака, што сам створаны з праху, што ў любую секунду магу зноў у той прах перайсці. І я, гэты хадзячы прах і разам з тым найскладанейшай істота сусвету, насмельваюся падвяргаць сумневу асэнсаванасць быцця! Хіба можа зраўняцца мая вартая жалю мазня на палотнах з гэтымі ялінамі, што вырастоюць з маленъкіх зярнігай, або з небам і сонцам, дзякуючы якім я жыву? Як ніколі прайснілася тады мне мая нікчэмнасць, Марына, і не толькі мая, а ўсёй плоймы вучоных, філосафаў, паэтай і раманістаў, што ўяўляюць сябе выкшталцонымі творцамі, уладарамі над прыродай і чалавечымі душамі. Мы ж, слепакі, толькі карыстаемся маленъкай долькай прыродных сілаў, а думаем, што з'яўляемся вялікімі творцамі! А колькі ад нас скрыта, колькі мы не

спазналі і, можа, ніколі не спазнаем з прычыны нашага непамернага гонару...

— Але пачакай, Нілыч, — уступіла ў размову Паспелава. — Творчасць, наколькі я разумею, гэта заўсёды захапленне перад Усявышнім. Калі яна нармальная творчасць... Большасць карцін Рафаэля, Мікланджэла — на евангельскія сюжэты. Творчасць Дастаеўскага...

— Э-э-э, — балесна зморшчыўся Пугач. — А колькі бязбожнікаў было паміж Мікланджэла і Дастаеўскім! Колькі паставлена пахабных драм і камедый, колькі напісана раманаў і паэм, дзе апываюцца адно міжпалавыя стасункі, а чалавек падаецца гэткім пыхлівым героем, расчараўаным у жыцці эгаістам, якому нудна жыць без вайны, кахрання, гульні ў карты. Пракляты байранізм! Ледзьве не на паўтысячы гадоў творцы на Бога забыліся. Успомнілі пры канцы дзевятнаццатага стагоддзя, у Рәсей, ды позна — камунізм наваліўся, усё спляжыў. Толькі цяпер нейкія пробліскі пабожнасці паяўляюцца. І тое — асцярожнен'кія такія, кволыя. Бо нямодна зараз інтэлігентаму чалавеку ў Бога верыць, прынамсі выказваць гэта ў сваёй творчасці. Рэлігія абмяжоўвае свабоду самавыяўлення, крычаць гэтыя вашывыя інтэлігенты. Самавыявіцца ім дай ды падай! Бачылі мы такіх самавыразнікаў... — сярдзіта бурчаў мастак. — Толькі яны пра адно забываюцца, што сусвету на іх самавыяўленне начхаць, ён і без іх пражыве. А не пражыве ён без хрысціянскай маралі, без якой гэтыя супертворцы паграпяць у чарговы ГУЛАГ і там жыўцом пазгніваюць...

— Дарэмна ты так распаляешся, Лёня. — Яны не заўважылі, як дайшлі да канца алеі, павярнулі і рухаліся назад. — Калі ўявіць, што Космас мае разумны пачатак, то чалавецтва ёсьць увасабленнем гэтага rozumu ў плоці. Я дык мяркую, што чалавек творчы надзвычай каштоўны хаця б таму, што ён з'яўляецца носьбітам ведаў пра веліч светабудовы і перадае свой досвед нашчадкам... Птушкі ж і дрэвы далей за сябе не глядзяць, а Космасу важна, каб хтосьці разумна яго ацэніваў. Ці не так?

— Прыгожая казка, — скептычна хмыкнүў мастак. — Але рэальнасць паказвае тое, што празмерны розум, калі ён не грунтуецца на рэлігійнай маралі, як правіла спараджае празмерныя беды — як для носьбіта таго розуму, гэтак і для людзей, што з ім дачыняюцца... Творцы, а артысты найперш, уявілі сабе, што ім усё дазволена, раз яны такія адораныя. Заўваж: *адораныя!* Нехта ж іх адарыў! Але яны нават гэтага не заўважаюць і галосяць са сваіх сцэн, карцін і кніжак: я вялікі, любуйцеся мной і цаціце! я геній, я першаграходнік, я вас павяду!.. Як абрыдла мне гэтыя шматстайныя “я” слухаць... Цяптер ужо лічыцца за благі тон публічна сказаць, што я захапляюся творчасцю Талстога ці Салжаніцына — засмяяць, гідіва скрывяцца твае крытыкі. Цяптер модна ўскваляць Маркеса, Борхеса, якія, па адной прыродзе сваёй, не могуць быць блізкія беларусу ці рускаму. Бо гэта людзі іншай культуры, іншага менталітэту, іншых задач, калі хочаш. Як незразумелы славяніну бразільскі карнавал, гэтак незразумелая яму і творчасць паўднёвых пісьменнікаў. І гэта нармальна. Трэба спярша сябе спазнаваць навучыцца, сябе палюбіць, тады мо і другія народы палюбіш...

Нільч замоўкі і сядзіта мясіў нагамі снег.

— Іншы раз, — зноў загаварыў ён раздражнёным голасам, — проста свярбіць выщыгнуць нейкага фанабэрлівага прамоўцу з трывуны за шыварат ды колькі разоў цюкнунь галавой аб сцяну, каб выбіць з яго самалюбнае ачмурэнне, каб прымусіць цвяроза сябе ацаніць. А то развязлося настаўнікаў чалавецтва! Разумнікі... чортава вымія. — Хмура памаўчаўшы, ён дадаў: — Сапраўдная творчасць, ды наогул стваральная дзейнасць, Марына, не могуць пачынацца іначай, як з усведамлення ўласнай мізэрнасці, з пакаяння. І яшчэ важна, надзвычай важна ведаць наступнае: мастацкая творчасць ніколькі не вышэйшая за любую іншую ў прыродзе. Цякуць вясной раўчукі, змываюць снег, наталяюць глебу, арэ селянін зямлю, рубіць цясяляр хату — усё гэта патрэбная, неабходная, жыццёва важная творчасць!

...Перад дачным пасёлкам Леанід Нільч як бы выдыхся, замаўчаў, і па вуліцы яны ішлі ў казачнай марознай

бязмоўнасці. Было гадзін дзесяць раніцы. Засмужанае сонца палівала мяккай барвай аснежаныя і ад того нязграбныя домікі, вялізныя сумёты ўздоўж агароджаў, чэзла бліскала на ўзорыстых шыбах і занелых дрэвах. Пасёлак, такі жывы ўлетку, цяпер амаль не падаваў прыкмет жыцця, толькі над трымя комінамі віўся слабы дымок.

Калі праміналі адзін з дамоў, мастак спыніўся, агледзеў двор і сумна сказаў:

— Дзіўная ўсё-ткі штука — жыццё... Вось ужо другі раз прыязджаю сюды, бачу, што гэты дом пустуе, і мне ніякавата... Тут жа стары скульптар зімой і летам жыве. Дзівак, сышоў з сям'і, самотнічае. Я з ім амаль незнаёмы: прывітаемся кіўкамі, і ўсё. Адно ведаю — Генам яго завуць...

— Я памятаю яго. Такі хударлявы, з сівой барадой... Яшчэ заўжды ў целагрэйцы заношанай ходзіць.

— Во-во. Калі ні прыедзеш — у мароз, завею, хлюпоту, — ведаеш, што Генка тут, і цяплей робіцца на душы... не адзін ты, значыць, пасярод лесу. А зараз пусты яго двор, нячышчаны, і непакоюся я за яго, як за блізкага чалавека. Як жа ўсё звязана на зямлі...

Яны яшчэ крыху пастаялі перад безжышчёвай хацінай скульптара, памеркавалі ды рушылі да свайго доміка, да якога цяпер было зусім недалёка.

16

Панядзелак выдаўся для Аркадзя Рыгоравіча Бабаеўскага днём турботным. Праўда, ранішняя рэпетыцыя прайшла без асаблівых збояў. Былі невялічкія хібы ў ігры некаторых акцёраў, але іх можна прызнаць неістотнымі.

Аркадзь Рыгоравіч зайшоў у свой кабінет з думкамі пра вячэрні спектакль. Гэтая пастаноўка была яго козырам, ішла яна толькі чатыры разы і заўсёды з вялікім поспехам. Хвалі і міністр культуры, які быў на прэм'еры. Адно азмрочвала сённяшні добры настрой: на пятнічнай рэпетыцыі гэтага спектакля адбыўся непрыемны экспанс, і віноўнікам яго з'явіўся ўсё той жа Сяргей Пугач.

Ізноў заеўся з ім Аркадзь Рыгоравіч, не стрываў. Здалося галоўнаму рэжысёру, што адцягвае Пугач увагу патэнцыйных гледачоў сваёй малазначнай ролі і што робіць гэта наўмысна. Неяк тушавалася ў адным эпізодзе Таня Зарэмба: хоць стаяла на пярэднім плане і гаварыла пераважна яна, але падалося Бабаеўскаму, што не вельмі пераканаўча, не так, як ён задумаў, гэта рабіла. А віной таму — ненавісны Пугач, які занадта кідка дзейнічаў на заднім плане.

З гарачкі, толкам не разабраўшыся, Бабаеўскі выскачыў на сцэну з крыкам “Не так! Ну не так жа!”, стаў махаць рукамі, бязладна тлумачыць, збіўся і ў рэшце рэшт проста аблаяў Сяргея Пугача, прыгразіў зняць з ролі за самавольства. І тут, што самае прыкрае, падляцела да яго гэтая ганарліўка Дробаш, уступілася за Пугача і нагаварыла Аркадзю Рыгоравічу многа дзёрзкіх і крыўдных слоў. А ён, нечакана для сябе, адчуў, што не толькі не можа яе абарваць, паставіць на месца, але і ўсур'ёз запярэчыць баіцца. Бо пакрыёма апасаецца, што пакіне Людка Дробаш яго тэатр, а на ёй усе паспяховыя пастаноўкі сезона трymаюцца. Гэта трэба прызнаць. Даўно падазрае Бабаеўскі, што Дробаш адно зачэпку шукае, каб з ім развітацца і перайсці на больш выгаднае, грашавітае месца.

Змаўчай тады Рыгоравіч, угаймаваў свой нораў. Але крыўда і неспатоленая злосць на Людку тачылі яго ў выхадныя дні, і рашыў дырэктар, паколькі не можа цяпер нічога парабіць з Людкай, адыграцца на Сяргеі. А іменна прыдзірліва сачыць у панядзелак за памянённым эпізодам спектакля і, калі зноў згледзіць якое самавольства з Пугачовага боку, даць яму прачуханца на ўсю поўніцу, афіцыйным загадам зняць з ролі.

Бабаеўскі якраз разважаў над пятнічным выпадкам, калі ў яго кабінет прышёгся народны артыст Алеś Дамаронак і, як аказалася, не па справе, а з мэтай пажаліцца на свае сямейныя нягоды. Па-старэчы плаксівым, занудлівым голасам ён цалюткую гадзіну скардзіўся, што замучыла яго шалапутная дачка са сваім гуляшчым, запойным палюбоўнікам, што няма яму, Дамаронку, жыцця і хоць з дому ад гэтых людажэраў збягай... Дваццаціпяцігадовая дачка яго, аказваецца, бяспамятна закахаўшыся ў нейкага прыгажуна, уадначас

кінула мужа, з якім няблага пражыла пяць гадоў у яго кватэры, і прывяла новага сябрука да састарэлых бацькоў. Што паробіш, давялося сяліць іх у адным з трох пакояў і, як неўзабаве выяснілася, карміць ды ўсяляк абслугоўваць. Бо наваяўлены палюбоўнік — тыповы альфонс, што жывіцца каханнем палкіх і бязмозгіх паненак, а такой і была дачка Алеся Яўхімавіча Дамаронка. Прыгажун не зарабляў ні капейкі, а тым не менш хадзіў па іх кватэры гогалем, спаў да паўдня, жор ад пузы ды яшчэ ўхітраўся вечарамі дзесьцы прападаць і з'яўляцца п'яным. Ад чаго ў іхній кватэры праз дзень адбываліся душараздзіральныя скандалы, якія наладжвала свайму сужыщелю раўнівая сяброўка — дачка Алеся Яўхімавіча...

Усё гэта, раз-пораз смаркаючыся ў нячыстую насоўку, надрыўна расказваў Бабаеўскуму няшчасны бацька. Аркадзь Рыгоравіч хмура падтакваў, гаварыў няскладныя спачувальныя слова і з яўным нецярпеннем пазіраў на наручны гадзіннік; пры гэтым дэмантратыўна паднімаў кісць да ўзору твару і адводзіў рукаво пінжака. Нарэшце дырэктар змогся цярпець слязлівыя нараканні старога і, папрасіўшы прабачэння, сказаў, што яму трэба сходзіць да дэкаратараў. З кабінета яны выйшлі разам. Да дэкаратараў Бабаеўскі не хадзіў, а счакаў за рагом калідора, пакуль дакучлівы Дамаронак збочыць на лесвіцу, подбегам вярнуўся назад і запёрся на ключ.

Аднак не паспей Бабаеўскі сабрацца з думкамі, як знізу патэлефанавалі і далажылі, што яго прыёму дамагаецца Генадзь Халапук — драматург, які з незапомнных часоў супрацоўнічае з іх тэатрам. Прыйшлося прапусціць, прыняць, выслушаць.

Сямідзесяцігадовы Генадзь Пятровіч прыйшоў даведацца, ці чытгаў галоўны рэжысёр яго п'есу, пачуць канчатковы вердыкт. Калісьці, гадоў дваццаць таму, п'есы Генадзя Пятровіча з поспехам ішлі на сцэнах рэспублікі. Халапук быў тады дужа папулярны. Але з цягам часу, як пабляк і зблажэў колісі высокі прыгажун Генадзь Пятровіч, гэтак жа пабляклі і паступова страцілі мастацкія вартасці яго творы. Усё цяжэй становілася прабіваць іх на сцэну Халапуку, усё больш супраціўляліся і

крывіліся рэжысёры, часцей прасілі дарабіць ці наогул перайначыць некаторыя эпізоды. Дапамагала слыннае імя драматурга. Але і яно не выратоўала гаротнага Генадзя Пятровіча апошнія пяць гадоў, цягам якіх ён здолеў пратынучы у сталіцы толькі адну п'есу; дый тая пратрымалася на афішах нядоўга. Халапук, які прызывычаіўся жыць раскошна і прывучыў да таго дзве свае сям'і са шматлікімі дзецьмі і ўнукамі, балюча перажываў гэты факт. З зайздросным юначым імпэтам ён працягваў асаджваць тэатры стаіцы ў спадзеве быць зразуметым, пастаўленым і зноў праслаўленым, як ён прывык. Ён унушаў сабе, што гэта часовыя няўдачы, што ён перажыве творчы крызіс і тады... Нібы забываўся Генадзь Пятровіч, што не трышаць, не сорак і нават не пяцьдзесят яму гадоў, а ўсе семдзесят, і што гэта не творчы крызіс зусім, а неадхільная, балесная і бурклівая старасць. Ён безнадзейна адстаў ад сучаснасці, жыў застарэлымі хімерамі і догмамі і не толькі не хацеў, а папросту не мог успрымаць цяперашнія феерычнае жыццё такім, як яно ёсць. А публіка, што прагнула новага і незвычайнага, у сваю чаргу не магла ўспрымаць яго п'есы, нават калі б яны былі паспяхова пастаўлены. Але п'есы, можа на карысць састарэламу драматургу, ніхто не ставіў, тым самым міжволі захоўваючы яму добрае імя. Чаго ніяк не хацеў зразумець Генадзь Пятровіч, які з надыхом творчага старэння не страціў ахвоты пісаць і, што самае прыкрае, прапаноўваць свае творы ў тэатры.

Вось і зараз ён ставіў у няўмкае становішча Бабаеўскага сваім прыходам, змушаў таго крыладушнічаць і падбіраць гладзенькія, супакойлівія, някрыўдныя фразы, каб пераканаць упартага драматурга пропанаваць сваю п'есу ў іншы тэатр. Хаця ведаў Аркадзь Рыгоравч, што калі і возьмуць гэты твор для пастаноўкі, то ніяк не ў сталіцы, а ў нейкім замшэлым правінцыйным тэатрыку. Ганаары ж там такія, што Халапку не тое што на шматлікіх сыноў, дачок і ўнукаў, — сабе на кефір не хопіць.

Яшчэ два тыдні таму, калі Генадзь Пятровіч урачыста і адначасова з ліслівым выразам твару ўручыў Бабаеўскуму рукапіс, той, мякка кажучы, не ўзрадаваўся. Калі ж прачытаў

першыя пяць старонак, то ўжо быў адназначна ўпэўнены, што п'еса не пойдзе ні пад якім выглядам. Але зважаючы на слыннае імя драматурга, ён мусіў прагледзець п'есу дарэшты, хоць у кожным абзацы так і карцела закрычаць станіслаўскае "Не веру!" і адрынуць рукапіс преч.

Гэта быў зацёрты, збіты, заезджаны сюжэт сямідзесятых гадоў, гэта была ненатуральная, прыгладжаная і прылагоджаная, мёртвая мова. Коратка: у добрапрыстайной сям'і расце сын-аболтус, які насыщаецца з бацькоўскай старамоднасці, адстойвае свабоду мыслення, паводзінаў і кахання; у выніку ён знююваецца з дрэннай кампаніяй, прызывычайваецца да алкаголю і брудных дзеяньняў і трапляе ў турму за рабунак; кульминацыяй аўтар лічыць сцэну ў судзе, дзе бацька бярэ слова, чытае мараль свайму сыну і ледзьве не адракаеца ад яго; канец. Бацька ў прамове нагэтулькі не пахрысціянску злосны і непрыхільны, настолькі не адпавядае свайму ж, выведзенаму папярэдне, харектару, што змяніўся бы нават цяперашнію, звыклую да любых паваротаў, публіку і дакладна б праваліў п'есу... каб яна і была пастаўлена. Але ставіць яе Аркадзь Рыгоравіч не збіраўся і не менш як гадзіну пераконваў Халапука пасправаваць яе аднесці... і называў шэраг сталічных рэжысёраў, якім, ён упэўнены, п'еса спадабаецца. На пытанне засмучанага і пакрыўдженага Генадзя Пятровіча, чаму не бярэцца за пастаноўку сам Бабаеўскі, Рыгоравіч глядзеў убок і пачынаў распльцістыя разважанні пра загрузку матэрыялам, пра дзікунскія густы сучаснай публікі ды пра кепскі продаж білетаў.

Але і выпрададзіўшы Халапука, не займеў дырэктар тэатра "Кіцеж" спакою. Літаральна праз дзесяць хвілін раздаўся тэлефонны званок ад Барыса Дымшыца, прадзюсера серыяла, у якім мерылася здымама Таня Зарэмба. Звесткі ад Дымшыца былі сумныя: адзін вераломны спонсар у апошні момент адмовіўся ад свайго саўдзелу ў здымках, і яны адсоўваюцца з канца студзеня на няпэўны тэрмін. Прычым аб'явіў пра гэты зрыў Барыс нейкім несур'ёзным, гуллівым тонам, што асабліва ўсердзіла Бабаеўскага. Ён ведаў, што Зарэмба пячонкі яму за гэта ад'есць.

Аркадзь Рыгоравіч доўга думаў, як мякчэй паведаміць Таныцы непрыемную навіну, аднак не дакеміў нічога лепшага, як заяўіцца ў яе грымёрку перад спектаклем. Развар'янаная зрывам здымак палюбоўніца нагаварыла яму процьму несправядлівых і абразлівых слоў. Выгнала вон.

Засмучаны Бабаеўскі наважыў быў выйсці ў прылеглы сквер, супакоіцца на свежым паветры. Дырэктар нават выбраўся на ганак, як па мабільніку яго дастаў адміністратор Валадзько, як зайсёды — па неадкладнай справе. Прыйшлося шыбаваць назад у свой кабінет ды з паўгадзіны ваяваць з адміністраторам па тэлефоне; трymаючи перад вачыма дакументы, даказваць яму сваю праўду.

Аркадзь Рыгоравіч гэтак расхваляваўся за спрэчкай з уедлівым Валадзьком, што мусіў затым выпіць паўчаркі лячэбнага канъяку і дзесяць хвілін праседзець у крэсле, падлічваючы пульс. Удары сэрца былі нядобрыя, збівістыя.

А яшчэ нагадаў пра сябе голад: за справамі ён так і не паабедаў, як прывык, у рэстаране насупраць. Давялося спусціцца ў буфет, каб чагосці перакусіць. І нахабства! — там нават яго любімага кефіру не аказалася. Задаволіўся рэдзенъкім малаком з булачкамі. Но кава, што мелася ў продажы, магла выклікаць сэрцабіццё і раздражненне, а на спектаклі трэба быць спакойным.

Дырэктар умяў у пустым буфеце штук пяць булачак з дзвіумя шклянкамі малака і падняўся наверх. Тут жа, нібы чакаючы свайго гаспадара, затрашчаў тэлефон. За прарэзлівым, вярэдлівым званком Аркадзь Рыгоравіч западозрыў новую нервовую размову і таму не падняў трубку. Але нехта з упартасцю яго дамагаўся і званіў не перастаючы. Бабаеўскі чарговы раз памянуў нядобрым словам сакратарку Ніну, што была на бальнічным і тым самым змушала яго самога адказваць на шматлікія званкі, чартыхнуўся і выскочыў з кабінета. Да спектакля яшчэ было далекавата і ён раштыў, каб усё ж супакоіцца, выйсці ў сквер і пахадзіць па набярэжнай. Даkulівы мабільнік пакінуў у вахцёра.

Але ў скверы Бабаеўскі напаткаў знаёмага крытыка, які ўзахлёб, назойліва стаў распавядаць пра новую пастаноўку ў

суседнім драмтэатры, на якой ён учора быў. Крыгык занадта хваліў галоўнага рэжысёра спектакля, не ведаочы, што Аркадзь Рыгоравіч яго недалюблівае і криху, зусім трошкі, раўнуе да яго славы і паспяховасці.

Адным словам, прагулка не ўзняла Бабаеўскаму настрою.

Аднак у свой кабінет Аркадзь Рыгоравіч вярнуўся расчырванелы ад студзеньскага марозіку, з нармалізаваным дыханнем і пульсам. Ён сеў і ўзnavіў у памяці вузлавыя моманты будучага спектакля, унутрана аздзначыў сілу і выкшталцонасць некаторых сцэн; уявіў апладысменты гледачоў, убачыў нават сябе ў пачэснай ложы — самавітага, у бездакорным касцюме і гальштуку, у атачэнні высокапастаўленых гасцей... Зрэшты, сур'ёзных гасцей сёння не прадбачылася. Але гэта да лепшага — можна расслабіцца і атрымаць эстэтычную асалоду ад самога дзеяства, пільна прасачыць за ігрой акцёраў і на заўтрашній рэпетыцыі ўнесці сякія-такія папраўкі. Гэта, трэба прызнаць, неабходная рэч. Бо спектакль малады, як след не абкатаны і некаторыя шурпатасці, безумоўна, будуць час ад часу выяўляцца. Важна іх заўважыць самому і неадкладна выправіць, пакуль не раскрычаліся ў газетах тэатральныя крыгыкі. Бабаеўскі ведаў, што некаторыя нядобразычліўцы праста палююць за яго пастаноўкамі, вышукваюць слабыя месцы. Трэба быць уважлівым.

Да спектакля заставалася з паўгадзіны. Па сваёй даўніяй завядзёнцы, у гэты час Рыгоравіч ужо не заходзіў за кулісы — за парадкам сачылі памочнікі і дакладвалі яму па тэлефоне. Вось нядаўна патэлефанавалі, супакоілі, сказалі, што ўсё на мазі. Добра. Сам жа ён не будзе дарма нервавацца, а з'яўіцца ў ложы толькі пасля другога званка.

17

Без пяці хвілін сем Аркадзь Рыгоравіч апошні раз падышоў да люстэрка, паправіў гальштук, зняў парушынку з пляча, праверыў, ці няма парэзаў на твары пасля галення, і накіраваўся да выхадных дзвярэй. Ён кругануў барабан

унутранага замка і таргануў дзвёры за ручку. Але дзвёры не паддаваліся. Азадачаны гэтым, Бабаеўскі апусціў правую руку, якую быў падняў да пераключальніка святла, і ўсю ўвагу засяродзіў на дзвярным замку. “Заеў, пракляты! — варухнулася ў галаве прыкрая думка. — Слесара павесіць мала...” Рыгоравіч узяўся за барабан, каб яшчэ яго пракруціць, але хутка выяснілася, што справа тут не ў верхнім замку. Дзвёры не пускала нешта іншае. І гэтым іншым быў ніжні замок, які дырэктар, на сваю бяду, загадаў нядайна ўрэзаць. Бабаеўскі прысеў і ясна разгледзеў у шчыліне між дзярнім шчытом і вушаком стальны язычок. Што за чартагушчына! Аркадзь Рыгоравіч *не запірай* гэты замок.

Брыдка, па-люмпенску вылаяўшыся, дырэктар дастаў з кішэні штаноў звязку ключоў, хутка знайшоў патрэбны і ткнуў яго ў шчыліну. Тут ён адчуў, як пахаладзелі шчокі, а ў нагах з'явілася здрадніцкая кволасць: ключ не пралазіў! Праудзівей, пралазіў, але толькі на адну чвэрць. Яму нешта замінала.

Бабаеўскі дрыготкай рукой запаліў сярнічку і паднёс да шчыліны. Яна не прасвечвалася наскроў. А гэта выдавала на тое, што з супрацьлеглага боку ў шчыліну ўстаўлены яшчэ адзін ключ. Праклён! Рыгоравіч уміг абнядужаў і апусціўся на кукішкі. І тут, нібы здзекуючыся з яго, у дынаміку над галавой раздалася пералівістая трэль апошняга званка. Спектакль пачынаўся. Гэтая гарэзная трэль вывела дырэктара з імгненнай разгубленасці. Ён ускочыў і шалёна замаладзіў кулакамі ў дзвёры. Але яны, па загадзе самога ж Бабаеўскага, былі абабіты з абодвух бакоў таўшчэзным слоем дэрмаціну. Гукі ўдараў амаль не пранікал ў калідор. Скеміўшы гэта, вязень усчаў грукаць рукамі, а затым нагамі па вушаку. Аднак вынікам было толькі тое, што ён рассадзіў да крыві два пальцы. Ніхто не адгукаўся на яго покліч.

Нямы, бяссільны адчай авалодаў Аркадзем Рыгоравічам. Ён зароў, як паранены леў, і мітусліва забегаў па пакоі. Падскочыў да аднаго, да другога акна, затым шарахнуўся да рабочага стала і, нарэшце, яго азарыла выратавальная думка: тэлефон! Тэлефон... Як жа ён, стары ёлуп, адразу не здагадаўся! Зараз Рыгорыч пазвоніць вахцёрам, а тады... Тады ўжо ён

разбярэцца, хто засунуў ключ з таго боку. Ён навядзе ў гэтym прытоне парадак...

О, Божа! Тэлефон, гэтае апошняе яго спадзяванне, маўчаў. Бабаёўскі раз'юшана бразгаў гашткай, намагаючыся выціснуць з апарату гудкі, але трубка не ажывала. Дык вось хрен вам: мабільнік! Ён ухмыльнуўся і паказаў дулю ў бок дзвярэй. І адразу ж, як апошні акорд гэтай драмы, успомніў няшчасны дырэктар, што няма пры ім і мабільніка, гэтай танюткай нітачкі, што звязала б яго са зневінім светам. Бо ўласнаручна, ратуючыся ад дакучлівых званкоў, аддаў яго вахцёру. Гэта была неймаверная, дзікая насмешка лёсу. Але ў нерэальным спадзеве на цуд Бабаёўскі яшчэ хвілін пяць ляпаў па ўсіх кішэнях касцюма, затым абщукаў кабінет. Марна.

Знясілены і ашаломлены, дацёгся дырэктар да акна. Неба было цёмнае, бяззоркавае. З трэцяга паверха адкрываўся прывабны вячэрні краявід: віднеліся асветленыя ліхтарамі дарожкі сквера, пустэльныя лавачкі; аснежаныя зграбныя яліны малаяўніча зіхацелі ў штучным свягле. Правей выцягнулася набярэжная з заваленым гурбамі парапетам, з лесвіцай, што вяла да самай вады. Дакладней, не да вады, а да лёду, які тоўстым слоем ужо другі месяц пакрываў раку. Там-сям прагульваліся асобныя людзі, пары.

На міг узнікла думка ўзбрацца на падваконне, адкрыць фортку і гукнуць кагосыці на дапамогу. Але тут жа ўявілася, як недарэчна будзе выглядаць ён у праёме акна, як сарве голас, пакуль хоць нехта зверне на яго ўвагу, як збівіста будзе тлумачыць Аркадзь Рыгоравіч, што яму трэба. А калі рагтам хто выкліча міліцыю, то назаўтра ён стане пасмешышчам для ўсяго горада, газеты запярэсцяць загалоўкамі тыпу: “*Зняволены дырэктар*”, “*Змова ў тэатры “Кіцеж”*”, “*Хто замкнуў Бабаёўскага?*” і падобнымі. Ну не, дудкі! Не дачакаюцца. Не такі ён дурань, каб даваць пажыву зласліўцам. Бабаёўскі гатовы хоць ноч тут праседзець. Тым болей што, упэўнены, ужо ў антракце нехта сюды прыбяжыць — авязкова ж заўважаць яго адсутніцця. І тут, дзіўна што толькі зараз, узгадалася, што ад ніжняга замка маюцца ўсяго тры экзэмпляры ключоў: адзін у яго, другі на шчыце ў вахцёра, трэці ў Танькі Зарэмбы.

Значыць, гэта вахцёр, стары хрэн, вінаваты! “Зволыню, заўтра ж зволыню шалудзівую псыну!” — Аркадзь Рыгоравіч вышчая кулаком падваконне і войкнуў: ён збіў кісць яшчэ раней, аб вушак, калі клікаў падмогу.

Як сабака, залізываючы пабітае месца, ён вярнуўся да стала і зноў узяў трубку. Не, тэлефон безнадзеяна маўчаў. Бабаёўскі карпатліва даследаваў шнур, які ішоў па плінтусе, вушаку і пранікаў у маленечкую адтуліну. Шнур анідзе не быў перарэзаны ці пашкоджаны.

За доўгія гады сядзення ў гэтым кабінцыце тэлефон псаваўся толькі пару разоў. І трэба ж надарыцца такому подламу супадзенню: замок, тэлефон, пачатак спектакля... “Супадзенне? — трывожна і разам з тым злосна падумаў Бабаёўскі. — А ці супадзенне гэта?” Няўжо нехта насмеліўся з яго пасмияцца, паздекавацца? Калі так, то гэты нехта пашкадуе, што нарадзіўся на свет! Твар Бабаёўскага сказіла лютая грымаса.

Але зараз не час злоснічаць. Трэба кумекаць, як выбрацца. Аркадзь Рыгоравіч грузна апусціўся ў мяккае крэсла, стаў разважаць. Аднак у галаву, як на грэх, прыходзілі не выратавальныя думкі, а ўсялякая брыдота з прамінулага жыцця, пра што не задумваешся ў віры паўсядзёншчыны. Прыйгадалася нядайняе выступленне ў прэсе яго сына Пашкі, малодшанькага. Гэты сапляк, за якім Аркадзь Рыгоравіч пляёнкі ад дзярма вымываў, якога непамерна ўсё жыщё песціў, цяпер абражае бацьку ў інтэр’ю. Гаворыць, напрыклад, што для дырэктара драмтэатра каканне маладой і прыгожай асобы важнейшае, чым шлюбны доўг перад жонкай, чым лёс сыноў; што ён, Пашка, маўляў, разумее гэтую акалічнасць і не мае прэтэнзій да бацькі, раз ужо той так закахаўся. Словам, увесь тон таго артыкула наскрозь саркастычны, з'едлівы, абразлівы для Аркадзя Рыгоравіча. Балюча ўдарыў яго нашчадак... Гадзянё! “Пачакай, — суцяшаў сябе Бабаёўскі, — дапячэ цябе рэчаіснасць, прыйдзеш ты да мяне”. Уяўленне жвава намалявала карціну Рэмбрандта пра блуднага сына, на месца якога Рыгоравіч з асалодай паставіў Пашку.

Але такі прыемны расклад сапсавала новая згадка: таблеткі, якімі Аркадзь Рыгоравіч выпраўляў патэнцыю, аказаліся нікчэмнымі, не дапамаглі. Тры дні таму ён выказаў сваю незадаволенасць доктару, у гневе накрычаў на таго, і яны рассталіся. З таго часу Бабаеўскі звярнуўся да новага прыватнага лекара. Той, даведаўшыся пра лякарствы, якія раней прымаў кліент, абурыўся сваім калегам і абазваў яго шарлатанам; ён тэрмінова выпісаў Рыгоравічу новыя таблеткі, якія неадменна памогуць. А яшчэ рэкамендаваў пажылы самавіты ўрач басейн, лёгкія прабежкі ці, на благі канец, шпацыр на свежым паветры. Свежае паветра! Ух, як патрэбнае зараз Бабаеўскому свежае паветра, замест агорклага кабінета, дзе ён зняволены па прыхамаці лёсу.

Дырэктор ускочыў з крэсла і падбег да акна. Усё той жа вечаровы краявід, той жа сквер, ліхтары, набярэжная. Адно людзей паменшала на дарожках, ды апускаеца пакрысе на дол марозная імгла...

Новы, мацнейшы прыступ страху разабраў Аркадзя Рыгоравіча: што як не прыйдзе да яго ніхто? А гэта зусім верагодна, паколькі на трэці паверх, дзе толькі службовыя памяшканні, пасля спектакля заходзяць рэдка, па выпадковых справах. Праўда, па інструкцыі павінен абыходзіць паверхі вартаўнік, але дырэктор ведае, як выконваюцца інструкцыі ў іхнім тэатры. Праклён! Але ж павінна быць выйсце...

І тут, азораны новай ідэяй, Рыгоравіч падбег да пераключальніка і пагасіў свягло. Затым запаліў зноў. Так, ён будзе сіналізаваць на вуліцу ўключэннем і выключэннем люстры. Мірглівія вокны, толькі два на ўсім паверсе, авалязкова прыцягнуць увагу прахожых. Нехта захоча разабрацца, даложыць вахцёру, і тады ён выратаваны! Каб так... А калі міліцыя, калі разгалошванне ў прэсе? Гэх, халера з імі, не гібець жа тут усю ноч. Будзе яшчэ недарэчнай, калі яго знойдуць тут заўтра раніцай.

Рыгоравіч рашуча засігналіў магутнай люстрай. Напачатку ён проста мерна гасіў і запальваў свягло, хвілін пяць запар. Затым стаў мяняць перыядычнасць і міргаць хірамудрымі

камбінацыямі. Тут ён пашкадаваў, што калісьці ў гуртку юных тэхнікаў кепска вучыў азбуку Морзэ.

Прайшло хвілін дзесяць, але на падмогу ніхто не спяшаўся. Дырэктар некалькі разоў кідаў выключальнік і падбягаў да акна — паназіраць рэакцыю прахожых. Але рэдкія постаці безуважна крочылі па сваіх маршрутах, ніхто не спыніўся перад будынкам тэатра. “Сволачы! Абыякавае быдла!” — выляяўся Бабаеўскі і прыняўся яшчэ шалёней націскаць пераключальнік. Аднак неўзабаве нешта бухнула, і пакой акунуўся ў цемрадзь. Гэта вылецелі засцерагальнікі электрычнасці. Няшчасны Рыгоравіч абамлеў і ледзьве не разрыдаўся ад безвыходнасці: электрашчыг быў выведзены на калідор; цяпер нават таршэр не ўключыши.

Да цемры ён звык хвілін праз дзесяць. Да таго ж ліхтарні сквера часткова асвятлялі яго кабінет. Але менавіта ў гэтым прывідным свяtle і згледзеў Аркадзь Рыгоравіч на сваім гадзінніку страшнае: прайшла першая дзея спектакля, прамінуў антракт, а галоўнага рэжысёра, выходзіць, не спахапліся... Ногі зноў аслабелі, Бабаеўскі давалокся да крэсла і паваліўся ў яго. У нямым здранцвенні ён праседзеў немаведама колькі часу. У галаве ўтварылася пустата, якая не перамяжалася ні злосцю, ні жахам.

Але тое, што вывела яго з гэтай прастрацыі, было намнога страшнейшым за ўсё папярэдніе — за сапсанаваныя замок і тэлефон, за бязмоўную цемру: рэзкая спазма скруціла ніз жывата шаноўнага спадара дырэктара. Ён пахаладзеў. Пахаладзеў не так ад болю, як ад прадчування магчымых наступстваў гэтай кішэнай спазмы.

“Спакойна, галоўнае — быць спакойным, — малітойна зашаптаў Бабаеўскі, баючыся паварухнуцца. — Гэта мне падалося, гэта проста ад нерваў... не трэба хвалявацца... то была звычайная нервовая сугарга... Усё будзе добра. Я тут ціхенъка пасяджу, неўзабаве нехта прыйдзе, адкрыве дзвёры, а там... там, у дзесяці метрах, выратавальная службовая прыбіральня...”

Пры слове “прибіральня” новая, куды мацнейшая за папярэднюю спазма працяла дырэктарава нутро. Аркадзь

Рыгоравіч застагнаў і роспачна сціснуў мяккія падлакотнікі пальцамі. Не трэба шавяліцца, рух правакуе перыстальтыку кішак, думаў гаротны вязень. Трэба нерухома пасядзець, і ўсё пройдзе. І не думаць, не думаць пра боль у жывице, не даваць яму падставы ўзнавіцца. Нялага ўзгадаць нешта прыемнае, напрыклад... Але нішто прыемнае не лезла ў галаву, страх перад новым прыступам болю скаваў свядомасць Рыгорыча. Шаноўны дырэктар драмтэатра "Кіцеж" і кішачны боль, гэты закляты вораг чалавечтва, што падпільноўвае ўсіх — ад старых да малалеткаў, ад бамжоў да презідэнтаў супердзяржаў у розных недарэчных месцах, — як бы затаіліся, насцярожана чакаючы першага кроку праціўніка. Так прайшло пару хвілін. І боль вярнуўся, вярнуўся цэлай серый жахлівых, пакутлівых спазмаў, што прастрэльвалі жывот Бабаеўскага, нібы кулі. Сутаргі ішлі справа налева, зверху ўніз і пераходзілі ў здрадніцкае, такое знаёмае з немаўлячага ўзросту ныщё ў прамежнасці. Ныщё зрабілася няспынным, і здавалася, што сама прырода дужаецца з арганізмам беднага Аркадзя Рыгоравіча, як бы намагаецца разарваць напалам яго цела.

Цяпер дырэктар трymаўся за жывот aberуч. Ён спрабаваў гладзіць яго, масіраваць, але гэта адно спараджала новыя і новыя, нясцерпныя, і невыносныя сваёй безвыходнасцю спазмы. Чамусыці падумалася, што падобныя муکі трываюць парадзіхі, але прырода заўсёды аказваеца дужэйшай за іх і прымушае хоць памерці, а доўг свой аддаць. Адвечны покліч прыроды, нястрымны позыў вонкі ўступіць у дужанне з целам Бабаеўскага, а ў гэтым бai чалавек прайграе неадменна.

Скарystаўшы невялікую перадышку паміж двумя прыступамі, Рыгоравіч устаў з крэсла, дашкандыбаў да канапы і асцярожна лёг на яе. Ён ведаў, што ў гарызантальным становішчы боль не такі пакутлівы, можна яго ўлагодзіць, як бы закансерваваць і дацярпець такім чынам да заканчэння спектакля... Спектакля! А калі ніхто, як і ў антракце, пра яго не згадае? Або падыдзе да дзвярэй і пройдзе міма, не даведаўшыся пра яго гора? Трэба падпаўзіці да дзвярэй, прынікнуць да замочнай шчыліны і прыслухоўвацца! Ён зрабіў

рух, каб устаць, але чарговая спазма дзеранула жывот і прыбіла дырэктара да канапы.

“Праклятая буфетчыца! — заскрыгатай зубамі Аркадзь Рыгоравіч. — Тлустая свіння, гэта яна падсунула мне нясвежае малако... Яны там яго вадой разбаўляюць... Усіх звольню! Звольню да чортавай маці...” Боль быў ужо такім, што слёзы засцілі вочы, галава стала нібы чыгуннай, а ў мозгу засела адна неадчэпная думка: аблягчышца, аблягчышца любой цаною. Але як? У кабінцы стаіць адна сметніца для папер, празрыстая, з дроту, — яна яўна непрыдатная для такой мэты. Хаця, калі заслаць сценкі тоўстым слоем паперы... Што за ніzkая, што за пошлая думка! І гэтак разважае ён, слынны рэжысёр, дырэктар найвядомейшага тэатра... Рыгоравіч з грэблівасцю адрынуў такі варыянт. Аднак сакрушальны боль, ад якога не пацямнела, а пачырванела ўваччу, зноў вярнуў яго да неабходнасці дзейнічаць. Затуманены позірк Бабаеўскага спыніўся на вялізным фікусе, а праўдзівей, на гаршку, у якім стаяла гэтая расліна. Рыгоравіч прагна ўтаропіўся на яго... Так, ён вытрасе фікус з гаршка разам з зямлёй... Але гэта ў апошні, крайні момант, а пакуль цярпець, цярпець, як бы там ні было.

Прайшло яшчэ колькі хвілін, спазмы ў жывице не то паменшалі, не то Бабаеўскі да іх прывык. Але да іх далучыліся тахікардыя, боль за грудзінай і ўдушша; шалёна стукала ў скронях. Няшчаснага раптам напалохала думка, што яго зараз разаб'е паралюш, ці надарыщца інфаркт — і ён знепрытомнене, страціць кантроль над сабой і абгадзіцца па самыя вушы. Гожую ж карціну тады пабачаць людзі: паралізаваны дырэктар тэатра на канапе ў лужыне дзярмра. Тады ўжо лепей адразу памерці... Памерці?! Ну не, ён не збіраецца паміраць, ён ненавідзіць смерць, гэтую старую каргу, гэты нябыт, чарнату, бязмоўнасць... У яго ёсць любімая работа, кахраная жанчына, нашчадкі, — дудкі, смерць ніяк не ўваходзіць у ягоныя планы!

Перадольваючы боль, які, здавалася, апанаваў усё цела, дырэктар з крэхтам падняўся з канапы і грузна пацёгся да дзвярэй. Па дарозе ён скінуў на падлогу пінжак, апусціў падцяжкі — каб пры пільнай патрэбе лацвей было сцягнуць штаны... Перад дзвярыма Рыгоравіч укленчыў і прыпаў вухам

да замочнай шчыліны. Цішыня, безнадзейная, як сама смерць, пранікала ў яго мозг, паралізоўала волю. Ён ужо не рабіў спроб падысці да тэлефона: раптам той выправіўся, — ён не думаў, ці паспее дапяць да гаршка з фікусам, калі няможна будзе цярпець. Ён проста стаяў на каленях і пакутна стагнаў... Затым апусціўся і, як сабака, лёг на падлогу.

Невядома, колькі хвілін прамінула, а толькі падалося Аркадзю Рыгоравічу, што нехта крочыць па калідоры. Ён хацеў закрычаць, але так аслабеў ад болю, што з яго рота вырваўся толькі несамавіты, амаль бязгучны хрып. Ён хацеў калаціць па вушаку кулакамі, аднак рукі не паднімаліся... І тут нешта заскрыпела, заварушылася над галавой: нехта звонку намагаўся адчыніць дзвёры. Непаўторная радасць збавення вярнула Бабаеўскаму апошнія сілы, ён падняўся, наваліўся на вушак і адчайна ўсклікнуў: “Тэта я! Я тут, адкрывайце!”

Нарэшце дзвёры саўгандуліся на яго, дырэктар адхіліўся і ў бліякім дзяжурным асвятленні калідора ўбачыў жаночую постаць. То была Танька Зарэмба. Яна, здзіўлена лыпаючы вачыма, глядзела на Аркадзя Рыгоравіча. Ён хацеў нешта сказаць, але боль з небывалай сілай працягнуўся ніз яго жывата — той боль, які ўжо не стрываеш...

Бабаеўскі кінуўся ў праём, адштурхнуў агарашаную Зарэмбу і ў адной кащулі, з падцяжкамі, што матляліся на тоўстым задзе, памчаўся па калідоры ў бок прыбіральні. Балазе, апроч Танькі, нікога паблізу не аказалася.

18

З прычыны слабага слыху Яніна Пятроўна не расчудла, як адчыняліся ўваходныя дзвёры. Разабрала яна ўжо крокі па калідоры: у пакой увайшоў Кастусь, малады чалавек дваццаці сямі гадоў, прыходу якога састарэлая гаспадыня даўно чакала.

— Добры дзень, паважаная Яніна Пятроўна. — Госць імкліва падышоў да бабулькі, галантна ўзяў ейную руку і, нахіліўшыся, пацалаваў. — Ну, надвор’е, я вам скажу, сёння акурат пушкінскае. Не “мороз и солнце, день чудесный”, а “вьюга мглою небо кроет” — дакладна.

— Холадна? — Гаспадыня сядзела на канапе і пазірала на маладога чалавека знізу ўверх.

— Не холадна, Яніна Пятроўна, — звонкім, жыщцярадасным голасам прамовіў Кастусь. — Самы лёгкі марозік. Затое які снег, які снег!

— І я вось сяджу ды ў акно дзіўлюся. Такога снегападу яшчэ не было гэтай зімою...

— Так, не было... Гэта вам. — Госць хапатліва дастаў скураной сумкі, што трymаў у руках, кіпу газет і працягнуў бабульцы. — І гэта таксама вам. — Ён выняў празрысты пакет з мандарынамі.

— Ой, Косця, я ж вас прасіла не бянтэжыць мяне падарункамі, — з дакорлівай удзячнасцю паглядзела на хлопца Яніна Пятроўна. — Зусім вам не трэба на мяне траціцца...

— А я, можа, не на вас, а на сябе трачуся. — З гэтымі словамі хлопец вывудзіў з дна сумкі бутэльку сухога віна і паставіў на часопісны столік. — У мяне сёння добры настрой, вось і хачу яго з вамі адзначыць.

— Ой... — старая разгубленая пазірала на прынесеную пачастункі. — Ну, ва ўсякім разе ўсцешна за ваш добры настрой.

— Вось так, Яніна Пятроўна, — Кастусь выпрастайцца і дабрадушна глядзеў на гаспадыню, — сёння гуляем. Але перш папрацай, а тады і танцуй. Я там на кухню прадукты перанёс. Пайду што-небудзь згатую, прыбяруся...

— Думаю, прыбірацца сёння не варта. Я па меры сіл падмяла, пыл выщерла.

— Ну, паглядзім, Яніна Пятроўна, паглядзім... — Малады чалавек паклаў сумку на крэсла і весела рушыўся ў бок кухні; у калідорчыку ён прыпыніўся і гукнуў: — Можа, вам тэлевіzar уключыць, каб не нудзлісіся?

— Не, Косценька, я павяжу пакуль.

Пятроўна, між іншым, друпі тыдзень вязала свайму памочніку шкарпеткі. Але ён пра тое не ведаў.

— Ну я мігам. — Праз хвіліну хлопец ужо гаспадарыў на кухні: бразгаў каструлямі, ляпаў дзвярыма халадзільніка, уключаяў і выключаяў вадаправодны кран.

Старая ж дастала з нішы паміж канапай і падваконнем вязанне і занурылася ў яго.

Яніне Пятроўне Мачульскай ішоў восемдзесят другі год. Яна была чалавекам хворым і адзінокім, але пражыла сумленнае, праведнае жыццё і таму магла смела глядзець у твар ужо недалёкай смерці.

Адзінота яе не пужала, таму што была спадарожніцай Мачульскай, па меншай меры, палову жыцця. Жанчына да яе звыкла. Страшна падумаць, удойстве яна шэсьдзесят гадоў, з лета сорак першага, калі вайна разлучыла іх з мужам — маладым афіцэрам, лейтэнантам Максімам Ягоравічам Тарасенкам.

Калі ў Гродна, дзе яны жылі да вайны, уварваліся нямецкія войскі, Максім знаходзіўся ў часці, на баявым дзяжурстве. Так, яны не бачыліся з першага ж дня вайны. І ніколі больш не бачыліся... Хаця потым, за ліханосныя гады нямецкай акупацыі, пакрысе даведалася Яніна, што некаторыя савецкія часці здолелі адступіць, не былі дарэшты разбіты.

Усю вайну Мачульская цешыла сябе надзеяй, што ўратаваўся яе Максім, што ваюе і б'е ворага, што толькі не можа перакінуць ёй вестку праз лінію фронту. Так лягчэй было выжываць...

Аднак закончылася Вялікая Айчынная, нармальна запрацавалі пошта і адресны стол, а пра мужаў лёс па-ранейшаму было ані гуку. Не аб'яўляўся ён, не шукаў лістамі і запытамі сваю Яніну і, што самае страшнае, не напісаў і ў Львоў, да свайго бацькі і сястры, якія ацалелі ў вайну і жылі на старым месцы...

Прайшло яшчэ пяць гадоў, і стала ясна, што Максіма няма ў жывых. Стала ясна разуму, а не сэрцу. Сэрца па-ранейшаму было з ім, каканым маладым афіцэрам, з якім пажыла Яніна ўсяго год да вайны. Затое як пажыла! Кахалі яны адно аднаго бязмерна, нейкай рамантычнай, адданай, ненармальнай любоўю. Так не кахаюць цяпер.

І таму вырашыла Яніна чакаць. Чакаць свайго любага. Чакаць калі не для жывога чалавека, то хаця б дзеля яго

светлай памяці. Пакуль не прыйдзе дакументальна га пацвядрджэння Максімавай тібелі.

Пацвядрджэнне не прыходзіла. І жыла Мачульская адна, заміраючы ад кожнага нечаканага званка ў дзвёры, ад кожнага пісьма з незнаёмым адресам, ад новага голасу па тэлефоне.

Міналіся гады. Яніна пераехала ў Мінск, пасялілася на кватэры ў незамужнай цёткі, паступіла на завод. Бацькі ж яе, адны за адным, памерлі яшчэ ў сорак чацвёртым у Гродне. Цётка Ксеня засталася, па сутнасці, адзінай яе раднёй. Пасля скону цёткі, у 1961 годзе, кватэра перайшла да Яніны, а разам з ёй — і непазбежная адзінота. У сорак два гады не выпадала знайсці сабе спадарожніка па жыцці, ды Яніна і не хацела — прывыкла да ўдавінай долі, сцярпелася. Старалася гнаць ад сябе думкі пра самотную хворую старасць, занурвалася ў работу. Дарэчы, яна скончыла завочна інстытут, стала інжынерам.

Але старасць прыйшла. Прыйшла, незважаючы на тое, што ажно дзесяць гадоў прарабіла пасля пенсіі Яніна Пятроўна. Як ні цанілі яе, як ні не хацелі адпускаць, а сама адчула, што ўсё — вычарпала свае магчымасці, не паспявае за часам. І сышла.

Да сямідзесяці чатырох яна трymалася малайцом: мацавалася, не губляла аптымізму, перазвоńвалася і сустракалася з былымі саслужыўцамі, сяброўкамі, хлебасольна прымала гасцей. Але паступова звуждалася гэтае кола. Па той простай прычыне звуждалася, што сталі паміраць равеснікі, а з імі — сплывалі ў нябыт кавалкі Янініага жыцця. Цяпер толькі ў памяці можна было іх уваскращаць — балюча, надрыўна і трапятліва.

Асабліва ашаламіла Пятроўну, калі перастала адказваць на лісты гарадзенская сяброўка юнацтва — Тамара Хоміч. Яны цэлых паўвека не бачыліся: хутка пасля вайны выйшла сяброўка замуж і з'ехала ў далёкі Іркуцк, там яны і аселі; працавалі, нарадзілі траіх дзяцей, мелі семярых унукаў і двух праўнукаў. Пра ўсё гэта, у падрабязнасцях, ведала Яніна, бо не менш як два разы на месяц ліставалася з Тамарай. А тут — ураз абарвалася перапіска, і навалілася гнятлівая думка: няма

больш Тамары, не жыве яна цяпер сярод нас... не жыве. Страшна стала тады Яніне. Не ад того страшна, што хутка самой паміраць, смерці яна не баялася, бо выхоўвалася ў сям'і строгіх каталікоў, — страшна было пачуць слова бязлітаснай праўды ад яе мужа, сыноў ці дачок. Не змагла Яніна набраць нумар іркуцкага тэлефона сяброўкі...

І стала недамагаць, прыхворваць Мачульская з того часу. Не тое каб пэўнымі хваробамі, а проста слабела, кволілася, губляла цікавасць да рэчаіснасці. Бывала, прымецца з імпэтам прыбірацца ў кватэры, а праз дзесяць хвілін замрэ з анучкай недзе перад акном і бяздумна глядзіць на вуліцу. А то каshawарыць на кухні, заletуценіцца, і перакіпіць, перасмажыцца ў яе ежа.

Раней штогод убірала Яніна Пятроўна Навагоднюю ёлку, падзіцячаму радавалася яе прыгажосці, хоць заўсёды на адзіноце сустракала Новы год. А пасля страты сяброўкі юнацтва ўпершыню не захацелася ёй важдацца з шарамі ды гірляндамі. Проста падабрала каля крамы пару пабэрсаных яловых галінак, прынесла дамоў, паставіла ў вазу на тэлевізар і абсыпала іх бісерам. А некалькі шароў пачапіла на кніжную секцыю. Дык вось тыя шары ажно да наступнага Новага года віселі... І віселі яны адны, у апусцелай цёмнай кватэры, таму што патрапіла гаспадыня ў балыніцу.

На пачатку студзеня разбіў Яніну Пятроўну паралюш. Надарыўся ён на досвітку, у пасцелі. Адняўся язык, занямела цела — і ні крыкнуць, ні дапаўзіці да тэлефона яна не магла. Толькі малітвы чыгала нерухомая бабулька. Не жышця прасіла, а лёгкае смертухны. Пачуў Яніну Бог, аднак вызначыў жыць і пакутаваць. Апоўдні пазваніла ў дзвёры суседка па нейкай патрэбе, насцярожылася, што адказу нямашака. Вярнулася праз некаторы час, яшчэ пазваніла-пастукала. А праз гадзіну ўжо ламалі дзвёры сантэхнік з міліцыянтам... Яшчэ б трошкі, казалі потым у клініцы, — ляжаць бы Яніне Пятроўне не на балынічным ложку.

Хоць дыятназ быў несуцяшальны і пераваліла хворай за семдзесят пяць, аднак пачала яна папраўляцца. Марудна, але адживалі левая рука і нога, цалкам вярнуўся голас. Сем

месяцаў пралежала ў розных месцах старая. Толькі суседка Ларыса — вонкава грубы, але надзвычай сардэчны чалавек — наведвалася. Яна ж і кошку Люсю ў сябе прытуліла. Шкада, не дачакалася са старэлай кошкай гаспадыні, праз паўгода памерла. А яшчэ Ларыса адвадзіла нейкіх дзялкоў ад бабульчынай кватэры: зачалі былі шастаць па іх пад'ездзе і выпытваць пра Мачульскую быстравокія ўвішныя дзядзькі, яўна хацелі адцяпаць жылплошчу махінацыямі. Добра пужанула іх Ларыса міліцыяй — ледзь далі драла.

Так што ў сярэдзіне лета вярнулася акрыялая Яніна Пятроўна ў сваю двухпакаёўку. Адчыніла акно... Бэзавы хмызняк калыхаўся ад подыхаў цёплага ветру, дзірван пярэсціў летнімі кветкамі, па нябеснай сінечы паважна шпацыравалі бела-ружковыя аблачынкі. У грудзі лілося жышцё.

Але разам з тым разумела Мачульская, што цяпер прыйдзеца глядзець на гэтую раскошу пераважна праз аконныя шыбы. Не спусціца ёй ужо са свайго трэцяга паверха па круглыx сходах. І тым больш — не падняцца.

Летам яна пакутавала ад спёкі і духаты. Канец верасня і кастрычнік, пакуль не ўключала ацяплення, мерзла, прастуджвалася, хварэла. Кароткімі зімовымі днямі старая ўладкоўвалася ў крэсле перад акном, захутвала ногі шалем і падоўгу назірала, як гарэзует дзятва на лыжах, санках, ваюе ў хакей, снежкі, будзе крэпасці. Снежныя зімы былі для Пятроўны любімай парою. Тады яна цэлымі днямі не ўключала тэлевізара, не слухала радыё, не чытала газет і кніг, а проста любавалася дзецьмі, радавалася іх непасрэднасці і жыццялюбству.

Восень і лета, наадварот, былі для Яніны Пятроўны сумнымі порамі. Таму што ў восеніскую непагадзь дзеци гулялі менш і не так захапляльна, як узімку, — пераважна бухалі мячамі па сценах ці ганяліся адно за адным з цацачнымі аўтаматамі і пісталетамі... Пятроўна не выносіла вайны, нават несапраўднай.

Летам, асабліва ў ліпені і жніўні, двор пусцей, цішэй, зарастаў травою — дзеци раз'язджаліся па лецішчах, і толькі птушкі несупынна шчабяталі пад вокнамі. Гэтыя памысныя

трэлі зрэдчас перарываліся зыкамі якой-небудзь маладой п'янай кампаніі; падчас маладзёны бушавалі да ранку, выклікаючы ў Яніны Пятроўны бяссонне. Назаўтра балела галава і нядужалася.

У кватэрны было мала кніг. Да пенсіі не прызывычаілася Яніна чытаць — усё работа, грамадская нагрузкa, дачыненні з жывымі людзьмі, якія нашмат цікавейшыя за кніжных герояў.

Аднак апынуўшыся ў вакууме адзіноты, яшчэ да хваробы, прагна схапілася Пятроўна за нешматлікія томікі на паліцах, перачытала ўсё за некалькі месяцаў. Купляць новыя кнігі не дазваляла пенсія, запісацца ж у бібліятэку яна пасаромелася: зайшла і забаялася, што будуць з яе кітч маладыя адукаваныя бібліятэкаркі; так і выйшла ні з чым.

Выпісала газету. Але надарылася гарбачоўская перабудова, і газеты з добрапрыстойнымі назвамі, як тое: “Комсомольская”, “Советский труд”, “Факты і аргументы” — рэзка памянялі сваё змесціва і неслі ў масы ўжо не ідэалы камунізму, а рэаліі новага часу: падрабязныя расповеды пра сексуальнае жыццё знакамітых людзей, пра якасць прэзерватываў, пракладак і памперсаў, пра бясконцыя шлюбы і разводы эстрадных зорак, пра тое, як паходнець, прыбраць лішні тлушч ці, наадварот, павялічыць абём грудзей і зрабіць іх пруткімі.

Яніна Пятроўна чытала і не разумела, што здарылася з чалавецтвам. Рэчы, пра якія раней было не толькі недапушчальна, а і сорамна рассказываць нават законнаму мужу, цяпер сталі выстаўляцца напаказ мільёнам людзей. Каб тыя радаваліся, напрыклад, што нейкая знакамітая багатая асоба купіла сабе мужа, маладзейшага за яе на пятнаццаць гадоў, ці абзвяялася чарговай сядзібай у экзатычнай краіне.

Тэлевіzar дык проста пужаў бедную бабульку. Канешне ж, — не сам тэлевіzar, не гэты дапагопны чорна-белы “Гарызонт” з барабанным пераключальнікам, а тое, што ў ім жыло і віхурыла. Усе да адной праграмы запоўніліся крымінальнымі зводкамі, дзе паказвалася, як лютуе “братва” ў дзяльбе савецкай маёмасці; крыклівымі сенсацыйнымі навінамі; фільмамі, дзе з асалодай секлі людзей на кавалкі, дзе пралівалася мора крыві, дзе галоўныя героі шалёна кахалі адно

аднаго (каханне яны разумелі як бессаромны, цынічны секс). На змену глыбокім савецкім фільмам прыйшлі лацінаамерыканскія серыялы, што ўражвалі колькасцю пазашлюбных сувязяў і любоўных трохкунтнікаў; акцёры там ігралі, нібы ў заняпальм правінцыйным тэатры, — манерна, з напышлівым фальшам.

Толькі зредзь часу ўдавалася Яніне Пятроўне знайсці ў праграме любімых фільмы 50—70-х гадоў, дзе ўслаяліся дружба, рамантычнае каханне і самаахвярнасць, дзе на чалавека глядзелі не як на матэрыял, не на груду касцей, а як на духоўную існасць. Але нават гэтыя карціны нельга было спакойна глядзець, паколькі праз кожныя дзесяць хвілін яны беспардонна перарываліся рэкламай трусоў, пракладак, тампонай, шампуняў і зубных шчотак. Пры гэтым пародзістыя дзеўкі круцілі задамі, трэслі грудзьмі і валасамі, а мужыкі-атлеты дэмантравалі свае біцэпсы і здаровыя беласнежныя зубы.

За пяць хвілін такой рэкламы Мачульская забывалася, на якім кадры спыніўся фільм, і затым не адразу ўлучалася ў яго канву. Бо мозг пасля перанесенага інсульту працаваў замаруджана. Але ледзь толькі яна засяроджвалася на любімых героях, як чарговы рэкламны блок урываўся ў яе свядомасць прарэзлівымі, дэманічнымі выгукамі.

Цяжка было старой пасля хваробы перад тэлевізарам, але яшчэ цяжэй зрабілася, калі ён сапсаваўся. Выклікала майстра з атэлье. Той прыйшоў пеўнем, пакалупаўся хвіліны тры і заявіў, што не зможа нічым дапамагчы. Згарэлі лямпы, якія ўжо колькі год прамысловасцю не выпускаюцца. “А што ж рабіць?” — спыталася засмучаная Пятроўна. “Сухары сушыць! — здацінічаў малады прыгажун і, змякчыўшыся, параіў: — Выкіньце вы, паважаная, гэтую дамавіну на звалку. Трэцяе тысячагоддзе на носе: цяперака ўся апаратура на мікрасхемах”. Задаволены сабой, выйшаў. Не забыўшыся, праўда, узяць па тарыфе за выклік.

Спрабавала Яніна Пятроўна званіць па прыватных атэлье. Там пацвердзілі, што такія дэталі не выпускаюцца, аднак гэта не значыць, што іх немагчыма дастаць. Трэба паходзіць па

радыёрынку, пашукаць. І зычліва назвалі яго месцазнакаджанне — у гіблым раёне, на другім канцы горада.

Словам, пакінула старая спробы адрамантаваць свой “Гарызонт”, змірлася з лёсам. Толькі пыл тры гады з яго вышірала. Слухала ж радыё — таксама старадаўняе, прыштукаванае да кухоннай сцяны яшчэ ў шасцідзесятых гадах. Уключыўшы яго на поўную гучнасць, за рыпамі і трэскам усё ж можна было расчуць і голас дыктара, і мелодью, і нават прагноз надвор’я паслухаць.

Запомнілася Мачульскай сустрэча Новага года, калі сядзела адна-адзіноткая на кухні, піла гарбату з куском пірага (што прынесла суседка) і некалькі гадзін запар слухала навагодні сімфанічны канцэрт у пярхлівым дынаміку. Нуднавата было. За апошнія гады ўсё ж прывыкла Пятроўна глядзець у гэты вечар па тэлевізары “Блакітны агеньчык” або фільм “Карнавальная ночь” Э.Разанава... Але ж перажыла яна і вайну, і разуруху і ведала, што адсутнасць тэлевізара — не самае страшнае выпрабаванне.

Па гаспадарцы дапамагалі работнікі з Аддзела сацабароны. Яны ж і прадукты прыносялі з крамы. Чула Яніна Пятроўна, што часцяком бываюць сярод іх сардэчныя, спагадлівыя людзі. Ды, відаць, не пашанцавала ёй на такіх. За сем гадоў чатыры жанчыны ў яе памяняліся, і ўсе — нейкія негаваркія, бяздушныя, грэблівыя. Зробяць сваю справу — і спяшаюцца знікнуць, не хочуць пагаварыць з самотнай бабулькай. Пэўна, баяліся, што скардзіцца пачне яна, нэндаць. А каму чужы боль патрэбны? І правільна: маладому дрэву — цвісці, а драхламу — чэзнуць. Відавочна было, што працавалі тыя жанчыны ў Аддзеле сацабароны толькі па неабходнасці, з-за куска хлеба, і што пры першай жа магчымасці гатовыя адтуль уцякаць на скрут галавы. Каб не бачыць чужых пакутаў.

Тут Пятроўна крыху памылялася. Бо як урач не можа блізка перажываць хваробы сваіх кліентаў — інакш не зможа нармальна лячыць, — гэтак і сацработнікі не выконвалі б як след сваіх абязязкаў, каб празмерна спагадалі адзінокім старым калекам. Чэхаўскі доктар, які гатовы заразіцца

дыфтэрыяй, ратуючы хворага, — усё ж выключэнне; да таго ж ён памёр...

19

Прайшло сем гадоў пасля інсульту. Жыццё Яніны Пятроўны Мачульскай як бы сцінулася ў кропку, а час спыніўся: дні былі падобныя на дні, ночы на ночы; зневідні падзеі бурлівага свету амаль не пранікалі ў яе кватэрку. Падчас находзіла на старую зацьменне, і не магла яна ўспомніць, які зараз дзень, месяц і год на двары. Тады глядзела яна ў акно і бачыла, напрыклад, як аблятае яблыневы квет. Значыць, сярэдзіна траўня... Або валіў снег, нагадваючы, што зіма ў разгары. Толькі які месяц? Снежань, студзень ці люты? Тады клыпала Пятроўна на кухню, садзілася пад старэнкае радыё, якое ніколі, дарэчы, не выключалаася. І слухала, слухала, служала, пакуль не назаве нехта з дыктараў год, месяц і дзень...

Адна засталася ўсцеха ў Яніны Мачульскай — разглядаць фотаальбом. З пажоўкіх нягелых картачак пазіралі на яе любыя твары мамы, таты, усміхаўся ў малайцаўтая вусы высокі лейтэнант — муж Максім. Былі тут і пазнейшыя фотаздымкі — паслявасны Мінск у руінах; а вось Яніна перад Вечным агнём, на плошчы Перамогі; а гэта лагоднае мора пад скаламі — Ялта... у пеністых хвалях, па пояс, — Яніна з саброўкамі; вось яна на банкеце ў гонар свайго пяцідзесяцігоддзя... Усё, з таго часу не фатаграфавалася больш Мачульская. Хацела застацца ў гісторыі маладой і прыгожай. Хаця... хто будзе тыя карткі калі разглядаць?

Паўгода таму, улетку, пазваніў Яніне Пятроўне незнамы малады голас, прадставіўся служыцелем Дома міласэрнасці прыхода, назму якога яна не запомніла, і прапанаваў сваю дапамогу. Здзівілася ціхмяная бабулька: адкуль ён пра яе даведаўся? Адказаў, што іх Дом збірае інфармацыю пра хворых адзінокіх людзей, каб падтрымоўваць іх, — гэта адна з ягоных задач. Голас быў настолькі ветлівы і прыемны, што Пятроўна, якая хоць і зняверылася ў такой дапамозе, не магла ўсумніцца ў шчыграсці маладога чалавека.

Вечарам ён завітаў да яе. Назваўся проста Кастусём. “А як па бацьку?” — пацікаўлася Мачульская. “Я сірата. Выхоўваўся ў дзетдоме. Так што называйце мяне проста Косцем”. — І абаяльна ўсміхнуўся. На выгляд яму было гадоў дваццаць сем. Сярэдняга росту, светлавалосы з добрымі блакітнымі вачымі.

Увесь вечар Кастусь захоплена распавядаў пра свой прыход, пра тое, з якімі цяжкасцямі яны будавалі Дом міласэрнасці, якая гэта небывалая па сваёй задуме ўстанова і як яна цяпер хораша дапаможа абнядоленым людзям. Хваліў айца Аляксандра, мудрага, высокадухоўнага і адначасова дзелавітага чалавека, які здолеў звярнуць увагу дзяржавы на свой аб'ект і дамагчыся нармальнага фінансавання будаўніцтва.

Распытаў і пра Яніну Пятроўну. З яўнай цікавасцю слухаў яе аповеды пра вайну, пра мужа, — пра ўсё тое, што было для яе набалелым і запаветным. Пайшоў Кастусь у той вечар позна. А назаўтра, гадзін у дзесяць, з'явіўся зноў і распачаў грунтуюче прыбранне кватэры. За тыдзень ён навёў узорны парадак, аднёс у пральню кучу бялізны, адрамантаваў тэлевізар, напоўніў халадзільнік такімі прадуктамі, пра існаванне якіх Мачульская толькі здагадвалася. “Не хвалюйцеся, гэта па гуманітарнай дапамозе, — адказваў на яе недаўменныя пытанні малады чалавек. — Наш дом замежныя пасылкі атрымоўвае”.

А галоўнае, Кастусь аказаўся ці не першым за апошнія гады, хто паставіўся да хворай Яніны Пятроўны з душою, хто з ёй жыва і зацікаўлена размаўляў, хто бачыў у ёй не інваліда, а чалавека. Прыйодзіў ён два-тры разы на тыдзень, тэлефанаваў штодня, даведваўся пра настрой і здароўе. Хлопец як бы ўдыхнуў жыццё ў кватэру Мачульской. Рэчы і прадметы абыходку, якія яна лічыла старызнай і хламам, цяпер ажылі і зноўку вабілі да сябе. Пятроўна сядала перад трумо і падоўгу разглядала бацькавы попельніцу і трубку, пасля вайны перавезену з Гродна, раскрывала старую мудрагелістую шчатулку, даставала адгуль танныя каралі і пярсцёнкі, чысціла іх шаўковай хусткай, любавалася бліскам, які набываўся пасля гэтага метал і каменъчыкі. У адной з каробачак адшукала

старэнькі медальён з выцвілай фотакарткай і раптам с trapянулася: пекная светлавалосая дзяўчына, што глядзела на Пятроўну скрэзь шматгадовы пыл, была яе мама! Гадоў трышаць як забылася Яніна на гэты медальёнчык, так ён і ляжаў сярод гузікаў, караляў і завушніц. Дрыготкімі рукамі паднесла бабулька яго да вуснаў, пацалавала, расплакалася і на некаторы час стала яна маленъкай... маленъкай дзяўчынкай Янінчакай, якая так любіла сядзець у матулі на каленях, туліща да мяккіх грудзей, слухаць лагодны голас. І, як ніколі, адчула тады Пятроўна, што не паміраюць любімымі людзі, заўжды яны сярод нас: з кожнай драбнюткай рэчы, з люстэрак, з нябеснай сінізны і прымятай травінкі глядзяць на нас іхнія вочы...

— Яніна Пятроўна, — перарваў бабульчыны раздумы Кастусь; ён стаяў перад ёй са швабрай у руках. — Вы мяне праста крыўдзіце.

— Я? — здзівілася Мачульская.

— Я ж прасіў вас, не мыць у ваннай свае рэчы. Вам жа нельга згінацца пасля інсульту, каб кроў да галавы і прылівала. А вы...

— Ну, Косценька, — сумелася Пятроўна, — не хапала, каб вы маёй бялізнай займаліся. Да таго ж я ў ракавіне мыю, а над ёй згінацца не трэба...

— Яніна Пятроўна, — з сур'ёзным дакорам зірнуў на яе хлопец. — Я вас прашу, каб гэтага больш не было. Мне нават невыносіта такія гаворкі слухаць.

— А вы думаеце, як я жыла ўсе сем год, пакуль з вамі не пазнаёмілася? Усё па кватэры сваімі рукамі рабіла. Мне толькі прадукты прыносілі ды пыласосілі раз на месяц. А я ж тады куды слабейшая была, чым цяпер.

— Што яны там рабілі, то Бог ім суддзя. А я адказваю за сябе і за вас. І таму настойліва прашу вас не выконваць цяжкую працу. — Кастусь укленчыў і шураваў швабрай пад канапай.

— Дык што ж мне, зусім засесці і чакаць скону? — пакрыўдзілася старая. — Нерухомасць у майм стане яшчэ страшнейшая...

— А ніхто вам і не кажа не рухацца. Але ж — разумна, у меру, адпаведна сваім магчымасцям. Вы ж падумайце, калі з вамі што здарыцца, як мне потым жыць на зямлі. — Ён падняўся і сур'ёзна паглядзеў на Пятроўну. — Напрыклад, пражыву я яшчэ паўвека, а ўсё буду думаць, што па маёй віне вы... Гэх! — узмахнуў ён рукой. — Нават і гаварыць пра гэта не хочацца.

— Дык мне ж усё адно паміраць. І хутка.

— Усім паміраць, міная мая Пятроўна. А хутка — не хутка, пра тое Бог ведае. Пратое маўчаць трэба. Як кажа наш айцец Аляксандр: дзякую сённяшняму дню, а думай пра вечнае. Жыві, кажа ён, так, бышцам зусім не памрэш, паколькі з Хрыстом у душы не паміраюць ніколі.

Крыху памаўчалаі.

— Глядзі ты, як завея разбушавалася, — кіўнуўшы на акно, сказала гаспадыня.

Кастусь адставіў швабру і падышоў да падваконня. Упёрся лбом у шыбу.

Нібы жывая істота, шчыравала на двары завіруха. Раі сняжынак шаражаліся ў розныя бакі, накідваліся на яблыні, тэлефонную будку, шыбы. Людзі ішлі, тулячы галовы ў плечы, некаторыя паднімалі каўніры. Была толькі дванаццатая гадзіна дня, але з-за снегавых хмар сцямнела, як адвячоркам.

— Прыгожа ўсё гэта глядзіцца з-за шыбаў, — задумна прамовіў хлопец. — Але на двары не вельмі ўтульна: вецер, калючы снег... Калі я ішоў, не было яшчэ такога моцнага ветру.

— А па мне, дык хоць самы люты мароз — усё адно на вуліцы лепей. Я ўжо забылася нават, як снег рыпіць і чым зіма пахне. — Пятроўна з замілаваннем глядзела ў акно: скрэз снежную завесу ледзь праступаў абрый суседняга дома.

— Каб я, Яніна Пятроўна, за вас не баяўся, даўно б на двор вывеў. Але гэта лепей па цёплым часе рабіць. Як павесіце на сябе зімовую вопратку — адразу ж на сэрца нагрузкa. Спусціцца мы яшчэ спусцімся, а вось угору...

— Ды ладна, — усміхнулася Мачульская. — Гэта я проста да слова. Ведаецце, калі невылазна дома сядзіш, то звыкаешся

неяк і падчас ловіш сябе на думцы, што ці то не хочаш, ці то пабойваешся адкрытай прасторы.

— Усё, Яніна Пятроўна, вырашылі, — ажывіўся хлопец, — як пацяплее, будзем на двор выбірацца: да птушак, да кветак, да ласкавага ветрыку...

Абое на хвіліну прымоўклі, і было чуваць, як стукаецца ў шыбу завея.

— А ўсё ж няма для мяне нічога, вабнейшага за зіму, — прамовіла старая. — Гэта як іншы свет, чарапіцтва. Праўда, цяпер зімы зусім не такія, як колісь. У дзяцінстве, памятаю, на нашай вуліцы сумёты платы завальвалі... Штоты!

— І я вельмі люблю зіму, Пятроўна. Марозную, снежную... Асабліва, калі сонца па свежых гурбах гуляе. Тады — на лыжы і ў лес. І каб абавязкова адзін... А бывае, проста сяджу дома, як мы зараз, і на снегапад любуюся. Тады ўзгадваюцца любімые вершы. Напрыклад, такі:

*Снег идет, снег идет,
Снег идет, и все в смятенье:
Убеленный пешеход,
Удивленные растенья,
Перекрестка поворот.*

— Нешта знаёмае, — задумалася Пятроўна і пытала на зірнула на Кастуся: — Гэта ж песня такая ёсць?

— Ёсць і песня. А верш гэты — Барыса Пастарнака, — адказаў суразмоўнік. — Няма паэта, які б танчэй і выразней зіму разумей, чым ён. У яго нібы сама душа са снегу народжана. Паслухайце:

*Небо сверху любуется лепкой
Мертвых, крепко придавленных век.
Все в снегу, двор и каждая щепка,
И на дереве каждый побег.*

— Хіба гэта не цуд! Жыві ды не памірай пасля такіх вершаў, — з натхненнем працягваў хлопец. — Гэх, Яніна Пятроўна, а давайце зараз з вамі вып’ем за тое, — ён узяў са стала бутэльку, — каб адно любаваліся мы на зіму, а не мерзлі, каб грэліся мы на сонцы, а не пакутавалі ад спёкі, каб дажджы наталялі зямлю, а не выклікалі паводкі ды няўроды. І каб чалавек, у

сваю чаргу, не брыдзіў сваёй хцівасцю навакольнае хараство, каб не труціў ён рэкі і азёры, каб бярог паветра і глебу ад розных адкідаў цывілізацыі...

— Ну, за гэта варты выпіць, — падтрымала старая.

Хлопец пайшоў на кухню і вярнуўся з двумя фужэрамі і штопарам.

— Мне толькі трошачкі, — папярэдзіла Пятроўна.

— Само сабой, — кіўнуў Кастусь і наліў ёй чвэрць фужэра. — Вось так самы раз будзе... Гэта “Алігатэ” — бяскрыўднае белае віно. — Ён напоўніў свой келіх, падняў да ўзорунаю грудзей. — За прыгажосць, Яніна Пятроўна, і за дабрыню чалавечую.

Асцярожна чокнуліся, выпілі.

— Паслухайце, Косця, — пасля невялікай паўзы спыталася бабулька. — Можна вам задаць адно далікатнае пытанне?

— Думаю, можна.

— Вось вам гадоў... дваццаць сем...

— Дваццаць восем, — удакладніў Кастусь.

— Тым болей, — працягвала Пятроўна. — Хлопец вы сімпатычны, добры... Але нежанаты. Калі не сакрэт, ёсьць у вас кахраная дзяўчына?

— Няма, — з чыстасардэчнай прастатой адказаў малады чалавек.

— Чаму? Не шукалі?

— Ведаецце, Яніна Пятроўна, я не адчуваю, што народжаны для сямейнага жыцця.

— Як так? — здзівілася старая.

— Як кажа наш айцец Аляксандар, кожны чалавек павінен прыслухоўвацца да свайго ўнутранага голасу і ў пэўны час вызначыць, для чаго ён жыве. Калі гэтага па розных прычынах не адбываецца, то Бог пасылае нам выпрабаванні, каб абразуміць і наставіць на правільны шлях. А калі чалавек глухі і ўпарты не хоча жыць сваім жыццём, можа надарыцца катастрофа... Я не ведаю яшчэ, Яніна Пятроўна, свайго заклікання, але прадчуваю, што шлях мой будзе нялёгкі і пакручасты. Можа, у рэшце рэшт прывядзе ён мяне ў манастыр... Ва ўсякім разе, наўрад ці калі-небудзь я ажанюся.

— Нейкія вы дзіўныя рэчы, Косця, гаворыще. Вось жа перад вамі прыклад чалавечага адзіноцтва сядзіць. Думаеце, я ад таго шчаслівая?

— Вам жыщцё вайна паламала, Яніна Пятроўна. А шлях вы абраўлі правільны. Для вас ён — замужжа, дзеци... Што яны не нарадзіліся, не ваша віна. Затое вы захавалі вернасць памяці героя. Бог ведае пра вашу ахвяру і пра вас не забудзецца. — Ён крыху памаўчаў. — У мяне ж іншы выпадак. Я паважаю жанчын, мне, канешне ж, падабаюцца дзяўчата, але пакахаць не могу, бо каханне — гэта страсць, а страсць для мяне — пагуба. Захварэўшы на каханне, я не змагу выканаць тое, дзеля чаго народжаны, хоць — як гэта ні смешна — яшчэ не ведаю, дзеля чаго. Палюбіўшы кагосці выключна, нехрыстовай любоўю, я не змагу ставіцца з любасцю да ўсяго чалавечства, бо тая адзіная, выключная перацягненіе на сябе маю іннасць, зробіць прадузятым, патрабавальным, эгаістычным. Няма большых эгаістаў, чым закаханыя.

— Але ж... Як жа... — з недаўменем пачала старая, ды не знайшла слоў.

— Даруйце, Яніна Пятроўна, — вінавата зірнуў на яе Кастьсю, — што ўстурбаваў вашу душу... Даруйце.

Неўзабаве размова скіравала ў іншае рэчышча, Кастьсю выпіў яшчэ віна, павесялеў, цыгаваў зімовыя вершы Пушкіна, якіх ведаў неверагодную колькасць. Ажывілася і Яніна Пятроўна.

Пайшоў госць за поўдзень, калі крыху ўлеглася завіруха. Перад адыходам уключыў тэлевізар і настроіў яго на нейкую забаўляльную перадачу.

20

Перад дзесятым пад'ездам дома №24 па вуліцы Жаўлай, нягледзячы на марознае ветранае надвор'е, было шумна. Тут у разгар працоўнага дня сабралася кампанія лайдакоў-пераросткаў. Чалавек шэсць.

Гэтая маладзёны былі бічом дома №24 ужо некалькі гадоў запар. Канешне, не менавіта тыя, што зараз дурыліся перад

дзесятым пад'ездам, а ўвогуле гэтая кліка. Яе шгогод папаўнялі падонкі мікрараёна — тыя, хто перарос школу, далей вучыща не можа, а працаўца не жадае. Дзень і ўначы, узімку і летам задзірыстыя хлапчыны і разбэшчаныя дзеўкі скаланалі вокны ціхамірных жыхароў тупагам, дзікунскім рогатам, шумам тузаніны і тымі дапатопнымі воклічамі, з дапамогай якіх у старажытнасці збіраліся нашы прашчуры ў стагак.

Асабліва цярпеў ад тае моладзі дзесяты пад'езд памянёнага дома. Акурат тут збольшага таўкліся гэтыя дармаеды, бузілі, распівалі спіртное і зухавата лупасілі бутэлькі аб муры і прыступкі ганка. Відаць, іх прыцягвала суседства тэлефонных кабін, усталяваных каля пад'езда №10.

Неаднойчы прачыналіся ўночы добраўпрыстойныя жылыцы ад жудлівага галашэння і мусілі слухаць, як нейкі Янка крые мацюкамі нейкага Хведзьку, а нейкая Наташка хіхікае да ўпаду. Насельнікі дома №24 баяліся вяргацца дамоў цемначы, бо даводзілася прамінаць гэтую нязводную, нахабна-ўхмылістую кампанію.

Управы на хуліганаў не было, паколькі ў найбліжэйшым міліцэйскім пункце ставіліся да іх з дабрадушнай паблажлівасцю. Маўляў, няхай лепш дурэюць навідавоку, чымся цішком рабуюць кватэры ці “шыраюца наркатой” па блатхатах. І толькі зредку, пасля настойлівых званкоў-скаргаў, пасыпалася з апорнага пункта брыгада міліцыянтаў, каб разагнаць свавольных малайшоў, а праўдзівей, проста адагнаць ад пад'езда. Як толькі міліцыянты сышодзілі, хеўра вяргалася на сваё месца зборышча і з новым імпэтам прымалася цвяліць спакой добрых людзей.

Аднаго разу нехта, адчаяўшыся дамагчыся цішыні, набраў у вялізны поліэтыленавы пакет гарачай вады і скінуў яго з верхатуры на галовы нягоднікам. У адказ тыя ўзнялі небывалы лямант і, каб адпоміціць, уключылі шгомоцы магнітафон.

У халоднае ці даждлівае надвор'е шпанюкі збіраліся непасрэдна ў пад'ездзе. Там яны абгаджвалі батарэі ацяплення пляўкамі, мачыліся і апраўляліся па-сур'ёзnamу на лесвічным пралёце, каля адтуліны смеццеправода. Іх раўлівая гамана, бывала, доўжылася цалюткую ноч, узмацнялася выдатнай

акустыкай пад'езда, і нават жылыцам дзевятага паверха здавалася, што нехта бушуе за іх сцяною.

Раней сяк-так угаймоўваў расперазанцаў адзін пяцідзесяцігадовы дзядзька, жылец другога паверха. Ён спускаўся ўніз і нацкоўваў на іх сваю раз'юшаную аўчарку. Выганяў вон. Але ён быў чалавекам занятым і не мог цэлы дзень вартаваць пад'езд ад гэтай пошасці. Маладзёны ж мелі часу колькі заўгодна, і калі гэты рашучы дзядзька раптоўна памёр ад інфаркту, жылыцам стала зусім кепска. Пад'езд пакрысе ператварыўся ў клааку. У ліфт было немагчыма зайсці, не зацінуўшы нос палыцамі. На прыступках нязменна валялася бітае шкліва, горы акуркаў, прэзерватывы і іншыя адкіды жыццядзейнасці пераросткаў.

Лаўку перад пад'ездам яны дабілі дашчэнту, таму што сядзелі на ёй не так, як нармальныя людзі, а нагамі на сядзенні і задамі на спінцы. З сядзення яны пакрысе, проста дзеля забавы, павыдзіралі ўсе дошкі, і ад яго засталася адна бетонная аснова.

Бабулькі, каб пагаманіць на свежым паветры, вымушаны былі ісці да суседніх пад'ездаў, дзе яшчэ азалеі лаўкі.

Вось і зараз дзве пажылья кабеты стаялі і зводдалеку назіралі, як бушуюць ля іх пад'езда шэсць “сынкоў” — бамбізаў прыкладна семнаццацігадовага ўзросту. Твары састарэлых грамадзянак выяўлялі нездавальненне.

Нядайна аціхла завіруха, што наваділа горы снегу, і гэта выклікала ў хлопцаў неутаймоўнае жаданне дурэць, штурхацца, кідацца снежкамі, проста падаць і ўставаць. У такога кшталту людзей менавіта свежасць, навізна і белізна спараджаюць умоўны рэфлекс знішчэння. З гэтай прычыны яны не марудзячы спісваюць унутранасць новага ліфта брыдкімі словамі, калупаюць сцізорыкам пластыкове пакрыццё школьніх партагаў, б'юць шыбы і вырываюць з коранем трубкі ў тэлефонных будках, штурляюць на мецены тратуар абгорткі, плююць у аўтобусе, выдзіраюць старонкі з новых бібліятэчных кніжак. Зараз іх знішчальную энергію прыцягнуў свежы снег.

З гіканнем і драпежным ровам наслідя яны адзін за адным па пляцоўцы перад пад'ездам, заскаквалі на лаўку, станавіліся нагамі на спінку, звалъваліся ад штуршкоў долу, збіваліся ў клубкі целаў і разляталіся ў розныя бакі. Гэткая дэманстрацыя спрыту і дужасці.

Прахожыя, якія мерыліся прайсці пад арку за пад'ездам №10, мусілі рабіць круч і крочыць да суседняй аркі — каб не быць збітымі з ног буйнай сябрынай.

Ад гэтых малойчыкаў, якія ў дзяцінстве гадзілі ў штаны і міма гаршкоў, якія ў малалецтве былі двоечнікамі, а з юнацтва і па сённяшні дзень яшчэ нічога стваральнага не рабілі, — ад гэтых лайдакоў і нікчэмнасцяў цярпелі сумленныя працаўітыя людзі. Гэтая людзі здабывалі ад зямлі ежу, шылі адзенне, выраблялі тэлевізыры і магнітафоны, узводзілі будынкі для таго, каб памянёныя дзецюкі сытна харчаваліся, прыгожа апраналіся, пражывалі ў цёплых кватэрах і наталаляліся шматстайнымі тэлевідовішчамі. А ў падзяку, за сваё сытае бестурботнае жыццё, дзецюкі гарланілі пад іх вокнамі, кідалі ў шыбы снежкі, абражалі і рабілі іх існаванне нязносным.

Вось з дзвярэй пад'езда паказалася адна бабулька з кульбай. Убачыла, што творыща ўнізе, і замерла ў неращучасці. Яна б спусцілася, ды ганак быў напалову замечены снегам, і можна было спатыкнуцца. З хлапчынаў жа, што іржалі і гойсалі перад ганкам, ніхто на яе не зважыў, ніхто не прапанаваў памагчы. Пататалася старая пад павеццю, пазябла і павярнула назад. Калі праходзіла ў пройму дзвярэй, у яе спіну патрапіла выпадковая снежка, кінутая адным з хуліганаў у таварыша.

Вось выйшлі дзве жанчыны з-пад аркі і таксама спыніліся, не ведаючы што рабіць, паколькі крыклівы клубок целаў перакрыў ім дарогу. Жанчыны ўсё ж рушылі праз бузацёраў. Тыя ў запале тузаніны некалькі разоў іх штурхнулі і абсыпалі снежным пылам.

— Ну, маладыя людзі, — паспрабавала абурыцца адна, — вы б трохі цішэй весяліліся...

На што тайстун у кажусе, па клічцы Фядул, павярнуў да іх свой разгарачаны тлусты твар, ухмыльнуўся, паказваючы шэраг здаровых зубоў, і тупа зарагатаў ва ўсё горла.

З аднолькавым поспехам жанчына магла рабіць заўвагу арангутангу.

Праўда, малпы толькі няўсямна крычаць, а з ратоў гэтых зухаў усё ж выляталі як асобныя слова, так і словазлучэнні. Як тое:

- Сука, Фядул... Хадзі сюды, тлустае мяса!
- Хрэн табе, Макарон... Паліжы ў мяне задніцу! Хе-хе.
- Гэй, трymай Сыча, Джэксан! Падножку яму, свалаціне...
- Падла, Фядул! Га-га-га.
- Кол табе ў рот, Лупаты. Кароткія ў цябе завароткі.

(Чытач павінен разумець, што выказваліся хлапчыны з дапамогай значна калaryтнейшых слоў, але рамкі мастацкага твора абмяжоўваюць тую палітру.)

Тут шосты, нехта Мегаліст, які адлучаўся ў краму, прыцягнуў валізу з півам. Бузацёры тут жа кінуліся да яго і, піхаючыся, сталі хапаць бутэлькі. Кожнаму выйшла па дзве, акрамя Лупатага, адна пляшкa якога ў штурханіне ўпала і цюкнулася аб бетонную аснову лаўкі.

Лупаты доўга мацюкаў Фядула, па віне якога ён застаўся з адной порцыяй піва, і паграбаваў, каб той з ім падзяліўся. На што таўстун пасылаў Лупатага далёка-далёка і спрытна выліваў змесціва пляшкі ў свой бяздонны трывух.

Піва яшчэ больш завяло маладзёнаў, і яны зачалі баяць пахабныя анекдоты і выбухова рагатаць. Затым Сыч, хлопец з тварам бывалага алкаголіка, павёў падрабязны аповед пра свае любоўныя подзвігі. Расказваў такое, у што, зважаючи на яго васпаватася шызае ablіtcha і нязграбную постаць, паверыць было няможна.

Фядул загарэўся гэтай тэматыкай і стаў распавядадаць, як ён надоечы дамогся былой настаўніцы гісторыі. Прыйчым зрабіў гэта на лесвічнай пляцоўцы, па-каўбойску, і маладая настаўніца, па словах Фядула, была ім вельмі задаволена.

— Хлусіш ты, таўстамясы, — выказаў сумненне даўгалыпі Макарон. — Цябе, мядзведзя, бабы не любяць. Вось я, дык...

— Каго не любяць, мяне? — ускінуўся на яго Фядул. — Ды я за тыдзень па тры штуки мяняю, мне толькі свіснуць — бабы ўвобмірг збягаюцца...

Усе яхідна зарагаталі з яго слоў.

Фядул са злосцю агледзеў хаўруsnікаў і знячэўку кінуўся на Макарона. Той уюном вывернуўся ад яго, а Джэксан, што стаяў паблізу, даў таўстуну падсечку, і ён ляснуўся на ўтаптаную пляцоўку. Макарон скамячыў снежку і заляпіў Фядулу ў твар.

Таварышы здзекліва заржалі.

— Сукі, сукі вы паганыя! — ледзь не плакаў Фядул; ён устаў і аbabіваў снег з кажуха. Рагтам ён выпаліў: — Давайце аб заклад, што любую бабу ўраз закадру. Тады пабачыце...

— Ха-ха, гы-ты-ты, хе-хе-хе, — на ўсе лады глуміліся супольнікі.

— Што, неданоскі, слабо вам?! Сас...лі? — перайшоў у наступ пакрыўджаны Фядул. (Дачыненні з супрацьлеглым полам былі яго ахілесавай пятой — жанчыны сапраўды абдзялялі таўстуна пяшчотай.)

— Хто сас...ў? — куражыўся Макарон. — Давай, закадры! А мы паглядзім. Ух-хе-хе...

— Падла ты! — Фядул зачарпнуў прыгаршчу снегу і сыпануў у таварыша. — Давай на тры пляшкі гарэлкі, што першая ж маладуха са мной пойдзе!

— Усе чулі?! — ажывіўся Макарон. — Давай па руках, хлопцы?

Яны сышліся і разбілі заклад пры сведках.

— Не падкачай, таўстапуз! — не пераставаў пацвельваць з'едлівы Сыч.

— Давай ты, погань драная, — павярнуўся да яго Фядул, — сам мне дзяўчыну і ўкажы!

— Так ужо і любую? — расплыўся ў пахабнай ухмылцы Сыч.

— Слабо?

Сыч крыху сумеўся і агледзеўся па баках: наводдаль стаялі дзве бабулькі, якія пры ўсім жаданні не моглі стаць аб'ектамі любоўных дамаганняў Фядула; восьнейкі мужык прайшоў у тэлефонную будку... Тут драпежны пагляд Сыча натрапіў на дзяўчыну, што жвава крочыла па замеценым тратуарчыку ў бок тэлефонных кабін. Яна была метрах у пятнаццаці ад хаўруsnікаў.

— Вось тая, — як хан на наложніцу, указаў на дзяўчыну Сыч.

Фядул абмацаў блудлівым позіркам яе постаць і ацэначна кінуў:

— Падыдзе.

Ён счакаў, пакуль ахвяра параўняеца з пад'ездам, а тады борзда рушыў у бок тэлефоннай будкі.

— Гэй, прыгажуня, счакай трошкі, — з гуллівай развязнасцю аклікнуў таўстун дзяўчыну.

Тая зіхатнула на яго вялікімі прыгожымі вачыма, у якіх з'явілася трывога. Яна не спыніла хаду і не адказала на яго вокрык.

— Ну ты, малая! — рыкнуў угневаны яе абыякавасцю Фядул.

— Спыніся на пару слоў. — Ён паскорыўся і нагнаў дзяўчыну.

Яна была даволі высокага росту, і нават пад дубленкай вырысоўваліся яе добрыя, правільныя целаформы. На галаве была вязаная шапачка, з пад якой выбіваліся доўгія цёмна-русыя валасы і спадалі на плечы. Шыя была какетліва абвязана белым шалікам.

— Гэта вы мне? — непрыхільна паглядзела на таўстуна прыгажуня.

— Табе, ластаўка. — Сальная ўсмешка перакрывіла яго і без таго ўродлівы твар.

— Што табе трэба? — таксама перайшла на “ты” дзяўчына.

— Каб ты мяне палюбіла. — Ён няскладна падміргнуў. — Хадзем павяселімся.

— А не замнога будзе? — з непрыхаванай нянавісцю сыкнула дзяўчына.

— А ты паспрабуй, — казырыўся Фядул, — я гарачы...

— Ты не на мой густ.

— Чаму, мілка? — зноў недарэчна падміргнуў дамагальнік.

— А зад у цябе тоўсты. Не люблю.

Хаўруснікі, што стаялі непадалёк і пільна прыслухоўваліся, так і пакаціліся з рогату.

— Во як адпрасавала! Саступай, Фядул! Абас...лі цябе, небараку. Ха-ха! Гы-гы-гы...

І тут таўстун, разлютаваны гэтымі насмешкамі, схапіў дзяўчыну за шалік і рвануў на сябе.

— Пойдзеш са мной, курва! Я тваю задніцу ў мачалку пашкуматаю.

Дзяўчына заляпіла яму поўху.

Тады Фядул, не выпускаючы шалік, учатліўся другой рукой за яе каўнер і рыўком прыгнуў долу. Дзяўчына адчайна супраціўлялася, але іх вагавыя катэгорыі былі несупараўнальныя.

У гэты міг зухаваты Фядул адчуў, як нехта стальнымі халоднымі пальцамі сцяў яго вуха, выкруціў... Ад страшнага болю агрэсар адпусціў ахвяру і паспрабаваў выпрастацца, але не змог і толькі заўважыў: за вуха яго трymаў хлопец гадоў дваццаці пяці.

Хлопец знаходзіўся ў адкрытай тэлефоннай кабіне, калі ўбачыў напад таўстуна на дзяўчыну, і з'явіўся для гвалтагуніка нечаканасцю.

— Слухай мяне, пузаты, — суровым голасам сказаў хлопец, усё прыгінаючы Фядула за вуха долу адной рукою; у другой ён трymаў скураную сумку, — бяжы да сваіх гаўрыкаў, і каб праз дзесяць секунд я вас не назіраў. Ясна?

Таўстун маўчаў, бяздзейнічалі і яго паплечнікі, зблінтэжаныя такім паваротам.

— Ладна, ідзі! — хлопец велікадушна выпусціў Фядулава вуха. — Ідзі, я сказаў.

Таўстун нарэшце выпрастаўся; ён моршчыўся і цёр зашчэмленае вуха. І тут ён убачыў, што праціўнік на паўгалавы за яго ніжэйшы, а ў плячах — далёка не Геракл. Грэбліва і пераможна пазірала на Фядула гвалтаваная ім дзяўчына, з нямой насмешкай, як падалося, глядзелі на яго хаўруsnікі. Стала нясцерпна сорамна за сябе, і Фядул, ахоплены імгненным парывам, ірвануўся на свайго крыўдзіцеля і ўзмахнуў вялізным кулаком, цаляючы ў галаву...

І тут усе астатнія ўбачылі, як хлопец ударыў яго на апярэджанне — у шыю, маланкавым тычком рукі. Удар быў нанесены фалангамі пальцаў, пад кадык. Таўстун ускліпнуў, схапіўся за горла і марудна асеў на зямлю. Праціўнік піхнуў яго

нагой, і трывуҳаты заваліўся дагары: з барвяна-чорным тварам, з вылупленымі вачымам...

— Ды што ж гэта! Нашых б'юць, братаны! — прагэзаў цішынню вокліч Сыча.

Гэта абудзіла астатніх, і яны рынуліся на падмогу спляжанаму таварышу.

Дзяўчына зажмурыла вочы ад страху, а яе выратавальнік выступіў наперад і, калі першыя двое — Макарон з Джэксанам — наблізіліся да яго, выхапіў са скуранай сумкі нейкую змеепадобную прыладу, узмахнуў ёй у паветры і вышчаяў нападнікаў па каленях. Ускрыкнуўшы ад рэзкага болю, абодва паваліліся як падсечаныя. Макарон паспрабаваў падняцца, але тут жа войкнуў і лёг, бо хлопец хвастануў яго сваёй зброяй (гэта былі нунчакі) па тыльным каленным згібе.

— Ляжаць, сапляк! — Ён паставіў на Макаронаву спіну чаравік і новым узмахам зброі, для постраху, збіў з яго шапку.

— Ляжаць, ато зубы павыбіваю.

Макарон распластаяўся па доле, ганебна ўткнуўшы твар у снег.

Джэксан жа праявіў больші розуму і, як атрымаў першы ўдар па каленях, то ўпаў і не варушыўся.

На астатніх хаўруснікаў нунчакі падзеянічалі застрашлівым, гіпнатачным чынам. Яны так і замерлі ў трох метрах ад хлопца, які раз-пораз вырабляў сваёй зброяй мудрагелістыя кругі і, спыняючы, заціскаў пад пахай.

У Сыча была ў руцэ пустая бутэлька, якую ён быў схапіў для нападу, але зараз не ведаў, адкінуць яе ці трymаць далей.

— Яшчэ ёсьць пытанні? — пераможна звярнуўся да бузацёраў хлопец. — Чаго замаркоціліся? — І весела кінуў: — Вось ты, у чырвонай шапцы, хадзі сюды. — Ён указаў складзенымі нунчакамі на Сыча.

— Я-я? — заікастым голасам прамяmlіў той.

— Ты-ты, блазнюк, — пацвердзіў хлопец. — Падыдзі да мяне.

Сыч, пазіраючы як трус на ўдава, неращуча патупаў да хлопца. У руцэ ён па-ранейшаму недарэчна трymаў пустую бутэльку.

— Слухай, байструк, уважліва. Я сёння добры, і таму вам пащенцевала. Але зрабіце так, каб я вас ніколі не бачыў у гэтым двары. А я тут хаджу штодня. Зразумеў?

— Зразумеў, — пакорліва адказаў коліс адважны Сыч.

— Дык дзейнічай.

Сыч павярнуўся і хацеў ісці.

— Стой! — аклікнуў яго хлопец. — А пра героя свайго забыліся? — Ён паказаў нунчакамі на Фядула, які хоць крыху і акрыяў, але бязмоўна сядзеў на снезе і тримаўся за горла; Макарон з Джэксанам ужо дапаўзлі на карачках да лаўкі.

Сыч нехаця падышоў да Фядула, сагнуўся і штосыці шэпгам спытаў.

— Ідзі ты ў балота! — злосна гыркнуў на яго таўстун.

Хлопец з нунчакамі тым часам павярнуўся да дзяўчыны, пра якую ўсе на некаторы час забыліся.

— Ты тутэйшая? — спытагаўся ён памякчэлым голасам.

— Не, я ад сяброўкі ішла... Я з цэнтра.

— То давай давяду да прыпынку, — прапанаваў хлопец.

Дзяўчына згадзілася, узяла яго пад руку, і яны горда рушыліся з поля бітвы.

Праціўнікі з баязлівай нянявісцю глядзелі ім услед.

Бабулькі, кабеты і паасобныя дзеці, што сталіся мімавольнымі сведкамі вышэйапісанай сцэны, атрымалі небывалую асалоду.

— Правучылі нарэшце падонкаў... Знайшлася і на Мамая сякера... Цяпер будуць знаць... Трэ было яшчэ ўсыпаць мардатаму... Я б іх зусім пастралаля... — шалахцелі над снежнымі гурбамі радасныя галасы.

21

— Цябе як зваць? — спытагаўся хлопец, калі яны завярнулі за рог дома.

— Света. А цябе?

— Сяргеем.

З хвіліну, пакуль спускаліся з пагорка па замеценых снегам сходах, яны памаўчалі.

— Ты пару тъдняў пастарайся сюды не хадзіць, — сказаў Сяргей, — каб яны на цябе забыліся.

— А я ўсё адно тут рэдка бываю. — Дзяўчына, ідучы поруч, краем вока прыглядалася да новага знаёмца. Гэта ёй не вельмі ўдавалася, павярнуцца ж і разглядаць хлопца пільней было няёмка.

— З гэтymі паршыўцамі толькі дубцом размаўляць можна. Іначай не разумеюць... Нічога, калі я закуру? — Ён спыніўся і запусціў руку пад зімовы плашч.

— Нічога, — усміхнулася Света.

Хлопец дастаў з унутранай кішэні пачак “Космасу”, падпаліў і вярнуў цыгарэты ў кішэнь. За гэты час дзяўчына нарэшце разгледзела свайго спадарожніка: някідкі, худы, але валявы твар; з пад шапкі высоўвалася светлая чупрына; апрануты ў сціплы шэры плашч, такога ж колеру штаны і карычневыя чаравікі. Нічога асаблівага. Толькі позірк, які Сяргей пару разоў кінуў на яе спадылба, быў надзвычай выразны — жартаўліва-сур'ёзны, праніклівы. Нібы іранізаваў гэты позірк і з яе, і з сябе, і з усяго свету.

— Слухай, а ты з гэтymі дубцамі заўсёды ходзіш? — Света кіунула на сумку.

— Не заўсёды, але часцяком. І недарэмна, як бачыш. Хаця трэба б не з дубцамі, а з пісталетамі ці аўтаматам хадзіць. Ты ж бачыла, яны яшчэ вагаліся, калі я таўстапуза паклаў. А каб стрэльнуў з якой зброй, яны б уміг паабпісваліся. Ладна. Хадзем... Табе на гэты прыпынак? — Ён паказаў рукой на павець, што стаяла метрах у ста наперадзе.

— Ага, — сказала Света і ўзяла хлопца пад руку.

Па тратуары, яшчэ ненагаптаным пасля завірухі, яны прасоўваліся марудна. Снег у некаторых месцах быў ледзь не па калена.

— Даў кажаш, у цэнтры жывеш? — спытала Сяргей, калі яны наблізіліся да прыпынку.

— Так. Недалёка ад цырка.

— Так-так... — Хлопец паглядзеў на купку людзей, што чакалі аўтобуса, затым ступіў на праезджую частку і зірнуў па

баках. — Ну што, Света. Дрэнь нашы справы — абедзенны перапынак зараз, аўтобуса паўгадзіны правалэндаць можна.

І праўда, на гэтым раёне з транспартам было тугавата. Ён і ў гадзіну пік хадзіў не надта шчыльна.

— Ну, пачакаем. — Святлана паправіла на плячы сумачку. — Ці як?

Яе спадарожнік не адказаў, паколькі ўсё ўзіраўся ў чараду легкавікоў, што крыху запавольвалі свой ход перад прыпынкам, за якім стаяў святафор.

Праз хвіліну ён гучна свіснуў і замахаў рукамі. Тут з агульнага патоку машын вылучыўся чырвоны “жыгуль” і пад’ехаў да броўкі. Сяргей самавіта падышоў да яго і адчыніў пярэднія дзвёры.

— Шэф, да цырка падкінеш? — пачула Света.

Неўзабаве яны, уладкаваўшыся на заднім сядзенні, імчалі па заснежаным горадзе.

— Глядзі, — сказаў Сяргей, — колькі ўжо праехалі, а ніводнага аўтобуса не напаткалі. Во саўдэпія подлай! Не любяць у нас прости народ, што ж ты паробіш.

— А я, бывала, адразу на канцавую ішла, там лягчэй можна сесці...

— Гэта... трыв прыпынкі назад? — здзівіўся Сяргей.

— Ага.

— Ну, ты маладая, ты можаш... А што ж нам, старым, рабіць? — перавёў ён на жарт і тут жа звярнуўся да вадзіцеля:

— Праўда, шэф, не любіць наша дзяржава людзей...

Пажылы вадзіцель прамаўчаў.

— Ну ды табе нішто. Табе яшчэ і лепей, каб транспарт радзей хадзіў. Твой хлеб...

— Гары ён гарам такі хлеб, — прабурчаў дзядзька. — Больш бензіну спаліш, чым накалыміш. Ды паспрабуй пасядзі дванаццаць гадзін крукам.

— Гэта яшчэ што! — разгаманіўся Сяргей, чым крыху бянтэжыў Святлану, нязвыклую да такой развязнасці. — А як сядзе ззаду якая пачварына ды на шыю — зашмаргу, ды цела — у кювет... Ха-ха-ха! Народзік цяпер не дай Бог. Во Светка ведае! — Ён падмірнуў дзяўчыне.

— Ваўкоў баяцца — лесу не бачыць... — мудра адказаў вадзіцель. — Памерці і ад прастуды можна.

— Слушна, шэф, кажаш. Аднак непрыемна, калі ззаду нейкае мурло сядзіць ды маўчыць не па-доброму. Я б не змог. Не для маіх гэта нерваў.

— А ў мяне нервы жалезныя.

— Зайздрошчу... А ведаеш, што ў цывілізаваных краінах кіроўца ад пасажыраў непрабіўнай шыбаю адгароджаны? — не сунімаўся Сяргей. — То ж любата: едзеш і толькі пасвіствай. Дый для пасажыраў ямчэй: гамані сабе пра што заўгодна, з жанчынамі цалуйся, — ён і зноў падмірнуў спадарожніцы. — А то няёмка неяк бывае, калі адзін сядзеши. Не будзеш жа ўсю дарогу маўчаць як сунгей. Таму і мянташыш языком, сціраеш вадзіцелю вушки... Ха-ха! Ты не крыўдуй, шэф. Люблю я пагаварыць.

І сапраўды, ён балбатай усю дарогу. Свеце нават крыўднавата стала, што на яе, маладую і прывабную, Сяргей як бы і забыўся зусім. Усё прыстраваў да кіроўцы, які з прычыны сваёй негаварлівасці яму амаль не адказваў. І гаварыў жа хлопец розныя глупствы. Нешта там пра глабальнае пацяпленне клімату вёрз, што зімы, маўляў, цяпер не такія, як колісь... Як жа не такія, думала Света, калі якраз у гэтую зіму снегу па плечы нападала. І зараз, дарэчы, ледзь толькі вырулі яны з мікрапаёна, узнавілася ранішняя завіруха. Снегапад залепліваў лабавую шыбу, “дворнікі” з ім не спраўляліся, і дзяўчына дзівілася, як вадзіцель арыентуеца ў вірлівым аўтапатоку. Іх “жыгуль” то рыпей тармазамі, то роў рухавіком, то вішчаў пры рэзкіх паваротах, рызыкоўных абгонах, якія раз-пораз усчынаў зухаваты дзядзька. Іх жа, здаецца, яшчэ нікто не абагнаў. Света амаль не адрознівала слупы снегу, што біліся ў лабавую шыбу “жыгулёнка”, ад аблепленых снегам сустрэчных машын. Зрэдчас з-за белых хмар праступалі размытыя абрывы кіёскаў, будынкі, больш-менш выразна бачыліся агні святлафораў.

І ўсё гэта пад няспынную вясёлую балбатню яе новага знаёмца, які адно дакучаў вадзіцелю і мог стацца прычынай дарожнай неспадзянкі.

Рагтам, прайшло хвілін пятнаццаць, Сяргей павярнуўся да яе і спытаў:

— Ну, пад якую арку заязджаць?

— Ужо прыехалі? — страпянулася Света. — А я ж нічога не бачу...

За снежнай павалокай, праваруч, віднеўся нейкі мур, паўз які марудна ружалася іх машына.

— То ж гэта твой дом! — паказаў хлопец на мур. Ён яшчэ раз перапытаў у яе адрес. — Ну правільна, дом №75. Ды ты прачыні свае дзвёры, паглядзі.

Света адшчоўкнула замок, падала створку і высунула галаву. У твар рынуліся калочыя сняжынкі...

Дом сапраўды аказаўся яе родным домам. Адно патрэбную арку яны ўжо праехалі. Дзяўчына хацела была падзякаўваць і пайсці пешкі, але Сяргей запраціўся, усадзіў яе назад і скамандаваў “шэфу” руліць у панадворак. Там яны доўга выкручваліся і буксавалі, пакуль дабраліся да схаванага ў глыбіні двара Свецінага пад’езда.

Кінуўшы вадзіцелю: “Пачакай”, хлопец выскачыў вонкі і правёў Свету да самых дзвярэй. Усё ён рабіў неяк мітусліва, быццам кудысьці спяшаўся. Яшчэ ў салоне заўважыла дзяўчына, што ён раз-пораз, праўда не перапыняочки балбатні, пазіраў на наручны гадзіннік.

І зараз, калі ўжо развіталіся, зусім нечакана для Светы і без якой-небудзь сарамлівасці ён папрасіў яе дашь нумар свайго тэлефона. Аргументаваў гэта тым, што з-за спешкі нават не даведаўся пра яе нічога, акрамя імені, і што будзе вельмі крыўдна разысціся і назаўжды прапасці ў двухмільённым горадзе.

Святлане, па праўдзе, таксама крыўдна было расстацца назусім з такім рашучым і крыху дзівачлівым маладым чалавекам, таму яна без ваганняў дала яму свой нумар. Адно здзівілася, што ён яго не запісаў, а сказаў, што запомніць. “Не запомніць. Шкада”, — міжволі прамільгнула ў галаве, калі ўжо падымалася па лесвіцы.

Пад’езд быў цёмны, з кругтымі прыступкамі і выкручастымі парэнчамі. Пасля сляпучага снегу на вуліцы тут быў зусім

змрок. На другі паверх прыйшлося ісці амаль вобмацкам. Перад дзвярыма №41 Света спынілася, дастала з сумачкі ключы, паваждалася з замкамі і пранікла ў кватэру.

Жылі яны ўдзвюх з мамай, Нэляй Аляксандраўнай. Мама зараз на работе.

Дзяўчына распранулася і, пабыўшы ў ваннай, прайшла на кухню. За вузкім акном валіў снег, збялелае голле клёна калыхалася пад імпэтамі ветру, страсала долу лішкі пухнатай ваты. Дрэва засланяла ад яе тры чвэрці двара.

Кухня была маленъкая, але чыстая і ўтульная. Света паставіла на пліту чайнік, села на лакіраваную драўляную лаўку, што стаяла ўздоўж сцяны, журліва задумалася.

Думала яна зараз пра тое, як бяздарна праходзяць чарговыя студэнцкія канікулы, якіх яна так чакала. Ізноў — адзінога, адчужанаць ад усяго свету, адчуванне сябе найняшчасней з людзей. Нягледзячы на дваццацігадовы ўзрост, прывабную знешнасць, дапытлівы розум, у Святланы не было ні жаніха, ні проста блізкага хлопца. Магчыма, розум тут якраз і зашкодзіў... А зрэшты, мэтазгодна будзе адкрыць, што пасля распаду іх сям'і, які адбыўся трох гады таму, у душы яе ўтварылася трэшчына. Незагойная рана. Гэты ашаламляльны съход колісь любімага бацькі... Гэтая няnavісць, што знячэўку ўспыхнула ў ёй... Няnavісць, якая змяняе любоў, — найстрашнейшая штука. Тады пачынаеш разумець, што няма нічога трывалага на зямлі, што ўсё ашуканства і зман, вераломства і эгаізм. Тады адкрыццём паўстае, што нельга нікога любіць і давяраць нельга нікому. Каб у адзін момент не апынуцца ля разбітага карыгта, твар у твар з пустатою...

З того часу стала Света цурацца хлопцаў, рэзка і груба супрацьстаяць іхнім дамаганням. А тое, бывала, прыносіла ёй дзіўную патолю прывабіць кагосьці, падпусціць — ды адрынуць. А затым глядзець, як мучыцца гэты былы залётнік, як слёзна (ці пагрозна) тэлефануе ёй з ранку да вечара, прыніжаеца... “Ага! — торгалася нешта ў Свецінай душы. — Табе балюча! А якога ліха ты да мяне заляцаўся? Цярпі, братка, цярпі паганае мужчынскае племя...” Аднак унуграны голас не

спаў і нашэптваў Святлане, што гэтак паступаць нельга, што зло множыцца злом, што гэта не ёсць для яе выйсцем...

Але імкліва мінаўся час, і ўсё прыгажэла Света, сталела, паступіла ў тэхналагічны інстытут, дзе семдзесят працэнтаў — хлопцы. Куды ж падзенешся ад іхніх залётаў, ад гэтага назойлівага прыставання ў калідорах, ад гэтых бясконцых прапаноў схадзіць у кіно, тэатр, кавярню? А дыскатэкі! Інстытуція дыскатэкі, куды нельга не хадзіць — каб не думалі пра цябе немаведама што сяброўкі. Але ад тых танцпляцовак за вярсту тхне распаленым жывёльным юрам, свербам агрэсіўных самдоў, што шнараць у пошуках самак. Гэткае дзікае гульбішча, якое ладзілася яшчэ сотні мільёнаў гадоў таму дыназаўрамі, яшчарамі, якое ладзіцца і па сённяшні дзень змеямі, птушкамі, звярамі і чалавекам...

Колькі разоў заракалася Света не хадзіць на дыскатэкі, загідзіўшыся гэтымі потнымі ліпучымі рукамі, ухмылістымі хцівымі тварамі хлопцаў. Там кожны так і наровіць шчыльна прыціснуць, блудліва абмацаць формы, плюнунець у душу... А словам, што вымаўляюцца за танцамі, абы не маўчаць, яна нітрохі не верыць. Дый проста не слухае тыя слова — пошлыя, нікчэмныя жарцікі або псеўдасур'ёзныя разважанні...

У кожным мужчынскім твары ўгадвае яна ненавісныя рысы свайго бацькі, Лявона Міхалыча, у кожным мужчынскім руху — яго павадкі. Павадкі здрадніка, крывадушніка, подлага чалавека.

Вось кароткая гісторыя іхнай сям'і, якую цяпер ужо нельга не распавесці.

22

Яшчэ чатыры гады таму гэта была самая звычайная сям'я. Можна нават сказаць, што добрая. Лявен Міхалыч Стрэчань любіў жонку і дачку, жыў хатнімі клопатамі. І Свету, адзінае дзіцё ў сям'і, найбольш песьці јакраз бацька. Мама была стражэйшая. Міхалыч жа і нявывучаныя ўрокі, і двойкі дачцэ дарараваў, і па два разы на тыдзень вадзіў у кіно на новыя фільмы. Зімой браў з сабой на лыжы ў лес, а з шасці гадоў

навучыў Свету на каньках катагца. І хадзілі яны ўзімку кожныя выхадныя ў парк Горкага на адкрыты каток. Вярталіся румяныя і жыщцярадасныя, з зайдроснымі апетытамі. Ад сталых заняткаў фізкультурай і спартам у Светы быў заўжды добры настрой, яна ніколі нічым не хварэла.

Летам жа яны зазвычай ехалі на месяц у Крым, на Каўказ ці на азёры Беларусі, у дамы адпачынку. Ужотам і плавалі ўволю, і па гарах лазілі... У верасні аднакласнікі заўсёды дзівіліся Свецінаму шакаладнаму загару, заслухваліся ейнымі расповедамі пра адпачынак у мясцінах далёкіх і незнамых. Дарэчы, Лявон Міхальч кожнае лета вёз сям'ю на новае месца — цярпець не мог паўтарэнняў. А таму і ў Батумі пабывалі яны, і ў Сочы, і ў Ялце, і Еўпаторыі.

Так, добрая гэта была сям'я. І гарнуліся да яе людзі: на святы іх дом поўніўся разнастайнымі цікавымі гасцямі. Часта хадзілі ў госці і бацькі, нярэдка і дачку з сабой браілі. А там — дзеци, захапляльныя гульні, весялосць, радасць...

Вядома, як у кожнай сям'і, надараліся і канфлікты паміж бацькамі, непаразуменні. Але неяк не памятае Святланы, каб даходзіла гэта да слёз, ляманту і праклёнаў, не прыгадае, каб, у знак непрыхільнасці, не размаўлялі паміж сабой Лявон Міхальч з Нэляй Аляксандраўнай. Не, мірыліся яны хутка, таму што незлапомнімі, добрымі былі людзьмі.

Маці ўсё жыщцё працавала настаўніцай геаграфіі, бацька — у канструктарскім бюро на заводзе, у сорак трох гады даслужыўся да начальніка аддзела, зарабляў самавіта і ні ў чым не адмаўляў любімай дачце. Апранута была Света заўсёды гожа, модна, у халадзільніку нават у пакутныя часіны развалу імперыі не пераводзіліся якасныя прадукты. Але не гэта, не гэта было галоўнае. Значна важней выглядалі бацькавы ўвага, памяркоўнасць, лагода і ласка. Аж да дванаццаці гадоў усаджвалася Света да яго вечарамі на калені, шаптала на вуха розныя пусцяковіны, і абое радасна, блазнавата смяяліся...

Але аднойчы ўвосень, чатыры гады таму, прыйшоў Лявон Міхальч дамоў надзвычай узрушены і, жвава жэстыкулючы, рассказваў за вячэрай пра нейкіх вернікаў, якія выступалі ў клубе іхняга прадпрыемства. Паколькі Святлане было тады

толькі шаснаццаць год і ў галаве віравалі праблемы далёка не рэлігійныя, то не запомнілася ёй, пра якую менавіта хрысціянскую секту ішла гаворка. Аднак ужо тады з трывогай заўважыла назіральная дзяўчына нязвычны, нейкі апантаны бліск у вачах Лявона Міхалыча. Яна нават прыраўнавала бацьку да тых сектантаў, бо надта ўжо палка, узахлёб, расказваў ён пра іх мудрыя прамовы, пра іх любасць да бліжняга, прастату і даступнасць. Помніцца, узгадваў праваслаўных святароў, бэсці іх за пыжлівасць, за аддаленасць ад народа, за скватнасць. Ды зноў прымайся хваліць, спрачаючыся з мамай, прапаведнікаў, што выступалі сёння ў іхнім клубе — якія яны малайцы. Сказаў, што ўзяў адрас іх прыхода і абавязкова пойдзе ў нядзелю на сустрэчу з тымі цікавымі, высокадухоўнымі людзьмі. Затым вышмаргнуў з дыпламата кіпу каляровых, добра выдадзеных буклетаў, брашур, часопісаў. Расклай іх на стале і да ночы любаваўся карцінкамі на евангельскія сюжэты, зачытваў усlyх некаторыя прамудрыя месцы з артыкулаў, змешчаных на старонках.

Свеце напачатку гэта было цікава, яна таксама разглядвала каляровыя малюнкі. Асабліва падабаліся анёлы з ажурнымі крылцамі, якія сядзелі на ружаватых аблоках. Затым, праўда, ёй патэлефанаваў аднакласнік, і дзяўчына, адасобіўшыся ў спальні, хутка забылася за гуллівай балбатнёй і на буклеты, і на бацькаў дзіўны аповед пра нейкіх там вернікаў.

Але ў нядзелю Лявен Міхалыч дбайні пагаліўся, прыняў ванну, спырснуўся адэкалонам, апрануў парадны касцюм і накіраваўся ў далёкі кут горада, дзе ў нейкай школе арандавала памяшканне тая рэлігійная суполка. Клікаў туды і жонку, але яна, па неахвоце, спаслалася на галаўны боль.

З того часу стаў Міхалыч наведваць памянёныя сходы па два разы на тыдзень. Прыйходзіў адтуль нейкі прасветлены, незямны, падоўгу дзяліўся з Нэляй Аляксандраўнай сваімі ўражаннямі ад гэтых мерапрывемстваў. Спрабаваў навязацца з расповедамі і дачцэ, але тая, інтуітыўна адчуўшы нядобрае, пад рознымі прычынамі ўхілялася: то ўрокі трэба дарабіць, то пазваніць камусыці, то фільм цікавы па тэлевізары...

Праз тры тыдні, у суботу, раздаўся ў іхнай кватэры неспадзянаны званок. Калі Святлана адчыніла, то спужалася: перад ёй стаялі два самавітага выгляду дзядзькі і пыталіся на ламанай мове, ці дома Лявон Міхальч. Былі яны белавалосыя, белатварыя, вельмі ахайнія і прыветлівыя. Распранаючыся ў пярэдняй перад усхвалівым бацькам і яго дачкою, за ўсё дзякавалі ды прасілі пррабачэння за прынесенныя невыгоды. Неўзабаве яны адасобіліся з Лявонам Міхальчам у зале і завялі гутарку, якая доўжылася не менш за дзве гадзіны. Бубнёж іх роўных, добра пастаўленых галасоў, што напачатку выклікаў цікаўнасць у Светы, праз гадзіну стаў на яе дзейнічаць самым гнятлівым чынам. Нібы паклаў нехта яе галаву на кувадла і мерна біў молатам. Праз шчыльна зачыненныя дзвёры залы даносіліся адно ніzkія частоты: “Бу-бу-бу, бу-бу-бу...” — бясконца!

Як потым выяснялася, гэта прыйходзілі амерыканскія місіянеры, заснавальнікі філіяла іхнай секты ў Мінску — Біл і Джэк. Гэтыя “слаўныя хлопцы”, як называю іх Лявон Міхальч, завіталі да яго з мэтай праводзіць падрыхтоўчыя гутаркі, пасля якіх ён, бацька, будзе рэкамендаваны для ўступлення ў іхнюю суполку.

Пачуўшы гэта, маці схапілася за галаву, а дачка падумала, ці не сніцца ёй усё гэта. Не, не снілася. Гэтым вечарам, першы раз за жыццё, Нэля Аляксандраўна, змогшыся пераканаць мужа адумацца, сур'ёзна пасварылася з ім і начавала ў пакоі дачкі.

Але гэта, як паказалі далейшыя падзеі, былі толькі кветачкі. Наведванні місіянераў сталіся рэгулярнымі і ўсё болей працяглымі. А ў тыя вечары, калі Лявон Міхальч не гутарыў з імі, то прападаў у малельным доме.

У снежні, пасля іспыту, яго прынялі ў секту, пра што бацька з гонарам паведаміў дамашнім. А заадно і аб'явіў, што Біл і Джэк ужо не будуть хадзіць да яго з пропаведзямі, бо ён сам цяпер прапаведнік ніжэйшага рангу і сам павінен далучаць да іх праведнай веры аблудныя душы. Цяпер ужо ён будзе, на пару з нейкім Сымонам Францавічам, хадзіць па дамах і гутарыць з кандыдатамі на ўступленне.

У хуткім часе бацька выступіў з паўгадзінным зваротам да дачкі і жонкі, дзе спавяшчалася, што ад гэтага часу ён мусіць парваць усякія дачыненні з ранейшымі сябрамі-прыяцелямі, паколькі яны вядуць грахойны лад жышця, у прыватнасці — спажываюць алкагольныя напоі, што катэгарычна забаронена іхняй верай. Гэта раз. Другім, і самым страшным, было тое, што Лявон Міхалыч давёў пра заклапочанасць кірауніцтва секты недалучанаасцю да яе Нэлі Аляксандраўны і Святланы. Гэта ў іх недапушчальна, таму што ёсць такія мерапрыемствы, дзе паяўляцца без сям'і — вялікі грэх. І прapanаваў бацька дамашнім сур'ёзна задумацца над гэтым пытаннем. Тэрміну ён дае ім месяц.

І літаральна праз дзень адбылося здарэнне, якое проста шакіравала няшчасную Свету.

У суботу, па абедзе, яна, мама і Лявон Міхалыч вярталіся з рынку. На выхадзе з метро, калі праміналі падземны пераход, бацька знячэўку аддзяліўся ад іх, падскочыў да жабрака, які сядзеў ля сцяны, падабраўшы пад сябе ногі, і стаў на яго крыгчаць. Жабрак быў нестары, зацухмолены, варты жалю дзяцька — з брудным змарнелым тварам, закарузлыі рукамі, смярдзючы. Сыты і мажны, дагледжаны Лявон Міхалыч усчай гарлаць на ўвесі пераход: лаяў дзядзьку за папрашайніцтва, вінаваціў у жульніцтве, папракаў у тым, што ён — малады і здаровы — не працуе і дурьшь людзям галовы. Пры гэтым трос рукамі, у якіх былі валізы, набітыя мясам, рыбай, сырамі і садавінаю...

У Светы нібы парвалася нешта ўнутры. Яна аслупянела і з жахам вытарашчылася на бацьку. Маці ж падбегла да яго і намагалася суняць. Марна. Усё больш шалеючы ад выгляду бруднага дзядзькі, бацька роў, тупаў нагамі, а затым адмахнуўся чарговым разам ад жонкі і ўдарыў нагой па жабраковай шапцы, што ляжала на доле. З яе паляцелі, закружлялі ў паветры папяровыя грошы.

Але найбольш уразіла Свету тое, што ніхто з людзей, якія знаходзіліся паблізу, не ўступіўся за няшчаснага жабрака, не асадзіў развар'янага Лявона Міхалыча. Помніцца, апанавала Святлану нездаровае жаданне, каб нейкі дужы мужык

падскочыў да яе бацькі, заляпіў кулаком у твар, збіў з ног і пачаў мяцеліць нагамі. Але не аказалася такіх раптучых заступнікаў... У лепшым выпадку нехта спыняўся і з цікаўнасцю назіраў, што ж будзе далей. А большасць дык і наогул спяшалася як найхутчэй прамінуць месца канфлікту.

У роспачы пабегла Света ўверх па прыступках. Не памятае, як дамчалася да дома, як апынулася ў кватэры, дзе з ёй здарылася працяглая і моцная істэрыка. Мама, што падаспела праз пяць хвілін, выклікала "хуткую". Урач зрабіў дзяўчыне супакойлівы ўкол, прывёў да прыгомнасці.

З таго дня маці перасялілася жыць у даччын пакой, пакінула бацьку з'яджаць з глуду на адзіноце.

Гэтае жыццё з чужаком у двухпакаёуці было невыносным. Хоць Лявон Міхальч, паглыблены ў абавязкі працаведніка і выратавальніка душ, цяпер рэдка бавіўся дома, але калі прыходзіў, то пачынаў свае несканчоныя назойлівія казаніі пра тленнасць цела, пра бязглуздасць зямных уzech, пра сапраўдную веру ў Господа, якую толькі і дае людзям іхняя секта.

Каб менш сустракацца з бацькам, Света на выхадныя збягала да сябровак, а ў працоўныя дні старалася не бываць дома па вечарах. Калі не было куды і з кім пайсці, то проста бяздумна і самотна блукала па горадзе. Аднойчы да яе прычапіліся два п'яныя хлопцы і ледзь не зацягнулі ў падваротню. Выратаваў нейкі дзядок з аўчаркай, што, на шчасце, праходзіў паблізу.

Але сутыкнення з продкам пазбегнуць не ўдалося. Аднаго разу, па прыходзе са школы, прывычна плюхнулася Света на сваю тахту, уключыла магнітолу і апусціла руку ў кардонную скрыню, дзе захоўваліся касеты... Скрыня была пустая. Не аказалася касет і ў другіх месцах пакоя. Дзяўчына спярша падумала, што, магчыма, маці кудысьці іх прыбрала. Але навошта? Чым і каму маглі перашкодзіць яе любімая касеты?

І хоць Света старалася сябе супакоіць, заніць галаву іншымі думкамі, нешта трывожнае ўсё ж закралася ў душу. І нездарма. Недзе праз паўгадзіны, калі абедала ў кухні, адкрыла дзяўчына тумбачку, каб выкінуць у сметніцу аб'едкі, і абамлела: на дне

амаль пустога вядра, паверх бульбянога шалупіння і яечных шкарлупін, ляжала гара раструшчаных ушчэнт ейных касет. Ад нечаканасці, ад недарэчнай бязглудзасці гэтага факта ў яе закружылася галава, на вачах выступілі слёзы. У роспачы павалілася Света на падлогу і зарыдала наўзрыд. Душэўны стан быў такі, што карцела кінуцца ў бацькаў пакой і біць, ламаць, пляжыць усё запар. Аднак яна, сама не ведае чаму, стрымалася, зашылася ў спальні і, лежачы на тахце, бяздумна глядзела ў столь. Гэтак яна прабавілася да пяці гадзін, пакуль не прыйшоў бацька. Лявон Міхалыч у апошні месяц заўсёды вяртаўся з работы на гадзіну раней, чым звычайна, бо клікалі яго неадкладныя справы місіянер: штодзень на пару з таямнічым Сымонам Францавічам ён наведваў з душавыратавальнымі гутаркамі два-тры дамы.

Света ўварвалася да бацькі з папрокамі якраз у той момант, калі ён пераапранаў кашулю перад люстэркам. На немыя зыкі і слёзы дачкі ён нават не павярнуў галавы і сталёвым, адчужаным голасам сказаў, што так, гэта ён раструшчыў і выкінуў касеты, паколькі не можа дапусціць, каб яго дачка слухала бязбожную, сатанінскую музыку. А калі ўжо яна без гэтага памірае, то хай ідзе на дыскатэкі, у клубы, да сяброў і сябровак. “У мایм доме гэтай парнаграфіі не будзе”, — спакойна завяршыў Міхалыч, з любасцю павязваючы строгі гальштук.

— Ды ты... — пачала была Света, але захліпнулася ад абурэння і слёз. — Ды як ты пасмеў!.. Ды я... цябе... за гэта... — Твар яе спалатнеў, міміка яго была жахлівая. І тут, як бы насмеліўшыся на нешта адчайнае, яна заламала руکі і выкрыкнула тонкім прарэзлівым голасам: — Сектант!

— Маўчаць! — рэзка павярнүшы да яе ўкормлены твар, гаркнуў бацька. — Маўчаць і мне не пярэчыць! — Ён узняйдагары кулакі і зрабіўся жудлівым. — Лахудра, блудлівая дзеўка, не смець мне тыкаць, не смець мне тыкаць ніколі! — Лявон Міхалыч трос велізарнымі кулакамі над галавой. — Толькі на “вы” да мяне надалей звяртацца! Толькі на “вы”! І стукацца, стукацца ў мой пакой, калі хочаш сюды зайсці! А цяпер — вон! Вон!! Вон!!! Паганка!

Ён схапіў яе за руку, балюча выкруціў плячо і вышпурнуў з залы.

Света рыдала ў спальні да самай ночы. Маці яе суцяшала як магла, паіла валяр'янкай і абяцала даць грошы на новыя касеты.

У гэты ж час Лявон Міхальч, з іголачкі апрануты, ахайні і светлы душою, прапаведаваў па кватэрах іх мікрараёна. Схіляў на шлях праведны новыя і новыя душы.

Наступны месяц быў для Светы пякельным кашмарам. Даходзіла да таго, што яна ўсур'ёз думала атруціць роднага бацьку — настолькі ненавіснымі сталі яго фізіяномія, пастава, голас... І невыказна палягчэла ў яе на душы, калі ў адзін цудоўны дзень Лявон Міхальч паведаміў маці, што з'язджае ад іх, каб сисціся і жыць з добрай жанчынай. Забраў ён не толькі свае манаткі, але і тэлевіzar, і дарагі сервіз, і станове срэбра. Асноўнай прычынай сыходу называў ён немагчымасць жыць пад адным дахам з людзьмі, якія плююць на Хрыстовыя запаведзі, якія пагразлі ў хлусні і расpusце і якіх ён змогся наставіць на правільны шлях... “Толькі ў тым я грэшны, — некалькі разоў паўтарыў бацька, — што пакідаю вас у паняверцы... Толькі ў гэтym”.

Але вера верай, а і пра цела не забывай, і неяк так выйшла, што новая сужыцелька Лявона Міхальча аказалася гадоў на дваццаць за яго маладзейшая. Як потым высветлілася, была тая жанчына адной з актыўістак іхняга прыхода, таксама зацятая верніца. У першыя тры гады падарыла яна Лявону Міхальчу аж трох сыноў, прычым двое нарадзіліся блізнятамі ўжо праз сем месяцаў пасля таго, як Міхальч пачаў жыць новае і праведнае. Пра што і пахваліўся бацька Нэлі Аляксандраўне ў мнагаслоўным лісце, у якім, дарэчы, заявіў, што разводзіцца з ёй не збіраецца, таму што не лічыць штамп у пашпарце за сапраўдны шлюб, а сапраўдным лічыць ён толькі шлюб, азораны дабрадаццю Гасподняй, то бок асвечаны іх царквою.

З гэтай жа прычыны і аліменты ён не плаціў на Свету цэльых паўтара года — пакуль ёй не стукнула васемнаццаць. Спагнаць жа з бацькі па законе было немагчыма, таму што ён звольніўся

з СКБ і стаў адным з кіраўнікоў прыхода. Там жа, відаць, і карміўся.

А яшчэ пісаў бацька, што ён непамерна цяпер шчаслівы, бо знайшоў сэнс існавання чалавека на зямлі. Пісаў, што не можа нарадавацца на сваіх карапузаў і любімую жонку Юлю, якая амаладзіла яго гадоў на дзесяць, дае яму энергію і духоўную моц. Пры канцы ліста збіўся на маралізм і павучач, што яго лёс можа ім стацца прыкладам, як сапраўдная вера прыносіць шчасце, душэўны спакой, з'яўляецца апірышчам у цяжкіх жыццёвых калізіях. Не трэба адчайвацца, заканчваў ліст Лявон Міхальч, трэба любіць, спадзявацца і верыць, трэба маліцца, рабіць людзям дабро, і тады Бог паможа.

23

Свой дзень нараджэння Леанід Нілыч Пугач на гэты раз адзначаў даволі сціпла. З усяе процымы сяброў, таварышаў і знаёмцаў ён запрасіў толькі сына, Марыну Пасpelаву і, вядома ж, Валерия Віктаравіча Адынца.

З закускамі мастак таксама асабліва не размахваўся і прывёз сякі-такі харч з рэстарана, дзе папярэдне зрабіў заказ. І хоць яды было не многа, затое ўся яна мела досьць вытанчаныя і пажыўныя якасці.

На невялікім прыземістым століку, абкруженым чатырма фатэлямі, апрача закусак стаялі пляшка армянскага каньяку і дзве бутэлькі французскіх він. Каньянк, дарэчы, быў ужо адкаркаваны і гаспадар з адзінм пакуль сваім госцем — Адынцом — пакрысе яго папівалі.

Леанід Нілыч з нецярпеннем чакаў астагніх запрошаных, бо было ўжо сем гадзін вечара, а і сына і сяброўку ён настойліва прасіў прыходзіць не пазней за палову сёмай. Да таго ж ён забегаўся з самага ранку па справах, перажыў віншаванне на кафедры ад студэнтаў і выкладчыкаў, шматлікія званкі па мабільніку, дужа змарыўся і ўсур'ёз хацеў есці.

Валерый Адынец, наадварот, быў у самым бестрывожным душэўным стане, у настроі між іншым паспрачацца з імяніннікам, пафіласофстваваць. Яны сядзелі ўжо з гадзіну, і за

гэты час не раз прыводзіў Адынец свайго гарачага сябра ў раздражненне, уznімаочы злабадзённыя, балочыя для мастака тэмы.

— Не гавары, чуеш, ніколі не гавары пры мне дрэнна пра простых людзей! — кіпяціўся Леанід Нільч, ёрзаочы ў крэсле.
— Яны нашмат за нас лепшыя хаця б тым, што цэняць сам працэс жыцця, а не выдумляюць розныя там карціны ды вершыкі. І ў гэтym іх сіла.

— У табе гаворыць нязжыты марксіст, ленінец, — падбаёдваў Валерый Віктаравіч суразмоўніка, — тыя таксама любілі рабочы люд. І да чаго далюбіліся? Тоё, што адбылося восемдзесят гадоў таму, — гэта звычайнае паўстанне рабоў. З шэрагу тых, што ўспыхвалі тысячакроць за гісторыю чалавецтва. І заўваж, ніколі да добра не даводзілі.

— Ды пры чым тут паўстанне! — абурыўся Леанід Нільч. — Штоты абвастраеш увесь час!

— Я не абвастраю, а праста перасцерагаю цябе ад найтыповейшай памылкі інтэлігента — ад памылкі распусціць нюоні і замілоўвацца рабацягамі. Не дай Бог!

— “Рабацягамі”, — перадражніў яго мастак. — І слова ж якое падабраў: абразлівае, прыніжальнае, грубае. А вядома табе, інтэлігент-разумнік, што на гэтых, як ты кажыш, рабацягах свет трymаецца. Бо якраз яны нясуць праз тысячагоддзі ўвесь вопыт рамёстваў, дзякуючы якім мы з табой не бегаем на чатырох лапах, а сядзім лютай зімой у цяпле і канъячок армянскі пацягваем. Пра гэта падумаў?!

— Ну-ну, — хітра прыжмурыўся Валерый Віктаравіч, прыгубіў канъяк.

— Нукае ён! — фыркнуў Леанід Нільч і нервова зірнуў на наручны гадзіннік. — Я вунь, на што ўжо не беларучка, на хутары гадаваўся, з малалецтва ў баразну ўлягаў, а як тры гады таму паляцеў у мяне дзвярны замок, то не ведаў, як да яго падступіцца. Поркаўся, торкаўся — нават стары выняць нармальна не здолеў, не кажучы ўжо, каб новы замок урэзашь. І гэта я, які сотні скульптур наляпіў, тысячы палотнаў пэндзлем выпацкаў! А прыйшоў малады хлопец, слесар, і за паўгадзіны замок так прыладзіў, што залюбушся. І прычым не лічыў гэта

вялікай справаю, нейкай там творчасцю недасяжнай. Прыйшоў, зрабіў, атрымаў грошы і развітаўся...

— А потым узяў на тыя грошы чарніла, нажорся да ачмурэння і пачаў жонку за валасы цягаць ды дзяцей сваіх калашмаціць, — прадоўжыў за яго з'едлівы Адынец.

— Ды што ты ўсё апашляеш! — трэснуў кулаком па стале Пугач. — Зубаскал дзёўбаны. Я з ім усур'ёз гавару, а ён усё са шпількамі ды з падколачкамі... Ты ведаеш, што такое для цывілізаванага чалавека дзвёры? Гэта не кусок дрэва памерамі метр на два, а цэлая філасофія. Дзвёры — гэта шчыт, за якім пачынаецца духоўны свет чалавека. Дзвёры — гэта інтым, сям'я, творчасць. Гэта тое, што свяцей за ўсё ахоўваеца грамадскімі законамі. З дзвярэй, калі хочаш знаць, сам чалавек пачынаеца.

— Чалавек пачынаеца знутры.

— Э не, браце! — усклікнуў Леанід Нілыч. — Нармальны чалавек пачынаеца з дома, з сям'і, з мамы з татам, што адмяжоўваюцца ад вірлівага свету тымі ж банальнымі дзвярыма. А іх прыдумалі, удасканалі, данеслі да нас з глыбіні вякоў не мысляры, не навукоўцы, а рамеснікі, умельцы, майстры. І калі псуеца гэтая святая святых чалавецтва — дзвёры, — то рамантаваць іх зноў жа бягучы простира людзі. А мы, інтэлігентная погань, адно соплі жуём і хныкаем: “Памажыце!”

— Чаму ж ты так інтэлігентаў не любіш? — спытаўся Адынец, прывольней развальваючыся ў фатэлі. — Завошта ж тады мастаком стаў? Ішоў бы кайлом махаць.

— І пайду! — з запальчывасцю ўсклікнуў Нілыч і выплюхнуў у рот рэшткі канъяку. — І пайду, калі гэта спагрэбіцца. Не перажывай, я да мазольнай працы прывучаны. А інтэлігентаў не люблю таму, што кволы гэта народ, паршывы нейкі. Амаль усе неўротыкі, псіхапаты, шызафрэнікі і самагубцы з інтэлігенцкага асяроддзя выходзяць. А гэта гаворыць аккурат пра тое, што няправільна, непабожна яны жывуць. Няма ў іх унутранае гармоніі.

— Глядзі, у рабацяг яна завялікая, — саркастычна скрывіўся Валерый Віктараўіч,

— Вялікая не вялікая, а лепшая, чым у нас з табой, адназначна. — Нільч пацягнуўся па пляшку канъяку, наліў себе на донца і прапанаваў Адынцу; той адмовіўся. — Рабацяга ў пятлю палезе, адно калі дап'еца да белай гарачкі. Таму што ў цвярозым стане ён да такой дураты не дадумаецца, для яго, простага чалавека, няма нічога даражэйшага за жыццё. Яго з работы зваліняюць, яму зарплату не выплачваюць месяцамі, ад яго жонка сыходзіць — а ён нішто, ён бадзёры, жававы і нават жыццярадасны. Ён пойдзе нап'еца з таварышамі, ён будзе за п'янкай бэсціць і ўрад, які яго галечай мардуе, і жонку, што гуляе напрапалую, але ніколі не прыйдзе яму ў галаву легчы тварам да сцяны ў гнілой меланхоліі, а потым вены сабе парэзаць — маўляў, усе падлюганы і жыць з вамі я не жадаю. Не! — пляснуў далонню аб далонь мастак. — Ён людзей любіць, ён жыццём даражыць.

— Глупства! — з пыхлівай адназначнасцю сказаў Адынец. — Несусветнае глупства гародзіш. Па-першае, вены сабе ён не ўскрые таму, што ў яго мозгу звлін на гэта не стане, а зусім не з жыццялюбства, табой прыдуманага. Жывёліна таксама ніколі сябе не заб'е. Стоп! Не перабівай, — ускінуў руку Віктаравіч, калі Нільч раскрыў рот запярэчыць. — Не перабівай, я цябе выслушоўваў... Дык вось. Па-другое, ён, рабацяга, любіць не жыццё ў тваім разуменні — з яго паэзіяй, жывапісам, харастром прыроды ды іншымі аздобамі. Не! Ён любіць сябе, а ўсё акаляючае для яго ёсьць асяроддзем, з якім ён мусіць змагацца за выжыванне і з якога мусіць зубамі выдзіраць харч, жанчын і забавы шматтайныя. Канешне, ён сваё “я” шануе і ў цвярозым разуме на самагубства не пойдзе. Што ён — дурань, калі можна ўзяць пляшку ды паваліць Машку?

— О, як жа ты ўсё спрашчаеш! — ускінуў дагары руکі Пугач. — Як жа ты ўсё зводзіш да пошлага прымітывізму! Для цябे працоўны чалавек — гэта нейкае быдла, якое мусіць такіх разумнікаў, як мы, абслугоўваць...

— Я так не казаў.

— Не, якраз гэта ты ўвесь час і меў на ўвазе. Які абсурд! І гэта кажа чалавек, які сядзіць на мяккім крэсле, вырабленым рукамі рабочых; які п'е канъяк, зроблены з вінаграду,

сабранага селянінам; які грэцца ў дваццаціградусны мароз у доме, узведзеным будаўніком. А дом гэты, між іншым, аяпляеца качагарам, так — тым мурзатым качагарам, што дзяжурыць у бруднай кацельні цэлыя суткі дзеля таго, каб нам было ўгульна і цёпла...

— Згодны. Не гарачыся, Нільч, не гарачыся... — прымірэнча пачаў Адынец. — Толькі не забывайся і ты, што крэсла гэтае мяккае спраектавана ў СКБ нейкім меланхалічным інтэлігентам; што вытворчасць і дастаўку да цябе канъяку арганізавалі людзі з вышэйшай адукцыяй; што чарцяжы і дома і кацельні таксама выкананы інжынерамі. А інакш гэта былі б не будынкі, а груда камення. І тварыў бы ты не ў выгоднай майстэрні, а сядзеў у пячоры і ў лепшым выпадку высякаў бы свае малюнкі на гранітных пілатах.

— Ды ну цябе! — Нільч нервова скубануў бараду і ўскочыў з крэсла. — Цябе не пераспрачаеш, казуіст дзёўбаны. — Ён падышоў да акна, прыціснуўся лбом да шыбы і пакрыўджана замаўчай.

Адынец, ухмыляючыся ў вусы, спакойна сабе сядзеў і час ад часу падносиў да вуснаў кілішак.

Так прайшло хвіліны трывалыя.

— Не, ну хіба яны не паршыўцы! — перарваў цішыню хрыплаваты голас Нільча. — Гадзіну назад падысці папрасіў. І гэта, заўваж, не з пустой прыхамаці, а з нагоды майго дня нараджэння.

— А ты пазвані. У Марыны ж мабільнік ёсць.

— Не хачу, — бурклювым тонам адказаў Нільч. — Мая справа запрасіць, арганізаць закусь-выпіўку, а там — як ім заўгодна. А не прыйдуць, то і без іх пасядзім. Вось на злосць сёння нап’юся.

— Ды не перажывай ты так.

— А хто перажывае! — горда сказаў мастак, хоць у голасе яго пэўна чуліся і прыкрасцы і крыўда.

Памаўчалі яшчэ некалькі хвілін, цягам якіх Нільч не адыходзіў ад акна і паныла глядзеў на двор.

— Вось жа зіма сёлета: то мароз за дваццаць, то снегапады! І ніводнай адлігі яшчэ не было, — прамовіў нарэшце Леанід Нільч.

— А навошта яны здаліся — адлігі? З імі адна нуда ды прастуда.

— Не. Я ж не кажу, што маразы і снег — дрэнна. Я проста дзіўлюся, што так рэдка бывае, каб...

Тут мілагучна запілікаў тэлефон, што вісеў на сцяне. Нільч шпарка падышоў да яго, рыўком зняў трубку.

Званіла Марына Паспелава. Званок, як і прадчуваў Пугач, быў несуцяшальны: у Марыны захварэла дачка, і яна сёння не прыйдзе.

Усё гэта Леанід Нільч выслушаў спакойна, зрэдку ўстаўляючы толькі “Так” і “Угу”. На развітанне пажадаў Марынінай дачцэ хутчэй папраўляцца і сказаў, што яшчэ патэлефануе.

— Ну што, Валер, пачнём памаліўшыся? — падміргнуў мастак прыяцелю, калі ўсаджваўся за стол.

— Сяргея чакаць не будзем? — Адынец пасунуў крэсла бліжэй да закусак.

— А навошта? — буркнуў Нільч, спрытна адкаркоўваючы бутэльку белага віна. — Прыйдзе — нальём. А не — то яму ж горай. — Ён паўнютка наліў у келіхі. — Давай, брат, без тостаў, па-дзяжурнаму.

Яны чокнуліся, Нільч імгненна асушиў свой фужэр і прагна накінуўся на ежу. Валерый Віктаравіч выпіў толькі палову налітага віна, узяў нож і відэлец. Еў ён паважна і нетаропка.

— Слухай, — сказаў Адынец праз колькі часу, — якую я нядаўна кнігу прачытаў.

— Валяй, — адобраў яго гаспадар. Сам ён няспынна жаваў і накладваў на талерку новыя і новыя порцыі.

— “Псіхалагічныя развагі” нейкага Сакрасава. — Тут Віктаравіч шматзначна ўхмыльнуўся. — Сам я падобным чытвом не захапляюся і, тым болей, не трачу на яго грошай. Але ёсьць у мяне супрацоўніца, якая завернуга на эзатэрычнай літаратуры. Скупляе ўсё, што пад руку трапіцца, чытае запоем, шчыра ўсяму верыщь і затым узахлёб распавядает кожнаму

стрэчнаму пра чарговую “геніяльную” кнігу. — Адынец узяў келіх і дапіў рэшткі віна, выцер сурвэткай вусны і адкінуўся на спінку крэсла. — Дык вось, тыдзень таму прынесла яна мне гэтага Сакрасава і настойліва парада яго пачытаць. Па праўдзе, узяў я тую кніжку толькі з ветлівасці, мяркуючы адно прагартатць. Але, неспадзявана для сябе, той жа ноччу прачытаў дарэшты. І ведаеш чаму?

— Ну? — гутнява спытаўся Пугач, бо быў з набітым ротам.

— Таму што не разумам аўтарскім захапіўся, а, наадварот, вучонай яго бязглудзасцю. Са мной такое бывае: крайне бяздарнае і крайне тупое прыцягвае мяне не меней, чым геніяльнае. Каравац, прыняўся я чытаць тыя “Псіхалагічныя развагі”, і напачатку яны нават мне спадабаліся. Не навізной думкі, канешне, а сваёй нязноснасцю, неагрэсіўнасцю, калі хочаш. Пачаў аўтар добра: усе нашы беды, маўляў, унутры нас; жыццё не мяняецца, а мяняецца наша яго ўспрыманне; калі мы светла настроены, то і свет паварочваецца да нас тварам; трэба любіць людзей, і тады яны цябе палюбяць... Словам, у такім духу на старонак дваццаць размазаў. Нават схемы маляваў у пацвярджэнне сваіх выкладак, будаваў графікі. Тут бы я, з-за банальнасці выказванняў, тыя “Псіхалагічныя развагі” адклаў і ціхамірна на іх забыўся, але заела мяне адна старонка. Пасля гэтай мяккай пасцелі, пасля гэтага шчадралюбнага кісялю рагтам заяўляе аўтар, што не трэба, маўляў, чакаць, пакуль шчасце зваліцца з неба, а трэба самому сябе шчаслівым рабіць. Насцярожыўся я ад гэтых слоў спадара Сакрасава.

— Чаму? — здзвіўся Пугач. — Слушна кажа твой дзядзька: сам шчасце і заваёўрай.

— Ат, ну перабіваеш жа, Лёнь! Ты ж слухай, куды я схіляю.
— Валай.

— Насцярожыўся я менавіта гэтаму рэзкаму пераходу — ад саладжавых слоў пра любасць і чалавечнасць да эга канкрэтнага чалавека. Як жа, думаю, ён будзе сябе шчаслівым рабіць? Паглядзім. — Адынец узяў скрылёк каўбасы і закінуў сабе ў рот; перажаваўшы, працягваў: — Стайдзі я чытаць уважлівей. І вось што пачуў. Абвяшчае гэты вельмішаноўны

аўтар, гэты навуковец-псіхолаг, што чалавецтва можа быць шчаслівым толькі тады, калі кожны чалавек будзе шчаслівы. А таму, выводзіць Сакрасаў, трэба кожнаму паставіць сябе ў цэнтр светабудовы і змагацца за сябе ўсімі сіламі. Хітра! — усклікнуў тут Адынец. — Яшчэ больш зацікавіла мяне тая кніга. Чытаю далей і праз пару старонак натыкаюся на выснову, што для дасягнення асабістага шчасця любоў трэба разбіць на прыярытэты. Не любіць, маўляў, усіх і ўсё пароўну, а любіць так: найбольш — жанчыну, сваю жонку, крыху менш — сваіх дзяцей; яшчэ менш — бацькоў, яшчэ менш — родзічаў і бабуль-дзядуль; яшчэ менш — старонняга чалавека; і ўжо зусім мала — коцікаў-сабачак, птушак і раслінак. Як табе?

— Ну... — завагаўся мастак. — Мяркую, што ты тут нешта перагібаеш... альбо нечага не дагаворваеш...

— “Не дагаворваеш”! — ускінуўся суразмоўнік. — Ды тут, здаецца, спадар Сакрасаў усё дагаварыў. Да таго нават дагаварыўся, што Хрыстову любоў рассек на прыярытэты. Пасля гэтага я ўжо, можна сказаць, супакоіўся, бо здагадваўся, што будзе ў той кнізе далей. І не памыліўся. Карацей, сформуляваўшы рэцэпт асабістага шчасця, аўтар заклікае нас браць у рукі зброю і за яго змагацца. Прыймем заахвочвае нас тым, што, калі мы здабудзем асабістасце, то ўнясём сваю лепту ў сусвет, зробім і яго шчаслівайшым. Але паколькі аўтар выставіў на пярэдні план каханне, то бок любоў самца да самкі, а па-навуковаму — палавую любоў, то адразу ж уяўліся мне шэрагі агрэсіўных самцоў, якія выйдуць на паляванне. Гэтакія шарэнгі фаласаў — непрыхільнікі, суровых, эгаістычных, да таго ж абнадзееных аўтарам, што гэтае паляванне ёсць святой справай прадаўжэння чалавечага роду. — Валерый Вікторавіч гадліва зморшчыўся. — Уяўляеш сабе, Лёнъ, войска самцоў, кожны з якіх зараз рынецца здабываць сабе самку?

— А чаму ж не? Так і ёсць.

— Ага, так і ёсць, — кіўнуў Адынец. — Толькі аднаго не ўлічыў спадар аўтар, што кожны з гэтых ваяроў-фаласаў будзе старацца заваяваць сабе найпародзістую жанчыну. А паколькі такіх — пародзістых — далёка не сто працэнтаў, то ў гэтым

працэсе будуць немінучымі сутыкненні паміж фаласамі, крывавая дзяльба — з мардабоем, панажоўшчынай, трупамі. І блаславенне на тое кровапраліццё дае не хто іншы, як спадар Сакрасаў, навуковец, кандыдат псіхалагічных навук. Круга?

Леанід Нілыч насуплена прамаўчаў і зірнуў на наручны гадзіннік. Адынец наліў сабе чырвонага віна, прамачыў горла і доўжыў:

— Што ж, я працягваў чытаць гэты навуковы трактат, хаця з пэўнага моманту меў толькі адно жаданне: узяць тую кнігу і адхвастаць ёй шаноўнага Сакрасава па шчаках. І, шчыра скажу, нават адчуў нейкую мазахісцкую асалоду, калі аўтар авбінаваціў праваслаўе ў бедным і гаротным жыхці рускага народа — што, маўляў, гэта з-за доўгацярпення, якое прывіваецца верай. Каб не цярпеў народ, а сам змагаўся за сваё шчасце, то, паводле Сакрасава, жыў бы ён цяпер куды багацей і самавіцей. Як табе? Але і гэта яшчэ не ўсё. Напрыканцы разышлоўся паважаны аўтар да того, што пачаў бэсціць не толькі праваслаўе, а і хрысціянства ўвогуле. Яно, кажа, вінаватае ў тым, што чалавецтва за апошнія дзве тысячы гадоў не дасягнула ўсеагульнага шчасця! І як апошнюю крапку ведаеш, што заляпіў?

— Ну?

— Што ідэя хрысціянства, аказваецца, мала чым адрозніваецца ад ідэі марксізму-ленізму, таму што асноўныя палажэнні ў іх тоесныя. Так сцвярджае гэты пісака! І яшчэ: на ўсім працягу яго трактата праглядваецца нейкая нездаровая туга па язычніцтве. А іншым разам і прымым тэкстам гаворыць нам аўтар, што пры язычніцтве паважаліся жаданні чалавечага цела, а гэта здорава, гэта нармальна, гэта навукова аргументавана. Няблага б, паводле Сакрасава, і цяпер пераняць штосыці адтуль. І ўсё гэта, заўваж, ён раіць нам дзеля дасягнення ўсеагульнага росквіту чалавецтва. Не болей, не меней.

Валерый Віктаравіч дужа разгарачыўся за размоваю, а таму на гэты раз наліў сабе не віна, а ліманаду і з паголяй яго выпіў.

— Што я табе магу адказаць, — узяў слова Пугач. — Усё, здаецца, слушна ты выкладаеш... Аднак рэзка неяк,

непрыхільна, аднабакова, губляючы аб'ектыўнасць. Адчуваецца, прабач, твая асабістая непрыязнасць да гэтага... як яго... Сакрасава. Нібы ён цябе асабіста пакрыўдзіў...

— Так! — зноў завёўся Валерый Віктаравіч. — Ён і ёсьць асабісты мой вораг. Бо такім людзям трэба руکі паадбіваць, каб пісаць было не панадна. Ды ад такіх кніг проста смярдзіць сатанізмам, а спадар Сакрасаў ёсьць найтыповейшы лжэпрапорок, якіх у гісторыі чалавечтва было безліч. Яны заўсёды гладзенъка ды мякенъка пачыналі. І непрыкметна, няўзнак рабілі адно-адзінае адступленне, а іменна пераносілі цэнтр цяжару сусвету на чалавечася эга. І ўсё! — ускрыкнуў Адынец. — І гэтага было дастаткова, каб выклікаць на зямлі хаос, разбой, кровапраліццё. Дастаткова сказаць: ты, чалавек, ёсьць бог і таму маеш права ўзяць усё пажаданае. Толькі бяда ў тым, Лёня, што жаданні заўжды ў нас завялікія, а пры адсутнасці крыгэрыяў добра і зла яны, жаданні, вядуць ізноў жа да плоймы ваяёнічых фаласаў, гатовых на ўсё, толькі каб быць шчаслівейшымі. Адсюль — і войны, і рэвалюцыі, і нават прыродныя катастрофы вынікаюць... Таму што прагны чалавек, непамерна прагны і амбіцыйны. І калі не правесці яму рысу добра і зла, не абмежаваць у правах ды не застрашыць законамі, то ён шар зямны падарве. Хіба не для таго прыходзіў Хрыстос, каб даць нам арыенцір і, калі хочаш, апусціць з нябес на зямлю? Каб сказаць: не ты, чалавек, ёсьць Бог, а Я; на мяне і раўняйся. А калі няма гэтага раўнення, Нільч, то тады — капец чалавечтву. Прынамсі ў тым выглядзе, у якім мы яго, чалавечтва, сабе ўяўляем. Без Бога людзі ёсьць статкам, што бегае па зямлі ў пошуках пажывы, — не болей.

Валерый Віктаравіч заціх, чакаючы, што скажа сябар. Але Пугач быў не вельмі скільны зараз спрачацца. Ён надзьмута адмоўчваўся і час ад часу пазіраў на гадзіннік. Быў відавочна занепакоены тым, што сын кудысьці прapaў і не звоніць.

Нарэшце Леанід Нільч устаў і сядзіта заходзіў па пакоі, набіраючы па мабільніку нумар.

Яму доўга не адказвалі. Прайда, гудкоў праз сем на тым канцы лініі неспадзявана адгукнуліся.

— Ну ты што, зусім аскацініўся?! — раптагам рыкнуў Пугач у трубку. — Колькі, я пытаюся, зараз часу і калі я цябе папрасіў падысці?! Га? Ды мне напляваць, што ты стаміўся! Стаміўся ён... Ты што, не мог пазваніць і сказаць? Табе не прыйшло ў галаву, што я хвалуюся?! Не кажучы ўжо пра тое, што нармальны сын хаця б павіншаваў бацьку з днём нараджэння... Ах, ты ненармальны?! — Твар Нільча зрабіўся барвовым. — Што?! Ды як ты можаш так гаварыць! Сволач ты пасля гэтага! Ідзі ў задніцу! — Выкрыкнуўшы гэта, мастак узнёў тэлефон над галавой, і Адынцу здалося, што ён мерыца разбіць яго аб падлогу. Аднак, своечасова адумаўшыся, гаспадар штурнуў мабільнік на мяккую канапу і, развар'янаны, затупаў па пакоі.

— Ну, які ж падлюган, га? — апеляваў Нільч да сябра. — Чув, Валерка? Яго ягамосць, аказваецца, спачываюць! У яго, аказваецца, настрою ісці сюды не было! Вось сволач! — Нільч у шале то засоўваў, то вымаў руکі з кішэнняў цеснай камізэлькі.

— Ды годзе табе, Лёнъ. Мажліва, у хлопца праблемы, — суцяшаў яго сябар.

— Праблемы! А пазваніць ён не мог? — Пугач злосна вытарашчыўся на Валерыя Віктаравіча, быццам той у чым вінаваты. — У яго што, тэлефона няма?

І тут, ахоплены вокамгненным парывам, Леанід Нільч падышоў да бара, рэзка адкрыў дзверцы і дастаў непачатую бутэльку гарэлкі. Дрыготкай рукой ён адкаркаваў яе на стале і, наўздріў Адынцу, наліў сабе поўны фужэр “вогненнай”. Выпіў гэтую порцию мастак секунды за тры і, абмяклы, апусціўся ў фатэль.

Такім чынам, Нільчаў дзень нараджэння быў непапраўна сапсаваны. Валерый Віктаравіч, які гэта добра ўразумеў, пасядзеў для прыліку яшчэ хвілін дваццаць, паразбаўляў нуду малазначнымі словамі і развітаўся.

...На двары было марозна, фанабэрыста ззяла поўня, надаючы краявіду прывідна-блакітныя тоны. Калі Адынец крочыў да найбліжэйшага прыпынку, было бязлюдна і ў навакольнай цішы снег рыпей пад нагамі так, нібы каркаў стары груган.

Гэтым жа месяцовым вечарам, гадзін у адзінаццаць, бізнесовец Генадзь Марушкевіч вяртаўся з рэстарана дадому. Праўда, не зусім дамоў вёз яго асабісты вадзіцель Сашка. А яшчэ праўдзівей, зусім не дамоў, таму што на заднім сядзенні, акрамя самога Марушкевіча, сядзела расфуфыраная асоба — рэстаранная танцоўшчыца Альбіна. Бізнесовец мерыўся змястоўна правесці з ёй ноч, а таму кіраваў на сваю запасную кватэрку, якая прызначалася акурат для такіх мерапрыемстваў. Ведалі пра гэтую кватэрку толькі Генадзь і яго верны вадзіцель.

Сённяшні працоўны дзянёк стаўся зусім не шараговым для трывалаці пяці гадовага Марушкевіча. Бо менавіта сёння ён нарэшце вырашыў пытанне, якое таміла яго два гады: адцясніў ад справы Мішку Загорскага, таварыша, сакурсніка па інстытуце, з якім яны на пачатку дзесяністых заснавалі невялікую гандлёвую фірму. Хто ж тады мог прадбачыць, што справа пойдзе гэтак паспяхова, і з вечна галоднага нягеглага студэнта Генадзь Марушкевіч ператворыцца ў аднаго з буйнейшых бізнесоўцаў горада. Ну, буйнейшых не буйнейшых, а сур'ённую кампанію согавай сувязі ён узначальваў. Узначальваў, паўторымся, з сённяшняга дня, адцясніўшы ад справы свайго кампаньёна.

Цяпер можна ўздыхнуць прывольна. А то за апошнія два гады, калі іх бізнес стаў асабліва паспяховым і калі гроши да іх пацяклі небывалым патокам, нават адной ночы спакойна не паспаў Генадзь Марушкевіч, нават не паабедаў ні разу з апетытам. Но апанавала яго жахлівае падазрэнне, што паквапіцца напарнік на агульныя гроши, і прыстрэляць яго, Марушкевіча, з якой-небудзь высокадакладнай зброі. Дальбог, ніякавата зрабілася. І стаў усур'ёз падумваць Генадзь, як бы гэта бязбольна адцясніць Мішку Загорскага ад карытага, ды каб без шуму, без страляніны, па-добрачу. І распрацаваў ён план, якому б і ваенныя стратэгіі пазайздросці.

Карацей кажучы, роўна тыдзень таму выклікаў лепшы сябар і паплечнік Мішку ў парк на “важную размову” і на шпациры, пад ацярушанымі снегам хвоямі, выклай яму ўсе свае козыры.

Даваў Марушкевіч Загорскаму добраға адступнога — на тыя грошы хоць новую кампанію адкрывай. А калі раптам, налёг на гэтые слова Генадзь, той не захоча, то... І раскрыў папку з копіяй дакументаў, ад выгляду якіх прыяцель і знячэвіўся, і збянатэжыўся, і памякчэў раптам. А каб зусім яго супакоіць, дадаў Генадзь, што арыгіналы гэтых дакуменцікаў ляжаць у надзейным месцы і што аднаму знанаму юрысту даручана імі ў хуткім часе заняцца... Дарэчы, у тым жа месцы і касета адна прытулілася, дзе выдатны сем'янін, бацька траіх дзяцей Міхась Загорскі займаецца вядомымі справункамі з не зусім паўналетнімі асобамі... Але гэта ўжо больш для ягонай жонкі.

Даў Марушкевіч свайму таварышу на раздумы і на падрыхтоўку “адступных” папер усяго толькі тыдзень. І вось сёння, на вялікую яго ўсцеху, усё было скончана. Менавіта з гэтай нагоды і застольнічаў толькі што Генадзь ва ўлюблёным сваім ціхім рэстаранчыку, акурат таму і вёз адтуль танцоўшчыцу Альбіну, на якую пару тыдняў таму паклаў сваё блудлівае вока.

Дзяўчына была не зломак: высокая, худая, неверагодна рухавая, чорнаволосая, з вузкімі сцёпнамі — такія заўсёды, з незапомнных часоў хвалявалі ўяўленне Генадзя Марушкевіча. Аднак менавіта такія да нядаўняга часу і былі для яго недаступныя. Уся бяда ў тым, што Марушкевічаў рост быў усяго 161 см, а фігура — не раўнуючы як у бегемота: без талі, з тоўстым, віслым задам. Да таго ж — шчакасты твар і маленькая невыразныя вочки... А яшчэ пацеў Генадзь так, што ніякія дэзадаранты не дапамагалі. І гэтак з самага дзяцінства. Калі разбітныя яго равеснікі ўвіхаліся каля фігурыстых і высокіх аднакласніц, ці не крыўдна было Генадзю? Калі Віцька Махноў, сужыцель па інстытуцкім інтэрнаце, заядла вадзіў у іх пакой даўганогіх путан, ці не балюча было Генадзю? А калі жонка таго ж Мішкі Загорскага Алена мае знешнасць топ-мадэлі, а яго, Марушкевіча, Олька — няўклюднай каровы?..

Яшчэ да замужжа Олька здавалася Генадзю (ажаніўся ён рана — у дваццаць адзін год) зусім нават ніштаватай жанчынаю. І талія была, і формы цела выразныя, і з твару сімпатычная... Але як толькі нарадзіла яму дзвюх дачок, то і

распаўзлася данельга. Апошнія пяць гадоў неверагодна саромеўся Генадзь ейных тоўстых ног, празмерных грудзей і рэдкіх, нібы павыскубаных валасоў. Перастаў з ёй бываць на людзях... Ужо два гады як не жыве ён з Вольгай, як павінен жыць з жонкай муж. Адно што з-за дзяцей не развёўся. Жыве яна ў яго асабняку, нібы прыслуга, і даўно не дае ёй Генадзь справаздач аб сваіх запозненых вяртаннях дамоў ці наогул начных адступнасцях. Іх спальні знаходзяцца на розных паверхах.

Многа нацярпеўся з-за сваёй мешкаватай знешнасці Генадзь Марушкевіч ад пекных, высокіх і стройных жанчын, якія доўгія, пакутліва доўгія гады былі для яго недасяжнай мараю. Багата згрывіз сабе ногцяў ад злосці. Але ж прыйшло і на яго вуліцу свята, і ўжо трох гады як становішча на любоўным фронце кардынальна змянілася. Бо перайшоў Генадзь Марушкевіч у статус буйнога бізнесоўца і ўпльцовага чалавека, а такіх, незалежна ад знешнасці, шануюць жанчыны ўсіх масцей і гагункаў.

Нарэшце змог ён пераадолець абрыды дзіцячы комплекс перад высокімі прыгажунямі і цяпер ужо ён іх выбірае, ён ім загадвае, ён імі валадарыць бязмерна! Вось і даўганогая дваццацігадовая Альбіна, што яшчэ гадзіну таму звівалася на сцэне пад юрлевымі позіркамі мужыкоў, неўзабаве будзе звівацца і стагнаць у ягоных абдоймах, пад яго пяціпудовай вагою. Асабліва цешыла Марушкевічава самалюбства тое, што яго будучая партнёрка амаль на галаву за яго вышэйшая. Бач ты, вышэйшая, а едзе з ім, пузатым карлікам, а не з нейкім маладым атлетам, якіх, дарэчы, сёння ў рэстаране не бракавала!

Плаўна пагойдваючыся на мяккім сядзенні, Генадзь раз-пораз адабральна трапаў Альбіну па плячы, гаварыў пошлыя пусцяковіны і пад дзяячоцыя хіхіканні прайграваў у галаве палка-фантастычныя хітрасці распляценні сённяшняй ночы. Сальная дурнаватая ўхмылка крыўіла яго фізяномію. Гэта быў адзін з лепшых яго дзён на зямлі...

Яны доўгі вырульвалі паміж нягеглых пяціпавярховак, пакуль заехалі ў патрэбны двор. Варта сказаць, што сваю

кватэру спаткання ў Марушкевіч наўмысна купіў у закінутым і нерэспектабельным раёне, у нязграбнай блочнай “хрушчоўцы”. І не толькі дзеля канспірацыі. Ён любіў назіраць ашаламленне чарговай сяброўкі, калі яна, падняўшыся на трэці паверх па запляванай вузкай лесвіцы, пранікала за ablезлыя шэрыя дзвёры і раптам трапляла ў неверагодную раскопушу. Таенная кватэра Генадзя Марушкевіча складалася з двух- і трохпакаёўкі, хітра злучаных паміж сабою, перапланавых выбітным архітэктарам і абсталяваных вонкіным дызайнерам. Переходы з пакоя ў пакой там былі выкананы ў выглядзе арак, і кожнае памяшканне, без перабольшвання, можна было назваць шэдэўральным — настолькі густоўна там спалучаліся колеры сцен, узоры паркету, мэблі і насценныя аздобы. А гонарам Генадзя была ванная, зробленая па сусветных стандартах — з падагрэвам падлогі, з душам, што рэгуляваўся электронікай, з невялікім басейнам. Бізнесовец дужа любіў плялёхкаца тут з кім-небудзь на пару.

...З машыны яны вылузаліся моўчкі. Марушкевіч не даў указання вадзіцелю — Сашка і так знаў, што назаўтра, роўна ў сем гадзін раніцы, ён павінен стаяць з гарачым маторам пад вокнамі, каб павезці дадому дзяўчыну, а затым вярнуцца па гаспадара. Так у іх было заведзена. Калі ж меркаваліся якія змяненні, то Генадзь сам іх папярэдне даводзіў.

Сёння яны не пад'ехалі, як звычайна, да самага пад'езда, таму што, пасля пазаўчарашнія завірухі, двор быў завалены гурбамі. Усцяж пад'ездаў была прабіта вузкая дарожка, па якой магла ехаць толькі адна машына. А паколькі перад іхнім №4, што з'яўляўся апошнім у гэтым доме, ужо стаяў легкавік, то Генадзь загадаў вадзіцелю не зядзіжаць на згаданую дарожку, а спыніцца ад яе метрах у дзесяці.

І зараз, адправіўшы машыну, Марушкевіч з Альбінай, што трymала яго пад локаць, зухавата пакрочыў наўскос двара да свайго пад'езда. Дыміў цыгарэтай.

Двор быў пустэльны, пратаптаная сцяжынка павіхляла між сумётаў, абагнула купку сметнікаў, уперлася ў металічны гараж інваліда і пайшла паўз яго. І тут з-за рага гаража вынырнула

цъмяная мужчынская постаць, а хрыпаты голас ціха, але разборліва скамандаваў:

— Стаяць! Хто крыкне — кішкі павыпускаю.

Ад гэтых слоў душа Марушкевіча сышла кудысці ў трывух, далоні па-здрадніцку ўспацелі, а ў саме вуха нехта нібы шапнуў: “Загорскі навёў. Гэта капец”. І трэба ж было так пашкалярску папасціся: паблізу — ні душы, гараж надзеяна адгароджваў іх ад акон пяціпавярхоўкі, шэраг сметніц затуляў іх ад суседняга дома. У голасе ж незнамца, апрача гартаннага каўказскага маўлення, выразна прагучалі бязлітасныя, крыважэрныя ноты.

Пасля яго вокрыку, ад неспадзеўкі, Марушкевічава сяброўка віскнула і шарахнулася ўбок.

— Маўчаць! — прыглушана рыкнуў нападнік і вышмаргнуў з-за пазухі пісталет, на рулі якога выразна зіхатнула цыліндрычнае падаўжэнне.

Альбіна больш не ўскрыквала, а з нечаканай моцай учапілася ў плячо Марушкевіча.

“Гэта капец”, — яшчэ раз шапнуў нехта ў Генадзева вуха, і на памяць прыйшоў вобраз састарэлай маці, якая ўжо, мусіць, ніколі не пабачыць свайго сына. На міг стала балюча ад таго, што якраз сёння Генадзь запланаваў з'ездзіць на выхадныя да яе, у вёску. Ён, увогуле, даўно думае перавезці старую ў горад...

— Зараз, мужык, слухай уважліва, — вярнуў яго да рэчаіснасці каўказец і зрабіў пару кроکаў да сваіх ахвяр. — Гэтая штука страляе без трэску. І не дай вам алах мяне раззлаваць.

Цяпер Марушкевіч мог разгледзець, што ў нападніка была шырокая чорная барада, якая злівалася з цёмнай зімовай курткай. Цёмнымі былі і штаны мужыка, і боты, і шапка, насынутая на самыя очы. Была відна толькі частка твару — ад выліц да запалых вачніц; кантрастуючы з барадой і шапкай, яна ўражвала сваёй нездаровай, прывіднай бледнасцю.

— Калі тарганецца твая лярва, — указаў каўказец пісталетам на Альбіну, — то першая куля — табе ў галаву. Зразумеў?

— Угу, — адно мыкнуў Генадзь, бо ад страху заняло голас.

— А цяпер — даставай партманэ. — Ліхадзей навёў пісталет яму ў твар. — І ўсё з кішэнняў. Хутчэй! — У апошніх словах Генадзю пачулася нейкая хваравітая злосць.

— Ага... канешне... зараз... — вярнулася да яго мова. — Усё аддам... зараз... — Марушкевіч заваждаўся ў нагруднай кішэні, таму што праклятае партманэ за штосыці зачапілася, захрасла. — Усё... усё аддам... — Нарэшце партманэ было вышмаргнута і Генадзь, акрылены подлењкай радасцю, працягнуў яго незнаёмцу і нават, адштурхнуўшы Альбіну, пасунуўся ў яго бок...

— Стаяць! — напаўголосу гаркнуў той. — Стаяць, а то развалю чэррап!

— Дык я ж... я толькі хацеў аддаць... — апраўдваўся працяты жахам бізнесовец. — Вы ж самі сказалі...

— Замаўчы, смярдзючы ішак! Замаўчы! — сыкнуў скр诏ъ зубы каўказец і наблізіў рулю да Марушкевічавага твару. — Партманэ — на снег.

— Куды? — затрапятаў Генадзь.

— На снег, аслінае вымя! Пад ногі, пад ногі сабе кідай!

Партманэ палящела на снег каля Марушкевіча

— А цяпер: гадзіннік, пярсцёнкі, бразоткі — на снег! — загадаў нападнік раз'юшаным голосам. — Варушыся!

Дрыготкімі пальцамі стаў здымашь Генадзь пярсцёнкі, нашыйны залаты ланцужок з медальёнам, бранзалет з тоўстага запясця. Усё палящела да кучы.

— Усё дастаў? — з пагрозлівай падазронасцю запытаўся каўказец.

— Усё... здаецца, усё... далібог... — залепятаў Марушкевіч. — Ды бярыще... мне ж не шкада... бярыще... — Ён з маладушнай дагодлівасцю паказваў рукой на дол.

Пра Альбіну яны як быццам забыліся. Дзяўчына стаяла за Генадзевай спінай і з нямым спалохам глядзела на гэтую сцэну.

— Зараз рабі трывою крокі да мяне, — сказаў нападнік.

— Да вас?

— Хутчэй, смярдзюк!

Марушкевіч зрабіў трывою крокі, пераступіўшы праз кашалёк і аздобы.

— Паварочвайся тварам да сваёй лярвы. Ну!

Марушкевіч павярнуўся.

— Расшпільвай шырынку, — вылецеў выразны загад.

Аднак Генадзь не даў веры вушам:

— Што?..

— Шырынку расшпільвай, — больш-менш спакойна паўтарыў ліхадзей.

Бізнесовец управіўся з гузікамі штаноў.

— Даставай прычындалы і мачыся на партманэ.

Ад гэтых слоў Марушкевіча, незважаючы на нежартоўны страх смерці, перасмыкнула. Ён зірнуў на Альбіну, якая стаяла ад яго кроках у пяці, — стаяла, гадліва адварнуўшы галаву ўбок.

— А н-нав-вошта? — заікаста пралапатаў няшчасны.

Але не паспей ён закрыць рот, як нападнік падскочыў да яго і выцяў паміж лапатак нечым надзвычай каляным. Ад гэтага ўдару ўздоўж хрыбетніка нібы прабег ток і стрэльнуў у паясніцу. Ногі абнядужалі. Аднак да прытомнасці бізнесоўца вярнула сцюдзённая сталь рулі, што вярэдліва ўперлася ў шию.

— Мачыся, дзярмо, роўна на партманэ. Ну! — прашыпей на самае вуха няўмольны загад. — Мачыся! — I руля ўтулілася ў пухлую шию Марушкевіча.

Не жывы не мёртвы, спраўляў Генадзь малую патрэбу на свае грошы, пярсцёнкі, залаты ланцужок і бранзалет.

Як на бяду, мачы аказалася замнога, і ён хвіліны дзве прастаяў за гэтым звышынтымным заняткам, павернуты тварам да пекнай Альбіны,

Прычым недзе на сярэдзіне справы каўказец, згледзеўшы, як сарамліва дзяўчына адварочвае галаву, скамандаваў:

— Гэй ты, даўганогая! А ну глядзець на свайго хахала!

Тая не паслухалася. I тады Марушкевіч атрымаў паўторны ўдар ручкай пісталета паміж лапатак і пачуў загад:

— А ну скажы ёй, каб не адварочвала рыла! Ну! — I руля яшчэ мацней ублілася ў Генадзеву шию.

— Глядзі сюды, курва! — з нечаканым для сябе шалам выгукнуў бізнесовец; аднак голас выйшаў не так пагрозным, як

тонкім і баязліва надрыўным. — Глядзі, чуеш, глядзі на мяне, б...дзь, а то вірлы павыдзіраю!

Альбіна з непрыгоенай агідай павярнулася тварам да Генадзя і ўтаропіла вочы ў раён ягонай шырынкі. “Прыб’ю за гэта скаціну!” — варухнулася ў Марушкевічавай галаве помслівая думка.

Балазе ён хутка закончыў.

— Цяпер — збіраць усё назад! — скамандаваў ліхадзей.

— Што збіраць? — шчыра не даўмеўся бізнесовец і атрымаў трэці ўдар паміж лапатак.

— Жывей, падла, збірай свае манаткі са снегу!

— А!.. канешне... я проста адразу не зразумеў... — Марушкевіч паслухмяна нагнуўся і пад нязводным позіркам Альбіны, пад наглядам каўказца стаў збіраць абгаджаныя рэчы. Слізкія ад падмерзлай мачы, яны выпадалі з рук, бізнесмен ізноў згінаўся і падымалі іх.

— Што стаіш, як ішак! — рыкнуў на яго нападнік, калі Генадзь урэшце сабраў свае рэчы з долу. — Вяртай усё туды, дзе было. Даю табе дзве хвіліны.

Марушкевіч ліхаманкава стаў нацягваць спруцянелы ланцужок на шыю, насоўваць пярсцёнак на палец, а бранзалет — на руку... Як ін дзіўна, у дзве хвіліны ён уклаўся.

І тут жа прагучала новая каманда ліхадзея:

— Станавіся на карачкі і паўзі, смярдзюк, да свайго пад’езда. Хвіліна табе. Час пайшоў.

Бізнесовец бухнуўся наўсколенцы і папоўз.

Каўказец саступіў яму дарогу, адышоў у глыбейшы снег. Але пісталет увесь час быў нацэлены Марушкевічу ў галаву.

— Хвіліна табе, свіння! — нагадаў каўказец, калі няшчасны валокся міма. — І не падумай устаць на дзве лапы. **Мамай** клянуся, прыстрэлю!

— Ды не... я ш-што ж... я-я чэсна... — мармыгаў Генадзь, таропка перрабіраючы скалелымі рукамі.

Завярнуў за рог гаража. Да пад’езда было метраў сем. Не так і далёка. Але шлях стаўся пакутным: канечнасці ацяжэлі — быццам у кашмарным сне, у tym кожнаму вядомым сне, калі ўцякаеш ад пякельнай пачварыны, а ногі западаюць у вязкі

грунт. Да того ж ён увесь час страшэнна баяўся кулі. Так, бязгучнай смертаноснай кулі, якая з лёгкасцю разарве і кажух, і пінжак, і кашулю, якая са смакам увойдзе ў цела. Ад гэтага жахлівага прадчування смылела спіна — смылела пад левай лапаткай...

Ужо перад самым пад'ездам ён трапіў у бітае шкліва, распароў правыя кісць і калена. Прычым у кісці асколак так і захрас. Але гэта Марушкевіч выявіў ужо пазней, значна пазней... Пад прыщэлам каўказца ён не адчваў болю.

І яшчэ: дужа няёмка было паднімацца на карачках на заледзянеты высокі ганак. Два разы бізнесовец кучай з яго зваліўся. І кожнага разу думаў, што гэта канец. Акрамя таго, у гэты момант з суседняга пад'езда нехта выйшаў і знерахомеў на ганку, напэўна цікуючы за няшчасным Марушкевічам. Бізнесовец не бачыў гэтага выпадковага чалавека, але ўсёй душой узненавідзеў за тое, што той доўга, да непрыстойнасці доўга глядзеў на яго мучэнні. Яму нават здалося, што гэты пільны цікаўны позірк замінае ўзбіцца на ганак...

О, з якой палёткай і радасцю заваліўся ён у чэрыва пад'езда. Але гэта яшчэ не ўсё! Трэба было бегчы, спрытна бегчы на трэці паверх — каб незнаёмец не нагнаў яго тут са сваім пісталетам... Аднак сілы сталі пакідаць Генадзя: ногі нібы адняліся, ён не здолеў на іх устаць. Як сляпое кацянё, поўзаў ён у цёмным пад'ездзе, натыкаўся на муры, на багарэі ацяплення, на дзверы... Дзверы! За імі смерць! У роспачы схапіўся Генадзь за ручку дзвярэй, сутаргава сцяў яе пальцамі. Усё яшчэ ўкленчаны, адхіліўся ўсім корпусам назад... Але позна! — дзверы ўжо цягнулі знадворку. Няўмольна, неадхільна цягнулі на сябе... Марушкевіч не мог супрацьстаяць гэтай вонкавай сіле. Ён жаласна застагнаў і, ад чарговага рыўка, паваліўся на парог...

— Генадзь Кірылыч! Генадзь Кірылыч, як вы?! — у пройме чорнай зданню стаяла Альбіна.

— У-у-у... — толькі і змог ён вымавіць у адказ.

— Трэба вызваць міліцыю, Генадзь Кірылыч... Вось ваш пярсцёнак... на снезе... я падабрала... Давайце ўставаць.... Генадзь Кірылыч... — скроў каламутную павалоку

бяспамяцтва далігалі да Марушкевіча асобныя Альбініны фразы.

Генадзь адчуваў, як настойлівыя рукі варушаць яго, мнуть, сіляцца перасунуць...

Гэта было апошняе, што ён адчуваў за сённяшні дзень.

25

Ужо тры гадзіны Света Стрэчань не знаходзіла сабе месца. Яна то нервова крочыла па пакоі, то сядала ў крэсла і спрабавала чытаць, то ўскаквала з яго і падбягала да акна, за якім царавала глыбокая зімовая ноч. Акно выходзіла на несамавіты завулачак, які і ўдзень быў амаль заўсёды пусты. Па друпі яго бок цягнулася высокая бетонная агароджа фармацэўтычных складоў. Толькі зредчас завулак асвятляўся фарамі аўтамабіляў. И кожнага разу Света ўздрыгвала, прыціскалася тварам да шыбы і ўзіралася-ўслухоўвалася ў прадонне лутаўскай ночы. Яна чакала Сяргея.

Рэшткі студзеня і палова лютага прайшлі ў яе пад знакам кахання. Яны не прайшлі — пралящелі імкліва і незаўважна. Адно што занатавалася ў памяці — гэта белазубая ўсмешка дарагога твару, гарачыня яго вуснаў і напорыстая сіла мужчынскіх рук, ад якой яна раставала і млеа, ад якой не было паратунку.

Калі, ужо на трэцім спатканні, ён уладарна абхапіў яе стан і прыцягнуў да сябе ў паўзмроку пад'езда, Света ўпершыню за жыццё адчула неверагодна салодкую слабасць, тую слабасць, у якой яна сабе не належала. Ён рабіў тады з ёй усё што хацеў, і захаці ён большага, зажадай ён яе да апошній мяжы, Света б не змагла супрацьстаяць. И гэта яна, якая ніколі не губляла галавы з хлопцамі, да якой ніхто так блізка не падступаўся!

Што гэта, пытгася ў сябе дзяяўчына наступнага дня, — каханне, страсць, ачмурэнне? И не знаходзіла вызначэння таму пачуццю на роднай мове. А толькі да болю памяталі яе душа і цела сляды вечаровых пацалункаў на шыі, вуснах, валасах, мочках вушэй; памяталі ласкавыя і разам з тым нахабна-

бессаромныя далоні Сяргея, што валадарылі над ёй цэлья паўгадзіны...

Пасля таго яны сустракаліся праз два, праз тры дні, і кожнага разу іх спатканні заканчваліся палкімі абдымкамі ў нетрах яе пад'езда. Прайда, гаварыліся там і словы, але словы былі адно дадагкам да таго важнага і неадхільнага, да таго неутаймоўнага дзеяства, што адбывалася паміж імі. Ён быў смелы з ёй, вельмі смелы... Але, дзіўна, ніводнае яго дзеянне не абражала дзявочай цнатлівай годнасці, а наўсперач, было прыемным і міжволі хацелася яго паўтарэння... Чаго ніколі не было пры сустрэчах з ранейшымі яе кавалерамі: пасля пацалункаў некаторых з іх карцела выщерці хусткаю вусны ці прапаласкаць рот. Не тое — Сяргей. Гэты мужны валявы твар з невялічкім шрамам над левым брывом! Яна так любіла адшукваць у цемры і цалаваць той шрам. А мяккасць яго светлых валасоў, якую Света адчувала на сваёй шчаце, калі Сяргей прыпадаў вуснамі да яе шыі...

У гэтым чароўным сне прамінула тры тыдні. І зусім не здзівілася Света, калі Сяргей сказаў, што прыйдзе да яе сёння ўночы. Ён сказаў як бы безапеляцыйна, ведаючы, што адмовы быць не магло. Яна нічога не адказала, а толькі з сарамлівай пакорлівасцю зірнула яму ў очы. Яна не ведала, што гаварыць. І тут ён залез у свою сумку і дастаў поліэтыленавы непразрысты пакунак. Працягнуў Свеце.

— Гэта лесвіца, Свецік. — І, вывудзіўшы з пакунка вяровачны скрутак з танюткімі драўлянымі планкамі, паказаў пятлю, якую трэба будзе зашмаргнуць за батарэі ацяплення. — А палове другой я ў цябе. Зможаш расчыніць акно?

— Змагу.

...Лесвіца ўжо шмат разоў раскладвалася, правяралася і зноў згортвалася ў скрутак узрушенай Светай. Часам яе апаноўваў сумненій, ці выгрымае гэтая з выгляду нетрывалая вяроўка Сяргея. А часам ахоплівала трывога: што калі ён проста пажартаваў, што калі ён не прыйдзе? Вядома ж, не прыйдзе! Каму можа замануцца лезці ў пятнаццаць градусаў марозу па вяровачнай лесвіцы? І навошта, калі можна бяспечна

адчыніць дзверы? Мама б і так не пачула, бо апошнія два тыдні прыме снатворнае. Нейкая недарэчнасць, глупства...

І тут жа ўяўлялася ёй, як пераваліць хвілінная стрэлка за палову другой, наблізіцца да трох, пяройдзе і гэтую адзнаку, а яна, няшчасная, будзе сядзець і чакаць. Потым заплача, будзе шарахацца па пакоі як апантаная. І гэтак усю ноч, таму што не зможа ўжо заснуць. А зайдра Сяргей не пазвоніць, не пазвоніць і паслязайтра... Страх ахінаў яе душу чорным крыллем: не пазвоніцы! Здавалася, нічога страшнейшага не можа здарыцца на белым свеце. Што яна будзе тады рабіць?! Ён і адраса свайго не пакінуў, ён тэлефануе, калі яму ўздумаецца, ён прыходзіць, калі пажадае. А яна стала яго рабой. Яна без яго не можа...

Свецін пагляд безуважна слізгаў па рэчах, якія зараз здаваліся чужымі. Вось пісьмовы стол, дзе яна ўжо гадоў дванаццаць рыхтуе хатнія заданні; вось утульны фатэль, у якім яна любіць слухаць магнітолу; вось кніжная паліца, з якой яна часцяком дастае штосьць пачытаць; карціна над ложкам са смешнымі зверанятамі... Але ўсё гэта не мае зараз для яе ніякай каштоўнасці, усё гэта — тлен, калі не прыйдзе яе кахраны.

Дзяўчына нясмела падняла вочы на насценны гадзіннік: дваццаць пяць хвілін на другую. О, Божа! Яшчэ пяць хвілін, і ейнае сэрца не выгрымае. Яно і цяпер калоціцца так, што восьвость грудную клетку разломіць...

І тут Света ўспомніла, што не заперла дзверы на зашчапку, як прасіў Сяргей. Яна стрымгалоў кінулася да іх, замкнула. Затым адамкнула, высунула галаву ў калідор, прыслухалася. Ціха. Уваход у залу, дзе спачывае Нэля Аляксандраўна, знаходзіўся ў іншым канцы калідора. Але дзверы ў залу (так здалося дзяўчыне) на гэты раз прыгадчынены. Так, прыгадчынены на некалькі сантиметраў. Трэба падкрасціся і зачыніць! Не, не, не... няма болей часу.

Света зноўку закрыла свае дзверы, засунула зашчапку. Да паловы другой заставалася каля дзвюх хвілін. “Ён не прыйдзе!” — чамусыці ўпэйнена стукнула ў галаве. “Як не прыйдзе! — ледзь не ўскрыкнула Света, нібы звярталася да нейкага

рэальнаага апанента. — Як жа не прыйдзе!!” Але ціша была ёй адказам. Толькі мерна цікаў гадзіннік.

Дзяўчына падбегла да акна. Завулак патанаў у начным прадонні. Ані гуку, ані руху ўнізе. Яна здрэнцвела прыпала да шыбы шчакою і прастаяла так багведама колькі часу. Яна не хацела паварочваць галавы да гадзінніка, бо баялася звар’яцець ад адчаю. Але раптам завулак азарыла свято фар: нейкі аўтамабіль набліжаўся справа. Так, легкавік прашорхаў паўз яе акно. Аднак не прыгармазіў, не спыніўся... И зноў вярнулася цішыня. Хацелася плакаць ад крыўды.

Стрымліваючы рыданні, дзяўчына дабегла да тахты, павалілася на яе ніцма. Але нервовая сіла тут жа прымусіла яе сесці. Сесці і ўслухоўвацца. А над галавой цікаў няўмольны гадзіннік. Колькі ж паказвае гэты кат? Света адкінулася на локці і паглядзела дагары: трыщаць сем хвілін на другую!

Лёгенька бразнула шыба акна. Ад гэтага раптойнага гуку сэрца выкінула ў артэрыі велізарную порцию крыві, і рукі на імтненне знямелі. Затым знямелі і ногі. На шчасце, гэта доўжылася якую секунду, і неўзабаве Света была ля акна. Яна ўставала на дыбачкі, казеліла вочы ўніз, але, вядома ж, нікога там не ўбачыла. Трэба было высунуцца на вуліцу, а для таго адчыніць створкі. З гэтым дзяўчына справілася спорна, бо папярэдне колькі разоў прарэпеціравала — для чаго давялося акуратна паддзець нажом уцяпляльныя палосы паперы, ададраць іх ад клею.

Холадам абдало яе твар, рукі і грудзі пад хатнім халацікам. Света вынікнула ледзь не па пояс: пад акном стаяў чалавек у цемнай шапцы і, наколькі было відаць, цёмнай форме. Ён падняў да яе твар і моўчкі ўзмахнуў рукой. Гэта Сяргей.

Хутка лесвіца была спушчана долу, і ён спрыгнаў стаў паднімацца. Аднак, калі начны верхала з дасягнуў падаконніка, Света адчула страх. Яна не зразумела яго прычыну, але машынальна кінулася ад акна да дзвярэй, ліхаманкова праверыла зашчапку. Прыпала вухам да шчыта. Але ўсё заглушалі ўдары ўласнага сэрца. Дзяўчына зноў шарахнулася да акна. У гэты міг Сяргей бяспечна саскочыў на падлогу. Затым яны разам, вельмі дбайна і асцярожліва, зачынілі

створкі, апусцілі ніжнія засаўкі, пакінуўшы незашчэпленымі верхнія.

Сяргей быў у цёмнай камуфляжнай форме вайскоўца, у вязанай чорнай шапцы. Усё гэта ён скінуў на крэсла. На ім аказаўся сіні шарсцяны світэр, сінія спартыўныя штаны.

Ён падышоў да яе, мякка абняў і цмокнуў у шчаку.

— У цябе ў шафе многа адзення? — шапнуў ён на самае вуха, вокамгненна агледзеўшы пакой.

— А што? — здзівілася дзяўчына.

— Калі раптам будзе стук у дзвёры, то я шмыгну туды. — Ён падышоў да шафы, ціхен'ка адчыніў дзверцы і зазірнуў унутр.

— Нармальна. Давай, Свецік, сюды маю вонратку сунем.

Света ўзяла ягоныя штаны і куртку, панесла да шафы. Павесіла. Сяргей tym часам важдаўся за яе спінай.

Дзяўчына зачыніла створку, павярнулася і абамлела: ён стаяў перад ёй у адной майцы, стаяў амаль усутык. Света разгублена знерухомела і зірнула яму ў очы. І тут, толькі зараз, да яе дарэшты дайшло, што гэта не жарты, што зараз, мо праз пару хвілін, здарыцца тое, пра што пагаемна марыць кожная дзяўчына з незапомнных часоў. Але чаму ж так страшна? Чаму ж так стала няёмка, калі ўсе праз гэта праходзяць? Не, ужо лепей яно здарыцца зараз, у дваццаць гадоў, а не пазней, — з каханым, вельмі ёй каханым чалавекам...

І ён, нібы апярэджаючы Свеціны палахлівія думкі, абхагтую ўсе за талію і моцна не прыщыгнуў — кінуў на сябе так, што яна ўстала на дыбачкі. Прыйшаў да ейных вуснаў сваімі. Ён тулюў ўсе з такой сілай, што Свеціны грудзі расплыліся па яго мускулістых грудзях, дзяўчыны жывот адчуваў на сябе кубікі яго прэса...

— Я кахаю цябе. — Каб сказаць гэтыя слова, ён на міг адараўся ад яе вуснаў. — Любая... — І прынік, горача прынік зноўку.

Гэтая гарачыня праз шыю, грудзі, жывот папаўзла ўніз па Свеціным целе. І тут яна адчула, што Сяргеевы руکі, якія раней былі на яе талії, ужо гладзяць клубы, прычым арудуюць не па халаце, а пад ім, па саменькім целе. Ай! — яго далоні апынуліся на яе ягадзіцах і ўжо нават не гладзяць, а мнуть, акунаюцца ў

іхнюю мякаць. Ад гэтых настойлівых грубых рухаў было б, напэўна, балюча, каб не сталася так прыемна. Ад іх Свеціна плоць нібы ператваралася ў кісель, вочы зацягнула туманам. Яна нават не бачыла твару кахранага, які безупынку яе цалаваў...

Раптам, калі гарачыня ў нізе цела дасягнула небывалае моцы, Сяргей з нечаканай лёгкасцю — а Света была зусім не худасочная і амаль аднаго з ім росту — адарваў яе ад падлогі і ўскінуў на плячо. Яго цупкая рука абручом сышлася на яе клубах, як бы спутаўшы. “Божа, няўжо гэта ўсё?” — с trapлянулася штосыці ў дзяўчай душы, і Света адчайна тарганулася ў Сяргеевых руках, узніяла корпус пад самую столь. І адразу, быццам зразумеўшы марнасць супраціўлення, бяссільна апусцілася на яго спіну. Яна нагадвала цяпер касманаўта, што ўжо адарваўся ад зямлі, і ўсякае супраціўленне палёту можа прывесці толькі да катастрофы. Скораная закону ўсёмагутнай прыроды, ляжала Света на Сяргеевым плячы жыватом. Ён нёс, рашуча нёс яе да тахты... Нельга было ні ўскрыкнуць, ні слова вымавіць. Усё мусіла адбывацца моўчкі і як мага ціха.

На тахту ён яе не апусціў, не паклаў, а скінуў у нейкім неутаймоўным шале. Імкліва наваліўся, падмяў, апёк пацалункамі твар, шыю, грудзі... Света амаль не заўважыла, як ласкавыя і разам з тым настойлівыя, умелыя рукі сцягнулі з яе рэшткі адзення, паспяваючы пры тым прыўзнімаць патрэбныя часткі цела ад тахты, паспявалі і лашчыць і песціць... Валасы яго грудзей казыталі яе саскі, а далоні нястомна шчыравалі над клубамі і ягадзіцамі. Там было страшэнна, нясцерпна горача! А затым гарачыню пранізаў ашаламляльны кароткі боль, і з гэтага мігу яны ўжо сталі адным жыватом, аднымі грудзьмі і аднымі вуснамі... Салодкая млявасць апанавала Свеціна цела, цеплыя хвалі рытмічных штуршкоў гушкалі яе ў акіян елагоды. Часам яна акуналася ў бяспамяцтва, часам слёзы засцілі ейныя вочы.

Адно ўрыўкамі запомніла Света тую ноч. Памятае, як ляжалі яны абняўшыся, як плакала, а ён яе суцяшаў пяшчотнымі і пустымі словамі. Памятае, як хацелася спаць, як забірала ў

свае цянёты стома. А Сяргей не адпускаў, прымаўся зноў цалаваць, гладзіць, ціскаць, варочаць і перакульваць яе разамлелае цела. Памятае, як зноў было горача, лагодна, балюча...

Ён пайшоў толькі без пятнаццаці шэсць.

26

Колькі разоў праклінаў Леанід Нільч гэты Богам забыты раён, дзе па сваёй бязглаздай прыхамаці здымаў кватэру яго сын Сяргей. Гэта не раён — а нейкія катакомбы. Мала таго, што ад цэнтра да яго шураваць і шураваць, дык яшчэ і спланаваны ён так, што сам чорт заблукавае.

І зараз, седзячы за абаранкам аўто, раз-пораз чартыхаўся Пугач-старэйшы: кляў мудрагелістае спляценне вуліц, узгорысты рэльеф мікрараёна і невыразна пазначаныя на будынках нумары. Аднаго разу ён заехаў не ў той двор, буксаваў у гурбах, блыгаўся ў праездах і арках, а затым ледзь адтуль выдраўся.

Нарэшце ён дапяў патрэбнага дома. Цагляная пяціпавярхоўка недарэчна тулілася на невысокім пагорку, прычым з аднаго боку будынкіны вокны першага паверха ледзьве на даставалі зямлі, а з другога знаходзіліся на ўздоўні трох метраў. Гэтая аляпаватая касавурына, а не дом.

Леанід Нільч нямала пакруціўся ў цесным заснежаным дворыку, перш чым убіў свой легкавік паміж шэрагам сметніц і пацёрханым “жыгулёнкам” няпэўнага колеру. Недаверліва азірнуўся вакол, дбайна запёр дзвёры і ўключыў сігналізацыю. Непадалёк, па ўгаптанай дарожцы перад пад'ездамі, чацвёра хлагчукоў заядла гойсалі ў хакей і маглі, у прынцыпе, заляпіць шайбай у шыбу Нільчавай машыны. Аднак іншага месца для паркоўкі ў гэтым убогім двары папросту не было.

Перад адным з чатырох пад'ездаў, нягледзячы на мароз, рагатала кампанія маладзёнаў, і слыхі славутага мастака міжволі лавіў адборныя мацюкі гэтых малойчыкаў. Зрэшты, там былі і дзяўчата, якія не нашмат саступалі ў красамоўстве сваім прыяцелям. Пугач гідліва паморшчыўся і скіраваў у

суседні пад'езд. Ганак быў неасветлены, высокі і коўзкі, парэнчы адсутнічалі. Абшарпаныя дверы з непрыстойнымі надпісамі рыпнулі перад яго носам, адчынліся, і знутры вышмыгнула худая постаць няяснага полу, ад якой дало ў ноздры нечыстотамі і алкагольным смярдоццем. Постаць борздзенъка збегла ўніз і пашыбавала нацянькі да суседняга дома. Леанід Нілыч з цікаўнасцю паглядзеў ёй услед, але так і не вызначыў яе палавую прыналежнасць. Гэта чамусыці непрыемна падзейнічала на мастака, і па лесвіцы ён узбіраўся хмурны.

Вось і дзверы на пятым паверсе з нумарам дваццаць дзесяць. Вось і званок, які ліпіць на адным шурупе. Усё гэта было добра знаёмае Леаніду Нілычу, хаця за апошнія паўгода толькі аднойчы наведваў ён сынава жытло. Сяргей ніколі не запрашаў сюды бацьку. І сёння не запрашаў...

Нілыч пацягнуўся да званка, намацаў у паўцемрадзі кнапку ўказальніком пальцам... і перадумаў. Замест гэтага ён расшпіліў кожух, пашнапрыў на поясে і дастаў мабільнік. Уключыў падсветку, набраў нумар. На тым канцы лініі даволі хутка, пасля чацвёртага сігналу, адгукнулася.

— Ало, слухаю, — пачуў мастак сонны і, як здалося, непрывестлівы голас сына.

— Слухаеш? — бадзёра зыкнуў Пугач-старэйшы. — Добра слухаеш? Ну тады адчынай — я пад тваймі дзвярыма.

Прайшло не так і мала секунд, першым сын упусціў бацьку ў кватэру.

— Здароў, мазгакрут! — ляпнуў Леанід Нілыч Сяргея па плячы, пранікаючы ў пярэднюю.

— Прывітанне... — млява адказаў сын; ён яўна не прымаў бацькавага панібрацкага тону. — Што здарылася?

— А што павінна здарыцца? — усё яшчэ са штучнай весялосцю сказаў Нілыч.

Не чакаючы запрашэння, ён спрыгна скінуў кожух і шапку на тумбачку і прайшоў у адзіны пакой гэтай несамавітай кватэры.

Так, кватэра была несамавітая. У чым мастак яшчэ раз пераканаўся, калі акінуў вокам пакой. Не раўнуючы бярлог, а

не жытло чалавека. Старыя безгустоўныя шпалеры месцамі паадставалі ад сцен. Асабліва гэта было заўважна пад акном, справа, — там, відаць, некалі нацякала дажджавая вада. Падаконнік меў брудны выгляд, на ім стаяла шклянка-попельніца, каля яе валялася пару акуркаў і, здаецца, адна чорная шкарпэтка. Другая шкарпэтка вісела на спінцы крэсла, што тулілася тут жа, пад акном. Вэрхал быў і на пісьмовым стале, злева ад акна. Тут, канешне ж, даўно нічога не пісалі, затое грувасцілася вельмі драгая на выгляд магнітола з акустычнымі калонкамі. Прычым калонкі стаялі адна на адной, ды так, што верхняя рыхтавалася ўпасці. Каля магнітолы ляжалі навушнікі, мікрофон, касеты, нейкія кніпі, што збольшага выкарыстоўваліся як падстайкі-падпоркі для мікрофона і яшчэ сякіх-такіх невядомых мастаку прычындалаў. Тут жа стаяў кубак, цукарніца, валялася пару чайнных лыжачак і сцізорык. На тахце, што стаяла справа ад акна, пасцель была амаль не прыбрана: частка прасціны вылувзалася з-пад неахайна пасланага паверх яе пакрывала і падмятала сабой падлогу; падушка з нясвежай навалачкай ляжала на пакрывале; збітая ў камяк вярблюджая коўдра была адсунута да сцяны. Відаць па ўсім, сын самазабыўна дрых на гэтай тахце, калі пазваніў бацька. А было, між іншым, толькі восем гадзін вечара і для сну ранавата.

Але галоўнае, што найперш кінулася ў вочы Леаніду Нілычу, — гэта вялізная баксёрская груша, якая звісала са столі, трymаючыся на круку, прызначаным для люстры. Люстры ж не было наогул, і пакой асвятляўся хітрамудрай сістэмай лямпачак у шкляных каўпачках, размешчаных на стыку столі і сцен, па перыметры. Такога раней не было. Лямпачак Нілыч налічыў восем, аднак гарэла толькі чатыры — праз адну. Узгаданая баксёрская груша была яўна не новая, разбітая, там-сям нават праропратая, ці што.

— Даўк што ў цябе за пажар? — перарваў сын бацькавы разглядванні і дзіяванні. — Што за дурнота — званіць не ў дзвёры, а па тэлефоне. Даў ж увогуле, можна б было папярэдзіць...

— Папярэдзіць, кажаш? — рэзка, з суровым тварам павярнуўся да яго Леанід Нільч. — А можа, мне яшчэ прашэнне аб аудыенцыі табе напісаць ды заказным лістом адправіць?

— Прыйшым тут прашэнне, — паморшчыўся сын. — А раптам бы мяне дома не было? Дарэмна б бензін паліў...

— А цябе заўсёды дома не бывае, калі бацька звоніць. Можа, ты толькі выбранных прапускаеш... чорт цябе ведае.

— Калі я цябе не пускаў?! — Сяргей дастаў з кішэні пачак “Космасу”, выщаягнуў зубамі цыгарэту, пstryкнуў запальніцай.

Бацька схапіў яго за руку.

— Ты можаш хоць пяць хвілін гэтую брыду не смаліць?

— А што такое?

— Ведаеш жа, што не выношу я тыгунёвага дыму. Няўжо нельга без гэтага пацярпець? Нябось не кожны дзень я ў цябе бываю.

— Ды што ты, у рэшце рэшт, хочаш! — абурана ўсклікнуў сын, аднак кінуў цыгарэту на стол. — Уварваўся як смерч, разбудзіў ды яшчэ тузае па пусцяковінах. Я, можа быць, стаміўся і спаць хачу...

— Спаць ён хоча! Вось якраз пра гэты твой сон бясконцы я і прыйшоў гаварыць. То ты набярэся цярпення, паслухай.

— Э-э-э, бацька, — скрыўся і неяк безнадзейна махнуў рукой Сяргей. — Ды чуў я ўжо твае павучанні, чуў ужо досьць. — Ён накіраваўся да канапы і залез на яе з нагамі. — Калі па справе якой прыйшоў — гавары. А на гнілую тваю філасофію ў мяне няма часу...

— А на спаннё ў сем гадзін вечара ў цябе часу стае?! — гаркнуў гарачы Леанід Нільч і падскочыў да сына — На гэтае бяздзейнае валянне ў агідным сваім катуху ты час знаходзіш?! Слухай, сын, — тут ён гэтак жа раптоўна панізіў тон і быццам паспакайней, — ты ўвогуле разумееш, што з тобой адбываеца? Ты хоць трохі ўяўляеш сабе, да чаго можа прывесці твая жыццёвая пазіцыя, ці не ўяўляеш?

Сын з нудой паглядзеў на бацьку знізу ўверх, перасунуўся да самай сцяны і падкурчыў ногі. А затым, дзёрзка зіхатнуўшы вачыма, кінуў:

— А я проста жыву.

— Як проста жывеш?.. — на міг сумеўся Нільч.

— А так — проста жыву, — пацвердзіў сын і дадаў: — Проста жыву і не дазволю, каб мне заміналі ў гэтым працэсе. Не жадаю, каб мяне павучалі і настаўлялі, як жыць. Не жадаю выслухоўваць тваіх ушчуванняў, маралізаванняў — я іх да млюсці наеўся. А таму, калі гэта ўсё, з чым ты да мяне прыйшоў, то я паступаю вось гэтак. — Тут Сяргей схапіў коўдру, дзелавіта яе расправіў, а тады прыняў гарызантальнае становішча, накрыўся і павярнуўся тварам да сцяны: ён дэмантрагатуяна лёг спаць.

Нільч агаломшана назіраў за яго дзеяннямі. Толькі не раней як праз хвіліну прамовіў:

— Добра, сын. Дзякую табе за ветлы прыём, за павагу да бацькі. Дзякую. Я, канешне, пайду і не буду трывожыць тваю шаноўную асобу, не буду замінаць спачываць — ты слайна сёння папрацаваў, а таму спі...

— Вось толькі не трэба іроніі, — буркнуў сын праз падушку.

— Добра, адкінем іронію, і, калі ўжо я патраціў час на дарогу, то на развітанне скажу табе пару слоў... — Нільчаў твар за апошнюю хвіліну стаў нездарова-барвовага колеру: мастак даўно пакутаваў на паўнакроўе і павышаны крыяяны ціск.

— Дарэмна стараешся — я слухаць не буду. — Сын нацягнуў коўдру на самую макаўку. Ад таго агаліліся яго ступні ў драных шкарпэтках.

— Не слухай, калі ты такое свінчо. Але калі ў табе засталося хоць криху чалавечага, то нешта з маіх слоў усё ж дойдзе да твойго розуму. Прынамсі, я натое спадзяюся.

Сяргей не адказваў.

— Дык вось. Мне надакучыла цярпець твае выхадкі і штукарствы, мне надакучыла бяздзейна назіраць, як мой адзіны сын заганяе сябе ў духоўную немарац і гіне на маіх вачах. Гіне як чалавек. Мне невыносна глядзець, як ён удае з сябе супермэна, як ён плюе і чхае на людскія законы, як ён жыве ў паганым смуродным катуху, замест таго каб жыць сярод людзей, у нармальнай кватэры. Усё гэта мне надакучыла.

Леанід Нілыч дастаў насоўку і абцёр узмакрэлы лоб. У пакоі было гарачае застаялае паветра.

— Ты ў дваццаць дзеяць гадоў не стварыў сям'ю і нават патуг тваіх не відаць у гэтым кірунку. Хіба гэта нармальна для здаровага мужыка? Хіба я цябе нарадзіў вырадкам, і ад цябе дзяўчаты шарахаюцца? Разбярыся з сабой, сынок, — голас бацькі крыху памякчэў, — разбярыся. Не бегай ад людзей, гэта шлях у нішто. Прымі свет такім, якім ён ёсць, і табе палягчэ. Бог памагае толькі добраму сэрцу, ад ліхіх адварочваеца. Вось ты зараз нацягнуў коўдру на вушы, затуліў твар падушкай і думаеш, што адварочваешся ад мяне. А насамрэч захінуўся ад усяго свету. Гэта не вырашэнне праблемы, сынок. Ад свету не адвернешся. Больш за тое, ён не перайначацца па тваім хаценні, а будзе такім, як заўжды: суроўым і ласкавым, праўдзівым і хлуслівым — усякім... Ніхто не захопіцца тваім, хай і неблагім, талентам, калі ў сэрцы тваім няма любасці, а наадварот, паўстане супраць цябе. Палюбі людзей, сынку! А іначай... — голас мастака зноў павышэў, — іначай і насамрэч праляжыш усё жыццё тварам да сцяны, а да жыцця задніцай: нераскрыты, непрыняты, забыты ўсімі, нікчэмны...

— Замаўчы! — знячэйку ўскрыкнуў Сяргей і рыўком сеў на тахце; бледная гримаса злосці на яго твары не пакідала сумневу ў тым, што ён пільна прыслухоўваўся да бацькавых слоў, што яны яго балюча паранілі. — Замаўчы!! — ускрыкнуў ён другі раз, задыхаючыся ад гневу.

Бацька асекся і з грэблівым шкадаваннем глядзеў на сына.

— Не хачу... Не жадаю выслушоўваць твае подлыя папрокі... Ды ты сам... ты сам усяго толькі ханжа, які прымае мярзотныя законы гэтага грамадства, адно каб не быць затагтаным гэтым быдлам, гэтым табуном раз'ятраных коней... Ты проста халуй у багацяеў, якім заманулася абстаўляць свае кватэры прыгожай мазнёй, якія прагнучы увекавечыць на партрэтах свае драпежныя твары!..

— Што ты вярзеш, дурань! — узяўся за галаву мастак; цяпер у яго быў чырвоным не толькі твар, але і бялкі вачэй.

— Ага! — зларадасна ўскрыкнуў сын. — Не падабаецца?! Праўда вушы пячэ?! Ды ва ўсіх вакол, і ў цябе таксама, мяшок

грахоў за плячыма. Такіх грахоў, у якіх нават самому сабе брыдка прызнацца. І таму хаваецце вы іх за гладзенькімі крывадушнымі штампамі: любоў, сям'я, доўг, чалавечнасць... Цыфу! А самі толькі і пільнуце, каб свой куш ухапіць, каб ашкуаць адно аднаго, жыўцом з'есці. Ненавіджу вашу мараль! Ды для мяне злодзей у законе тысячакроць сімпатычнейшы, бо ён жыве па жадунках сваёй жывёльнай прыроды! Ён хаця б не ханжа!

— Ідыёт! — усклікнуў Нілыч. — О, Госпадзе, мой сын ідыёт!

— Ды любы ідыёт лепшы за цябе, такога паважанага, добропрыстойнага і правільнага. Бо ў яго душа чыстая, дзіцячая, ён ніколі не крывадушнічае! А ты... нябось не адзін шкілет у шафе трymаеш, ханжа!

Тут ужо мастак не саўладаў з сабой, падаўся наперад, ухапіў сына загрудкі, рвануў на сябе.

— Замаўчы! — Ён рэзка збляднēў, дыхаў са свістам і не мог больш вымавіць нічога ўцямнага; адно круціў кашулю на сынавых грудзях.

Сяргей паспрабаваў выслабаніца, але не справіўся з моцнымі мастаковымі пальцамі — тыя нібы прыраслі да кашулу. Бацькаў твар быў стражотлівы ў гневе.

І тады сын з нейкай нахабнай смеласцю зірнуў яму ў вочы і сказаў:

— Што, бацька, сапрауды ёсць у цябе грашок, калі так раз'юшыўся?

Пачуўшы гэта, Нілыч нечакана абмяк, аслабіў захоп, але Сяргей ужо не вырываўся, а працягваў глядзець яму ў вочы. У бязмоўнасці яны прастаялі з хвілінай.

Пагляд бацькі быў збянтэжаны, безуважны і як бы павернуты назад — у сваю існасць. Нарэшце ён адпусціў сына, адступіў на пару кроакаў і апалым, не сваім голасам сказаў:

— Так, я грэшны... Я шмат у чым перад тобой грэшны... Ды толькі адно памятай, Сяргей: пакуль я жыву, пакуль трymаюць гэтыя рукі пэндзаль, — ён падняў свае спрацаваныя кісці да ўзорёнту твару, — я ўсё для цябе зраблю. Таму што нас на зямлі толькі двое... — Нілыч уздыхнуў. — Аднак памятай, сын, і тое, што мне ўжо за пяцьдзесят. Я магу пражыць яшчэ столькі, а

магу і памерці ў любую секунду. І ўсё гэта будзе выглядаць на натуральную смерць. З гэтага ўзросту, сынок, прырода ўжо за мяне не адказвае. Так што, я цябе праста прашу, калі ёсьць у цябе якія праблемы (а яны відавочна ёсьць), давай іх вырашаць зараз, пакуль я ў сіле.

Сяргей не адказаў і сядзеў, скліўшы твар долу. Многа б цяпер даў бацька за ягоны адказ...

— Ну, да пабачэння, сын. І даруй, калі што не так... — Леанід Нільч паклаў далонь Сяргею на галаву; той працягваў сядзець панурыўшыся і маўчаў.

І толькі, калі Нільч ужо перасякаў парог пакоя, ледзь чутна, з хрыпоцінкай у голосе кінуў:

— Да пабачэння.

Душэўны стан Леаніда Нільча пасля гэтай сустрэчы быў такі паганы, што ён дабраўся дадому на аўтамаце. А затым, ведаючы, што не зможа заснудзіць, прыняўся маляваць новую карціну і праваждаўся з ёй да світання. Там былі горы з залясельмі схіламі і аснежанымі вяршынямі, аб падножжа якіх біліся ўспененыя хвалі; нізкае вечаровае сонца пагасала на горных вяршынях. Людзей, звяроў і птушак там не было...

27

Учора, а палове дзесятая вечара, калі Таццяна Зарэмба была дома адна, раздаўся тэлефонны званок. Незнаймы голас паведаміў, што для яе маецца ліст да запатрабавання на адной з поштаў (назваў нумар), і што заўтра яна можа яго атрымаць. Як толькі Таццяна паспрабавала дамагчыся тлумачэння, незнайменец павесіў трубку.

Першае, што прыйшло тады ў галаву, гэта тое, што ліст не можа ўтрымліваць адмоўную інфармацыю. Паведамленні пра трагедыі, раптоўныя скони родзічаў і іншыя непрыемнасці, як правіла, даводзяцца праз тэлеграмы, у крайнім выпадку — праз заказныя лісты. Усё гэта прыносіцца паштальёнамі дамоў, пад распіску атрымальніка.

Не, тут, дзякую Богу, нешта іншае. Прычым, найхутчэй, прыемнае. Што ж, Зарэмба любіла такія сюрпризы. Праўда, ёй

досьць часта даводзілася атрымоўваць розныя запіскі, цыдулкі, ананімныя лісты з прызнаннямі ў каханні, са страснымі просьбамі аб спатканнях, з абяцаннямі залатых гор і падобнымі мужчынскімі глупствамі. Нельга сказаць, што Зарэмба заўсёды адмаўляла сваім паклоннікам. Нават за апошні год, ужо сужыцелькай Бабаеўскага, яна двойчы адгукалася на пасланні, падкінутыя ёй у грымёрку немаведама кім. І адна з сустрэч закончылася даволі весела, у гасцінічным нумары “Ітурыста”. Але цяпер ёй было не да забаў: Зарэмба дужа перажывала ад зрыву здымак у серыяле, які абыцаў ёй і славу і грошы. Здымак хутчэй за ўсё не будзе наогул, а гэта ніяк не ўваходзіла ў Таніны планы.

Так, ёй зараз не да любоўных прыгодаў, і яна б не пайшла сёння ў тое аддзяленне сувязі па ўзгаданы ліст, каб не меркавала атрымаць нешта сур'ёзнейшае: усё ж любоўная запіскі рэдка высылаюцца да запатрабавання.

Адбыўшы ранішнюю рэпетыцыю, дзе яна пару разоў накрычала на няшчаснага Аркадзя Рыгоравіча, Зарэмба хуценька выслізнула з тэатра, узяла таксі і праз дзесяць хвілін была ля патрэбнага паштовага аддзялення.

Блякляя сухая паштарка — відаць па ўсім, старая дзева — па-будзённаму выкінула ёй ліст праз акенца выдачы, папярэдне папрасіўшы распісацца. Ужо пры першым позірку на канверт Таццяну ахапіла расчараўванне: канверт быў па Беларусі, больш за тое — стаяў мінскі зваротны адрес. Пісаў нехта А.Б.Шарповіч. А чаго можна чакаць ад прыватнага паслання Шарповіча, як не чарговых прызнанняў у захапленні яе пекнагой? Астрабрыдла!

Таццяна, аднак, падышла да свабоднага століка, прысела і, паморшчыўшыся, разарвала канверт: пасланне было аддрукавана на якаснай ружаватай паперы. Вось што яна прачытала.

“Паважаная Таццяна Яўгеная!

Адразу прашу ў Вас прабачэння, што патрываўшы гэтым лістом, што так фамільянна да Вас звяртаюся. Не верце зваротнаму адресу і можаце адразу выкінуць гэты канверт.

Адрес нічога не значыць. Таксама прашу Вас, у нашых агульных інтарэсах, знішчыць і сам тэкст, а запомніць толькі ніжэйнапісане.

Я з'яўляюся супрацоўнікам адной (не буду пакуль называць) сур'ёнай амерыканскай кінакампаніі, якая мае намер праз месяц распачаць здымкі шырокрафматнага двухсерыйнага кінафільма. Фільм будзе здымашца на расійскім матэрываляе, на расійскі сюжэт сярэдзіны дзеянияццатага стагоддзя, у Санкт-Пецярбургу.

Аднак у нас узнякла наступная праблема. У апошні момант галоўны рэжысёр (а гэта найвядомейшае імя Галівуда) прыйшоў да высновы, што не зможа задзейнічаць у адной з галоўных роляў амерыканскую актрысу, як тое раней меркавалася. Ён лічыць, што тут павінна дзейнічаць мясцовая актрыса, з тыповай славянскай зневіненасцю. Прызнаюся, што на гэтай глебе надарыўся канфлікт паміж галоўным рэжысёрам і першым прадзюсэрам, і паўстала пагроза зрыву здымак. Прыйдзеца плаціць няўстойкі, а гэта мільёны долараў.

Адным словам, кампанія даручыла мне заняцца пошукам прыдатнай актрысы на гэтую ролю, таму што я грамадзянін Расійскай Федэрацыі і, зразумела, лягчэй за іншых магу зарыентавацца ў нашым культурніцкім асяроддзі. Скажу шчыра, ужо за тыдзень я знайшоў у Санкт-Пецярбургу аж тры кандыдатуры на гэтую ролю. Я нават адаслаў па Інтэрнэце фотаздымкі актрыс галоўнаму рэжысёру, і ён, у прынцыпе, іх адобрыў як кандыдатак на кінапробы. Але, ужо пасля гэтага, знаходзячыся па службовай справе, звязанай таксама з будучымі здымкамі памянянёнага фільма, я аказаўся ў Мінску. Чыста выпадкова сябры запрасілі мяне ў Ваш тэатр, на спектакль, дзе Вы граеце галоўную ролю.

Шаноўная Таццяна Яўгенаўна, не стану гаварыць Вам банальных кампліментоў (накшталт того, як я быў зачараваны Вашай ігрой і падобнае). Скажу па-дзелавому і коратка: я зразумеў, што на вышэйзгаданую ролю нашага фільма патрэбная якраз такая актрыса — з Вашым страсным позіркам, з Вашай выразнай мімікай і жэстамі, з Вашымі жаноцкімі, па-славянску пышнымі формамі. Даруйце, калі

дапусціў некаторую вольнасць у апошнім сказе, але па-іншаму не мог перадаць свае ўражанні ад... Ну ды ладна.

Цяпер пра галоўнае. Ужо праз дзень я завалодаў двумя дзесяткамі Вашых каляровых фотаздымкаў (думаю, Вы мне даруецце гэтае самавольства), адсканіраваў іх і выслаў па Інтэрнэце галоўнаму рэжысёру. Ён адказаў не марудзячы, прычым ягоныя меркаванні цалкам суппалі з маймі: знешне Вы ідэальна прыдатныя на гэтую ролю. Праўда, галоўнаму неабходна пабачыць Вас у справе, правесці сякія-такія кінапробы. Думаю, Вы разумееце, што без гэтага немагчыма. Аднак магу запэўніць, што шанцаў у Вас непараўнальна больш, чым у астатніх дзвюх кандыдатаў (адну актрысу галоўны, калі атрымаў Ваши фотаздымкі, адразу ж выкрасліў). Такім чынам, у Вас ёсць рэальная магчымасць зняцца ў аднаго з найбуйнейшых сусветных майстроў, у фільме, які абяцае стаць звышкасавым. А гэта мільёны долараў, шаноўная Таццяна Яўгенаўна.

Але ж пяройдзем да канкрэтнікі. Кінапробы намечана правесці роўна праз два тýдні, у Санкт-Пецярбургу. І калі Вы пагодзіцесь ўзяць у іх удзел, то сардэчна прашу Вас быць сёння роўна а палове восьмай вечара каля цырка, а іменна ля крайній правай афішнай тумбы. Я да Вас сам падыду, і мы скіруем у рэстаранчык, дзе ў асобнай кабіне ціхамірна абмяркуем дэталі.

Вы можаце спытацца, хто я, і як вы мяне пазнаеце. Не трывожцесь, шаноўная Таццяна Яўгенаўна. Мой скромны твар, мяркую, добра знаёмы Вам па штоўяднёвай перадачы аднаго з галоўных расійскіх тэлеканалаў. Я там вядоўца.

Што ж, да сустрэчы, Таццяна Яўгенаўна? Спадзяюся, усё ў нас атрымаецца.

І апошніе. Думаю, не трэба казаць, што наша спатканне павінна застацца таемным. Не варта заўчастна, пакуль не падпісаны контракт, даваць розгалас у газетах і спараджаць кулуарныя плёткі. Да таго ж, здымкі будуть працягвацца да лета, і Вы ажно трох месяцаў не зможаце прымаць удзел у работе Вашага тэатра. Мяркую, гэта не вельмі спадабаецца яго

дырэктару. А там — хто ведае — можа, будзе новы контракт, новы фільм?..

З нецярпеннем чакаю сустрэчы.

Даруйце, што не падпісваю свайго прозвішча”.

У складаных пачуццях выходзіла Таццяна з паштоваага аддзялення. Гэта было хваравітае спалучэнне радаснага экстазу і напружанай падазронасці. “Не можа такога быць, — гаварыла сабе Таццяна, — гэта занадта добра, каб быць праўдаю”.

З апушчанай галавой, з лістом у руках, пабрыла Зарэмба па трагуары. Але ж чаму — не можа? Чаму гэта не павінна быць праўдай? Хіба не заслугоўвае ўрэшце яна, Таццяна, усіх тых добрых слоў, таго захаплення, што выказваў у сваім пасланні незнайёмы прадзюсэр? Не, Зарэмба з дзяцінства ведае, што гэта так, што яна народжана для лепішае долі, чымся гнісці ў агоркльм Мінску, у гэтым задрыпаным драмтэатры. Можа, гэта прабіў яе час? Можа, дайшла яна нарэшце да той доўгачаканай лёсапераваротнай кропкі? Заслужанай, заўважце, заслужанай кропкі!

Таццяна завітала ў кавярню, што тулілася ў вуглавым доме, прайшла да кутняга століка, заказала кубачак кавы. Так, трэба пасядзець і спакойна абмазгаваць тое, што адбылося. Лёгка сказаць: спакойна! Ці да спакою тут, калі з незапомнных часоў марыла Зарэмба стаць зоркаю. Няважна якой — актрысай, спявачкай, тэлевядоўцаю...

Не вельмі якасная, але гарачая і досьць моцная кава яшчэ больш узрушыла яе нервовую сістэму. Ну ладна, думала Таццяна, хай усё высветліцца толькі сённяшнім вечарам. Але чаму не пажыць гэтым імгненнем радасці, навошта атручваць сабе душу падазрэннямі, недаверам? У яе і так было мала ўсцешнага ў жыцці, недараўальна мала ў параўнанні з тым, што яна заслугоўвае сваёй пекнатаю, здольнасцямі. Лёс заўсёды быў да яе скупаваты, і чаму б не ўяўіць, што менавіта зараз выпраўляецца гэтая несправядлівасць? Так, цяпер усё стане на свае месцы! Да ліха тэатр, да ліха Бабаёўскага! Зарэмба і без таго запланавала сужыцельстваваць з ім не болей за пяць

гадоў. Ды за гэтыя пяць гадоў меркавала выціснуць яго як анучку: займець вядучыя ролі, стварыць імя, зняцца ў некалькіх расейскіх фільмах. Ха, расейскіх! Ды яны папросту пігмеі побач з сапраўдным, амерыканскім кіно, зняўшыся ў якім, ёй не тое што Мінск — Москва будзе нягегліцай! Дзякуючы расейскай прэсе, гэтым гарлапанам і снобам, яна, Зарэмба, ледзь толькі пачаўшы здымацца ў Піцеры з амерыканцамі, праславіцца на ўсю постсавецкую прастору. Яе будуць малітоўна дамагацца лепшыя тэатры Moskvy... Але Москва — толькі бляклы ценъ Галівуда... Галівуд! Адно гэтае слова прымушала яе трымцець з маленсва ад захаплення і зайдзрасці. Аднак ужо тады, калі праглядала ў сваім паршывым правінцыйным кінатэатрыку кінастужкі з Манро, ведала Зарэмба, што яна зробіць усё магчымае і немагчымае, каб заняць месца гэтай пышнацелай бландзінкі... І цяпер гэты час набліжаецца.

Апанаваная такімі лагоднымі мроямі, Зарэмба нават і не заўважыла, што выйшла з кавярні і брыдзе ўздоўж вуліцы. Прыйм рушыць у накірунку, адваротным патрэбнаму. Таццяна ўзмахнула рукой, і першы ж легкавік спыніўся ля яе ног.

— У цэнтр, — разваливаючыся на заднім сядзенні, пагардліва сыкнула яна пажылому вадзіцелю.

І ўсё ж рэшткі дня, да прызначанага часу спаткання, Зарэмба правяла ў трывозе. Салодкія летуценні пра хуткія і шчаслівія змены ў ейным жыцці раз-пораз перарываліся сумненнямі, няўпэўненасцю, чорнымі падазрэннямі. Падчас здавалася, што разум не выгрымае гэтае барацьбы. А калі распраналася ў тэатральным гардэробе, заўважыла Таццяна, як няздорава блішчыць яе вочы, як брыдка расчырванеўся твар. Яна нават прашмыгнула перад абедам у гримёрку і забяліла ту ўпразмерную чырвань.

Абедала яна, па завядзёнцы, разам з Бабаеўскім у рэстаране непадалёку. Каб скрыць надзвычайнае хваляванне, каб чым-небудзь не выдаць сваіх запаветных думанняў, Зарэмба была з ім, як ніколі, гаваркая і ветлівая. Хваліла новую пастаноўку, за кампанію бэсціла нялюбага дырэктару Пугача, строіла

сумесныя планы на лета: куды яны паедуць адпачываць. І толькі нервовы — да месца і не да месца — смяшок, які зачаста вылягай з ейных вуснаў, гаварыў пра небывалае душэўнае ўзрушэнне. Аркадзь Рыгоравіч нават пацікаўся, чаму яна такая вясёлая.

Што ж, ён неўзабаве пра гэта даведаецца!

...А палове шостай Таццяна сказала, што ў яе баліць галава, і таму яна паедзе дадому. Гэта не выглядала падазроным, паколькі яна рэдка заставалася глядзець спектаклі, у якіх не прымала ўдзелу. Аркадзь Рыгоравіч, які ў гэты момант лаяўся па тэлефоне з адміністрагарам, адно адабральна кіўнуў.

Дзве гадзіны Зарэмба прарабавілася непадалёку ад цырка. Яшчэ за паўгадзіны да спаткання з незнаймцам яна згледзела агавораную ім афішную тумбу. Гэта было сапраўды гожае месца для сустрэч, бо знаходзілася ўбаку ад цырковага ганка, ўбаку ад шляхоў, па якім падыходзяць гледачы. А ў палове восьмай, праз паўгадзіны ад пачатку вечаровага відовішча, тут наогул павінна быць пуста. Да слова, свой мабільнік яна абачліва адключыла.

І вось, роўна ў прызначаны час Таццяна заняла сваё месца ля тумбы — тут было не да дзявочых крыўлянняў, калі наўмысна спазняешся на спатканні з мужчынамі, каб набіць сабе кошт. Паўз яе шмыглі трапейбусы, аўтобусы і легкавікі, крочылі нешматлікія пешаходы. Якраз насупраць, праз праспект Скарэйны, знаходзіўся прыпынак грамадскага транспорту. Зарэмба міжволі накіроўвала туды позірк. Што за глупства! Не на трапейбусе ж будзе дабірацца супрадзюсэр амерыканскага фільма. Але ж на чым? Таццяна адышлася на пару крокуў ад тумбы і зірнула па баках: і злева і справа набліжаліся сякія-такія людзі. Але яны былі нейкія несамавітыя, пераважна звычайнія абывацелі — парамі, тройкамі, з дзецьмі...

Наручны гадзіннік няўмольна паказваў сорак хвілін на восьмую, сорак пяць... пяцьдзесят... роўна восем... І з гэткай жа няўмольнасцю становілася для Таццяны відавочна, што не толькі ніякі прадзюсэр да яе не падыдзе, а яшчэ і наスマхаеца з яе, рагоча, згінаючыся напалам, нейкі нядобразычлівец, які

ўсё гэта наладзіў. Стаяць ён, магчыма, вунь за тым кіёскам, глядзіць на яе, недарэку, і пацяшаецца. А назаўтра папаўзуць па тэатральных закутках плёткі-перасмешачкі...

Лютая, чалавеканенавісніцкая злосць апанавала Зарэмбу. Закарцела кінуцца на праклятую тумбу, здзерці з яе афішу, з асалодай парваць на шматкі. А затым аблаяць прахожых асламі і сволачамі. Але нельга было паказваць выгляду, нельга было даваць пажыву вераломнаму назіральніку. Яна засунула рукі ў кішэні паліто і сцяла кулакі так, што доўгія пазнопцы ўвайшлі ў далоні і пазгіналіся. У вачах памутнела. Таццяна наўздагад рушыла прэч. Хацелася разадраць ужо не афішу, а свой твар — твар дурніцы і ідыёткі. На дне правай кішэні ляжаў пачак цыгарэт. Зарэмба навобмацак, не вымаочы пачка, паспрабавала дастаць цыгарэціну, але заблыгалася пальцамі ў абортцы, змяла яе, а тады ашалела дазвання і сціснула ў камяк, раздушыла, раструшчыла бязвінныя цыгарэты. Ад гэтага крыху палягчэла. Але толькі крыху...

У бяспамяцтве дабрыла яна да нейкай падваротні і там, у цемрадзі аркі, прыткнулася да сцяны, няпэўнымі пальцамі дастала сумна вядомы ліст, дастала запальніцу і аддала агню сваю хуткаплынную мару... Пакуль папера не прагарэла дарэшты, пакуль не апякла ёй кончыкі пальцаў, Зарэмба няўцямна глядзела на язычкі полымя. А затым бязгучна, густа і несуцешна заплакала.

28

Вечарам того ж дня, каля шасці гадзін, Аркадзь Рыгоравіч Бабаеўскі ўбачыў на сваім стале голы канверт. Голы ў тым сэнсе, што не было на ім ні адрасата, ні зваротнага адраса, ні якіх-кольвечы каментарыяў. Гэта непрыемна здзвівала дырэктара, прымусіла перарваць працу са службовымі паперамі і ўзяць канверт. Так, паварочаўшы яго ў руках, Рыгоравіч не знайшоў ніякіх пазнак. І тым не менш, ліст быў шчыльна заклеены.

Дырэктар націснуў кнупку перагаворніка, узяў трубку і зварнуўся да сваёй сакратаркі:

- Ніна, што гэта за канверт у мяне на стале?
- Канверт?.. А-а... Ды гэта, мусіць, ад ранішняй пошты, — успомніла сакратарка.
- Даўк я ж яго толькі зараз убачыў!
- А я яго вам пятнаццаць хвілін назад і прынесла. Вы яшчэ тады па тэлефоне крычалі. Памятаеце?
- А чаму толькі зараз? Чаму не з усёй поштай? — прыстраваў Бабаеўскі, яўна раздражнёны безыменным лістом.
- Сама не ведаю... — сумелася Ніна. — Мне здавалася, я ўсё тады вам занесла. А нядайна гляджу — нейкі канверт ляжыць... Падумала — з ранішняй пошты выпаў.
- Ну ладна... — буркнуў Аркадзь Рыгоравіч і выключыў пераговорнік.
- Ён нядайна разарваў канверт. Тэкст быў выведзены на прынтэр, прычым мудрагелістым, вычварным шрыфтом.

“Высокашаноўны Аркадзь Рыгоравіч, — чытаў дырэктар, — піша Вам пастаянны, шматгадовы, адданы глядач Вашых пастановак. Бязмерна цэнячы Ваш дар рэжысёра, а таксама ўсведамляючы Вашу значнасць у беларускім культурным працэсе, хачу выказаць заклапочанасць тым, што актрыса Таццяна Зарэмба, якая неабыякавая Вам не толькі з прычыны выканання вядучых роляў, але і з цалкам мной зразумелых сардэчных прычын, не цэніць Вас належным чынам і паводзіць сябе амаральна. Карыстаючыся бязмерным даверам і прастадушнасцю геніяльнага чалавека, гэтая асона, на жаль, не захоўвае жаночай вернасці, пра што я з сумам і болем нядайна даведаўся. Каб не быць галаслоўным, скажу, што ў дадзены момант, калі вы напружана рыхтуецеся да спектакля, Зарэмба знаходзіцца на спаткенні з адным расейскім прадзюсэрам, якога таксама намерваеца закілзаць у сваіх карыслівых мэтах. А іменна атрымаць месца ў яго дарагім і прэстыжным фільме. Вы, канешне, можаце зараз набраць нумар яе мабільнага тэлефона і ўпэўніцца, што ён каварна адключаны. Аднак лепш за ўсё паслушайцесь маёй сяброўскай парады і кіньце, кіньце зусім гэтую нікчэмную, вартую жалю

інтриганку, вярніцяся ў сям'ю і радуйце надалей гледачоў сваім рэжысёрскім талентам.

Усяго Вам добра га, шаноўны Аркадзь Рыгоравіч, і даруйце, калі крыху Вас засмуціў. Але нельга было маўчаць.

Добразычлівец”.

Хвіліны трывалі праседзеў Аркадзь Рыгоравіч нерухома. Тупа і рассеяна глядзеў на ліст. Затым страпянуўся, схапіўся за тэлефонную трубку і тут жа, як апечаны, адняў ад яе руку. Ашчаперыў галаву, у якой не было ніякіх канструктыўных думак — нібы вышыя Бабаеўскага па патыліцы мяшком з бульбаю. Ускочыў, таропка і бязмэтна заходзіў па пакоі. Сеў на канапу, вывудзіў з кішэні мабільнік, стаў ліхаманкава націскаць кнопкі. Але не набраўшы да канца, неяк баязліва выключыў апарат і зладзеявата схаваў яго назад у кішэню.

Нарэшце мозг пачаў ацэньваць тое, што адбылося. Вярнулася і магчымасць дзейнічаць. Бабаеўскі падляцеў да стала, уключыў перагаворнік і штучна спакойным голасам прамовіў:

— Ніна, зайдзі да мяне.

Затым абабег стол, плюхнуўся ў рабочае крэсла і стаў чакаць. Рукі, што ляжалі на стальніцы, не знаходзілі сабе прымянення і хапалі то акуляры, то аловак, то самапіску. Прыйтым відавочна падрыгвалі. Рыгоравіч схаваў іх уніз.

Ніна нешта замарудзілася і не прыходзіла. Гэта раззлавала дырэктара і яшчэ раз нагадала пра тое, што трэба ўсё ж здвоіць іхнія кабінеты і зрабіць агульны ўваход — каб усе наведвальнікі праходзілі праз сакратарку, а ён, у сваю чаргу, мог яе рукой дастаць. Заўважым, што гэтае пытанне непакоіла Аркадзя Рыгоравіча, па меншай меры, апошнія два гады, але не давала яго вырашыць адна важкая акалічнасць: як быць з інтymнымі спатканнямі ў кабінэце, да якіх, як да наркотыкаў, прызываюцца Бабаеўскі? І як знайсці кампраміс? А, пакуль тое, даводзілася гукацца з сакратаркай праз перагаворнік ды, вось як зараз, чакаць, пакуль яна выйдзе з суседняга кабінета, замкнё яго і толькі тады дасягнё дырэктарскай.

Нарэшце Ніна, як заўсёды без стуку, нешырокая адчыніла дзвёры і праслізнула ў кабінет Бабаеўскага. Гэта была сухарлявая рыжавалосая жанчына гадоў сарака пяці, не прыгажуня, маці траіх дзяцей, верная жонка. А найгалоўнае — руплівы работнік і чалавек, бязмерна адданы Аркадзю Рыгоравічу.

Сакратарка дзелавіта наблізілася да дырэктара і вышкалена замерла.

— Слухай, Ніна, ты дакладна памятаеш, што гэты канверт прыйшоў з ранішняй поштай? — спытаўся Аркадзь Рыгоравіч, незвычайна, як змеціла сакратарка, устурбаваны; канверт ён трymаў у руках.

— Па праўдзе, не магу сказаць дакладна, — прызналася Ніна. — Я ўбачыла, што ляжыць ліст і рашыла, што ён вываліўся з агульнае кіпы... Вы ж ведаецце, колькі ў мяне папер на стале. Мог жа ён упасці на іншы стос і згубіцца... Тым больш — белы, без надпісаў.

— Так... — задумліва мяў шчокі пальцамі Бабаеўскі. — Ну добра. А пошту ты сама забірала?

— Канешне. Як заўсёды — у вахцёра. Мне толькі заказныя лісты непасрэдна ў кабінет дастаўляюць.

— А падкінуць гэты канверт не маглі? Хто да цябе пасля абеду заходзіў?

— Ну, вы скажаце! — усміхнулася сакратарка. — Ды чалавек трышаць было, Аркадзь Рыгоравіч. Уся ж дакументацыя праз мяне.

— З чужых хто завітваў?

— Так. — Ніна паспрабавала прыгадаць некалькіх чалавек.

Затым перабралі акцёраў і рэжысёраў, што па справе і без паяўляліся ў сакратарскай пасля обеду. Аказалася — ледзь не траціна тэатра.

— Ладна, Ніночка, — сказаў Бабаеўскі. — Я толькі цябе прашу надалей не прымаць ніякіх ананімных лістоў. Сур'ёзна прашу, — ён зрабіў націск на слове “сёр'ёзна”. — Ты чула, што ў Амерыцы лісты з заражаным мікробамі парашком дасылаюць?

— Так... — напалохана зірнула на яго Ніна.

— А таму загадваю табе іх не ўскрываць, а несці ў сметніцу, што на заднім двары. Зразумела?

— Ага...

— Ну вось і лады. — Бабаеўскі падняўся з крэсла. — Ідзі злаймайся, калі ёсьць справы. Калі не — можаш ісці дадому.

Ніна кіўнула, павярнулася, як салдат, і мерна працокала да выхаду.

Аркадзь Рыгоравіч, як толькі яна выйшла, памкнуўся да дзвярэй і два разы крутануў барабан верхняга замка. Затым вярнуўся да стала, усеўся на рабочае месца, зняў тэлефонную трубку і набраў нумар сваёй кватэры. Кватэра маўчала. І вось толькі зараз з усёй выразнасцю дайшло да яго тое, што зусім не важна, хто і як пераслаў яму ананімны ліст, а важна, што ўсё сказанае там — *праўда*. Нябачны абруч сцяў дырэктаравы скроні. Ад непазбыўнасці гэтай бязлітаснай праўды, ад яе д'ябалльской вастрыні захацелася схавацца пад стол, заплюшчыць вочы і заціснуць вушы далонямі.

“Яна ж сказала мне, што пайшла дадому. Як жа так?” — разгублена, па-дзіцячаму наўно паўтараў пра сябе Бабаеўскі, раз за разам набіраючы хатні нумар — быццам бы колькасць набораў нешта мяняла. Затым схапіў пракляты ліст і яшчэ двойчы яго перачытаў. Мабільнік! Там сказана пра мабільнік. Ну, канешне, яна проста выйшла ў краму па хлеб, у іх якраз кончыўся ўчора хлеб — яны яшчэ, помніцца, з-за гэтага пасварыліся. Абнадзеены Рыгоравіч набраў нумар Таццянінага мабільнага тэлефона. Але незнаймы мілагучны голас паведаміў, што “нумар зараз недасяжны для прыёму або адключаны”. Ад слова “адключаны” Бабаеўскага апанаваў мітуслівы адчай. Ён яшчэ раз утаропіўся ў ананімны ліст і хутка знайшоў: “Вы, канешне, можаце зараз набраць нумар яе мабільнага тэлефона і ўпэўніцца, што ён каварна адключаны”, — так раіў незнаймы добразычлівец.

Усё, што адбывалася з Бабаеўскім у наступныя некалькі гадзін, не падлягала ніякай логіцы. Яго вяло ачмурэнне.

Недзе без пятнаццаці сем, незважаючы на спектакль і запрошаных ім жа высокапастаўленых гасцей, выбраўся дырэктар з тэатра праз чорны ход і, расхрыстаны, без

пальчатац і шапкі, памчаўся ў бок праспекта. Злавіў таксі і ўзяў кірунак на свой дом. А праўдзівей, не свой, а Зарэмбін. Прычым гэтая аднапакаёўка, калі верыць лісту, неўзабаве можа зачыніць для яго свае гасцінныя дзвёры. Але пра тое дырэктар не думаў. Жахлівая, сакрушальная рэўнасць душыла яго. У пад'езд ён уварваўся віхрам і ледзь не збіў з ног ціхмянью бабульку, што спускалася яму насустрach.

Дапяўшы дзвярэй, Аркадзь Рыгоравіч даў працяглы безупынны званок, а тады замалаціў па іх кулакамі. У дзікунскім шале ён нават забыўся пра ключы. Затым усё ж вывудзіў звязку ключоў і доўга не мог знайсці патрэбныя, доўга не мог патрапіць у шчыліну... Кватэра была пустая і акурат у такім выглядзе, у якім яе Бабаўскі пакінуў раніцай. Але гэта якраз і давала падставы меркаваць, што Танька тут не паяўлялася. Не было ні яе палітона, ні ботаў, ні шапкі, не было наогул слядоў прыходу яго сужыцелькі. “Яна мяне падманула, — дэпрэсіўна зашаптаў Бабаўскі. — Яна ж сказала, што пойдзе дадому. Як жа так?” Ён знясілена апусціўся на канапу і з паўгадзіны праседзеў у кволай бяздумнасці.

Устаў з канапы дырэктар пастарэлым гадоў на дзесяць — не злы, не апанаваны прагай адпомісціць, а нейкі млявы і абыякавы. Выйшаў з кватэры і пачаў спускацца па лесвіцы. І тут штосьці нібы стукнула яму ў патыліцу: Рыгоравіч абярнуўся і паглядзеў на дзвёры. “У апошні раз”, — упэўнена прагучала ў яго галаве, і раптам з усёй выразнасцю ўявілася, як наступным разам сустрэнуть яго перад гэтымі дзвярамі два яго чамаданы — чорны і рыжы, вялікія пукатыя чамаданы; а выставіць іх нейкі ўхмылісты малады здаравіла. Добра яшчэ, калі кухталёў не навешае.

Праставалосы і ў незашпіленым паліто, брыў Бабаўскі куды вядуць вочы. А прывялі яны напачатку ў нейкі шынок, за стойку са спіртнымі напоямі. Рыгоравіч яшчэ даволі някепска памятаў, як заказаў два разы па сто грамаў гарэлкі. Закускі не браў. Далейшае занатавалася няпэўна і нейкімі беспарарадковымі ўрыўкамі. Помніць толькі, што апынуўся каля яго спагадлівы таварыш — ніzkі нягеглы дзядзька ў пацёрханай куртцы, — якога дырэктар паіў, частаваў, якому

жаліўся на жыщё. Стаялі яны, здаецца, за стойкай бара, потым сядзелі за столом, потым ізноў стаялі за іншай стойкай, мабыць — ужо ў іншым шынку. Затым ехалі на таксоўцы, доўга і дрогка ехалі... Цьмяна праступала ў свядомасці харчовая крама на шырачэзнай вуліцы, затым — падваротня і змрочны пад'езд, бутэлька, якую яны пілі з дзядзькам па чарзе з рыльца... А потым адбылося нешта неверагоднае: спагадлівы твар сабутэльніка знячэўку зрабіўся ачужэлым і злым, ён схапіў Аркадзя Рыгоравіча за адварот палітона і стаў нешта патрабавальна кричаць. Бабаеўскі ўслухоўваўся і не ўспрымаў задурманеным розумам, чаго дзядзька хоча. Тады сабутэльнік ірвануў яго на сябе за адварот, ударыў ілбом у зубы і тут жа, не марудзячы, — у пах чаравікам. Ад праніzlівага болю прытомнасць на імгненне вярнулася да Бабаеўскага, ён выпрастаўся і абрушыўся на нягеглага дзязьку ўсёй сваёй масай, падмяў... Але нешта навалілася на яго з бакоў і зверху, нечыя кулакі замалацілі па галаве і спіне. Яго зрынулі долу і білі нагамі...

29

Сёння, у апошні дзень лютага, Валерый Віктаравіч Адынец пасля абеду сарваўся з работы і паехаў дадому. Прычына была тая, якой ён найболей баяўся апошнія тры месяцы: Адынцу пазванілі з клінікі для душэунахворых і паведамілі, што яго брат, Алег Віктаравіч, знаходзіцца “ў крытычным стане”. Што азначала — пры смерці. Да гэтага ішло даўно. Ад працяглай нерухомасці ў брата ўзніклі праблемы з ныркамі, да таго ж адказвала сэрца, шматлікія пролежні псовалі кроў, знясільвалі і без таго дарэштага аслабелы арганізм няшчаснага Алега.

Валерый Віктаравіч зрабіў крук і заехаў дадому. Ён доўга і бесталкова пераапранаўся, даставаў нейкія мяшкі і торбы, колькі разоў пералічыў у кашальку грошы і толькі тады зразумеў, што ўсё гэта яму не патрэбна, што ён проста валаводзіць са страху перад недалёкім спагканнем. Ён апусціўся на канапу і безуважна ўтаропіўся на кніжную секцыю, што займала супрацьлеглу сцяну, ад падлогі да столі.

Усе мудрацы, што жылі і жывуць на зямлі, думкі якіх былі згрупаваны на гэтых паліцах, наўрад ці змаглі б зараз сущешыць Адынца. Не змаглі б па той простай прычыне, што самі смяротныя. А Валерый Віктаравіч мусіць зараз ехаць на спатканне са смерцю — ён з усёй неадхільнасцю прадчуваў гэта.

Адна толькі кніга прыцягнула яго ўвагу, — тая кніга, што ніколі не ставілася ім у адзін шэраг з астатнімі. Яна і зараз ляжала на тумбачы, ва ўзгалоўі канапы. Адынец узяў яе ў рукі, раскрыў і, не гартаючы, тут жа прачытаў наступнае: “Яшчэ трохі, і свет ужо не пабачыць Мяне; а вы пабачыце Мяне, бо Я жыву, і вы будзеце жыць” (Іаана 14 : 19).

Неўзабаве ён ужо тросяя на маршрутным аўтобусе па горадзе, які з набліжэннем каляндарнай вясны і не думаў пазбаўляцца ад снегу. І хоць марозік быў лёгенькі, градусаў пяць — не болей, адчувалася, што людзі і птушкі, кіёскі і вітрыны, тратуары і вуліцы дужа стаміліся ад зімы.

На ўскрайніне Валерый Віктаравіч перасеў на іншы маршрут, які вывесь яго за горад і ў хуткім часе дамчаў да прывычнага высокага і працяглага муру клінікі для вар'ятаў. Гэты мур, а таксама і двор і будынкі даўно ўжо перасталі шакіраваць Адынца. Ён быў тут сталым наведвалынікам. Не мог толькі спакойна глядзець на хворых, што трапляліся яму на тэрыторыі і ў калідорах вар'ятні. Валерий Віктаравіч міжволі прыжмуруваў вочы і бачыў толькі іхнія размытыя постаці, чуў галасы, на твары ж зірнуць не насмельваўся. Яму хапала братавага спакутаванага ablічча, што ўжо чвэрць стагоддзя, удзень і ўночы, стаяла перад ім. Ён пры ўсім жаданні не змог бы забыцца на гэты твар, бо тое быў, па сутнасці, сам Валерий Віктаравіч Адынец — блізнюк хворага Алега.

Але зараз, як ніколі страшна, агаломшылі Валерый Віктаравіча братавы бледнасць, зляжалыя рэдзенъкія валасы, сінія кругі пад вачымі. Алег знаходзіўся ў рэанімацыйным боксе. Ён паўляжаў на некалькіх падушках, падаткнугтых пад спину і галаву, у балынічнай піжаме, накрыты казённай коўдрай па грудзі; тонкія рукі былі выщыгнуты ўздоўж цела, паверх коўдры. Уражвала шкілетная худзізна братавых пальцаў, а

таксама касцістасць твару. Валерый Віктаравіч і сам быў чалавекам сухарлявым, але ніколі не думаў, што мае такі ўродлівы вуглаваты чэрап, такі востры нос, такую выпнутую наперад ніжнюю сківіцу.

Брат ляжаў адзін, суседні ложак быў акуратна засланы. На Алегавай тумбачцы стаялі два пустых і адзін поўны балоны для кропельніц. Стойка для кропельніцы ўзвышалася ад брата леваруч. Паветра ў боксе не падалося нясвежым, аднак моцна пахла хлоркай і лекамі.

Алег млява перавёў позірк на Валерыя Віктаравіча, і — дзіўна! — упершыню за апошнія два гады ў ім мільганула радасць. Так, ва ўсякім разе, падалося Валерью.

— Гэта я, Алежак, — ціха сказаў ён, наблізіўся і стаў над братам.

— Сядзь, Валерка, — слабым, але, як здалося, цалкам адэкватным голасам прамовіў Алег і паказаў вачыма на табурэтку, што стаяла ля самага ложка, праваруч ад яго.

Валерый Віктаравіч хацеў адказаць, але ў горле ўтварыўся даўкі камяк. Ён наслу не разрыдаўся. Сеў на ўказаное братам месца.

— Што там на двары? — усё tym жа слабым і непрывычна ўцямным голасам спытваўся брат.

— Апошні дзень зімы, Алежка, — механічна прамармытаў Валерый; за два гады — з того часу, як брат упаў у беспрасветнае вар’яцтва — ён развучыўся з ім размаўляць як з роўным.

— Зіма... — раздумліва прамовіў брат. — Я забыўся, як яна выглядае...

“О, Госпадзе, дай мне сілы стрываць”, — падумаў Валерый, бо надрыўная спазма зноў сціснула насаглотку.

— Затое я бачу снег... Вунь, у акне. — Алег паказаў вачыма на вузкае высокае акно, знізу, на тры чвэрці, зафарбаванае пад зялёны колер сцяны. — Снег ішоў учора, і тры дні таму... Тры дні таму ён быў асабліва прыгожы... Ведаеш, Валерка, там... — ён хацеў паказаць правай рукою, але толькі перабраў пальцамі, — там, пад акном, вечарам уключаецца ліхтар і дзівосна падсвечвае шыбу... Калі ідзе снег... — хворы запнуўся

і ablizaў пасмяглыя губы, — то сняжынкі здаюцца такімі цудоўнымі... І кожная мае сваю душу... Гэта матылькі, якія прылягаюць мяне наведаць...

“Божа, памілуй яго душу, — скажаў пра сябе Валерый, міжволі адвёўшы пагляд ад братавых вачэй. — Не, ужо лепей поўнае вар'яцтва, чым усведамляць сваё маруднае паміранне...”

— Усё будзе добра, Алежак, усё будзе добра... — толькі і здолеў ён з сябе выціснуць.

— А ведаеш, мне ўжо лепей, мне значна лепей апошнім часам. — Голос Алега быў хоць і нядужы і надтэрэнуты, аднак страшэнна падобны на братагү голас.

І раптам зімна стала на душы ў Валерыя Віктаравіча, зімна і вусцішна ад того, што ўявілася, як ён сам — праз гадоў трывалаць ці праз тры месяцы — гэтак жа апыненца на смяротным ложы: з касцістым сінюшным тварам, з прыліптымі да лба рэдкімі пасмамі, з нямоглымі дротападобнымі рукамі. Але ў адным будзе іх розніца — у тым, што не прыйдзе да Валеры брат Алег, не прыйдзе нікто... Небываалы адчай авалодаў Валерыем Віктаравічам. Закарцела ўпасці перад братам на калені, цалаваць рукі, вымольваць пррабачэнне за сваё здароўе і розум. Але не змог, баючыся парушыць адносны спакой няшчаснага, а толькі напружыцца ўсімі цягліцамі. А той нібы адчуў братаву душэўную барацьбу і прамовіў:

— Ты не шкадуй мяне, брат. Кожнаму сваё. Бачыш, я ў ясным розуме, а гэта добра. — Алег вымучыў на твары ледзь прыкметную ўсмешку. — Я хачу табе скказаць пару слоў...

— Канешне, — паспешліва падхапіў Валерый Віктаравіч, — канешне, гавары. Я...

— Ты зачыні, калі ласка, як найшчыльней дзвёры, — брат нават злётку кіёнуў падбародкам у іх бок.

У дзвярах і напраўду была шчыліна сантиметраў дзесяць. Валерый устаў і зачыніў іх, а тады вярнуўся да Алега.

— Слухай, брат, слухай мяне ўважліва — Голос хворага крыху ўзмацніўся, парайнеў. — Я ведаю, што са мной адбывалася ўсе гэтыя гады... цяпер ведаю... Пекла бывае і на

зямлі, Валерка, непасрэдна на нашай зямлі... Я там быў — так было трэба...

“Ён ізноў трызніць!” — са шкадаваннем падумаў Валерый Віктаравіч, але слухаў уважліва.

— Тоё пекла, дзе я знаходзіўся, ёсць толькі адлюстраванне, толькі слабае падабенства сапраўдных катавальняў Сусвету... Тых катавальняў, дзе томяще душы грэшнікаў... О! Мне толькі аднойчы дазволі туды зазірнуць... туды — у тагасветнае пекла... Гэта жах, Валерка! Я скажу табе больш: калі б чалавек, што жыве паўнакроўна, той самы звычайны абывацель... убачыў на імгненне сапраўднае пекла, ён бы... ён бы, мусіць, памёр ад адчаю... А калі б не памёр, то ўжо зарокся б не грашыць да скону. Ды што там абывацель, брат! Забойца дзяцей, гвалтаўнік, знішчальнік цэлькі нарадаў увобмірг бы зрабіўся рагманай авечкаю, каб туды зазірнуў... Ён бы на зямлю ўпаў, цалаваў бы яе ў слязах... ён бы на жываце папоўз да самай Дамавіны Гасподняй... тысячи кіламетраў бы адужаў на жываце, каб вымаліць сабе дараванне... Толькі не дадзена ім туды зазірнуць! — хвараўіта, тонка ўсклікнуў Алег і збіўся з дыхання.

“Гэта, відаць, агонія”, — мільганула ў галаве Валерыя Віктаравіча.

Ён ужо хацеў выйсці і клікнуць медсястру, але брат нечакана падняў бяссільную, здавалася б, правую руку і паклаў яе на братава калена.

— Пачакай, брат, пачакай, мілы, даслухай... — Яго голас цяпер гучай сілай фістулай. — Ніхто б не толькі не грашыў, каб ведаў наступствы... але жыў бы ў бясконцай любові, у злагадзе з усім акаляючым: з людзьмі, птушкамі, са звярамі і чарвячкамі... Пра чарвячкоў асобна скажу... Не крыўдзь іх, Валерка, ні словамі дзеяннем... Істоты яны самыя чыстыя, хоць і жывуць у зямлі, у цемрадзі... Таму што не ядуць яны жывой плоці, а толькі гноем сілкуюцца... Чалавек жывёлу знішчае, рыбак і птушачак... І тыя, у сваю чаргу, адно аднаго паядаюць... А чарвяк, ён не тое што жывую істоту не з'есць, ён травінку грызці не стане... ён толькі мёртвым харчуецца... ён наш санітар, ён бязгрэшны...

“Бедны, бедны мой брат!” — са скрухай глядзеў на Алега Валерый Віктаравіч.

— Ты пра пекла тое людзям перадай... каб страх Божы яны не гублялі... Шкадую іх, і забойцаў, і гвалтаўнікоў, і самагубцаў, і зраднікаў вой як шкадую... Няма ў іх любові Хрыстовай, то хай хоць на страху пякељным трываюцца... Пра чарвяка хай памятаюць, не крываўся хай чарвячка — ён за іх у іншасвеце заступнік.

Брат перапыніўся, аддыхваючыся. Аблізаў вусны. У яго вачах з'явіўся ліхаманкавы бліск. Валерый Віктаравіч з трывогай крануўся ягонай рукі — тая была гарачая, але не моцна.

— Табе нельга стамляцца, Алежка. Вунь і лоб узмакрэў... — Адынец дастаў насоўку і вышер некалькі крапелек поту на братавым ілбе. — Паляжы ціха... А я медсястру прывяду...

— Не трэба, Валерка, не трэба сястру... Я іх баюся... хоць і ніколі зла ад іх не было... Я буду ціха гаварыць... ужо хутка закончу... А ты не перабірай... не перабірай, нават калі не згодны са мною...

Валерый Віктаравіч узяў і гладзіў яго сухую руку.

— Памятаеш... Памятаеш двор наш на старой кватэры, на вуліцы Усходній?.. Цяністы такі, зацішны дворык...

— Памятаю, Алег. Канешне, памятаю...

“Госпадзе, ды я ж ніколі не ўспамінаў пра той дом!”

— Ні аб чым не шкадую... нітрохі не наракаю на свой лёс... А па двары тым нуджуся... Каштан у нас пад акном рос. Прыгожа так зелянэў, пахучы... И цвіў кожны травень... Памятаеш?

— Памятаю... — Валерый Віктаравіч ужо не мог стрымліваць слёз, яны бобам каціліся па яго шчаках.

— А пад каштанам тым лавачка стаяла, жоўтая, з сіней спінкаю... Я там сядзець люблю... асабліва вясною і лецейкам... И глядзець, як двор наш жыве... галасы яго слухаць... Сонца гуляе па траўцы, па дарожках, па бялізне развшанай, галасы людскія шарахаюцца між будынкаў, глушацца зелянінаю... А я на арку гляджу, што ў супрацьлеглым канцы двара... Адтуль бацькі нашы з работы вяртаюцца... Убачу іх і бягу галопам,

цалуюся... А мама то цукерку з валізы дастане, то пячэнне, а то і марожанае...

— Госпадзе, а я?! Дзе ж я быў тады, Алежак?! — ускрыкнуў Валерый і сам спужаўся гучнасці свайго голасу.

— А ты?.. — здзіўлена і ласкова паглядзеў на яго брат. — А там жа, там жа непадалёк. З хлапчукамі.

— А я... я хіба не сустракаў разам з табой тату з мамаю?! — Валерый Віктаравіч начыста забыўся на падрабязнасці тых гадоў.

— І ты сустракаў, Валерык... І ты таксама... А толькі ты з хлапчукамі больш бавіўся, цябе было дамоў не загнаць... — Алег крыху памаўчаў. — Ты звязі мяне, брат, у наш дворык. Як пацяпле, звязі... Мне б адным вокам зірнуць на яго, пад каштанам тым пасядзець, пацікаваць за той аркаю, дзе тата з мамай выходзілі...

Адынец не мог гаварыць ад пакутлівых спазмаў, што разрывалі яго грудзі і горла. І раптам — толькі ў гэтую секунду! — ён успомніў, што няма, некалькі гадоў ужо няма ні двара іх старога, ні дома: знеслі іх, зруйнавалі; новабудоўлі там узвышаюцца ганарыстыя... Ні каштана няма, ні аркі той запаветнай...

— Добра, Алежак! — роспачна ўскрыкнуў ён. — Завязу, пакажу... пабудзем у нашым двары... Мы з табой яшчэ пажывём, браце. Праўда? — Ён укленчыў перад ложкам і прыспаў да Алегавых грудзей, рыдаючы. — Усё зраблю, усё што ні пажадаеш... А пакуль... Пакуль хочаш, я цябе дамоў забяру? Хутка вясна, зеляніна, дзымухаўцовае царства... Га? Паедзеш, Алежак?

— Паеду... — задумліва, упершы пагляд у столь, сказаў брат.

— То я пабягту зараз, з галоўным перагавару... Ты пачакай... Я ўпрашу яго цябе адпусціць... упрашу неадменна... — Ён ускочыў на ногі. — Пачакаеш? Я мігам.

— Пачакаю. Дзякую... Дзякую табе, Валерык. — Брат глядзеў на яго абсолютна яснымі, не замуглёнімі шматгадовым вар'яцтвам вачыма.

Валерий Віктаравіч як хлапчук кінуўся з палаты на злом галавы. У палату якраз уваходзіла медсястра.

Ён доўга, слёзна і збівіста ўгаворваў сухарлявага галоўурача — старога яўрэя з надзвычай ласкавымі ільснянымі вачымі. Той глядзеў на Валерыя Віктаравіча і толькі са шкадобай хітаваю. Марк Яўсеевіч ведаў, што не зможа выпісаць Алега Адынца... Больш за тое, ён ведаў, што рэшта Алегавага жыцця вымяраеца не днімі — гадзінамі. Пра гэта адназначна казалі пасля ранішняга агляду і уролаг, і кардыёлаг, і тэрапеўт... Праз дзесяць хвілін гэтай шчымлівай спрэчкі ўрачу патэлефанавалі, ён папрасіў Адынца пачакаць і таропка выйшаў з кабінета.

У яго адсутніць распалены мозг Валерыя Віктаравіча прыдумваў галаваломныя аргументы, каб пераканаць доктара адпусціць Алега дадому. Адынец узрушана крочыў па памяшканні, размахваў рукамі і гаварыў сам з сабою... Ён ведаў, што дзеля братавай перадсмяротнай волі пойдзе на ўсё. Ён сам стаяў на грані вар'яцтва...

А за акном зноў пацерусіў снег. Несканчоная, непазбыўная, дакучлівая зіма!

...Дзверы расчынліся неяк марудліва і нясмела, і Марк Яўсеевіч зайшоў у кабінет — з пануранай галавою, з апушчанымі ў кішэні халата рукамі.

— Доктар! — памкнуўся да яго Адынец. — Я вас прашу... доктар!..

— Не трэба, Валерый Віктаравіч... Не трэба... — Урач знерухомеў пасярод пакоя і вінавата зірнуў на прасіцеля сваімі добрымі, у заўсёднай вільготнай павалоцы вачымі. — Ваш брат сканаў... Толькі што... прабачце...

30

З той самай ночы, калі Сяргей упершыню залез да Светы Стрэчань праз акно, прайшло каля двух тыдняў. За гэты час падобныя сустрэчы зрабіліся рэгулярнымі: праз ноч, рэдка — праз дзве. Акрамя таго, Сяргей некалькі разоў вадзіў яе ў рэстараны.

Аглушаная рамантыкай начных спаганняў, Света толькі нядаўна пачала вяртацца да рэчаінансці, разумець, што адбываеца паміж імі нешта дзіўнае і вычварнае — не як у

людзей. І справа тут нават не ў таемных лажаннях праз акно, не ў палкай валтуznі ў нетрываала запёртым пакоі, калі родная маці спіць ад іх праз сцяну. Не. Найбольшую Свеціну трывогу выклікала тое, што яна, па сутнасці, нічога пра Сяргея не ведае. Каханы сам не распавядалаў пра сябе. Рэдкія і нясмелыя спробы Святланы пранікнуць у таямніцу яго жыцця заканчваліся безвынікова. Сяргей або пераводзіў ейныя пытанні на жарт, або наогул адмоўчваўся. Зрэшты, усё гэта не дужа непакоіла закаханую ў яго Свету, паколькі з лішкам кампенсавалася тым, што дзеялася паміж імі ў спальні. Але толькі да ўчарашняга дня...

Пазаўчора Сяргей падарыў ёй пярсцёнак і завушніцы. Прыйгожыя, жоўтаглебліскучыя, з каменъчыкамі — гэта, бадай, усё, што магла Света пра іх сказаць. Як кожная нармальная жанчына яна ўзрадавалася пераважна не вартасці падарунка (тым болей што ў гэтым не разбіралася), а ўвазе, прайяўленай з боку каханага чалавека. Наступнага дня, зусім без пошлай думкі пафанабэрэцца, яна надзела ўзгаданыя аздобы і пайшла ў інстытут, на заняткі. Але там адбылося нешта нештараговае: калі Светы непрывычна шчыльна сталі ўвіхацца знаёмыя і малазнаёмыя хлопцы, а дзяўчата з групы кідалі на яе здзіўлена-зайздрослівую позірку. Найбліжэйшая сяброўка Іра Кароліч дык і наўпрост спыталася, адкуль у яе такі файны пярсцёнак і завушніцы. Прыйшлося зманіць, што неяк падарыў бацька. Зманіла і тут жа задумалася: навошта? Чаму было не сказаць праўду? І зразумела Святлану, што вось акурат праўды яна больш за ўсё і баіцца. Надта ўжо стасаваліся тыя шыкоўныя рэстараны, куды вадзіў яе Сяргей, з гэтым каштоўным падарункам, а таксама з непрабіўнай таямнічасцю яго асобы... Яна паспрабавала выцесніць з галавы такія непрыемныя разважанні, і гэта ёй з большага ўдалося. Дамоў Света ехала ў добрым гуморы, прадчуваючы вечаровы Сяргееў званок па тэлефоне, яго п'янлівия пышчотныя слова.

Аднак у трамвайце сусед па сядзенні, пажылы грузнаваты дзядзька ў самавітай дублёнцы, доўга адкашліваўся і хмыкаў, быццам на нешта наважваючыся, а затым крануў Свету за плячо, скіліўся і шапнуў ёй на вуха: “Вы мяне, напрамілы Бог,

прабачце, але я б вам параіў усё ж пальчаткі надзець...” — І шматзначна кійнуў на яе пярсцёнак. Збянтэжаная Света хацела была адкрыць рот, нават абурыцца хацела, але дзядзька па-змоўніцку прыклаў указальны палец да вуснаў і зноў зашаптаў ёй у самае вуха: “Паверце, я стары ювелір і ведаю кошт вашаму пярсцёнку... і завушніцам. Такія рэчы, спадарынка, небяспечна ў грамадскім траспарце напаказ выстаўляць — здымуць, і маргнуць і паспееце. Надзеныце, надзеныце свае пальчатачкі...” Свеце стала ніякавата ад гэтых слоў, яна паспешліва нацягнула пальчаткі, якія раней зняла, каб прабіць квіток. Калі ж ішла дадому, ёй у кожным стрэчным мужчынке бачыўся патэнцыйны нападнік, што кінеца выломіваць ёй правую кісць, або з мясам вырываць завушніцы. Арку, што вяла ў яе двор, Святлана прамінула бягом; стрымгалоў прамчала і тры лесвічных пралёты да кватэры. Аздобы яна, зразумела, зняла перад дзвярамі, сунула ў сумачку. Мамы дома не было і таму ставала часу як след прыхаваць Сяргеевы падарункі. Але пытанне, як з імі быць, засталося нявырашаным.

Да сённяшняга вечара Света думала гэта ціхамірна замяць, то бок нічога Сяргею не гаварыць наконт пярсцёнка і завушніцаў. Яна небеспадстаўна меркавала, што залішняյ пытанні могуць сапсаваць іхня ўзаемаадносіны. Але сёння Сяргей ізноў, ледзь толькі перабраўся цераз падаконнік, расцалаваў яе і выщыгнуў з кішэні прадаўгаваты аксамітны футаральчык. У ім ляжалі каралі. Света сумелася, аднак падарунак прыняла, падзякавала. Вядома, што падазрэнні адносна цаны і паходжання Сяргеевых “паднашэнняў” толькі ўзмацніліся...

Прайшло дзве гадзіны, як яны ляжалі ў пасцелі, настенны гадзіннік адстукаў палову чацвёртай. У пакой панавала непраглядная цемра, паколькі на завулку, што пад акном, ліхтары не тое што не ўключаліся — іх не было. Асобныя ж пражэктары на прылеглых да завулка фармацэўтычных складах былі скіраваны ў глыб тэрыторыі; рассеянныя адбіткі іх святла прыпыняла высокая бетонная агароджа. Цемра спалыні добра спалучалася з цішынёю, якую толькі калі-нікалі

перарывалі асцярожныя варушэнні, як мага сцішаны шэпт і быццам бы гукі пацалункаў.

— Сяргей, ты мяне прабач, але я не могу прымати такіх дарагіх падарункаў, — прашаптала Света крыху гучней, чым звычайна.

— Ды кінь ты — дарагіх, — нядбайна буркнуў Сяргей.

— Дарагіх, — упартая паўтарыла Света, — я ведаю, што гэта дарагія аздобы.

— Ну і што! — прыдущана ўсклікнуў Сяргей. — А хоць бы і дарагія? Што, я не могу зрабіць падарунак сваёй кахранай жанчыне? Нават дзіўна было, каб я табе абы-што падарыў... У дауніну мужчыны да ног кахранак галовы ворагаў прыносілі! А ты кажаш...

— І ўсё ж я не могу прымати такіх падарункаў.

— Чаму! Чаму не можаш?

— Не здагадваешся?

— Не здагадваюся і здагадваща не хачу.

— А я табе падкажу. Справа ў тым, што мы з табой тут не першую ноч... забаўляемся, але я нічога пра цябе не даведалася... — Света зрабіла наўмысную паўзу, але Сяргей прышіх, не адказваў.

— Я ад цябе не скрываля нічога: дзе вучуся, хто мая мама, нават пра бацьку свайго чокнутага расказала... А ты? Чаму ты ад мяне тоішся... Я табе вораг, Сяргей? Скажы...

Той варухнуўся ў ложку, яшчэ крыху памаўчаў, а тады прамовіў:

— Усё так, усё слушна, Свецік... Ты маеш права пра мяне ведаць больш. І я даю табе слова, што паслязаўтра запрашу цябе ў госці... што ўсё пра сябе раскажу. Хаця... як вучыць мяне жыццё, часцяком не ведаць лепей, чым ведаць...

— Што ты гэтым хочаш сказаць?

— А тое: хіба нам не цудоўна ўдваіх? Хіба нам, калі мы ўключым зараз свято, будзе цяплей, угульней?.. Мы будзем больш закахраныя?

— Не разумею... пры чым тут...

— Я толькі хачу сказаць, што ад добрага лепшага не шукаюць... Ну а наконт аздобаў, што я табе падарыў, то не

трывожся — яны не крадзеныя... Слова даю. А не запрашаў я цябе ў сваю кватэру таму, што жыву, так бы мовіць, па-халасцяцку... І маё жытло, у сваім штодзённым выглядзе, наўрад ці б табе спадабалася... Вэрхал там, Свецік, неверагодны халасцяцкі вэрхал.

— Ну дык я табе прыбраць памагу...

— Ні ў якім разе! — спужаўся Сяргей. — Гэта для мяне справа гонару. Дай толькі суткі, і кватэра мая заблішчыць... Карацей, паслязайтра я за тобой заеду... гадзінак гэтак... у шэсць вечара. Нармальна?

— Нармальна. На машыне?

— На машыне, канешне.

— Дамовіліся.

Тут яны замаўчалі, і хвілін пяць раздавалася варушэнне і цмоканне.

— Слухай, ледзь не забылася, — раздаўся ўрэшце задыханы Свецін голас. — Нам цяпер трэба быць асцярожней.

— Гэта як? — вясёлым шэпгам спытваўся Сяргей.

— Ну... як бы табе сказаць... У нас цяпер яшчэ адзін чалавек начуе... акрамя мамы.

— Хто такі? Сваяк, родзіч?

— Ды ў тым і справа, што не сваяк і не родзіч, а... тут цэлая гісторыя.

— Ну?

— Словам, учора вечарам мама вярталася з гасцей, недзе а палове дванаццатай... і наткнулася на лесвічнай пляцоўцы, паміж паверхамі... на чалавека, які ляжаў на падлозе. Ён пачуў яе крокі, варухнуўся, застагнаў і папрасіў памагчы. Мама схадзіла дамоў, разубудзіла мяне. Узялі ліхтарык. Карацей, гэтага чалавека падпайлі, завабілі ў пад'езд, зблі і абрарабавалі... Твар яго быў у крывавых пісягах, сіняках... паліто ў брудзе і пыле, парванае. Ён нават не мог стаць на ногі, і мы ледзь дацягнулі яго да кватэры.

— Дык навошта ж адразу ў кватэру? — здзівіўся Сяргей. — Трэ было міліцыю выклікаць. Мо гэта звычайны валацуга ці бандзюган?

— Які валацуга! Тут самае цікавае і пачынаецца. Ведаеш, кім ён аказаўся?

— Ну.

— Дырэктар драматычнага тэатра, найвядомейшы рэжысёр.

— Дырэктар тэатра?

— Так, дырэктар тэатра. Прычым мы з мамай раней на яго спектаклі хадзілі. Во як у жыщі бывае!

— Ды што за глупствы — дырэктар! — недаверліва праубурчаў Сяргей. — А вы правяралі?

— А вось і правяралі! — задзірыста сказала Света. — Кішэні ў яго нападнікі вычысцілі, там нічога не было. Затое раніцой мы знайшлі на пляцоўцы, дзе ён ляжаў, і пашпарт і пасведчанне... як яго... заслужанага дзеяча мастацтваў. Гэта Аркадзь Рыгоравіч Бабаеўскі, найвядомейшае ў Беларусі імя!

Сяргей нічога на гэта не адказаў.

— Няўжо не чуў пра такога? — працягвала Света захопленым голасам.

— Ды... чуў... здаецца, — прамармытаў Сяргей. — Нешта чуў, мабыць...

— Карапей, у яго там праблемы з сям'ёй... ён пакуль у нас пажыве.

— У вас?! — з нечаканым нездавальненнем усклікнуў хлопец.

— Так... А што? — здзвілася Света ягонаму тону.

— Ды як жа — чужы чалавек, а вы так лёгка яго пускаеце! Бязглаздзіца нейкая...

— Ды чаго ты гарачышся? Табе што за клопат?

— Нічога не разумею... Дзве жанчыны прывячаюць абсалютна незнаймага чалавека. Неверагоднае легкадумства! Ды ў вас жа два пакоі ўсяго!

— Дык ён на кухні, на раскладушцы спіць.

— Крута! — фыркнуў Сяргей і нервова хіхікнуў. — І доўга ён тут збіраецца... праждываць?

— Не ведаю... Ну, папрасіў некалькі дзён. Ды чаго ты так ускінуўся!

— “Ускінуўся”! Чужы мужык спіць у трох метрах ад майі каханай жанчыны, а я радавацца павінен?! Нейкі п'янтос і стары распунсік...

— Чаму ён п'янтос і распуснік? Чаго ты незнаёмага чалавека ганіш?

— А таму п'янтос, што вы яго ў сцельку п'яным знайшлі! А таму распуснік, што пасяліўся ў незамужніх жанчын! Сволач.

— Ну, не чакала ад цябе такога, Сяргей...

— Канешне, — у голасе хлопца прагу чаў ядавіты сарказм, — ты чакала, што я ў ладкі запляскаю ды пабягу з ім расцалоўвацца!.. — І тут жа дадаў крыху спакайней: — Слухай, а як, цікава, ты ў туалет па начах будзеш хадзіць? У вас жа кухня якраз насупроць туалета. І ты, маладая дзяўчына, у начной сарочцы... А дзверы ў кухню, нябось, празрыстыя? Га?

— Я не буду адказваць, калі са мной такім тонам...

— Ну і не адказвай, а я пайду! — Сяргей падхапіўся з ложка і ўсchaў важдацца ў цемры.

— Куды ты пойдзеши — самая ноч! — устрывожылася Света і таксама саскочыла на падлогу.

Яна паспрабавала перашкодзіць Сяргеевым апрананням, але хлопец яе адхіліў.

— Тс! Ты што — здурнела? Зараз твой дырэктар прымчыцца.

— Куды ты, я цябе пытаюся, папрэшся пасярод ночы? — усхаўвалана шаптала Света.

— Не праблема, — ужо не так сярдзіта, з прымірэнчымі ноткамі ў голасе сказаў Сяргей. — Выскачу на праспект, там у любы час таксоўку можна злавіць.

— Ды пачакай ты хаця дзве гадзіны.

— Не магу. Нешта нервы мае растузаліся.

— Ну чаго ты так на гэта зрэагаваў? Ну пажыве ён некалькі дзён і з'едзе.

— Ладна, Свецік, — у цемры раздалося некалькі паспешлівых пацалункаў, — не будзем пра гэта. А паслязаўтра — як і дамаўляліся. Добра?

— Добра...

— Не крыўдуй.

Яны прывычна расчынілі акно, перакінулуі вяровачную лесвіцу, і праз колькі хвілін Сяргей цвёрда стаяў на зямлі. Ён развітальна ўзмахнуў рукой і пашыбаваў налева, каб завярнуць за рог дома.

Апошні мясяц Анжэла Гольцаўа жыла ў пастаянным стрэсе. Усё было не так, усё з рук валілася. А галоўнае, даймалі штоночныя званкі па тэлефоне ад нейкага вырадка. Рэдка якую ноч не было гэтых пакутлівых званкоў. І наваг калі тэлефон маўчаў, то ўсё адно не магла спаць спакойна Анжэла, бо кожную хвіліну чакала, што затрашчышь апастылы аппарат, і прыйдзеца наўзгалоп ляцець да яго, каб сын не прачнуўся.

На tym канцы лініі, калі Анжэла брала трубку, злавесна маўчалі. І гэта найбольш вярэдзіла яе нервы. Іншым разам хацелася ўзняць тэлефон дагары і са смакам разбіць аб падлогу. Карцела выкрыкнуць у трубку праклённы начному дамагальніку, паслаць яго да чортавай маці. Але не насмельвалася на гэта Гольцаўа, а толькі здымала трубку, з трымтлівым сэрцам прыпадала да яе і баязліва ўслухоўвалася ў цішыню. Яна чамусьці была ўпэўненая, што гэта штукарства яе ненавіснага мужа, які і з турмы, праз нейкага памагатага, хоча яе даканаць. А можа?.. Не, яна нават думаць сабе не дазваляла пра гэтае “можа” — пра тое, што Антось выйшаў на волю і, перш чым нанесці смяротны ўдар, з асалодай шкуматае яе душу. А на волю ён выйсці не мог іначай, як праз уцёкі... Гэта было самым жахлівым, што магло здарыцца, і Гольцаўа ўсяляк адганяла, адштурхоўвала ад сябе такія здагадкі. І, вядома, не магла пазбыцца дазвання — не давалі начныя званкі.

А яшчэ Віталік, сужыцель, стаў начаваць у яе ўсё радзей, спасылаўся на жыццёвия цяжкасці і праблемы, якія ён павінен адолець. Прыходзіў добра калі раз на тыдзень, быў негаваркі, маркотны, нязменна прыносіў бутэльку таннага віна... Не, не магла Анжэла дзяліцца з ім сваімі трывогамі.

Да таго ж сын Андрэйка стаў на сябе не падобны, закінуў вучобу, атрымоўваў тройкі і двойкі, а аднаго разу моцна пабіў аднакласніка. Анжэлу выклікалі ў школу, і адбылася непрыемная размова з класным кірауніком, а таксама прыйшлося прасіць прабачэння ў бацькоў збітага хлопчыка. Сам Андрэйка на яе ўшчуванні не рэагаваў, урокі па-

ранейшаму рыхтаваў абы-як, а ўсё больш праседжваў у закутку з прыгодніцкімі кніжкамі. Чытаў запоем. Анжэла не ведала спосабу, як прымусіць Андрэйку ўзяцца за разум, акрамя фізічнага пакарання. А гэта, зважаючы на сынава заіканне, было недапушчальна.

Аднойчы ў суботу, пасля аж трох начных званкоў, што раздаліся з двухгадзіннымі прамежкамі, Гольцаўа адважылася на адчайны крок. Выправіўшы Андрэйку ў школу, яна неабачліва лёгка апранулася і паехала ў супрацьлеглы кут горада, дзе ў даваенны чатырохпавярховы, у камунальнym пакоі, пражывала ненавісная ёй свякруха. Не, Анжэла не пайшла да яе, а змяшалася з натоўпам пакупнікоў перад крамай “Садавіна-гародніна” (там быў невялічкі рынак) і цікаўала за свякрушыным пад’ездам. Нягледзячы на мароз і пранізлівы вецер, яна пратырчала там гадзіны тры ў вар’ящкім спадзеве пабачыць Антося. Што яна будзе рабіць, калі сапраўды згледзіць абрыўлага мужа, Гольцаўа не ведала.

Адно што займела Анжэла ад гэтага варты — абветраны твар, азяблае цела і скалелыя да болю ў пазногцах пальцы. Нават свякруха з пад’езда не выйшла.

Па вяртанні дадому Гольцаўу чакаў новы сюрприз. У паштовай скрыні, якую яна рэгулярна правярала (хочь па беднасці і не выпісвала газет), ляжаў безыменны канверт. Яна паспяшалася ў кватэру, скінула паліто на тумбачку, прыйшла ў кухню і там, пры гожым дзённым святле, ускрыла канверт і прачытала напісаны ад рукі тэкст:

“Анжэла! Даруй, што паведамляю табе гэтую сумную навіну ў пісьмовай форме. Але, павер, гэта адзіны спосаб сказаць табе ўсё неабходнае, каб не захліпнуцца ад слёз. Прыйшла пара падвесці непазбежную рысу ў нашых узаемаадносінах. Пагадзіся, што яны не маглі працягвацца доўга ў такім мяявым, выродлівым выглядзе. Усяму ёсць мяжа. Аднак крый мяне Божа ў чымсьці цябе вінаваціць. Вінаватыя мы абое, паколькі легкадумна, надзвычай легкадумна ставіліся да жыцця, да нашага сумеснага пражывання. Такія сустрэчы Бог дае толькі раз, іх трэба цаніць. Мы не скарысталі свой шанц.

Калі ты чытаем гэтая радкі, я ўжо ў дарозе: пад мерны грукат цягніковых колаў журліва гляджу ў акно, з кожнай хвілінай аддаляюся ад сталіцы, якую за чатыры гады ўзненавідзеў усёй душою. Так, Анжэла. Я кінуў інстытут, нягледзячы на тое, што ўсё-такі агораў зімовую сесію, і накіроўваюся на радзіму. Праўдзівей, інстытут я не кінуў, а толькі ўзяў акадэмічны водпуск. Аднак сумняваюся, ці знайду сілы калі-небудзь яшчэ прыехаць у Мінск. Надта ўжо няшчыра, меркантыльна, бязбожна жывуць тут людзі. Яны думаюць, што жыщё — гэта яркія фарбы, тэлевізійныя шоу, расфурыраныя даўганогія дзяўчатаў; яны лічаць, што жыщё — гэта імклівыя аўто, мабільнікі, “відзікі”, кампутары і факсы... Не, Анжэла, яны памыляюцца. Жыщё — гэта трэль салаўя над росным разлогам, гэта ўсплётск карася ў зацішным лясным азярцы, гэта пах сенажаці... А галоўнае — гэта наша шчымлівая, узвышаная самота, калі адчуваеш сябе здатным гутарыць з вечнасцю. Мы ўсё роўна адны, Анжэла, адны на ўсім свеце: кожны самотны, страшэнна самотны і асуджаны на смерць ад самага нараджэння. А сям'я, сябры, саслужыўцы адно памагаюць нам адолець гэты пакутны шлях ад калыскі да дамавіны... А часам і перашкаджаюць, бо адно што патрэбна нам на жыщёвым шляху — далучыцца да вечнага... А тады і памерці не страшна.

Я еду дамоў, Анжэла. У той кут, дзе ўпершыню ступшоў басанож на маці-зямельку. Еду, каб прыдбаць душэўны спакой. Я знаю, што будзе мне там няпроста — сямейнае становішча маё ты ведаеш. Але шлях да Бога заўсёды ляжаў праз выпрабаванні, праз згрызоты сумлення і цялесную змору. Аднаго баюся, каб не спіцца, зламаўшыся духам. Гэта самае страшнае і адначасова самае верагоднае, што можа мяне чакаць...

Не памінай мяне ліхім словам, Анжэла. Не тай крыўды і злосці — яны толькі атручуваюць наша жыщё і, як правіла, не памочнікі ў вырашэнні праблем. Расстанёмся ж па-добрачу. А там... нязведенны шляхі Гасподнія, і можа так стацца, што яшчэ раз сустрэнемся мы з тобой пад гэтым захмараным беларускім небам...

Аб адным прашу, не гавары Андрэйку пра гэты ліст, не траўміруй дзіцячу псіхіку. Пастарайся наогул маўчаць пра мяне — ён спакваля і забудзецца. А хлопец ён добры, гэта я табе з усёй адказнасцю гавару. Ведаю, вырасце чалавекам.

Усё ж не развітваюся назусім, не гавару “бытай”, роўна як і не кажу “да пабачэння”. Дамо ж Госпаду вызначыць нашыя пущавіны.

А таму: шчасця вам, здароўя і дабрабыту...

Віталік”.

Скончыўшы чыгачь, Анжэла не заплакала, не пабляднела, і ніводзін мускул не таргануўся на яе твары. На ім застыў выраз няўцягнага ашаламлення. Маруднай, увобмірг асяжэлай хадою яна патупала з кухні. Ліст трымала ў апушчанай уздоўж цела правай руцэ. Яна зайшла ў залу і накіравалася да кніжнай секцыі. Пацягнула на сябе адну з шуфлядаў, дастала сярэдніх памераў шкатулку, дзе захоўваліся ўсе найважнейшыя дакументы (пашпарт, метрыкі, ашчадная кнішка, разнастайныя пасведчанні). У гэтай жа шуфлядзе, пад жоўтым лістом кардону, што засцілаў дно, ляжаў маленечкі серабрыстыя ключык. Анжэла дастала яго і адперла шкатулку. Затым няспешна і дзелавіта складаў чатыры столкі Віталікаў ліст і засунула яго ў кіпу, між іншых папер.

Усё гэта яна прарабіла з тым жа застылым на твары бездапаможным ашаламленнем. Хутка шкатулка была заперта і вернута на сваё сталае месца.

Гольцева самнамбулічна павярнулася, зрабіла некалькі млявых кроکаў да цэнтра залы, і тут, нібы прабіўшы нябачную плаціну, з яе грудзей вырваўся сілы, усхліпісты енк, а твар мігам перакасіла роспачная грымаса. Жанчына пахіснулася на аслабелых нагах, з цяжкасцю дапяла канапы, што знаходзілася праваруч, і ніцма павалілася на яе; поўнае нехлямяжае цела закалацілася ў плачы.

Упала на канапу Анжэла няёмка: не плазам, а больш левым бокам, прычым левая рука выродліва падвярнулася ў локці,

заламалася, і цела, што ўздрыгвала ў слёзных сутаргах, ціснула на гэтую падвернутую руку. Спадніца зблілася і высока адкрыла правае сцягно ў празрыстай панчосе — тоўстае друзлае сцягно жанчыны бальзакаўскага ўзросту.

Так рыдала яна, немаладая і ўжо не вельмі прывабная жанчына, якую на дадзены момант не кахаў ніводзін мужчына на свеце, і, верагодна, ніхто ніколі не пакахае. Рыдала ў агромністай шматпавярхоўцы, дзе зверху, знізу, з усіх бакоў знаходзіліся людзі, людзі і людзі... Адгароджаныя мурамі і бетоннымі перакрыццямі, яны не чулі ейнага плачу і былі бясконца далёкія ад яе. Іх быццам не існавала.

Але ўсё ж Анжэла была не адна і таму, прарыдаўшы з паўгадзіны, яна скамянулася, села, выщерла слёзы насоўкай і пацягнулася на кухню, дзе неўзабаве застукаў нож аб шатковальную дошчачку, забразгалі каструлі, зашкырчэла на патэльні цыбуля, падлілася з крана вада...

Праз паўгадзіны вярнуўся са школы Андрэйка.

32

Света Стрэчань так і не дачакалаася званка ад Сяргея ў той дзень, на які яны змовіліся сустрэцца і паехаць да яго на кватэру. Не было ад яго ніякіх звестак і ў наступныя некалькі дзён.

Душэўны стан Светы ўвесь гэты час быў крайне складаны. Крыўда і боль ад таго, што каханак яе падмануў, чаргаваліся з раптойнымі прыступамі трывогі за Сяргея — што з ім здарылася нешта непрадбачанае і катастрофічнае. Яна знемагала ад бяздзейнага адчаю, ад таго, што не толькі нічым не можа яму дапамагчы, але і даведацца пра яго няздатная. Станавілася жудасна ад думкі, што ў агромністым Мінску, з яго двума мільёнамі жыхароў, яны могуць не спаткацца, нават пражыўшы сто жыццяў. Але тут жа прыходзіла ў галаву, што калі Сяргей жывы і здаровы, то не аб'яўляецца ён якраз таму, што парашыў яе кінуць. Так, банальна кінуць, удосталь пакарыстаўшыся яе целам... Падлюга! І нянавісць, чорная,

замяшаная на рэўнасці да невядомай саперніцы нянявісць апаноўвала Свету.

Хадзіць у інстытут стала для яе сапраўднай мукай, бо разум, заняты сваім набалелым, начыста адмаўляўся ўспрымаць прамовы выкладчыкаў. Света адседжвала лекцыйныя гадзіны, безуважна ўтаропіўшыся на кафедру, і амаль нічога не запісвала. На семінарах пару разоў атрымала нездавальняюча і неўзабаве наогул перастала іх наведваць. Але самым нязносным было цярпець смех, рогат і хікіканье аднагрупнікаў, якія жылі звычайнімі клопатамі і не здагадваліся, якія пакуты прычыняюць Свеце сваімі бадзёрымі, жыццярадаснымі галасамі. Яна з жахам адкрыла, што ўсё, чым займаюцца яе аднакашнікі ў інстытуце, гэта зусім не вучоба, а пастаянны, шматстайны, бясконцы флірт. Хлопцы прыстаюць да дзяўчат з прымітыўнымі досціпамі, дзяўчатаў гэтак жа дасціпна стараюцца ім адказаць, какетнічаюць. Прычым робіцца ўсё гэта пад маскай цынізму і грубасці. О, як брыдка, як мярзотна становілася ў яе на душы ад гэтых пошлых амуроў! Света не адказвала на жарцікі-заляцані хлопцаў, што ляпіліся да яе на занятках; на перапынках жа спяшалася адышціся як найдалей ад сваёй групы. Аднак гэта не дапамагала, таму што і калі іншых аўдыторый, у калідорах, на розных паверхах інстытута адбываўся, цвіў і працвітаў той жа ўсепаглынальны флірт.

Света не даседжвала да канца заняткаў і, з агідаю ў душы, зрывалася дамоў. Да таго ж яна апасалася, што Сяргей патэлефануе ўдзень, калі яна ў інстытуце. Але тэлефон маўчаў. Канешне, ён не маўчаў наогул, ён званіў, але тыя званкі не толькі не прынослі Святлане радасці, а становіліся ўсё больш ненавіснымі. Калі тэлефанавалі якія прыяцелькі, яна адказвала ім непрыветлівым, адчужаным голасам і не магла дачакацца, калі яны ад яе адчэпяцца. Аднак пры кожным новым званку ляцела да тэлефона стралою, з крыкам “Гэта мне, не кранай!” апярэджвала маці... каб каторы раз расчараўвацца, каб каторы раз узненавідзець увесь чалавечы род.

Дома Света не магла нічым займацца, як толькі паныма сядзець ці ляжаць на канапе і шкуматаць сваю душу думкамі пра Сяргея, пра тое, як вераломна ён яе кінуў. Раздражняла

ўсё: тарахценне машын пад акном, скрэб дворнікавага шуфля, крокі пешаходаў, верашчанне тэлевізара ў зале. Дарэчы, тэлевіzar цяпер працаваў да глыбоке ночы, і перад ім, гамонячы, праседжвалі мама і іх новы сужыцель, Аркадзь Рыгоравіч. Ім, відаць па ўсім, было весела. Весялей з кожным днём. Так весела, што Света баялася выйсці ноччу ў туалет, каб не адкрыць для сябе, што госьць ужо не начуе на кухні... О, як жа ўсё прымітыўна, як брыдка на свеце! Амаль штовечар Нэля Аляксандраўна выпраўлялася з Бабаёўскім у тэатр. И хоць Свеце было зараз не да тэатраў і яна б нізашто туды не пайшла, усё ж было крыўдна, што яе з сабою не клікалі.

Але і мама з Аркадзем Рыгоравічам, і інстытут як бы адышліся ад Светы на задні план, з'яўляліся нейкім малазначным фонам для адзінай сапраўднай душэўнай пакуты, якая не давала ні спаць, ні есці. Каханне пакідала яе. Яго месца займала нянавісць. Палкія ўзаемадачыненні з Сяргеем, што доўжыліся каля месяца, паўставалі цяпер зусім у іншым свяtle, уяўляліся пошлымі, нячыстымі і крывадушнымі. У падрабязнасцях прыгадвалася Свеце, як цешыліся яны па начах, якія словаў адно аднаму гаварылі. Усё — зман, вераломства і подласць! Усё пустое. Пустое, таму што завяршаецца нелюбоўю. Балюча ўспаміналася тая сарамата, якой ён абучаяў яе ў пасцелі. Тоё, што прыносіла раней неймаверную асалоду, цяпер здавалася агідным, ніzkім і млосным — тым, на што чалавек у цвярозыム розуме ніколі не пойдзе. А яны ішлі, а яны бессаромнa натаяліся адно адным, а затым... Затым ён проста выкінуў яе, як скарыстаную, непатрэбную рэч. Як зношаныя чаравікі. Падонак!

У панядзелак вечарам, калі мама з Аркадзем Рыгоравічам па завядзёнцы адсугнічалі, раздаўся тэлефонны званок. Было каля дзесяці гадзін.

— Ало, Света? — прамовіў у трубку п'яны, як здалося, голас Сяргея.

— Гэта ты?! — усклікнула Света; яна хацела сказаць многае, хацела асыпаць яго папрокамі, але вострае жаночае чуццё падказала, што ўсё гэта лішняе...

— Света, я званю табе сказаць, што я подлы, нізкі, нікчэмны чалавек. Я нават прабачэння ў цябе не буду прасіць, бо тое... тое, што я зрабіў, нельга дараваць.

— Што?.. Што такое ты кажаш?..

— Забудзь мяне, Света! Забудзь, і гэта лепшае, што ты можаш зрабіць. Такія, як я, не вартыя не толькі жыцця на зямлі, але і людское памяці.

Ад гэтых слоў Света атрымала палёгку. Цяпер, прынамсі, усё праяснілася. Цяпер...

— Ды што? Што, нарэшце, такое! — аднак мімаволі ўскрыкнула яна і спужалася свайго прарэзлівага голасу ў пустым калідоры.

— Нічога, абсолютна нічога, Света. Я проста прывід, мяне няма, а прывідаў нельга какаць... Забудзь, уяві, што нічога не было паміж намі... Так будзе лепей.

— Як?! Як нічога не было?! Што ты такое нясеш! Апамятайся! А ночы, гэтая бессаромныя нашы ночы, калі мы крадком, нібы зладзеі... Ды як ты можаш такое казаць, Сяргей?!

— Гэтага не было, Света! Нічога гэтага не было, таму што я прывід, міраж, мыльная бурбалка!

— Не, Сяргей! Ты не міраж, не прывід, бо яны не пазбаўляюць дзяўчай цноты, яны не пакідаюць пасля сябе вяровачных лесвіц і дарагіх упрыгожванняў. А ты... Ты зусім рэальны нягоднік. І я... — тут Света ўсхліпнула, голас яе сарваўся, з вачэй хлынулі слёзы. — Я цябе ненавіджу...

— Правільна! — усклікнуў Сяргей. — Правільна, Света! Я варты няnavіscі. Але... Але ты мяне ўсё яшчэ какаеш, бедная мая Света.

— Ненавіджу! — рыдаючы, крычала ў трубку дзяўчына. — Гад! Падонак! Вырадак подлы!

— Ты яшчэ какаеш! — з недарэчным зларадствам доўжыў Сяргею голас. — І каб стала табе лягчэй... каб было лягчэй са мной развітацца, то я... я табе вось што скажу. Я здрадзіў табе! Чуеш? Здрадзіў! Утой дзень, калі мы збіраліся ехаць да мяне на кватэру, я стаяў, ужо стаяў ля твайго дома, ужо хацеў патэлефанаваць. Але не патэлефанаваў, а замест гэтага пайшоў у бліжэйшы шынок і нарэзаўся да ачмурэння! Напіўся як

люмпен... А тады... тады, Света, я ўзяў за грошы звычайную прастытутку. Чуеш?! — выкрыкваў ён распаляючыся. — І правёў з ёй ноч... у гасцініцы “Мінск”, цэлую ноч кахання.

— Ты хлусіш, падлюга! Хлусіш!

— Гэта праўда, гэта такая праўда, пасля якой... пасля якой нам лягчэй будзе расстацца.

— Ты хлусіш... хлусіш... — Света ўжо не магла крычаць, голас яе апаў да шэпту.

— Бывай. Бывай, Света! І забудзь пра мяне, забудзь назаўсёды...

На тым канцы лінii раздаліся кароткія гудкі.

...Света правяла жахлівую ноч. Кожны гук, кожны рып і шоргат вярэдліва аддаваліся ў яе мозгу. Яна чула, як вярнулася мама з Аркадзем Рыгоравічам, як яны пастуквалі і гаманілі на кухні, потым уключылі ў зале тэлевізар і доўга яго глядзелі. Яна чула, як мама, па прыходзе, паспрабавала да яе зайсці, але дзвёры былі запёрты на засаўку. Нэля Аляксандраўна пару разоў тарганула іх і адышлася. Яна, відаць, падумала, што дачка спіць.

А Света не спала, не спала гадзін да пяці раніцы, змардаваная не думкамі нават, а нібы залезлі ў яе мозг прутом і шуравалі ў звлінах. Было душна, было мулка, было невыносна...

І вось здалося, што дыхнула на яе свежасцю — быццам павеў начнога ветру ўварваўся ў Свецін пакой. Яна с trapянулася, села на ложак і пачала ўзірацца ў цемрадзь. Вочы пакрысе прывыкалі, і яна разабрала, што павеў — цёплы вільготны павеў — ідзе ад акна, якое расчынена. Расчынена? Кім? Света падхапілася, саскочыла на падлогу і падыбала да акна. Па меры таго як яна набліжалася, стала чутно, што знадворку шчабечуць птушкі. Шчабечуць па-веснавому, залівіста. Але адкуль птушкі, калі за акном снег, сакавіцкая слота? І noch... а птушкі з большага маўчаць па начах. Каля падаконніка Света ахнула: вяровачная лесвіца ўмацавана за батарэю і перакінута ўніз. Дзяўчына перагнулася і ўбачыла, што па лесвіцы паднімаецца чалавек у чорным камбінезоне і чорнай вязанай шапцы. Мерна, прывычна лезе. Гэта Сяргей!

Ён вярнуўся. Неверагоднай радасцю напоўнілася Свеціна сэруца. Сяргей вярнуўся! А на двары вясна — цёплы ветрык авявае яе рукі, забіраецца пад начную сарочку, лашчыць твар. Шчабечуць-зalіваюцца птушкі. Але адкуль, з якіх дрэў? Усё патанае ў вільготнай вясновай смуже, у начным прыщемку... А Сяргей набліжаецца. Вось ён ухапіўся правай рукой за падаконнік, левай, падцягваецца, вось-вось перакіне нагу... И тут ён падняў твар: на Свету нахабна глядзела, выскалялася ваўчыная морда. Бяздумныя маленъкія вочы, вялізныя белыя зубы. Жудасны, немы Свецін крык прарэзаў начную цішу; ён зліўся з глухім, сілым ваўчыным рыкам у нейкі вычварны унісон. Гэты падвойны крык нібы сарваў ваўкалака з падаконніка, і ён каменем шухнуў долу. Света перастала крычаць, уражаная рэзкім знікненнем начнога прыхадня, але доўга, ненатуральна доўга чула яго перадсмяротны енк, нібы лящеў ён у прорву, а не падаў з другога паверха. Госпадзе, хутчэй бы... хутчэй бы скончыўся гэты д'ябальскі енк!

Света прачнулася ў ліпкім поце. За акном займаўся пахмурны світанак. Гадзіннік паказваў палову сёмай.

Але гэты нованараджаны дзень, што нёс радасць абуждэння мільярдам жывых істот на зямлі, не абяцаў Святлане ні добра, ні спакою.. Яна баялася ўставаць, баялася падыходзіць да акна, каб не ўбачыць усё той жа зляжалы снег, абрывающую сакавіцкую слоту. Што рабіць ёй у гэтым бяздушным горадзе, у інстытуце, дзе ўсе ёй чужыя? Не, яна пакуль што не будзе ўставаць.

Света павярнулася да сцяны, нацягнула коўдру на самую макаўку і заціхла. Праз паўгадзіны павінна ўстаць мама, за ёй — Аркадзь Рыгоравіч. Дзяўчыне не хацелася яго бачыць апошнімі днямі, яна штораніцы чакала, пакуль ён паснедае і пойдзе на працу. Так будзе і сёння. Ну ладна, пойдзе ён, тут жа пыталася ў сябе Света, а далей што? А далей тыя ж назойлівыя, душазнішчальныя думкі? Трэба заснуць, забыцца, сасніць нешта лагоднае, адмежавацца ад жыцця, з яго вераломствам і подласцю...

І дзяўчына на міг задрамала, але не было ёй забавення ў гэтым сне: глухі працяглы стон вайкала скалануў яе існаць. Начны прыхадзень усё яшчэ ляцей у сваю бяздонную прорву!

Света рыўком страсянула з сябе коўдру, села на тахце, падкурчыўши ногі да грудзея; ногі абхапіла рукамі.

Неўзабаве кватэра ажыла: пачуліся галасы мамы і Аркадзя Рыгоравіча. Няўжо ён усё-такі начаваў у маміным пакой? Якая мярзота! Як жа брудна, як нізка ўсё на зямлі! Света не хацела, зусім не хацела іх бачыць.

Вось і мама пад дзвярыма, зараз паствуае. Стукае.

— Свецік, уставаць бы пара. Свецік!

— Мне сёння на другую пару... — адказала дачка падробна сонным голасам.

Маці не стала настойваць, пайшла карміць гэтага Аркадзя Рыгоравіча. Канешне, ёй цяпер ёсьць пра каго клапаціцца. “Ненавіджу, ненавіджу іх! — грэбліва зморшчылася Света. — Тараканы”.

Недзе праз паўгадзіны яна засталася ў кватэры адна. Прайшла на кухню — у начной сарочцы, басанож, з разбэрсанымі пакутлівымі сном валасамі. Трэба было выпіць кавы, каб узбадзёрыцца. Света скіпяціла вады, дастала бляшанку з растворымай кавай, усыпала дзве чайнія лыжкі ў кубак, усыпала цукру... Піла прагна, апякаючы язык і паднябенне. Але калі выпіла палавіну, адчула млосць, даўкія спазмы ў горле. Яна кінулася да ракавіны, сагнулася напалам... Здавалася, што сам страўнік вылеціць праз рот — такая жахлівая была рвота.

“Тэта ад духаты, ад начнога кашмару, — думала Света, калі валаклася на аслабелых нагах у сваю спальню. — Трэба выйсці на вуліцу, абавязкова... падыхаць... падыхаць свежым паветрам”. Сяк-так яна апранулася. Збітые валасы, не расчэсваючы, скавала пад шапку; не наводзіла і макіяж — навоштга?

Ранак сустрэў яе імжой, туманам, горамі бруднага снегу. Толькі на праспекце Скарэны, на самай праезджай частцы, шарэў асфальт. Па асфальце порстка імчалі разнамасныя аўтамабілі. Пешаходы ж тэпалі па тратуары, пакрытым

вадзяністай адліжнай плёнкай. Тут лёгка можна было ўпасці і пакалечыцца.

Света брыла ўверх, у бок ГУМа. Рып, тарахценне і бразганне машын балюча цвялілі яе нервы. Раздражнялі і жвава-бадзёрыя пешаходы, якія спышаліся як на пажар. Навошта? Куды яна так шыбуюць? Куды імкнуцца, калі ўсё мана, ашуканства і подласць? Трэба дайсці да сквера, думала дзяўчына, там мала людзей, там можна ціха пасядзець і падумаць... Але пра што? Пра што яна можа думаць на гэтай зямлі?..

Дзяўчына ўжо набліжалася да ўвахода ў сквер, калі з падземнага выхаду станцыі метро, непасрэдна на яе, высыпала гурма іншаземцаў, чалавек пятнаццаць. Гэта, відаць па ўсім, былі экскурсанты. Румяныя, усмешлівыя, дагледжаныя і густоўна апранутыя, яны весела гергеталі па-англійску, выкryквалі, размахвалі фотаапаратамі. Некаторыя абярнуліся да Палаца Рэспублікі, паказвалі на яго рукамі, наперабой нешта гаварылі, ускліквалі, рагаталі...

Света як заварожаная глядзела на гэтую гурму: сътыха ўсмешлівия твары, бляявыя валасы і, галоўнае, англійская мова іншаземцаў мігам нагадалі дзяўчыне разбуральнікаў яе сям'і, сумна вядомых Біла і Джэка. Але не згадка пра тых сектантав паласнула Свеціна сэрца, а вобраз роднага бацькі — Лявона Міхалыча. Бацькі, які ўжо трох гады як пакінуў яе на вырак лёсу, які за гэты час ніводнага разу не патэлефанаваў, не пацікавіўся роднай дачкою. Света нібы наяве ўбачыла Лявона Міхалыча — на мяккай канапе, у абдымку з маладой пекнай жонкаю Юляй; а па каленях, руках і плячах гэтай парачкі поўзаюць сыны — трох гарэзных румяных карапузы... А яшчэ прыгадала Света эпізод чатырохгадовай даўнасці, калі тут, менавіта ў гэтым падземным пераходзе, чыхвосці ю Лягон Міхалыч жабрака, успомніла, як ударыў бацька нагой па шапцы няпачсанага, як падняліся ў паветра папяровыя грошы...

Стрымгалоў, спатыкаючыся, як і чатыры гады таму, памчалася Света дамоў. Два разы пакаўзнулася і ўпала на пакрыты вадою лёд. Болю яна не адчувала.

Дома яна не марудзячы прайшла ў ванную — хацелася набраць гарачай вады, залезіці ў яе і ляжаць, сагравацца. Ляжаць цэлы дзень і не бачыць, не бачыць нікога... Але гарачай вады не было, ішла толькі халодная. Божа, за што?! Ёй жа так патрэбна зараз гарачая вада. Света рынулася на кухню, круганула тамашні кран: пацякла халодная — рудаватая, з іржою. Холадна, як жа холадна на гэтым свеце!

І тут яе позірк упаў на нож — звычайны кухонны нож, што ляжаў каля ракавіны. На ім былі відны ільсняныя сляды чорнага хлеба... Страшнае рашэнне ўвобімірг саспела ў Свецінай душы. Яна схапіла нож у правую руку і прыщінула да грудзей, нібы апасаючыся, што яго адбяруць. Цяпер у галаве панавала толькі адна ідэя — ідэя збавення ад холаду, ад вераломства і подласці: ад жыщца.

Спалатнелая, усё яшчэ ў верхнім адзенні, хісткай хадою рушыла Света з кухні, усё прыціскаючы кухонны нож да грудзея; прайшла ў свой пакой, зачыніла дзвёры і зашчоўкнула засаўку...

33

Яшчэ за два метры да свайг грымёркі Сяргей Пугач расчуў там голас Альберта Сычова і підіва паморшчыўся. Увайшоўшы, убачыў, што Альберт сядзеў на тумбачцы Янкі Тышкевіча, боўтаў нагамі і ўзахлёб распавяддаў нейкую займальнью гісторыйку. Тышкевіч ёрзаў на крэсле перад люстэркам і прыдзіріва разглядаў свой твар.

Сяргею не хацелася рукацца з Альбертам і таму ён проста сказаў: “Здароў, хлопцы”, — і адразу ж усеўся за свой грымёрны столік; прыняўся перабіраць рыштунак.

Альберт яўна не спяшаўся сыходзіць і несупынна цвяліў Сяргею слых тэатральнымі показкамі. Пры гэтым раз-пораз усклікваў “Вой, не магу!”, хапаўся за жывот і скаланай цеснью грымёрку грымлівым рогатам. Тышкевіч жа з захапленнем яго слухаў, падсмейваўся, і відавочна было, што ён таксама не спяшаецца грыміравацца.

— А што, хлопцы, можа, сёння рэпетышыі не будзе? — з'едліва і раздражнёна спытгаўся Пугач у дакучлівых хлопцаў.

— Будзе, толькі без Бабаеўскага, — нядбайна кінуў яму Альберт і, ляпнуўшы далонь аб далонь, тут жа ўскрыкнуў: — А во, Янка, яшчэ хожма была! — І ўсчаў рагатліва распавядадаць Тышкевічу чарговае пашлоцце.

— Як не будзе? — перабіў яго Сяргей. — А хто за яго?

— Хутчэй за ўсё Фурсаў, — адказаў Янка. — Так што лафа.

— Дык а што з Баб.. — Пугач хацеў сказаць “з Бабаем”, але ўспомніўшы пра Альберта, запнуўся і паправіўся: — З Рыгорычам?

— А нешта там дома ў яго, — ухмыліста зірнуў на Сяргея Альберт. — Надзвычайнае здарэнне нейкае...

— Адкуль ты ведаеш?

— Ведаю, калі гавару, — нават пакрыўдзіўся Сычоў. — Ён яшчэ з вячэрняга спектакля сарваўся. І сёння, Нінка казала, яго да абеду не будзе... Рыгорыч жа ўжо з Зарэмбай — цю-цию, памахаў, так бы мовіць, ручкай, — працягваў ухмыляща Альберт. — У старой сям'і, мабыць, што здарылася...

Тут Альберт пераключыў увагу на Тышкевіча, усклікнуў: “А во, Янка, паслухай лажу!” — і, артыстычна крыўляючыся, запоўніў грымёрку новай показкай.

Ён залівіста распавядадаў хвілін пяць, як адчуў, што яго схапілі за плячо, тарганулі і сашмаргнулі з тумбачкі. Перад ім, з раз'юшаным перакошаным тварам, стаяў Сяргей і трymаў загрудкі.

— Перастань тут іржаць, чуеш! — хрыпеў Пугач і да трэску камячыў Сычову кашулю.

— Ды ты што, ачмурэў?! — абурыўся Альберт і схапіў Сяргея за руکі, намагаючыся выслабаніцца; цыбаты, ён быў на добрых паўгалавы вышэйшы за Пугача.

Але той з нечаканай сілай сарваў яго з месца, давалок да дзвярэй і вышпурнуў у калідор. Усё адбылося нагэтулькі вокамненна, што Янка Тышкевіч нават не паспеў да іх падскочыць, каб спыніць тузаніну. Ён толькі лыпаў ад здзіўлення вачыма.

— Дэгенерат! — гарлаў з калідора асмялелы Альберт. — Псіх!
Я на цябе ў суд падам!

Пугач не адказваў на яго выкрыкі. Выставіўшы Сычова з грымёркі, ён неяк звяў, абмяк, шаргатлівай хадою дацёгся да свайго крэсла, сей і ахапіў галаву рукамі.

— Навошта ты з ім так? — падышоў да Сяргея Тышкевіч.

— А хай не рагоча, — буркнуў той ужо без ранейшай злосці.

...Пасля абеду, недзе паміж трymа і чатырма гадзінамі, Сяргей Пугач уляцеў у пад'езд дома Святланы Стрэчань і шпарка пабег па сходах. Аднак адолеўшы два лесвічныя пралёты, перад трэцім ён замарудзіў крок і ўжо не ляцеў па прыступках, а нібы краўся. Выгляд Сяргей меў насцярожаны і зладзеяваты, быщам гатовы ён быў у любую секунду павярнуць наўспят і ўцякаць на злом галавы.

На лесвічнай пляцоўцы Пугач зусім сцішыўся і на дыбачках падышоў да крайніх левых дзвярэй; прыпаў да вушака, прыслухоўваючыся. Нерухомы, ён прастаяў так даволі доўга. Затым гэтак жа на дыбачках пракраўся да супрацьлеглых дзвярэй, падняў руку да званка, павагаўся, апусціў, а тады зноў падняў руку і на гэты раз націснуў на кнопку.

— Хто там? — амаль імгненна раздаўся за дзвярыма старэчы голос: відаць па ўсім, за Сяргеем сачылі праз вочка.

— Прабачце, калі ласка, бабуля, — падробна зычлівым голасам пачаў Пугач, — можа, вы мне падкажаце, дзе дзяўчына з сорак першай кватэр... Нештатам з самае раніцы ніхто трубку не падымае... Я падумаў, мо тэлефон сапсаваўся...

— А вы хто будзеце, малады чалавек?

— Ды аднагрупнік я Свецін. Яе два дні на занятках не было. Група хвалюеца. Тэлефанавалі дамоў — ніхто не адказвае...

— У бальніцу забралі Свету, ледзь не памерла яна ўчора... — Голос бабулькі за дзвярыма, як здалося Сяргею, сарваўся на ўсхліп.

— Як у бальніцу?.. — залепятаў Сяргей. — Як жа ў бальніцу, бабуля?! Куды?! Як?! Да што ж з ёй такое здарылася!! — Апошнюю фразу ён амаль пракрычай.

Але з-за дзвярэй не было адказу.

— Бабуля! Адчыніце, бабуля! — Сяргей замалаціў кулакамі спярша па вушаку, а потым і па абіўцы. — Мне трэба! Чуеце, мне трэба ведаць, што здарылася!

— А тое, — раптам агрэсіўна ўскрыкнуў старэчы голас, — што даводзяць такія, як ты, дзяўчат да самага самагубства! Набаюць, наабяцаюць залатых гор — і ў кусты!

— Як... што... што такое вы кажаце...

— Бязлітасныя, эгаісты, вырадкі — вось вы хто! — плакала за дзвярьма незнаймая бабуля. — Яе, калі хочаш значыць, ужо б на свеце не было, каб маці не задумала паміж урокамі дамоў заскочыць. Два літры крыві сабе выпусціла, бядачка...

— Як крыві?! — роў і грукаў у дзвёры Сяргей. — Чаму? Навошта? Гэтага быць не можа!

— Ды я сама ёй рукі жгутом перацягвала, пакуль “хуткая” падаспела. Вены яна паўскрываала... Э-э-х, не цэніце вы жыцця...

— Бабуля! Чуеце, бабуля! У якую... у якую бальніцу яе павезлі?..

— Не ведаю. Мабыць, у бальніцу “Хуткае дарпамогі”... куды звычайна вязуць...

Сяргей пабег уніз па лесвіцы. Першым памкненнем яго было лавіць таксоўку ды імчацца ў бальніцу. Але на праспекце Скарыны гэты парыў нечакана змяніўся цяжкой, бяздоннай дэпрэсіяй. Ён пабрыў куды вядуць вочы і бяздумна блукаў па горадзе некалькі гадзін.

Апамятаўся на незнаймай вячэрняй вуліцы, апамятаўся ад того, што быў без шапкі, і ад спорнага дажджу намоклі валасы і каўнер кашулі — халодныя цуркі ўжо цяклі па спіне. Сяргеевы паліто і штаны мелі некалькі вялікіх брудных плямай, таму што ён колькі разоў упаў у вясновую куламесу. У роце было, як у памыяніцы. Муціла.

Вось што адбывалася з ім цягам апошніх гадзін.

Сяргей зайшоў на праспекце ў бар і выпіў гарэлкі. Выйшаў, збочыў з праспекта і блукаў па прылеглых да яго і паралельных вуліцах. Пару разоў, машынальна рэагуючы на шыльды, ён заходзіў у прыдарожныя шынкі і выпіваў не закусваючы. Затым сеў на аўтобус, але ў цісканіне яму зрабілася млосна, і

ўжо праз прыпынак ён выйшаў. На выхадзе, у шчыльным натоўпе, Сяргей незнарок, але даволі груба штурхнуў пажылога мужчыну. Той доўга гарлаў на яго, абзываў п'янюгам, патрабаваў прабачэнняў, а затым размахнуўся і кухталём збіў з Сяргея пыжыкавую шапку. Тая ўпала ў калюжыну. У адказ, зусім беспамятна, Пугач тузануў дзядзьку ў грудзі. Той пакаўзнуўся, хлюпнуўся ў куламесу і прышіх. Сяргей жа шапкі не паднімаў і павалокся прэч ад прыпынку. Нехта гукнуў яму ўслед: “Нягоднік!”, нехта пракрычаў: “П'янтос!”, а хтосьці: “Падымі ж сваю шапку!” Пугач не чую ні таго, ні другога, ні трэцяга.

Вуліца, на якой зараз стаяў Сяргей, была вузкая і цямравая. Наперадзе, і даволі далёка, віднеліся толькі два кволыя ліхтары, што кідалі свягло на раскіслы ад дажджу снег, на шэрыя камяніцы. Вуліца наперадзе мела ўзвышэнне, і стуль цяклі цэлыя патокі вады — быццам прарвалася нябачная плаціна, і горад залівае паўнаводнае возера. На тратуары яшчэ было цярпіма, але на праезджай частцы рэдкія легкавушки акуналіся па самыя дзвёры.

Пугач абярнуўся і ўбачыў, што ззаду, праз квартал, гэтая вулка перасякаецца з добра асветленай шырокай вуліцай. Праз скрыжаванне шчыльна сноўдалі аўтобусы і трамлейбусы, мітусіліся людзі. Сяргей пазнаў ту ю вуліцу — яна ўпадала ў праспект Скарны непадалёку ад ГУМа. Там можна было злавіць таксоўку і з'ехаць, нарэшце, з гэтага агорклага цэнтра. Пугач, мокры як цуцык, пацёгся ў бок скрыжавання.

Ён выйшаў на ўзгаданую вуліцу і ўжо прыглядаў зручнае месца, дзе б можна было выйсці на праезджую частку, каб галасаваць, як яго аклікнулі:

— Сяргей! — У двух метрах, праваруч, стаяла Людка Дробаш.

Яна была ў скураной куртцы, без шапкі, захіналася ад дажджу парасонам. У левай руцэ Людка трymала непразрыстую поліэтыленавую сумку.

Пачуўшы яе голас, Пугач здрыгануўся і, як здалося, зусім не ўзрадаваўся гэтай сустрэчы.

— Сяргей, — дзяўчына зрабіла да яго пару кроکаў, — што з табой?

— Нічога... — прамямліў хлопец; ён стаяў да яе бокам і пазіраў спадылба.

— Як нічога?! — Людка кранулася Сяргеевага пляча і апусціла вочы на яго штаны і ніз палітона. — Ты ж увесь у брудзе... Пачакай, — яна пранікліва зірнула яму ў твар і вызначыла: — Ды ты п'яны.

— А хаця б! — блазнавата ўсміхнуўся Сяргей і як бы перайшоў у атаку: — А каму якая справа, п'яны я ці цвярозы?!

— Ды як жа... як жа... чакай, у цябе ж сёння спектакль! — успомніла Людка. — Цябе што, падмянілі?

— Які яшчэ спектакль! — раздражнёна ўзмахнуў рукой Сяргей, пры гэтым пахіснуўся ўсім целам і мог бы ўпасці, каб Дробаш не прыгрымала яго за локаць. — Які спектакль, Люда! — узвысіў ён голас. — У нашым прадажным балагане хіба даюць спектаклі?! Вось, глядзі! — Пугач груба скапіў яе за руку. — Вось сапраўдны спектакль! Вось акцёры! — Ён паказваў пальцам на людзей, што шчыльна шыбавалі па тратуары.

— Перастань! — шыкнула на яго Дробаш. — Перастань, чуеш!

— Ведаеш, што значаць усе гэтыя агні, вітрыны, аўтамабілі, будынкі? — хрыпла гарлаў Сяргей. — Гэта дэкарацыі для мільёнаў акцёраў, — тых акцёраў, што намнога лепшыя за нас з табою! А ведаеш чаму? А таму, што яны заўсёды іграюць без фальшу; таму, што стаўка для іх — жыщё. Але яны заўсёды ў пройгрышы, небаракі! Іх спектакль нязменна заканчваецца смерцю! Ім нельга паправіцца, перайграць, зрабіць напонаў!

— Ты п'яны, Сяргей! — нават без дакору, а з нейкім няўцяжным жалем глядзела на яго Дробаш.

З мокрымі зліплымі валасамі, з зеленавата-бледнымі тварам, Пугач выглядаў страхалюдна.

— Яны, — паказваў ён тэатральнымі жэстамі на прахожых, — ад самага нараджэння прагнуць любові, цяпла і спагады. А замест гэтага жыщё ўпартага падсоўвае ім боль, холад, нячуласць — у выглядзе бацькавага рэменя, у выглядзе паганага беларускага клімату, у выглядзе здрады сяброў і

каханых! А яны ўсё спадзяюцца, нябогі! Яны працягваюць іграць свой спектакль! Яны выжыльваюцца і сапраўды зрэдку дамагаюцца тае любові. Але праходзіць час — і сябар робіцца заклятым ворагам, каханы — зраднікам, а дзеці... дзецы вырастают і забываюцца на сваіх бацькоў!

— Ды што ты вярзеш! — Людка скапіла яго за каўнер той рукой, дзе была сумка, і, тузаючы, гаварыла: — Ненармальны! Усё не так, усё не так, як ты кажаш! Здымі свае чорныя акуляры! Чуеш, здымі!

— Няма! — хрыпей Сяргей з пакутліва перакошаным тварам.
— Няма! — Ён правёў далонню па сваіх вачах. — Бачыш, няма ў мяне ніякіх акуляраў. Я бачу свет у яго сапраўдным абліччы. І гэтае аблічча... Гэтае аблічча — жудлівае!

— Ты проста п'яны... — Людка неяк безнадзена адпусціла Сяргею каўнер і адступіла на крок.

— Я п'яны! І хацеў бы быць тысячакроць п'янейшым, каб забыцца, каб не думаць пра гэты злавесны спектакль! — Ён ізноў узмахнуў рукой, паказваючы на прахожых, дамы і машыны. — А лепш... — Тут яго твар сказіла грымаса адчаю. — Лепш бы мне зусім не нарадзіцца на свет!

— Што ж ты вярзеш, дурань! — У голасе Дробаш цяпер была шкадоба, і толькі. — Хадзем да мяне, абсушыцца, адпачнеш...
— Яна ўзяла Сяргея за рукаво. — Хадзем, ты ж яшчэ ні разу ў мяне не быў... на новай кватэрэ...

Але Пугач таргануў рукой, выслабаніўся і, нібы спуджаны хлопчык, адбег ад яе на тры крокі.

— Пайшлі, Сяргей! — ласкова прасіла яго Людка і спрабавала наблізіцца. — Куды ж ты — у такім стане?!

Сяргей, угаропіўшы на яе вар’яцкі пагляд, адступаў задам.

— Не падыходзь да мяне! — знячэўку выкрыкнуў ён не сваім голасам — так страшна, што Людка аслупянела.

— Ды вазьмі хоць мой парасон... — пралепягала яна.

— Не падыходзь! — яшчэ прарэзлівей выкрыкнуў няшчасны, сарваўся з месца і кінуўся праз вуліцу.

Бег ён між машын, ды так зыбка, што Дробаш ажно зажмурыла вочы... Калі ж ізноў паглядзела на вуліцу, то не

заўважыла Сяргея на тым баку. Відаць, ён змяшаўся з натоўпам.

...Уцёкшы ад Людкі, Пугач не марудзячы і зусім бязмэтна сеў у аўтобус. Ён праехаў некалькі прыпынкаў і выйшаў. Выйшаў таму, што млосць, якую ён адчуваў пастаянна, узрасла ад дробкай язды і пагражала ванітамі. Нядрэнна б было аблягчыцца, і таму Сяргей збочыў у першы ж завулак: змрочны, бязлюдны, але з даволі высокім і сухім тратуарам. Хлопец прайшоў па ім метраў дваццаць, як адчуў кволасць у нагах. Ён скапіўся за тоўстае дрэва, што тырчала непасрэдна з тратуара, сагнуўся напалам...

Ірвота зняла млосць, аднак ногі ўсё яшчэ былі нядужыя і Пугач некалькі хвілін прастаяў, aberуч трymаючыся за дрэва. I тут... тут ён успомніў гэты зацішны завулак — з гэтымі даваеннымі двухпавярховымі праваруч, з гэтай заводскай агароджай злева. Успомніў таму, што калісьці, гадоў дзесяць назад, хадзіў па ім, напэўна, сотню разоў. Хадзіў узімку і летам, увесну і восенню. Хадзіў цэлы год. Там, метрах у пяцідзесяці наперадзе, некалі жыла яго кахраная — першое сур'ёзнае захапленне ў Сяргеевым жыцці... Тая вулочка ў густых прысадах, што прылягала да Свіслачы, мела прыгожую і запамінальную назуву — “Лодачная”. Там было некалькі альтанак, дзе яны любілі сядзець, цалуючыся... А кватэра кахрані — трохпакаёўка, столі з ляпнінаю. Утульны пакойчык з акном на ціхі цяністы дворык... Ён некалькі разоў, калі бацькі кахранай былі на дачы, начаваў у гэтым пакойчыку... Як прыемна было ўстаць на летнім досвітку, знасцежыць акно і ўвабраць у грудзі водар бэзу, каштанаў... Усё адышло ўраз, неяк подла і ганебна закончылася. Яны пасварыліся па пусцяковіне, а ён, з прычыны паганага гонару, рашыў не тэлефанаваць першым, памучыць. I не званіў пару тыдняў, не званіў з асалодаю. Не, ён не хацеў яе кінуць. Але праз два тыдні падвярнулася палка-бессаромная дзеўка, і прapaў Сяргей на цэлы месяц... А потым і позна было мірыцца. I самае дзіўнае, што не засмуціўся ён з тae прычыны, не бедаваў, а, наадварот, начыста забыўся ў віры маладога жыцця на

каханне, што доўжылася цэлы год. І надалей амаль ніколі не ўспамінаў...

У панурай разгубленасці брыў Сяргей назад... і ўспамінаў кожнае дрэва. А вось і кіёск на рагу — ён гэтак жа прытуліўся пад ліпай. А насупраць — харчовая крама ў вуглавым доме, маленькая старамодная крама. Яны там часцяком пілі сок ці куплялі марожанае. Яна і цяпер адчынена, і можна зайсці... Але не зойдзе туды Сяргей.

Ён збочыў направа і плёўся па вузкім тратуары. Злева час ад часу шмыгалі легкавікі і грукаталі па рэйках трамваі. Усё як тады... А вось і Свіслач, і мост праз яе. Сяргей спыніўся на яго сярэдзіне і задумліва глядзеў на ваду. Так, ваду, бо лёд захаваўся толькі ўздоўж берагоў — крыўыя зубчастыя палосы лёду. Чорная нячутная вада адбівала разнастайныя гарадскія агні. Вабіла да сябе. Госпадзе, яна яго да сябе вабіла!

Сяргей адхіснуўся ад біла. Але рук з яго не здымай. Ён толькі зараз зразумеў, што свядома ішоў да гэтага моста... Дакладней, не свядома, а пад уплывам непадуладнай разуму сілы. Але ведаў, што ідзе менавіта сюды. Навошта? Ну як жа! Вось яна, чорная супакойлівая вада, што прынясе забыццё і забавенне. Яна, нібы заслона, што апусціцца пасля заканчэння спектакля, які ён, Сяргей, ужо дайграў. Аднак заслона не будзе паднята зноў, і не прадставіцца магчымасць выйсці і прыняць уздзячныя воплескі. Там не будуць яму апладзіраваць. Ні ў якім разе не будуць. Дый не патоне ён бязбольна і вокамгненна, а спярша балюча ўдарыцца аб ваду, апячэцца яе смертаносным холадам, будзе бездапаможна цялёнкацца і клікаць людзей... Тых людзей, якімі пагарджаў усё жыццё, якіх лічыў за нікчэмнасцяў. А насамрэч яму важна, надзвычай важна было пачуць іхнія апладысменты, убачыць слёзы, пакуты душэўныя. Ён іграў для іх. Ён іграў з імі.

“Баязлівец! Нават гэтага ты няздатны зрабіць, — з грэблівасцю да сябе і са страхам перад сцюдзёнай плынню адыходзіў Сяргей ад біла. — Ты не можаш іграць і жыць палюдску не можаш”.

З апушчанай галавою пацёгся Пугач цераз вуліцу... Ён не чую віскагу тармазоў і аграмадзіну, што няўмольна насоўвалася

на яго, убачыў толькі ў апошнюю секунду. Чорны чатырохвокі абрыс засланіў ад яго жыщё, але не выклікаў ні адчаю, ні жаху...

34

Напорыстая, дружная ішла ў той год па Беларусі вясна. Насуперак меркаванням скептыкаў, яна ў два тыдні пазмывала цёплымі дажджамі снег, што назапашваўся цэльых чатыры месяцы.

Да красавіка не толькі па паўднёвых раёнах, але і на традыцыйна халаднейшай Полаччыне зямля цалкам пазбавілася ад снегу. А ў Мінску дык яшчэ і паспелі ўпарадкаваць вуліцы і двары, прыбраць з іх зімовае смецце. Амытая дажджамі, вымеченая і вычашчаная сталіца радавала сваіх жыхароў. На вольных ад асфальту лапіках зямлі зазелянелі травы. У сярэдзіне красавіка, першым з кустоў і дрэў, выпусціў лісточкі агрэст. Паглядзеўшы на яго, сталі ўбірацца вербы, а неўзабаве і паласатыя ствалы бяроз ахуталіся пухкімі салагавымі аблачынамі.

На ўсю гэтую раскошу, дзень пры дні, апускаліся чароды птушак, што паспешліва вярталіся з выраю. Яны запоўнілі сваімі жыщцярадаснымі галасамі паркі, скверы, двары.

Горад у чарговы раз перамог зіму.

Яніна Пятроўна Мачульская радавалася вясне, як і ўсе людзі, хоць назірала яе з-за шыбаў сваіх акон. У першай палове дня яна ўладкоўвалася ля кухоннага акна, паколькі там было сонечна. Яна вязала. А калі стамляліся вочы і руکі, апускала вязанне на калені і глядзела, як унізе, па шырокай вуліцы, шастаюць разнастайнія аўтамабілі, як убіраецца ў зелень пагорак на tym баку вуліцы, як рухаюцца людзі па стромых бетонных лесвіцах — на пагорку стаяла некалькі дзвеяці павярховак. Яніна Пятроўна друпі месяц вязала Кастансу шарсцяны світэр. Вязала па мерках, што зняла ў апошні яго прыход, восьмага сакавіка. У той раз Кастань прынёс і падараў ёй новы тэлевізар “Soni”, усталяваў яго на тумбачку ў зале, паваждаўся з ім, а затым сказаў, што прыйдзе

заўтра з патрэбнымі інструментамі і падключыць да кабеля. Таму што з хатнай антэнай, праз якую Яніна Пятроўна глядзела стары тэлевізар, "Soni" працаваў кепска.

З того часу тэлевізар так і стаіць не падключаным, бо Кастусь прапаў: не прыходзіў і не званіў. Але Яніна Пятроўна яго чакала і, каб было гэтае чаканне не такім сумным, вязала яму світэр.

У другой палове дня бабулька перамяшчалася ў спальню, што выходзіла на двор, дзе гулялі дзеці, дзе чуўся іх смех і вокрыкі старэйшых. Там гупалі мячом, выбівалі дываны, а вечарамі кампаніі мужчын са смакам рэзаліся ў даміно. З акна быў крыху відзён і зацішны брукаваны завулак з нязграбнымі двухпавярховымі — рэшткі даваеннага Мінска, што цудам пакуль ацалелі. Завулак караскаўся на ўзорачак, праз метраў трышаць збочваў направа і скрываўся за разлапістым клёнам. Па меры таго як клён зелянеў, усё меншая частка завулка была відна Яніне Пятроўне.

Перад самым Вялікаднем Мачульская давязала світэр, узяла яго ў празрысты пакет і пакладаў зале на трэльяж — на віднае месца. На гэтай сіней апранасе, на грудзях, яна вымудравала тры кляновыя лісцікі: зялёны, чырвоны і жоўты.

У той жа дзень, вечарам, Яніна Пятроўна сядзела па завядзёнцы ў спальні, задумна глядзела ў акно. Дзень быў сонечны, на двары весяліліся дзеці. Прэз расчыненую фортуку струменілі вясновыя подыхі, яны неслі водары цёплай зямлі, разнатраўя, водары першых сёлетніх кветак. Танюткімі ніцямі ўпляталіся сюды лясныя, палявыя і азёрныя пахі. Так, прынамсі, здавалася Яніне Пятроўне.

Сонца ніжэла, на брукаваны завулак, што віднеўся між будынкаў, апускалася мудрагелістыя цені дамоў і прысадаў. Прысады пагойдваліся ад ветру, і па бруку гулялі сонечныя плямы. І вось Яніна Пятроўна ўбачыла, што на сярэдзіне завулка стаіць і нібыта глядзіць на яе хлопец. Зрок у Мачульскай быў няважны, але постаць хлопца здалася надзвычай знаёмай. Ён стаяў, курыў і быў зусім адзін на завулку. Хто ён? Так доўжылася некалькі хвілін, а затым хлопец павярнуўся і мернай хадою стаў аддаляцца. І па гэтай пругкай

хадзе Яніна Пястроўна пазнала яго... пазнала свайго маладога мужа — бравага лейтэнанта Максіма Ягоравіча Тарасенку.

Аднак ён няўхільна адыходзіўся ад яе і быў ужо пад разлапістым клёнам. Яшчэ колькі секунд — і Максім знікне за яго заценню. Гэтага нельга было дапусціць, ні ў якім выпадку нельга. А таму, стаўшы бязважкай, выпырнула Яніна праз фортку і паляцела за сваім нарачоным...

Там, за разглістым клёнам, на залітай сонцам брукаванай даваеннай вулачцы, неўзабаве вітаў яе муж Максім, віталі мама і тата. Віталі душу, што больш за паўстагоддзя пражыла пасля іх на зямлі, але не знайшла сабе новых бліzkіх.

Нарэшце яны сабраліся разам.

2002—2003 гг.

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2011 год

© PDF: Камунікат.org, 2011 год

© ePUB: Камунікат.org, 2011 год